

Александр Духнович

ТВОРЫ

Духнович

РУСИНСЬКА КЛАСИКА
СЕРІЯ

Александр Духнович

Vydanie uzrelo svet pri príležitosti 220 rokov od dňa,
kedy na tento svet prišiel
Alexander Duchnovič –
slávny buditel' rusínskeho národa

Выдання увиділо світ з нагоды 220-й рочниці од дня,
коли на сесь світ прийшов
Александр Духнович –
славный будитель русинського народа

«Подкарпатскѣ Русины
честують Духновича як свого
найбѣльшого письменника. И
се совсѣм слушно. Не появилася
доси на Подкарпатскѣй Руси
значительнѣйша особитость
литературна. Духнович
концентровав в своѣй особѣ
всѣ литературнѣ и культурнѣ
стремлѣня цѣлого поколѣня,
цѣлоѣ найкрасшоѣ doby нашего
письменства. Он быв всюды, де
потреба призывала, справдѣ
живый приклад будителя милого
народа... Не чудно, что Духнович
зыскав преданну и безсмертну
любов свого народа, котрый
называе его найнѣжнѣйшим
именем "батько"».

Фр. Тихій

«Духновичѣ былѣ не только
будителемъ и писателемъ,
но и вождемъ, онѣ вырвалѣ
свой народѣ изѣ гибели и, какѣ
второй Моисей, показалѣ ему
путь кѣ возрожденію, далѣ кѣ
тому примѣръ и средства, нашелѣ
способѣ противостать гибельной
тенденціи извнѣ и дожидаться
исполненія временѣ».

Н. Бескид

«Medzi kriesiteľmi národa toho,
sta zornica stkveje sa na oblohe
uhorskej Rusi, meno Aleksandra
Vasilieviča Duchnoviča, ktorý
zčiasťky svojimi spisami – zlášťe
básnickými, zčiasťky – radou
a i hmotnými pomôčkami,
všetky sily svoje na vzdelanie národa
vynaložil, ba za blahobyť jeho
tak rečeno seba obetoval.
Slavný muž ten, ktorého ako
horlivého rodolubca dobre zná už aj
naše slovenské obecnstvo...»

Viliam Pauliny-Tóth,
1863

«Мы, подкарпатскѣ русины,
мали до сих пор дуже мало
таких людей. Одним из
наизаслуженѣйших быв
Александр Духнович.
Ему дуже много маеме дяковати;
можеме казати,
что Духнович мае головну
заслугу в том, что свѣтло
русько-народного сознания на
Подкарпатю не загасло изовсѣм,
что слѣд потомков колись
славного руського народа
не исчез».

А. Волошин

24.04.1803 – 29.03.1865

Дунович.
3

Александр Духнович

ТВОРЫ

Вшорителі:

Валерій Падяк

Михал Павліч

Пряшів

Видавательство Пряшівського універзитета

2023

Александр Духнович (1803–1865) – священник, педагог, поет, драматик, етнограф, історик, публіцист. Має славу першого русинського поета-будителя и визначного національного лідера, котрый сформував національне кредо свого народу: «Я Русин был, есмь и буду!». Їго животное діло и літературна творчість читаво овпливнили національне усвідомення далших генерацій карпаторусинської інтелігенції.

Книга выбратых творів А. Духновича вміщає в собі майважні літературні и історично-етнографічні твори писателя.

Тексты вишорили:

доц. Мгр. **Валерій Падык**, к. н.

Мгр. **Михал Павліч**, ПгД.

Проект реалізований під веденям

доц. Мгр. **Валерія Падыка**, к. н.

*Спередслово, додаткы, текстові позначкы,
языкова управа (транслітерація)*

доц. Мгр. **Валерій Падык**, к. н.

Рецензенты:

проф. Д-р. **Павло Роберт Магочій** (Торонтський університет)

проф. Д-р. **Елейн Русинко** (Мерілендський університет)

Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín.

ISBN 978-80-555-3241-7

© Ідея серії "Русинська класика", В. Падык, 2019

© Вшореня текстів, В. Падык, М. Павліч, 2023

© Спередслово, В. Падык, 2023

© Додаткы, текстові позначкы, В. Падык, 2023

АЛЕКСАНДЕР ДУХНОВИЧ:

житя – література – народ

Бог не дасть таким умерти,
Что народ спасли от смерти!

Александр Павлович

ІЗ ТОПОЛІ У ШИРОКИЙ СВІТ

Хотяй не так давно – в апрілі 2023 рока – широка русинська грамада из великим вдухновеням¹ пережила 220-ту рочницю народження Александра Духновича, до днесь біографія славного писателя и будителя карпаторусинського народа обстає недописанов. Многі факты из ёго житя суть скрыті од ока читателя, иншакі містят неточности, ищи далші – інтерпретувутся пораз так, а пораз иншак; наконець суть и такі важні факты, як то, приміром, день смерти писателя, за котрый розличні изглядователі пишут нееднако. Надієме ся, што тота наша статя поможе выяснити даякі темні міста из біографії славного будителя.

Александр Духнович ся родив у родині тополянского священника (пароха) Василя Духновича (1776–1816) и Марії (1784–1843; дівоче прозв. Герберій), котра была дочков Ивана Герберія, тогды пароха дёрдянского. Як за тото пригадує сам А. Духнович (у двох своїх автобіографіях), він прийшов на світ 24 апріля 1803 року. Не тяжко уточнити по календарях, што была то неділя, и був то

¹ Туй мож пригадати хоть лем дакілко важных фактів 2023 рока, як то: реконструкція мерієв Пряшова (одп. особа П. Крайняк) памятника А. Духновича (од сохарьки Олены Мандич) у Пряшові; премєра комедії А. Духновича «Головный тарабанщик» (у языковій редакції П. Медвідя) на сцені пряшівського Театра А. Духновича; видання книжки літературных творів А. Духновича «Моя ліра и кимвал» у Будапешті (вшоритель В. Падык); научный сімпозіум и принагодный зборник статей «Олександр Духнович – письменник, педагог, священник, діяч культури та освіти» в Ужгороді (оба два суть організовані під веденям «Центра культур народностных меншин Закарпатя» и др. організацій), серія радіорелаций під назвов «Бісіда о животі Александра Духновича», гостями котрых были сященик М. Ясик и доц. В. Падык (організовали акцію Радіо Русин ФМ у співпраці з історічнов комісієв Округлого стола Русинів Словеньска) и др.

акурат тыждень по Великодню, котрый антого року припав на 17 апріля.

А. Духнович ся родив у бідному підбескидському селі Тополя Земплинської жупы (днесь Пряшівський край, Словакія), котре од кінця 17. столітя было рідним про дакілко генерацій сященичого рода Духновичів і у котрому жив и поповав ищи ёго прадідо Василь Духнович (бл. 1710, Тополя – сперед 1750, Тополя)².

Історик и сященик Василій Гаджега (1864–1938) опубліковав (по русинськы, из латинського оригінала) Протоколы візитації єпископа Михаїла Мануїла Ольшавського у 1750–1752 роках парохій и церков Земплинської жупы. За парохію Тополя и тамошну церков Протоколы пригадуют атсяк (подаєме у покуртаню):

«Парохія: **Тополя** (Торолја). Высокородноѣ Паніѣ графинѣ Чакій [є маетком се село]. Сю парохію засобляє капелан архипрезвитер колбасовский. Фундуш парохіяльний: одна четвертина (1/4) телека (сессиѣ) йобадьского, де вдова попада з сыном бывають, з землями в двох частях: одна на 4 коблики, друга же на пѣв-три коблики велика. Луки на три возы сѣна. Спосѣбнѣ до сповѣди 64, всѣ высповѣдалися. Газд є 20, до теперь платили по одному вѣку вѣвса. Явных грѣшникѣв не заявили нѣкого. Метрика, крестильница и баба присяжена суть. За пѣвця служить сын попа, бывающий на фундушѣ парохіяльнѣм. Звонарь, кантор – другий муж попадѣ.

Церков: Церков деревляна, шинглями покрита, в добром станѣ. Всѣми образами заосмотрена... Книги обрядовѣ из части писанѣ, из части же печатанѣ всѣ [суть]. Звоны два теперь благословенѣ. Посвячена св. Арх. Михаилу. Кладбище огорожено».³

Як мож ся здогадати из текста того документа, прадідо А. Духновича на тот час уж не жив; на фарі обставали жити лем ёго «вдова попада з сыном».

В архівах обстав ищи єден документ – списаня добы єпископа А. Бачинського. У конскріпції (списаню) од року 1774 за село Тополю тыж ся пригадує, туй пише ся атсяк:

² Тоту інформацію начеряли сьме из виданя: БУРАЛЪ, М. До генеалогії Олександра Духновича. *Іп:* Науковий збірник Музею українсько-руської культури у Свиднику. Т. 23: Олександр Духнович і наша сучасність. – Братислава, 2005, с. 34-35.

³ ГАДЖЕГА, В. Додатки до исторіѣ русинѣв и руських церковей в бувш. жупѣ Земплинскѣй. Протокол визиты еппа Михаила Ман. Ольшавского в Земплинѣ и Шаришѣ. *Іп:* Науковий зборник Товариства «Просвѣта» в Ужгородѣ. Рочник XI. – Ужгород, 1935, с. 172.

«Ecclesia lignea, obscura, exigua, campanae 2; domus parochialis: duo cubicula; domus cantoralis: nulla; parochus habet proventus: 15 fl.»

(«Церков деревляна, мрачна, маленька, звонів – 2. Парохія на дві избы; житла про півцеучителя не є. Парох має дохід – 15 флоринов”)⁴.

Як видиме, село было бідное; прожиток у священника туй усе був небізувний. А кедь пристати на родинну легенду Духновичів, подля котрої їх род туй, у Тополі, ся укорінив десь кінцём 17. столітя, и были то по мужеській лінії усе священники – аж до діда Димитрія (1737–1829) и вітця Василя (1776–1816), то мож представити, што были вни усе худобні, життя їх скоро ничим ся не одличало од життя простых тополяньських селян.

У родині попа В. Духновича, де Александер прийшов на світ як другий дитвак, родило ся докінця аж дванадцятро дітей. Штоправда, научник Ніколай Бескид (1883–1947), автор первого важного монографічного изгядованя за життя и творчость А. Духновича (1934), приставав на то, што Василій и Марія мали десятеро дітей. Він, годно быти, мав можность видіти рукописы домашнёго архіва Александра Духновича, зато твердив: «Какъ извѣстно, бракъ Василя Духновича былъ благословленъ 10 дѣтьми».⁵ Далє у своїв монографії Н. Бескид назвав вшиткі десять имен синів и дочок Василя Духновича (додав и рік смерти каждого): Адам (+1809), Александер (+1865), Андрей (+1811), Афанасій (+1818), Марія (+1819), Анастасія (+1820), Антоній (+1821), Сусанна (+1829), Анна (+1876), Терезія (1.09.1814 – +1882).

А сочасный изгядователь из Словакїи Мирослав Бураль по изгядованю метричних записів Кошицького вікарїата Грекокатолицької єпархїї у Пряшові пише лем за восьмеро уроженых у тїй родині дітей (подаєме в орігіналі, по українськы):

«...мали восьмеро дітей: чотирьох хлопців і чотирьох дівчат. Двоє дітей народилось в Тополі, а шестеро – у Стащині. У Тополі народилися два сини: Адам (*перед 1803 роком) і Олександр (*24 квітня 1803 р.). Проте найстарший син Адам помирає, тому що в 1806 році жив лише один син – Олександр. Дальші два сини народилися вже на новій парафії у Стащині. Проте обидва помирають дуже молодими: Антон в 1814 р., Андрій – в 1820 р. З чотирьох дочок

⁴ Тоту інформацію начеряли съме из виданя: БЕСКИДЪ Н. А. Духновичи / Изданіє редакції «Американского русского вѣстника». – Гомстедъ ПА., 1934, с. 39.

⁵ Там же, с. 39.

найстарша Зузана (*1807⁶, Сташин – 31 грудня 1827, Вишня Рибница) стала дружиною священика Георгія Невицького. І далші дві дочки стали дружинами священиків. Донька Юліана (*1806, Сташин – 6 жовтня 1876, Іначівці) вийшла заміж за священика Йосифа Даниловича, а Софія (*1812, Сташин – 1882, можливо у доньки Марії в Лотиську?) стала дружиною священика Федора Баранковича. Наймолодша дочка Терезія (*3 серпня 1814 – після 1865 р., Вишній Миросів?) як єдина з дочок не вийшла заміж за священика, а за півцеучителя Андрія Купка-Мирошая в Біловежу.⁷

Інформації од Н. Бескида и М. Буралья натілко ся різнят, и то скоро по каждому дїтвакові, что, практично, туй не дає ся прийти на даякый общый знаменатель. Причин тому дакілко. Знаєме, што многі из дітей доста скоро поумерали. Метрики дітей о. Василя Духновича згоріли почас пожара⁸. Аж наконєць, у роді Духновичів лем Александер став знаємов у світі особностєв, за других сестер и братів маєме лем курті відомости.

Генеалогію роду Духновичів изглядовали штомайменше три научники, а то Ніколай Бескид у 1930-х рр.⁹, Олена Рудловчак у 1990-х рр.¹⁰ и Мирослав Бураль у 2003 році¹¹. Але и сам А. Духнович лишив по собі даякі помяники за братів и сестер. Маєме два рукописні документи А. Духновича, як то: 1) Album «Пріятный Памятникъ, или Дружественная Записка Александру Духновичу, Собора Крылошанъ Пряшовскаго Сочлену 1853. Отъ Друзей»¹²

⁶ Туй авадь мало ниже (у рокови нароження сестры Юліаны) у изглядованю М. Буралья проскочила печатна хыба.

⁷ БУРАЛЬ, М. До генеалогії Олександра Духновича. In: Науковий збірник Музею українсько-руської культури у Свиднику. Т. 23: Олександр Духнович і наша сучасність. – Братислава, 2005, с. 33-34.

⁸ Тоту інформацію начеряли сьме из виданя: БЕСКИДЪ, Н. А. Духновичи / Изданіе редакції «Американского русского вѣстника». – Гомстедъ ПА., 1934, с. 30.

⁹ БЕСКИДЪ, Н. А. Духновичи / Изданіе редакції «Американского русского вѣстника». – Гомстедъ ПА., 1934.

¹⁰ РУДЛОВЧАК, О. Заповіт Олександра Духновича. In: Дукля. – Пряшів, 1992, № 5, с. 49-51.

¹¹ БУРАЛЬ, М. До генеалогії Олександра Духновича. In: Науковий збірник Музею українсько-руської культури у Свиднику. Т. 23: Олександр Духнович і наша сучасність. – Братислава, 2005, с. 33-40.

¹² [ДУХНОВИЧ, А.]. Album «Пріятный Памятникъ, или Дружественная Записка Александру Духновичу, Собора Крылошанъ Пряшовскаго Сочлену 1853. Отъ Друзей». In: ДУХНОВИЧ, О. Твори. В 4-х тт. Т. 4. / Упорядк. О. Рудловчак. – Ужгород: Гражда, 2019, с. 386-387, 435-436.

и 2) латиноязычный (до українського языка переложив Ю. Сак) тестамент А. Духновича під назвов «Во им'я триединого Бога. Аминь» (1857 р.)¹³. И сесі рукописні документи, котрі довгі роки обставали в архіві и котрі релативно не так давно оба два были опубліковані Оленов Рудловчак (тестамент «Во им'я триединого Бога...» у 1992 році, а «Пріятный Памятникъ...» онъ у році 2019), у данів сітуації, коли до днесь не є єдности у вопросі, кілко дітей было у родині В. Духновича, мали бы стати ци не главным жере-лом інформацій за фамілію Духновичів.

Александр Духнович у свому записнику «Album...» (на с. 61-62) десь у середині 1850-х рр. (близько 1855 р.) пригадує уж як спочилих вусям братів и сестер. Він записав до свого записника їх имена и рік смерти каждого. Суть то: Адам (+1809), Андрей (+1811), Афанасій (+1818), Марія (+1819), Анастасія (+1820), Антоній (+1821), Сусанна (в одданю Невицька; +1829) и Анна (+1850).

У свому тестаменті, складеному у році 1857 та двычи доповненому – у 1862 и 1864 роках, А. Духнович пригадує далшых двох своїх сестер, котрі на тот момент ищи жили, а то: Софію (в одданю – Баранкович, 1812–1882) и Терезію (в одданю – Мирошшай, 1814–1865).

Н. Бескид и М. Бураль пригадуют у своїх изглядованнях за ищи єдну сестру А. Духновича. А. Бескид пише за Анну (+1876), а М. Бураль – за Юліану (годно быти, же курто Юліану знали звати Аннов; в одданю – Данилович, 1806–1876). Н. Бескид пише: «Вторая сестра Александра, Анна, вышла замуж за Юсифа Даниловича, позже священника Янячевскаго. Здѣсь, при престарѣвшемъ и ослѣпшемъ мужѣ, она упокоилась 17. октября 1876 года»¹⁴.

То значит, же у родині Василя и Марії Духновичів родило ся (подля Духновичовых записів), до кінця, дванадцятєро дітей.

На момент, коли Александру уж минув єден рік, отець дістав дозволенія од мукачевського єпископа А. Бачинського (на просьбу властника села Стащин графа Ладіслава Сірмая) перейти служити до того великого села. За даякій час, а, видав, было то на ранню ярь 1805 року, своїх синів Адама и Александра родичі перевезли

¹³ [ДУХНОВИЧ, А.]. Во им'я триединого Бога. Аминь: [Тестамент]. In: Дукля. – Пряшів, 1992, № 5, с. 51-53. *Тото самое позирай*: ДУХНОВИЧ, О. Вибрані твори / Упорядкування Д. Федаки. – Ужгород: «Закарпаття», 2003, с. 523-529.

¹⁴ БЕСКИДЪ, Н. А. Духновичи / Издание редакції «Американского русского вѣстника». – Гомстедъ ПА., 1934, с. 32.

из Тополі до себе у Стащин¹⁵. Стащин, як и Тополя – етнічні території бываня карпатських русинів під Бескидом, де на десятки кілометрів дає ся чути лем русинську бесіду. У Стащині А. Духнович перебував аж до року 1813.

Зачим Александер провказовав інтерес до школованя и добрі знав читати и писати по славено-руськы (подля азбуки І. Брадача)¹⁶ и по церковнославянськы, отець рішив оддати свого многонадійного дитвака дале ся учити до Ужгорода. Два далші школні roky (1813/14 и 1814/15) А. Духнович ходив туй до основной школы. Фактично, як карпатський русин, верховинець, котрый нич не знав по мадярськы, він мав ся добрі научити говорити и писати по мадярськы, обы ся приправити на далшой школованя – в ужгородській гімназії.

У роках 1815–1821 А. Духнович выходив в Ужгороді перші шість рочників (класів) гімназії. И тым ся завершив первый ужгородський (1813–1821) період життя А. Духновича. (Докінця, у його життю таких «ужгородських» періодів было аж чотири).

Ужгородська гімназія на тот час мала лем шість класів. До смого класа вна была підвишена аж у році 1856¹⁷. Так же «філозофію», то значит два послідні гімназіалні рочники, сьмий и восьмий, А. Духнович мав виходити десь инде. Овін пішов до Кошиць – був там у роках 1821–1823.

За життя в Ужгороді и Кошицях, и систему школованя на коронних угорських землях, котра у тоты часы зачинала быти асиміляційнов, сам А. Духнович доста читаво повів у своїй автобіографії:

«... я от 1813 года даже до 1822-го учился на училищѣ ужгородском. Господь обдарил меня талантами; и всему вѣровал, что мнѣ преподавалось, так же вѣровал и тому, что, кромѣ Мадяра, нѣтъ на свѣтѣ человѣка; как сойка, научился говорить по мадярски, а думать также в том духѣ – насильно набили в мои чувства мадярскіе учителя, проповѣдая мнѣ непрестанно: „extra Hungariam non est vita“ – я вѣро-

¹⁵ БУРАЛЬ, М. До генеалогії Олександра Духновича. *In*: Науковий збірник Музею українсько-руської культури у Свиднику. Т. 23: Олександр Духнович і наша сучасність. – Братислава, 2005, с. 33-40.

¹⁶ Єпископ Мукачевської єпархії Іоанн Брадач у році 1770 видав у Відню (была то печатня Курцбека) про потреби ошколашів своєї єпархії учебник: «Букварь или руководіе хотящимъ оучитися письмены руско-славенскими книгъ» (оу Градѣ Виднѣ, въ Кесарево-царско-апостолской Тѣпографіи, 1770).

¹⁷ ЯНОВИЧЪ, П. И. Корреспонденція, Унгварь 6. (18.) декабря. *In*: Церковная газета, въ пользу Восточно-каѳолической церкви... – Будинь, 1856, № 39, 20. декабря (1. генваря 1857), с. 310-311.

вал сему и чувствовал по етому, писал стихи мадярскіе и сам (стыжусь) хулил противу Славянов, ибо должно знать, что нам преподавали пословицы: „*Tót nem ember, czudar orosz*“¹⁸. Одним словом, Русскій и Словак были и от самой черни гонимы и высмѣянные. 1822 и 1823 кончил я философію в Кошицах на Академіи в том самом духѣ»¹⁹.

Молодой А. Духнович мріяв стати інженером. Але скоро ся лишив той ідеї. Раз зато, бо му наглі умер отець – єдиный кормитель великой родины. Отець Василій Духнович умер на тифус 25 октовбра 1816 року як сорокарочный²⁰. Аж наконець у році 1821 умер брат Антоній – передпоследный из хлопців у тій родині. А то значит, што, на єднім боці, не было у матери фінансів підпорити далшой школованя сына на гімназії и університеті, а, на другім, вусямнадцятьрочному Александру як майстаршому у родині мусай ся было справовати так, обы спомагати свою бідну родину. Зато Александер вмінив собі (на просьбу матери) стати сящеником; выдтак як семінарїста буде мати підпору церкви. Єпископ Пряшівської єпархії, котра лем недавно ся одділила (у році 1818) од матірної єпархії Мукачевської, и до котрой, докінця, одтеперь адміністративно належали села Пряшівського регіона, у т. ч. Стащин и Тополя, Грігорій Таркович (1754–1841) прийняв сироту Духновича у 1821 році на теологію и наділив го стіпендієв (150 флоринів), обы Духнович скончив філософію у Кошицах (1821–1823) и пак чєтырирочный курс теології в Ужгороді (1823–1827).

У літі 1827 рока скончив ся другой ужгородський період життя А. Духновича. Але ищи до того у житю молодого чоловіка стало ся дашто неордінарное, за что він пригадав у єднів своїх роботі, але сесь випадок выпав из позіра єго біографів. Зато го ту пригадуєме. Бо иде за геройський поступок молодого А. Духновича, котрый антого дня спас од смерти двойко малых дітей.

¹⁸ „*Tót nem ember, czudar orosz*“ – А. Духнович туй скапчав доведна два мадярські присловка: «*Tót nem ember*» («Словак не чоловік») и «*Czudar Orosz, Czudar Tót*» («Чудный Русин, чудный Словак»), де якостник «*czudar*» у дажкім контексті набыває переносного (негативного) значєня.

¹⁹ Краткая Біографія Александра Духновича, Крылошана Пряшовскаго, им самим написанная. In: ДУХНОВИЧ, О. Твори. В 4-х тт. Т. 3. / Упорядк. О. Рудловчак. – Словацкє педагогічне видавництво в Братіславі; Відділ української літератури в Пряшеві, 1989, с. 404.

²⁰ Тоту інформацію начєряли сьме из виданя: БУРАЛЬ, М. До генеалогії Олександра Духновича. In: Науковий збірник Музею українсько-руської культури у Свиднику. Т. 23: Олександр Духнович і наша сучасність. – Братислава, 2005, с. 38.

На Великдень у 1827 році семінарист А. Духнович пішов навщивити свою родину до Вышнёй Рыбниці. (Великдень у тому році припав на 15 апріля). Духновичова сестра Сусанна отдала ся за Георгія Невицького; о. Невицький на тот час поповав у тому селі (район Собранець, днесь – Кошицький край; є то даякі 27 км од Ужгорода). Село лежить на березі потока Окна, котрый зачинат ся високо у горах на озері Морське Око. Природный катаклізм, коли вода провалила гать и вшитка тота вода рушила у долину, описав А. Духнович пак у статі «О народах Крайнянских...» (1848); він пригадавав:

«Сталось года 1827. на самый великодный Понедѣлок, что на вышше помянутом первом окнѣ гать уторгла[ся], урвалася, вывалилися споднии камени, и с него великій, несмысленный, и напрасный²¹ повод²² учинился, ибо вода береги Окна перевышающая едным валом ислияна, в кругу едном точилася, и все что ей на пути стояло, горнула с собою. Яко случай сей напрасный был, много пагубы сдѣлалось, наипервѣ гамру погубил сей вал, посем же в вышней Рыбниці то, что достигла, с собою забрала вода; котилися неизреченныя скалы и колоды, вода як чернило чорная была, и всегда в едном клубѣ содержанна дома валяла, скоты забрала, донелѣ в селѣ Рыбниці разліялася, по нивах и луках окрутныя начинила шкоды. — Я сам свидѣтель сему случаю был, когда в Парохію Рыбницку толикій ударил вал, что полный дом водою исполнился, и обывателіе в церкви спасенія искати принудилися; я сам в домѣ парохіалном по шію во водѣ был, и токмо храбростію от погибели утопленія свободился, когда помощ двоим дѣтям подавах. — Несмѣрна сія вода замыла нивы, по загородах скалы; еще и нынѣ там лежащія оставила в память смутнаго оного великоднаго понедѣлка, но чтобы пред тым сіе дакогда сталося, людіе непамятают»²³.

Абсолвента ужгородської духовной семінарії А. Духновича пряхівський владыка нараз прикликав ид собі до Пряшова. А. Духнович (він обстав не женатый) прийняв туй сан священника (1827). Грігорій Таркович поклав му за повинность быти писарем

²¹ Напрасный – (русин.) наглий, (російськ.) внезапный.

²² Повод – поводь, залива, велика вода.

²³ ДУХНОВИЧ, О. О народах Крайнянских, или Карпатороссах Угорских, под Беськидом в Земплинской, Унгской и Шарфской столицы живущих. *Ин:* ДУХНОВИЧ, О. Твори. В 4-х тт. Т. 3. / Упорядк. О. Рудловчак. – Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі; Відділ української літератури в Пряшеві, 1989, с. 370.

(«актуарём») консисторії Пряшівської єпархії, и тоту служебну повинність молодый священник сповняв честно. Але, треба признати, сяка робота молодому, веселого норову чоловікові, поетові и інтелектуалу не пасовала. До того, вона не приносила му ниякого матеріального достатку. Нарубы, Духнович майже терпів нужду. А єпископ гейбы и не видів убогости свого работника. И се привело Духновича на думку втечи од Г. Тарковича. Кінцём октовбра 1830 року він ся навернув до Ужгорода.

Перейти из єдної єпархії до другой без дозволення єпископа Тарковича Духновичу ся не подарило. Він ся обстав в Ужгороді без кусника хліба и лем щастливый випадок спас го од вымушеного вертаня до Пряшова: віце-жупан Ужгородської жупы статкарь Стефан Петровай глядав про свого сімрочного сына Акакія домашнёго учителя, а доброжелателі порекомендовали му молодого и добрі школованого священника А. Духновича.

Далші два роки в Ужгороді были майарістократічнов добов у житю священника-утікача. Як за того сам Духнович пригадовав у своїв автобіографії, перебування у домі віце-жупана Петровай подарило му многі выгоды світського житя. Він писав:

«Тому однак, що єпископ Григорій Таркович тому спротивився и не хотѣв мене одпустити (з єпархіѣ), остався я гейбы волокита, не маючи жадного примѣщення. Але Боже провидѣня и тут ласкаво засвѣтило на нещасного. Вице-жупан ужгородської жупы, Стефан Петровай, взяв мене невинного під свою опѣку, приняв мене до свого дому и повѣрив менѣ вихованя свого семилѣтного сына, Акакія. А я як выгнанець, бажаючи йому оддячитися, виховав його сына, може навѣть лѣпше як бы свого, по найлѣпшим основам педагогики и вивѣв на мужа ученого и солидно-го. Заразом стався я другом дуже поважаного дому и менѣ приємно навѣть похвалитися заключеными звязками сеѣ приязни. Через звязки дому Петровай познакомився я з усѣм панством жуп ужанської, бережської, земплинської и саболчської, з домами аристокраціѣ, з котрыми я ще до нынѣ живу в приязных зносилах»²⁴.

Пряшівський владыка Г. Таркович межи тым під грозьбов лишити Духновича сана священника доміг ся свого: кінцём 1832

²⁴ Цитуєме подля «руського» переклада А. Дідика. *Позирай*: Duchnovics Alexander: Autobiographia. Духнович Александер: Автобіографія / Товариство «Просвѣта» в Ужгородѣ; літературно-науковий оддѣл. – Книгопечатня «Свобода» в Ужгородѣ, 1928, с. 9.

року²⁵ А. Духнович назад ся вертає до Пряшова и назад робит на свому старому місті в єпархіалній канцеларії, живе в убогости и чує ся небіživно.

Мож тримати за компромісний варіант далшой рішеня єпископа – оддалити А. Духновича од себе и призначити го (раз лем дочасно – адміністратором) на свободну вакансію до села Комлоша²⁶ (1833). Доста скоро єпископ призначив му постійной місто служеня – село Біловежа, котре уж три роки не мало сященика. И туй треба дашто уповісти важное: од року 1813 (Стащин) скоро двадцять років А. Духнович не жив на селі, мало ся стрічав из каждоденными проблемами русинських селян, много практиковав мадярську бесіду и провбовав себе як мадярсько-язычний поет. Навернення до русинського села – до Біловежи, котре він нараз окрестив не иншак як «мій остров Гелены», предрікало му наполеоновську самотність, але, нарубы, занурило го у русинський світ и стало важнов віхов ёго національного пробуженя. Він тепло пригадовав чєтыри роки житя (1.04.1834–1.04.1838) помежи просту русинську чєлядь у обох своїх автобіографіях:

1. «Тут напевно був бы нещастный вигнанецъ зазнав гѣдноѣ оплаканя судьбы, бо парохія не приносила навѣтъ тѣлько доходѣв, що выстало бы на щоденнѣ потреби, але й тут охоронило Боже провидѣня своего слугу... Також нарѣд при кождѣй нагодѣ показовався вдячнымъ своему пастиреви. То мѣсце не було зовсѣмъ неприємнымъ для самотного чоловѣка, що свою самотнѣсть злагѣдньовав студіями, передовсѣмъ ботаники, а також огородництва до тоѣ степени, що нѣколи не чувся самѣтнымъ»²⁷.

²⁵ Сам А. Духнович у автобіографії (Duchnovics Alexander: Autobiographia.) из памяти написав, што прийшов до Пряшова у 1833 році: «... в р. 1833. єпископ Таркович призвав мене назад до єпархії, и я як слухняный сын, вернувся до Пряшева». Але, мусай зазначити: того вертєня до Пряшова ся стало мало скорше. За сєє свідєтельствоє, приміром, ёго переписка. Первое письмо из Пряшова до Ужгорода своему вихованику Акакію Петрову А. Духнович написав уже 11 децембра 1832 рока.

²⁶ Днесь Хмелєва (Chmel'ova), окр. Бардеєв, Пряшівський край, Словакія.

²⁷ Duchnovics Alexander: Autobiographia. Духнович Александр: Автобіографія / Товариство «Просвѣта» в Ужгородѣ; литературно-науковий оддѣл. – Книгопечатня «Свобода» в Ужгородѣ, 1928, с. 11.

2. «Тогда первый раз был между русинами, я узнал, что и я русин, возбудилось чувство в душе русское, я начал читать и писать по русски...»²⁸.

Утікнути на віки вічні од владыкы Ґ. Тарковича А. Духновичу так ся и не подарило. Їх останкы лежать бок-обок у крипті кафедральной церкви св. Іоана Хрестителя у Пряшові. Але у 1838 році 84-річний єпископ уж не мав той сили, як переже. Надходив час про нові ідеї и новых людей. У 1837 році єпископом Мукачевськым став Василь Попович (1796–1864) – добрый приятель А. Духновича, під чийм веденням він робив у канцелярії Пряшівської єпархії. А у році 1842 – по смерті Ґ. Тарковича – єго наступником став Ёсиф Гаганець (1793–1875) – тыж добрый приятель А. Духновича по Пряшову, даколишній каноник при єпископови Тарковичу. Попович и Гаганець высоко годнотили талант и освіту свого єднодумника. И се мало великой значеня про будучность А. Духновича.

У році 1838 єпископ В. Попович покликав А. Духновича на роботу до Ужгорода. Далші шість років (23.04.1838–1.01.1844) Духнович прожив в Ужгороді, де сповняв функцію нотаря консисторії Мукачевської єпархії, и тыж много читав. Благо, під руков была багата єпископська бібліотека.

Коли 25 юнія 1843 року Відень потвердив єпископські повноваження нового пряшівського владыкы Гаганця, уже 23 юлія того самого року А. Духнович был іменованый каноником Пряшівської капітулы. У воздуху вітали ідеї політичных трансформацій и перемін. Час настроєвав на велику и одповідальну роботу. А. Духнович учув тоты імпульсы. Пряшів майбілше пасував му про тоту місію. Перейде доста часу и історики потвердять: была то важна історична місія А. Духновича!

Пряшів став послідовн станцієв на житєвому пути А. Духновича. Туй він прожив неповні 22 рокы, туй умер и туй го поховали.

Тополя – колыбель,
А Стакчин – кормитель,
Ужгород – учитель,
Пряшов мні – погибель,

Іерей и учитель,
И письменоводитель,

²⁸ Краткая Біографія Александра Духновича, Крылошана Пряшовскаго, им самим написанная. *Из: ДУХНОВИЧ, О. Твори. В 4-х тт. Т. 3. / Упорядк. О. Рудловчак. – Словацке педагогічне видавництво в Братіславі; Відділ української літератури в Пряшеві, 1989, с. 404-405.*

Да стихотворитель.
Учил добродитель,

Позвал мя Спаситель
Во вічну обитель.

(«Надгробное Александра Духновича», 1859)

Так оцінював А. Духнович своє пряшівське життя у стиху-епітафії «Надгробное Александра Духновича»: «ієрей..., учитель..., письменоводитель..., стихотворитель..., погибель». Туй він ви́зрів у національного поета и будителя свого народу, туй він продумав систему національної освіти и за́клав основи общественно-го двигання, туй він стрітив 1848-й революційний рік и означив главні ві́хи національного двигання у карпатських русинів; одсі у 1849-ому році мадярські революціонери повели го на плаху до Кошиць, де го мали повісити, але пак кару скасовали. Туй він у 1849-ому році стрі́чав 100-тисячну російську армату генерала И. Паскевича, што прийшла на поміч австрійському цісарю, и похопив силу и величезность славянського світу... Туй під Калваріє́в тримав він «огородець», де вирощував фіалки и ружі. И туй А. Духнович – нежонач – терпів свою самотность. А десь сперед 1857. ро́ка туй похворів на «воднячку». У році 1860-му, коли тота хворота («слы́нава Эмороида») стала прогресовати, А. Духнович дав собі справити в умі́лця Михала Миклоші́я портрет по пас и загнав го до львівського Народного дома – «...между Вами Братъя, хотя въ живописи останусь»²⁹. На осінь 1864 ро́ка (6 окто́бра) єго тестаменталный довірник пряшівський професор на гімназії Їсиф Рубі́й (1838–1919) натякав приятелям Духновича, ож треба ся приправити на недовгу єго смерть – «Гн. Алекс. Вас. Духнович стоит уже на пороге могилы; он лежит в всеобщей болезни водяной, он Вас благодарит за все и посылает последнее спаси бог, он к Вам больше писать не будет!»³⁰.

²⁹ СТУДИНСЬКИЙ, К. Александер Духнович і Галичина. In: Науковий збірник Товариства «Просвіта» в Ужгороді за рік 1924. Річник III. – Ужгород: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1924, с. 28-103. *Позирай* с. 99: Лист Ал. Духновича до Як. Головацького пис. 22./XI.1860. р. *Тото саме позирай*: Лист О. Духновича до Якова Головацького, Пряшов, 22 Листопада 860. In: ДУХНОВИЧ, О. Твори. В 4-х тт. Т. 4. / Упорядк. О. Рудловчак. – Ужгород: Гражда, 2019, с. 331.

³⁰ РУБИЙ, Иосиф. [Письмо И. М. Рубия М. Ф. Раевскому от 25 сентября (6 октября) 1864 г., Пряшов]. In: Зарубежные славяне и Россия. Документы архива М. Ф. Раевского. 40–80 годы XIX века / Сост. В. Матула, И. В. Чурина. – Москва: «Наука», 1975, с. 399.

23 новембра 1864 рока А. Духнович дав зробити послідный додаток до свого тестаменту: у ёго сестринича – суді у Собранцях Георгія Невицького (сына прощених рідної сестры Сусанны и шовгора Георгія Невицького) – и ёго жоны Марії (дівоче прозв. Темничко) родив ся дїтвак, крещеный як «Александр». Єден Александр из роду Духновичів стояв на порозі смерти, другый Александр прийшов на світ.³¹ А. Духнович заповів му часть свого наслідства: «...ця частина буде покладена на ошадну книжку, як основна сума, що послужить долі сина...»³²

По довгій хвороті А. Духнович умер у Пряшові у середу (подля Григоріанського календаря) 29 марця 1865 рока. Ёго сподвижники нараз дали знати громаді за тоту печальну новину. О тыждень новинки напечатали перві некрологы. Некролог у львівському «Слові» гласив:

«Дня 17. (29.) Марта с. г. въ 11. часовъ ночи скончался послѣ 7-мѣсячной тяжкой воднянной болѣзни Александръ Васильевъ Духновичъ, Крылошанинъ руского кафедрального Собора св. Іоанна Крестителя, Предсѣдатель выбора Общества св. Іоанна, Мужъ для литературы русской великихъ заслугъ, для исторіи развитія руско-народного безсмертной славы. Закарпатская Русь потеряла въ немъ одного изъ тѣхъ Первыхъ, которыи дѣломъ и примѣромъ будили ю изъ долголѣтного сна. Имя Его, яко дѣятеля бодрыхъ силъ и неутомимой ревности для блага народа, извѣстно на всю Русь, пользуется блескомъ первостепенного ей свѣтила. Память его незабвенная. Святыи упокой душѣ Его! Вѣчная Ему память!»³³.

Другый некролог ся вказав у віденьському часописі «Золотая грамота», він інформовав:

«Александръ Васильевъ Духновичъ, крылошанинъ Пряшевскій, вѣрный Сынъ руского народа и рачительный

³¹ Хлопчина ся родив 3 октовбра 1860 рока и быв нареченый як «Александр-Іосиф». Духнович у свому нотесі зафіксував сесь факт и додав: «Возрасти его Господи во славу народа!» («Записка А. Духновича. 1858», с. 254). Видав, коли Александр підріс и окріп (а смертность новорожених была доста висока), лем тогды А. Духнович заповів му часть свого наслідства.

³² [ДУХНОВИЧ, А.]. Во им'я триединого Бога. Аминь: [Тестамент]. *Іп: Дукля. – Пряшів, 1992, № 5, с. 53. Тото самое позирай: ДУХНОВИЧ, О. Вибрані твори / Упорядкування Д. Федаки. – Ужгород: «Закарпаття», 2003, с. 528.*

³³ [Некролог А. Духновича]. *Іп: Слово. – Львовъ, 1865, 24. Марта (5. Цвѣтня), с. 1.*

Батько сынамъ Руси упокоился въ Пряшевѣ дня 17/29 марта 1865. Память Его отъ рода и въ родѣ»³⁴.

Пройде пар років и у статях молодых русинських інтелігентів за життя и діло А. Духновича обявит ся иншака, хыбна, дата смерти писателя. До днесь мож стрітити публікації, де ся пише за день смерти – ци «30 марта», ци аж «31 марта», хотяй доказів тому як не было, так и не є днесь.

ПОДВИГ А. ДУХНОВИЧА

Унікатнов и неповторлиов, мож повісти – епохалнов у русинських історії є місія Александра Духновича. Їго роль як месії єдного малого славянського народу у часы асиміляції и упадка того народу помірює ся подвигом біблійного Мойсея. Сам А. Духнович стан свого народа у 1849 році – майтрагічним році «летаргічного» сна русинів – порівнав из образом потоппы світа; він – и то доста алегорізовано – писав: «О, уже текла на нас пагубы пучина, уже валилася на нас буря водная и туй-туй покрыла Народ наш грозными валами...»³⁵.

На другому місті – уже май отворено – А. Духнович указав на главні причини нещастной долі русинів; він писав:

Бо народности лишенный
В невѣжествѣ сидѣл.

.....
Ложны други умѣнили
Нас выкоренити.
Слово наше и бесѣду
Старалися стерти,
Чтобы нам, еще живущим,
В народѣ померти.³⁶

³⁴ [Некролог А. Духновича]. *In*: Золотая грамота: Иллюстрированное письмо для поучения и забавы. – Вѣдень, 1865, Число 8: Прилога до Ч. 16. Страхопуда, с. 68.

³⁵ [ДУХНОВИЧ А.] Прощаніє съ 1849. годомъ. *In*: Поздравленіє Русиновъ на новый годъ 1850. – Въ Перемышлі: Черенками русскаго собор. Крылоса, [ноябрь 1849]. *Цитуєме подля виданя*: ДУХНОВИЧ, О. Твори. В 4-х тт. Т. 3 / Упорядк. О. Рудловчак. – Словацке педагогічне видавництво в Братиславі; Відділ української літератури в Пряшеві, 1989, с. 161.

³⁶ [ДУХНОВИЧ А.] Поздравленіє. *In*: Поздравленіє Русиновъ на новый годъ 1850. – Въ Перемышлі: Черенками русскаго собор. Крылоса, [ноябрь 1849]. *Цитуєме подля виданя*: ДУХНОВИЧ, О. Твори. В 4-х тт. Т. 3 / Упорядк. О. Рудловчак. – Словацке педагогічне видавництво в Братиславі; Відділ української літератури в Пряшеві, 1989, с. 150, 151.

Про сочасників Духновича – містну інтелігенцію – тоты шорыкы (у році 1849) были цалком зрозумителні. Бо вшиткі вни жили у тів «пучині» асіміляції, результат котрої уж давало ся видіти; и бив то гет страшный образ: русинський народ на угорських коронных землях бив одказаний на поступну и потупну смерть.

Про нас, наслідників Духновича, у році 2023, коли честуєме подвиг нашого славного будителя, и то з нагоды 220-ой рочниці ёго нароження, епоха, у котрів жив и творив Александр Духнович, є у даяків мірі затемненов, не в ушыткому зрозумительнов, подагде аж и – непостижимов.

Зато доста часто крітики у ХХ столітю и днесь намісто того, обы ся змагати на обективность и правдивой одбитя подвига А. Духновича, не побировали похопити епоху и роль Нашого Будителя в історичнів долі русинського народа. Выдтак, крітики доста часто ся скачовали на вопросы другорядні: ци є естетичнов поезія А. Духновича?, ци яло декларовати у літературі два стілы русинського языка?, ци не было то анахронізмом – хосновати у своїв творчости неприродный карпаторуський язык («язычіє»)?, ци не бив Духнович в міру свого соціального статусу сященика выразителём коравого конзервативного никаня? И т. д. и т. п.

Нараз зазначиме: сякі вопросы мавут право на изглядованя лем у контексті обективно-історичного аналізу житя и творчости А. Духновича. Межи тым, поперві нам належит дати отвіт на главный вопрос: што такого важного вчинив А. Духнович и што мы до днесь цінуєме у ёго подвигу/подвижництві будителя и літератора?

Отвіт на сесь вопрос ся снажили дати (и то каждый у свій час и из своїв ідейно-естетичных ци класово-політичных позицій) многі изглядователі у ХІХ, ХХ и днесь – у ХХІ столітю: Петро Феєрчак³⁷, Федор Арістов³⁸, Франтішек Тихій³⁹, Ніколай Бескид⁴⁰,

³⁷ ФЕЕРЧАКЪ, П. Очеркъ литературнаго движенія Угорскихъ Русскихъ. – Одесса, 1888, с. 15-17.

³⁸ АРИСТОВЪ, Ф. Александръ Васильевичъ Духновичъ. In: Карпато-русскіе писатели: Изследование по неизданнымъ источникамъ: Въ трехъ томахъ. Т. 1. – Москва, 1916, с. 49-61.

³⁹ ТИХІЙ, Ф. Поезіи Александра Духновича / Собрал Франтішек Тихій. – Ужгород, 1922, 92 с.

⁴⁰ БЕСКИДЪ, Н. А. А. В. Духновичъ и его поэзія / Изданіе Культурно-просвѣтительнаго общества имени Александра Духновича въ Ужгородѣ. – Ужгородъ: Типографія «Школьной помощи», 1929, 56 с.; *позирай тыж ёго*: БЕСКИДЪ Н. А. Духновичи / Изданіе редакції «Американского русского встника». – Гомстедъ ПА., 1934, 128 с.

Августин Волошин⁴¹, Євгеній Недзелський⁴², Иван Созанський⁴³, Кирило Студинський⁴⁴, Михайло Ричалка⁴⁵, Василь Микитась⁴⁶, Олена Рудловчак⁴⁷, Юрій Бача⁴⁸, Любиця Бабота⁴⁹, Елейн Русинко⁵⁰ и многі другі изглядователі.

П. Феєрчак назвав го «первым национальным поэтом Угорской Руси» (с. 16), Ф. Арістов підчеркнув, што творчість Духновича «составляет целую эпоху» (с. 54), Ф. Тихі зазначив, што овін «зискав преданну и безсмертну любов свого народа» (с. 3-4), Н. Бескид назвав го «вторым Моисеем» (с. 17), а Є. Недзелський покрестив го у «министры народнаго просвѣщенія» у карпатських русинів. Иван Франко назвав го «чоловіком без сумніву доброї волі і не малих здібностей»⁵¹, В. Микитась підчеркнув, што ёго творчість до днесь має «свое пізнавальне значення» (с. 101), а

⁴¹ ВОЛОШИН, А. Памяти Александра Духновича /Товариство «Просвѣта» в Ужгородѣ, Ч. 32. – Ужгород, 1923, 32 с.

⁴² НЕДЗЬЛЬСКИЙ, Е. А. В. Духновичъ. In: НЕДЗЬЛЬСКИЙ, Е. Очеркъ карпаторусской литературы. – Ужгород, 1932. с. 145-158.

⁴³ СОЗАНСКИЙ, І. Поетична творчість Олександра Духновича. In: Записки Наукового товариства імени Шевченка. Т. LXXXVI. Кн. 6, 1908, с. 123-140.

⁴⁴ СТУДИНСКИЙ, К. Александер Духнович і Галичина. In: Науковий зборник товариства «Просвѣта» в Ужгородѣ за рік 1924., Рѣчник 3. – Ужгород: Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1924, с. 28-103.

⁴⁵ РИЧАЛКА, М. О. В. Духнович – педагог і освітній діяч. – Братіслава: Словацьке видавництво художньої літератури, 1959, 494 с.

⁴⁶ МИКИТАСЬ, В. О. В. Духнович: Літературно-критичний нарис. – Ужгород: Закарпатське обласне видавництво, 1959, 104 с.

⁴⁷ РУДЛОВЧАК, О. Олександр Духнович: Життя і діяльність. In: ДУХНОВИЧ, О. Твори. В 4-х тт. Т. 1 / Упорядк. О. Рудловчак, В. Микитась. – Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі; Відділ української літератури в Пряшеві, 1968, с. 15-168.

⁴⁸ БАЧА, Ю. Життя і творчість О. В. Духновича. In: ДУХНОВИЧ, Олександр. Вибране / Упорядк. Ю. Бача. – Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво; відділ української літератури, 1963, с.9-20; *позирай тыж ёго*: БАЧА, Ю. «...А на Батька пам'ятайте...»: Про життєвий і творчий шлях Олександра Духновича. In: ДУХНОВИЧ, Олександр. Твори / Упорядк.О. Рудловчак. – Ужгород: Карпати, 1993, с. 5-16.

⁴⁹ БАБОТА, Л. Олександр Духнович. In: БАБОТА, Л. Закарпатоукраїнська проза другої половини ХІХ століття. – Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі; Відділ української літератури в Пряшеві, 1994, с. 78-87.

⁵⁰ RUSINKO, E. Straddling Borders: Literature and Identity in Subcarpathian Rus'. – Toronto – Buffalo – London, 2003, 560 p.

⁵¹ ФРАНКО, І. Стара Русь. In: Літературно-Науковий Вістник, 1906, т. 35, кн. ІХ, с. 384.

О. Рудловчак заявила, што «плідному і багатогранному за своїми інтересами патріоту» А. Духновичу в історії краю належит «одне з перших місць» (с. 15).

Куртый отвіт на вопрос, у чому ся проявив подвиг А. Духновича, видав, буде сякий: нараз по рокові 1848 він став у русинів тым чоловіком, котрый заступляв собов ушытку інтелігенцію (котрої, до кінця, не было!) – був первым національным поетом и прозаиком, був первым драматиком, закаладателём містной драматургії, організатором первых общественных організацій и літературных обществ, ініціатором одкрытя первых видавательств и тіпографій, видання літературных изберёк и календарів-місяцёсловів, закладателём новинарства и публіцистики, ініціатором русинського народного школованя, автором первых букварів и школных учебників про русинську моложаву, автором первого приручника из педагогії про русинських учителів и автором ґраматикы русинського языка, автором молитовників про русинських грекокатоликів, автором історичных и етнографичных изглядовань.... Єдным словом, був будителём свого народа в епоху формованя націоналізма у Европі. Став ся и автором національного гімна карпатських русинів, котрый до днесь на устах каждого русина:

«Я Русин был, есмь и буду...».

Быв то доста непростый політичный час про будителя А. Духновича. Народ потерпав у невіжости – потребував елементарну народну освіту и національні орієнтиры. Мінив ся и соціальный статус русинського селянина – реалієв ставало знесеня кріпацтва.

А інтелігенцію (были то на 95 % сященикы) наполю росколола Кошутова революція. Тот из русинської інтелігенції, хто у сесь час давав перед лібералізму и прогресу в области соціальных прав, котрі декларовала революційна мадярська влада, легко ся союзив из тов революційнов владов, підпадав впливу мадярського національного возрожєня, и то аж натілко, что легко переходив на мадярський язык, брав собі мадярську фамилію, переберав собі мадярську націоналну ідентичность и подпоровав тенденції автотмадяризації русинів ⁵². Было доста припадків, коли молоді люде

⁵² Ніколай Бєсکید за сякі тенденції пише атсяк: «Великая бѣда была въ томъ, что на карпатороссовъ, измученныхъ національнымъ рабствомъ, начало оказывать огромное влияние мадярское національное возрожденіе. Наряду съ традиціей центробѣжной вскорѣ обнаружилась и центростремительная сила въ пользу мадяръ. Въ домахъ карпаторусской интеллигенції появились явные признаки мадяризації, и не только въ разговорѣ и письмѣ,

из інтелігентных родин ся записовали до Кошутowego войска. Приміром, в ужгородській грекокатолицькій препарандії 35 богословів и ищи 25 далшых молодых русинів вступили до мадярського революційного войска. И сам епископ мукачевський Василь Попович отворено став на бік Кошута⁵³.

Друга половка русинської інтелігенції, а то были ті особы, хто у первім ряді хотів гарантій національних прав карпатських русинів и чекав на декларацію рівноправности славянських народів из мадярським народом у проголошеній революційнов владов Кошута новій самостойній мадярській державі, – и хто, до кінця, не дочекали од Кошута тых гарантій! – обстали вірні австрійському цісарю. А туй ищи приспіла австрійська конституція од 4 марця 1849 рока. Тота конституція (на одміну од Кошута!) гарантовала каждому народу у державі єднакі права и, доста важное, право розвивати свій язык, то значит и русинський язык.

Простый русинський народ масово проігноровав вербунг до мадярського революційного войска – гонведа. Як писав Духнович у кореспонденції од 1 юнія 1849 рока у новинці «Зоря Галицка», «Люде утѣкают в лѣсы, и гдѣ можно скрѣзь границу, но кого Мадяры зловлять, того пѣд багнетами в рекруты ведут»⁵⁴.

Треба зазначити, што у Пряшівській и Мукачевській єпархіях за житя А. Духновича русинська націонална ідея приживала ся не єднако. В Ужгороді и Мукачеві гет переважала промадярська орієнтація, у Пряшові – народницька – словацька и русинська.

но и въ фамиліяхъ. Такъ Курочка преобразился въ Székely, Волошукъ въ Dallos, Колесаръ въ Kerekes, Десятникъ въ Tizedy, Худоба въ Hodobay, Лешковичъ въ Lángfi, Ляховичъ въ Vértessi, Сциранка въ Kendrovsky; такъ появились новыя семьи съ новыми именами. Въ священнической средѣ, напр., къ этимъ новымъ относятся фамиліи: Komlósy, Csonka, Ternyei, Géczy, Fásy, Gács, Kiss, Bánk, Verebesy, Hajnal, Olesay, Kővári, Fazekas, Bocskay, Gyárfás, Csópey, Kardos, Beskó, Halász, Ternay, Pénzél, Kovordányi, Dobray, Mihályi, Regéczy, Csurzey, Deák, Bondor, Huszár, Méhesy, Lomey, Gaál, Bárány, Hajdú, Sarkady, Zsenkey, Csöp, Haraszthy, Baranyay, Újhelyi, Hegyi, Vizi, Némethy, Viczmándy, Földy, Buday, Szűts, Vezendy, Erdélyi, Kovács u.m.g., большая часть которыхъ вскорѣ совсѣмъ забыла свой русскій родъ и окончательно признала себя мадярами». *Цитуємо подля видання: БЕСКИДЪ, Н. А. А. В. Духновичъ и его поэзія...*, с. 40-41.

⁵³ Тоты інформації начеряли сьме из видання: БЕСКИДЪ, Н. А. А. В. Духновичъ и его поэзія..., с. 42.

⁵⁴ Д. [ДУХНОВИЧ]. Зъ Саньча 1. Червня. In: Зоря Галицка, 1849, № 47. *Цитуємо подля видання: ДУХНОВИЧ, О. Твори. В 4-х тт. Т. 3 / Упорядк. О. Рудловчак. – Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі; Відділ української літератури в Пряшеві, 1989, с. 238.*

А. Духнович од зачатку 1844 рока жив у Пряшові. И сесе мож тримати за важный аргумент, чом ёму ся подарило так много изробити на ниві національного житя. Помежи союзники туй была словацька інтелігенція, а процент етнічного мадярського населеня був доста малый. Як писав Духнович у своїй автобіографії, у Пряшові «з выѣмком колькох мадяронѡв... не було жадных мадярѡв»⁵⁵.

Про А. Духновича національні інтереси свого народа пересвідчиво переважили лібералні цінноты, котрі могла дати Кошутова революція. И він яв ся будити свій народ до національного житя. Од теперь каждый шорик ёго публицистичных есеїв був просякнутый русинськов націоналнов ідеєв. Каждый день ёго творчого житя був наповнений снагов запалити огонь духовного житя у душах русинської моложавы, побудити інтелігенцію жертвено послужити свому народу. И сесе поступно ставало явным.

Ищи май пересвідчиво то мож было видіти у лексиконі літературных творів А. Духновича. Націонална література – у розуменю А. Духновича – грає важну роль у формованню національной самосвідомости. Зато ёго літературні твори (поезія, проза, драматургія) од того часу ся читаво повнят етнонімом «русин» (подаколи – «руснак» авадь «карпато-руський» и «руський»). Приміром, у песі «Добродітель превышает богатство» (1850) нараховали сьме дванадцять припадків хоснованя того етноніма («мы бы уже не называлися Русинами, если бы не побідили мы врагов наших...»). То самое у песі «Главный тарабанщик» (1852) – єденадцять хосновань («И я русин, и мой отець – убогий селянин под Бескидом»). У повіданю «Мілен и Любичя» (1850) – шість хосновань («храбрыи Русины, властительством своим довольны...»). Изберька поетичных творів у атсёму нашому выданю числит 34 випадкы хоснованя етноніма «русин» и веце як сорок хосновань етноніма «руський» (русский).

Пряшівської приватной бываня А. Духновича у ті часы стало гейбы духовным, културным, літературным, національным и політичным (як за сесе припомянув Н. Бескид) «штабом» карпатських русинів, «сюда приходили вѣсти изъ Ужгорода, Будина, Вѣны, Львова, Перемышля, Петербурга и т.д., отсюда же исходили распоряженія на всю Карпатскую Русь»⁵⁶.

Круг єднотумників А. Духновича по воли ся ширив. Были то Адолф Добрянський, Віктор Добрянський, Александр Павло-

⁵⁵ Duchnovics Alexander: Autobiographia. Духнович Александер: Автобіографія..., с. 15.

⁵⁶ БЕСКИДЪ, Н. А. А. В. Духновичъ и его поэзія..., с. 43.

вич, Ніколай Нодь, Иван Раковський, Антоній Рубій, Їсиф Рубій, Ніколай Мигалич, Иван Вислоцький, Андрей Попович, Георгій Маркош, Віктор Ладомирський, Андрей Балудянський, Иван Петрик, Стефан Петрик, Андрей Яромис, Андрей Ковалицький, Михаил Бескид, Иван Мегай, Петро Янович, Константин Зубрицький, Иван Ружицький, Георгій Шолтис, Александр Лабанц и др.

Акурат А. Духнович (у первiм ряді!) а тыж его ідейні єднодумники по рокові 1849 сформовали народне двиганя, котре научники днесь означувут як добу Первого карпаторусинського культурно-національного возроженя. Сам А. Духнович так охарактерізовав перві результати атсєго двиганя:

«По скончанію несчастного мятежа так реченного Кошутовского в Угорщинѣ угорскіе Русины російскими полками одушевленные зачали по народному думать, воздвигше по силам слабым и письменность свою. Я в том дѣлѣ был одушевлен, понуждал молодеж русскую до дѣла, источив силы и деньги...

Я радовался духом, что наши забвенные русины показали пламѣнь духовной жизни...

И радостно могу сказать, что Русины Епархіи Пряшовской одушивились, найпачеже молодеж стала душевно ревновать за русскій дух и за русское слово. Дѣвушки уже не стыдились пѣть рускія пѣсни, а пѣснь моя народная: «Я Русин был, есмь и буду...» по всюду голосовала в обществах, да уже и Жидаы зачинались учить рускому. На Гімназіи Пряшовской я преподавал русскій язык и любезно посѣщали школу мою не токмо Русины, но и Словаки, и Мадяры, да и Лютеранскіи ученики. Кто извѣстит мое удовольствіе, я трепетал в радости, думая что оно и таки останется на всегда!»⁵⁷

Фактично, карпатські русини ведно з другыма народами Центральной Европы вступили у добу національного житя и, подля Духновичового вираза, стали «по народному думать» и витати «новорожденну народность».

Роль А. Духновича як національного вождя у тому часі у карпатських русинів мож означити як в ушыткому значущу. Акурат сесе мы до днесь цінуєме у єго подвигу-подвижництві будителя и літератора.

⁵⁷ ДУХНОВИЧ, А. Записка Александра Духновича от года 1861. In: ДУХНОВИЧ О. Твори. В 4-х тт. Т. 4. / Упорядк. О. Рудловчак. – Ужгород: Гражда, 2019, с. 166.

ДУХОВНЫЙ ТЕСТАМЕНТ А. ДУХНОВИЧА

Життя А. Духновича легко ся дає розділити на дві частини – «до» и «по» рокові 1849. То самое історична доля русинів переднаціональної и національної доби – туй тыж є водорозділ – 1849-й рік! И се був час національного самоосмыслення, коли єден малый восточнославянський етнос Австрійської державы став тримати себе національнє групов и гордо задекларовав словами из стиха А. Духновича «Вручаніє» своє національнє кредо:

«Я Русин был, есмь и буду»!

Быв то доста искомплікований час формования буржоазного общества. У перебігу політичної «борьбы за прогрес» в Австрійській державі чим дале тым вєще ся радикалізовав роспор межи феудальными конзервативными традиціями, на єдному боці, котрі підпорувала віденська влада, и ліберальными ідеями реформаторів, на другому боці. Ідеологія лібералізма од зачатку 1840-х років поступно формувала в угорському обществі мысль, што буржоазных перемін, видав, мож буде досягти лем путєм ліквідования Габсбургського абсолютизма. Хотяй ліберальна мадярська опозиція, межи тым, была розділена на дві групи, и умірена ї часть під веденєм авторитетного політика Іштвана Сечені (1791–1860) мала ціль тоты ліберальні реформи провадити акурат из помочов австрійського уряду, сам австрійський уряд гейбы пуддрулєвав мадярську політичну інтелігенцію до радикальных дій. Фактично, віденський уряд завалєвав скоро каждую важну політичну реформу! Се пересвідчиво доказовало неваловшность віденського уряду стояти на чолі буржоазных реформ, а в очах мадярської політичної еліты робило уряд врагом прогреса и національної оброды мадярського народа, а саму мадярську опозицію хылило чим дале тым вєщєй до радикальных дій.

Сєсю політичну ситуацію читаво выхосновав візаві Іштвана Сечені – молодой земплинський адвокат Лайош (Людвик) Кошут (1802–1894), котрый понукнув політичнів еліті радикальний путь буржоазных реформ – через вытвореня мадярської політичної нації и ліквідования – у перспективі – руками новой нації Габсбургського абсолютизма.

До кінця, Лайош Кошут у даяків мірі став сімволом формования новой мадярської політичної нації, коли захоплені ідеями лібералізма и прогреса молоді люде из немадярських етнічных груп записовали ся до мадярської нації, гоносно позиравучи на тых из своего народа, хто не пристав на сяку «ліберально-прогрєсивну» ідею. Десяткы тысяч словаків, румун, хорватів, сербів, німців-

швабів, русинів, жидів у сесь час «прогресивно» ставали мадярами.

У жилах Л. Кошута (як и Шандора Петефі!) не было ани цяткы мадярської кровли. Л. Кошут походив из малопомістного дворянського (земанського) роду спід Мартіна, из мішаной словацько-німецькой родини. Стрыко му – Юрай Кошут – обстав в історії свого народу як твердый словацький націоналіст.

Коли по тридцятьрочній перерві у 1825 році був искликаний Угорський (краєвий) становый парламент (сойм), стало ясно, же він стане платформов лібералных реформ. Межи тым, у первім ряді він став трібунов радикальных мадярських політиків и формования мадярської політичної нації.

Угорський становый парламент-сойм засідав усе у вароші Пожонь (днесь Братіслава). Він ся искликовав раз на дакілко років и каждая сесія ся тримала дакілко місяців. Право голоса у парламенті мали лем особы из аристократичной версти общества. (Л. Кошут, приміром, до той версти не належав!)

Почас сесії 1843–1844 років парламентські збори выголошили мадярський язык державным на коронных землях. Се був важный аргумент на хосен далшого повышеня статуса мадярського языка у державі. Знаємой діло, ищи кунцём XVIII столітя майвеликим досягненням угорської політики стало навернення до публічного простора мадярського языка; и сесе читаво впливало на розвитость літературы, театра, освіти, науки и – у ширшому контексті – прогреса и мадярського національного самоосмысленя. Подля одного из ліпших мадярських писателів Ференца Казінці (1759–1831), вінцём обновеня мадярського языка стане позитивне восприиманя в мадярськім обществі новых політичных ціннот – ціннот буржоазного прогреса.

Межи тым, из заведенём про мадярський язык статуса «державного» языка посиленёвав ся ёго вплив на соседні народы; був однайдений механізм далшой асімілації немадярського населеня у мадярськів половці Австрійської державы.

Александр Духнович як молодой русинський інтелектуал добрі розумів ушиткі наслідкы заведеня на теріторіях бываня русинів статуса мадярського языка як державного. Тадь и сам він був продуктом асімілації через освіту, коли він – из русинських сел Тополя и Стащин и мавучи добру прімарну русинську освіту – прийшов до Ужгорода, де вшытко ся учило лем по мадярськы!

Од часів Марії-Терезії и школного устава «Ratio Educationis» (1777), а дале и обновеного виданя Школного устава (1806) вплив мадярського языка на русинську периферію обставав мінімальный.

Русинська народна примарна школа довший час обставала під опіков педагогічних інституцій своєї грекокатолицької церкви.

Як лем парламентські збори 1843–1844 років выголосили мадярський язык державным, Александер Духнович зачав діяти. Ёго отвѣт не запоздив. Уже у році 1847 А. Духнович написав русинським народным языком и выдал у Будині первый русинський букварь під назвов «Книжиця читалная для начинающих»⁵⁸. Автор выдал букварик своїм коштом и немалым тіражом – штомайменше 2000 фалатків він роздав задарь русинським ошколашам! Широкий резонанс, котрый у 1847–1848 рр. выкликало ширеня тых русинських буквариків по школах, уже необав – у часы Кошутовой революції, у році 1849, стало причинов арешта А. Духновича мадярської революційнов владов и сесе могло ся обернути трагедієв – ёго убивством. Сам А. Духнович у році 1850 за сесь драматичный період свого житя – арешт и збыткованя ся из нёго – писав у кореспонденції до віденської новинки «Вѣстникъ...»:

«...явно исповѣмъ, что я 1847 года власнымъ разходомъ издалъ книжицу азѣбучную и покрестилъ ю: Книжиця читалная для начинающихъ; но прошу ю глубочайшимъ посмотрѣти окомъ и сейчасъ каждый увидить, что книжиця она не мадярскими, но церковно-славянскими буквами писана есть, что удостовѣритъ и то, же въ Пряшевской Епархіи, изъ ней бесплатно мною разданы 2000 екземпляри такого учинили успѣха, якого доселѣ еще видано не было, бо русски дѣти изъ неи по русски читати научилися, а не мадярски... Что книжиця она по русски писана была, то и Мадяри узнали и про ню свое я вытерпѣлъ; бо едино про то, что я русски книжочки писалъ, отъ мятежниковъ поруганъ – и до смерти не забуду 27 Априля 1849 года; якъ разбойникъ, между орудіями веденъ до Кошиць, гдѣ для мене шибеница строилася!»⁵⁹.

Выдана «Книжиця читалная для начинающихъ» пак выдержало ищи два перевыдания (на тот час віденська влада уж дозволила намісто церковнославянських букв хосновати гражданські печатні тіпы, што й выхосновав А. Духнович). Гражданськыма

⁵⁸ А. Д. [А. ДУХНОВИЧ]. Книжиця читалная для начинающихъ. – Въ Будинѣ градѣ, 1847, 116 с.

⁵⁹ ДУХНОВИЧЪ. Пряшовъ, 27 студня 1850. In: Вѣстникъ: повременное письмо посвященно политическому и нравственному образованию Русиновъ Австрійской державы. – Відень, 1851, Ч. 5. *Цитуєме подля выдання:* Духнович О. Твори. В 4-х тт. Т. 3. / Упорядк. О. Рудловчак. – Словацке педагогічне видавництво в Братіславі; Відділ української літератури в Пряшеві, 1989, с. 262, 264.

буквами («гражданков») сесь букварь выйшов: у році 1850 (тіраж 2500 фалатків) и у році 1852⁶⁰(не знати, який був тіраж).

Кедь оціняти структуру и содержания того букваря, яло бы зазначити сякое: главну часть букваря творили діточі стишки, як то, приміром:

Мамко, мамко, куп ми книжку,
Тинту папірь и табличку,
Бо я пойду до школы –
Учитися по воли.

.....

.....

Я бы вшытко хотѣл знати,
И честно ся справовати;
Куп ми, мамко, книженьку,
Хоть лем таку маленьку!

Хотяй інтелігенты-сочасники подаколи знали крітізовати «поетичный» букварь А. Духновича⁶¹ як такый, што не сповняв у повній мірі дідактичну функцію, уже вони, сочасники, а дале тыж

⁶⁰ [ДУХНОВИЧ А.]. Книжиця читалная для начинающихъ. – Будинь, 1850, 120 с.; А. Д. [А. Духновичъ]. Книжиця читалная для начинающихъ. – Будинь, 1852, 120 с.

⁶¹ Приміром, писатель и ученик А. Духновича **Анатолій Кралицький** (1835–1894) лишив по собі мемоары; він високо оцінює подвиг А. Духновича, коли пише:

«Это был на самом деле человек неутомим, трудолюбив и бескорыстен. Иждивляя скромное свое крылошанское жалованье (600-700 гульд.) на печатание книг, он почти терпел нужду; благо, что не было у него убогих сродников, а сам немного требовал. Самый больший *luxus* его был, что держал на аренде под Кальварией малый огородец, где сажал фиалки и прививал розы. Зимой вечерами собирал он вокруг себя молодых пряшевских священников и мирян, читал и свои стихи и заохочивал к изучению русского языка и словесности, словно был в тесном круге апостолом русской пробудившейся народности».

Односно букваря А. Духновича (ёго другого видання 1850. року) він зауважує:

«Австрийское правительство еще той зимы [1850 р. – В. П.] велело вводить по всем селам народныя училища и обучивать детей грамоте. Будинских старославянских букварей не хватило и на 10 сел, надо было принятись на скорую руку за составление букваря, чтобы удовлетворить нужде на первых же порах. Ну и кто скорее готов удовлетворить жгучей потребности, как не тогдашний *totum fas* А. Духнович? И действительно, он составил и напечатал в Будине букварец; теперь – по первый раз – гражданкою. В дидактическом отношении он не ответил цели, ибо состоял, по большей части, из стишков вроде:

їх наступники визнавали и визнавут до днесь колосалный вклад А. Духновича у формованя русинської педагогічної дисципліни, а ёго букварь тримавут за видання, што у тів політичнів ситуації было домак актуалным приручником про діти. По первый раз в історії русинського народа букварь був написаний переважно в русинськім народнім языку и масово застачив русинську моложаву школьного віку – там, де бы ся необавкы мали появили учебники у мадярськім (то значит «державнім» на коронных землях) языку.

На ярь 1847. року мадярська опозиція искапчала ся у політичну партію. На осінь того самого року імператор Фердинанд V искликав черговой засідання Пожоньського станового парламента. Парламентські зборы ся зачали у новембру 1847 року; вни ся потримали шість місяців. (Далші політичні події привели ид тому, што засідання 1847–1848 років стало послідным в історії Угорського станового парламента).

Парламентська опозиція выступила, и то первый раз, під веденєм Лайоша Кошута – майопытного політика ліберално-радікальной опозиції. Межи тым, главный вопрос, котрый мусай было рішити лібералам, обы прихылити собі майбідной и майбесправной населеня у державі – угорське кметьство, рішити ся не подарило: немеші-землевластники без выкупа пущати на свободу своїх кметів (кріпаків) нияк ся не соглашали. А без сімпатій пролетаріата хотькотре сепаратістичне двиганя было одказаной на поражку.

Єднак про лібералів у боротьбі за владу ситуація ся выліпшила у марцу 1848 року. Французька фебруарова революція, котра своїми гаслами «Liberté, Égalité, Fraternité» запалила пів-Европы, теперь перекрочила границу Габсбургської імперії. Революційні події обхопили Відень (13.03.1848), дале – Мілан, Венецію. У Пешті тыж ся зачало восстаня – 15.03.1848. Л. Кошут выхосновав сесю політичну ситуацію – овін спровбовав взяти владу у свої руки, и то – без подпory пролетаріата. Тото му ся подарило: перед грозьбов нищення державы офіціалный Відень полівив делегації Кошута, котра прийшла до Відня (15-17.03.1848), и поименов головов самостойного угорського уряду Лайоша Баттянія. Пожоньський парламент,

Мамко, мамко, куп ми книжку,
Тинту папірь и табличку,
Бо я пойду до школы
Учитися по воли.

Содержание таких стихов дети научились по звуку и простоте излагаемого, мимо того, чтобы сам процесс чтения усвоили себе». (*Цитуєме подля виданя: А. Кралицький. Из воспоминаний 50-х годов Угоруруса. In: КРАЛИЦЬКИЙ А. Творы / Вшорили: В. Падык, М. Павліч. – Пряшів, 2019, сс. 258-259; 257).*

выдтак, 18 марця 1848 року выголосив знесеня урбаріальных повинностей (кметьства) – обы заслужити собі сімпатіі пролетаріата. А далє выголосив – рїшеня за рїшеням – за новыи мадыарскыи уряд..., за повну урядову автономію угорскыи земель..., за мадыарську націанальну гарду..., за прикапчаня Трансільваніи ид Мадыарщині... Мадыарскыи антигабсбургскыи сепаратізм в Австрійскыи державі сягав свогю апогея.

Депутатом (аблегатом) Пожоньскогю (Братіславскогю) парламента за Пряшівську капітулу, то значит Пряшівську грекокаатолицьку єпархію у 1847–1848 роках быв тогочасныи каноник Александр Духнович. Се быв доста одповідалныи період у єго політичныи біографіи. Захопеныи ідеями державотвореня, акурат у стінах парламента молодый русинскыи інтелектуал формовав свю візію політичногю упорядкованя будучой Австрійскыи державы и націанальной оброды свогю народа. Як сященик А. Духнович додержовав ся конзервативногю никаня, але не аж так, обы не розуміти потребу ліберальных реформ у державі. Межи тым, він давав перед еволуційным формам прогреса и нияк не подпоровав ідею радікальных (революційных) перемін авадь мадыарскогю сепаратізма. А ліберальні цінноты у єго розуменю не могли перевысшити цінноты націанальні. Стратити свю націанальность значило пропасти як народ. Помежи карпатскіи русины на тот політичныи момент не было иншакой фігуры, подобной Духновичу, хто бы ся так глубоко занури в проблем націанальной самосвідомости и мав сякыи опыт парламентскыи борьбы.

У латинскыи язычнів автобіографіи, котру А. Духнович написав на зачатку 1860-х років, він пригадує тоту політичну атмосферу, котра пановала у стінах тогочасногю парламента. Учасник того дійства, він доста професіанально характерізує главні політичні тенденції отой «борьбы за прогрес». Хотяй сесь фрагмент мемоарів доста обширныи, вартує го процітовати без покуртань, бо автор з позіцій представителя націанальной меншины (русина) позирає на представу сепаратістскогю содержания, де ся одбыває дійство твореня «великой мадыарскыи державы», котра має ся «одорвати од Австрії», а мадыарскіи депутаты під проводом Л. Кошута, захоплені «мадыаризмом» (термін Духновича), не готові визнаати у рамках того будучогю Угорскогю корольства права націанальных меншин на самоопреділення и права языків націанальных меншин. Нарубы: вони декларувут, же лем мадыарскыи язык – у статусі «державногю» – буде функціоновати у їх державі. Зато А. Духнович у своїх мемоарах пише:

«Мѣж подѣями мойого житя, гѣдныи спомину, уважаю ту,

що мене пряшѣвська капитула вислала як свого представника (посла) до краєвого сойму, якого засѣданя одбувалися безперерывно протягом 1847. и 1848. р. в Братиславѣ, де я як посол перебув 6 мѣсяцѣв и таким чином був першим и послѣдним представником пряшѣвськоѣ капитулы в краєвѣм соймѣ.

О том соймѣ було бы доволѣ замѣтити, що вѣн, неначе судьбою наперед призначеною, зробив конецъ тѣй давнѣй угорської конституціѣ. Бо послы, щоби правду сказати, захопленѣ якоюсь національною скаженостю, под проводом Людвика Кошута, разом з подѣбными собѣ прихильниками пролетаріату перенялися идеєю все и всюды основно зреформувати. На явних нарадах мала перевагу не так розвага, як радше насильство и якась незвычайна злоба. Нерозважна молодѣж, що зѣбралася из всѣх сторѣн державы, великим криком и безосновными окликами перешкаджала добрым нарадам так, що навѣть як хтось и хотѣв промовити про добро вѣтчины, не можна було й слова сказати. Нѣхто не уважав на голоса розважнѣйшоѣ частини – як духовноѣ так и свѣтскоѣ, и анѣ трохи бодай не обговорювали яке небудь внесеня, а уважали його вже згоры вѣдкиненым. До табору невдоволених перейшла бѣльшость магнатѣв и шляхтичѣв, котрѣ так заслѣплени домагалися змѣны конституціѣ, що й самѣ себе не розумѣли, а лише як пасивна машина Людвика Кошута то сюды, то туды хиталися, як листя пѣд подувом вѣтру. Нещаснѣ сѣ послы, що поставили собѣ за принцип оснувати велику мадярську державу и рѣшили, що тѣльки одинока мадярська мова має запанувати и що кождый горожанин мусить, и то сейчас, зачати учитися сеѣ мовы, и нею навѣть розмовляти. Пѣд напором сего то принципу рѣшили, щоби королѣвство угорське одорвалося од Австріѣ як самостѣйна держава, якою має управляти власне угорське правительство.

Уявлена надѣя якоѣсь свободы роздувала их душевний огонь; свобода блестѣла в зеркалѣ перевертности (безглуздя), и то у видѣ демократіѣ, яка являлася вже дѣйсною демонократією, особливо у розбурханоѣ молодежи, у котроѣ не осталось нѣчого чесного, нѣчого(го) святого, кромѣ мадяризму и свободы! Коли(сь) то на злость цѣлоѣ Европы для шляхотного чоловѣка Угорщина була правдивим раєм, про яку говорили, що поза Угорщиною(ю) не має житя, а коли й є житя, то не таке.

Але гей-гей проѣдаєся чоловѣкови навѣть добро; и солодош меду по довгѣм часѣ стаєся гѣркою. Угорська шляхта пѣд впливом якоѣсь вымрѣяноѣ свободы, перей-

шовши в бѣльшости в табор Кошута, сама проти себе во-
ювала, одкинувши правдиву свободу, змагалася себе саму
запропастити и пѣд впливом тых принципѣв поволи пере-
йшла до революціѣ.

Революція!

1848. р. выбухла в Угорщинѣ нещасна революція, що по-
чалася зачѣпками мѣж Хорватами и Уграми, чи пак мѣж
Словянами и Мадярами, выбухла формальна внутрѣшня
вѣйна, з початку тѣльки у воєводинѣ сербскѣй коло Дравы
и Савы, из обох сторѣн страшна, а пѣзнѣйше розшалѣла
в цѣлѣй державѣ. Про ту вѣйну най пишуть иншѣ, тут
досить пригадати, що також в городѣ Пряшевѣ були бѣль-
шѣ розрухи. Горожане Пряшева, з выѣмком кѣлькох ма-
дяронѣв (тому що там не було жадных мадяронѣв!) стали по
сторонѣ династіѣ и короля, за що були переслѣдованѣ и
часто выставленѣ на небезпеку зѣ стороны мадяронѣв, то
е(сть) Мадярѣв з роду славянського и нѣмецкого»⁶².

Намагы революційной влады Л. Кошута перетягнути кро-
вець на себе, то значит вытворити у границях історичного Угор-
ського корольства нову мадярську державу без того, обы нарів-
ні из мадярським народом тоты самі права на теріторіях свого
етнічного бываня мали ушиткі другі (славянські) народы, котрі
історично обывали тоты землі, перевчинили ся з літа 1848 рока
на кровавый мадярсько-славянський конфлікт. На югу Австрій-
ської державы ишло за австрійські провінції Банат, Бачку и Срем,
де хорваты и сербы (из помочов княжества Сербії) из перемінным
успіхом противостояли мадярському революційному войску. На
словацких землях из сектембра 1848 року зачалось словацке
восстаня (1848–1849).

Ищи до того, як ся зачало кроваве противостояня мадя-
рѣв и славян, у стінах Пожоньського парламента одбывали ся
політичні демарші. Єден такий припадок, свідітелем котрого
став А. Духнович, описав у своїй книжці «А. В. Духновичъ и его
поэзія» (1929) підкарпаторусинський изгладователь русо-
філської орієнтації Ніколай Бескид (1883–1947). Иде за изваду
межи Л. Кошутом и єдным из лідерѣв сербського національного
двиганя Георгієм (Джорджем) Стратіміровичем. У сѣму конфлікті
дає ся ясно похопити, накілко Кошутова програма далеко одстоя-
ла од живых національных потреб немадярських народѣв у обяв-
тій революціѣв Мадярщині. Н. Бескид атсяк описав сесь припадок:

⁶² Duchnovics Alexander: Autobiographia. Духнович Александер: Автобіогра-
фія..., с. 13, 15.

«Однажды Духновичъ былъ свидѣтелемъ необычайной сцены. 8-го апрѣля 1848 года въ Братиславу, гдѣ въ то время парламентъ имѣлъ совѣщанія, пришла сербская делегація, чтобы поздравить самостоятельное мадьярское правительство, которое именно въ то время мадьярамъ удалось вынудить отъ династіи подъ натискомъ общей революціи, а вмѣстѣ съ тѣмъ предъявить къ нему и требованія, по которымъ: 1. законъ признаетъ сербскую національность, 2. во внутреннихъ дѣлахъ обеспечивается право сербскаго языка, а также гарантируется автономія церкви и просвѣщенія, 3. сербамъ дается возможность ежегоднаго созыва собора для рѣшенія внутреннихъ дѣлъ и т. д.

Депутацію отъ имени правительства приняли министръ финансовъ, тотъ самый Кошутъ, который въ эмиграціи предпринялъ рядъ шаговъ къ тому, чтобы сплотить народы въ пользу мадьяръ. Онъ отвѣтилъ делегаціи, что съ 15-го марта каждый гражданинъ государства сталъ его равноправнымъ гражданиномъ безъ различія національности и религіи. Георгій Стратиміровичъ, членъ делегаціи, подчеркнул, что сербы имѣютъ право на собственное воеводство, которое имъ установилъ еще Леопольдъ I. и высказали надежду, что мадьярское правительство осуществитъ его, а именно на территоріи Темеша, Бачки, Бараньи и Срема. Тутъ Кошутъ потерялъ терпѣніе, прервалъ беседу и грубо сказалъ: «Пусть это рѣшитъ оружіе; и цыганскіе бродяги при Сигизмундѣ имѣли собственное воеводство!»⁶³.

Формованя націоналізма у Централній Европі у нових історичних реаліях не лем же мало свою специфіку («мадярізм»), айбо як нове політичне явленя не могло ся изреалізувати без хыб, конфронтацій и воєнного противостояня. Дарьмо было чекати од актерів націоналізма на бескровный фінал и мирне розрішення! Масла в огонь туй додавала концепція нової мадярської державы и, у первім ряді, позиція самого лідера революції Л. Кошута. Зачим формованя націоналізмів перебігало у границях історичного Угорського корольства, котре током історії завоювало читавой число народів и інкорпоровало завоювані території до складу свого корольства, радикално-ліберална мадярська інтелігенція выношувала гет завышені пожаданя. На їх позір, нова мадярська (націонална) держава має ся удержувати у границях історичного Угорського корольства. Але на позір інтелігенції націоналных меншин, тоты пожаданя были гет абсурдні.

⁶³ БЕСКИДЪ, Н. А. А. В. Духновичъ и его поэзія..., с. 27-38.

(Кедь забігнути допереду, мож видіти, накілко малопрагматичнов и докінця розрушительнов стала націонална політика уряду Л. Кошута. Хотяй не нараз, уже по Первій світовій війні ушыткі національні меншины исформовали свої державы ци автономії).

Часова промежка межи парламентськыма зборами 1843–1844 років и зборами 1847–1848 років у біографії А. Духновича стала часом крісталізації домінантної ідеї політичного часу – еволюції од етнічної самосвідомости до націотворення свого народа. Доста порівнати два майглавні стиха А. Духновича того часу – «Жизнь Русина» (1847, напечатаный у букварю «Книжниця читалная для начинающихъ», 1847) и «Вручаніє» («Я Русин был, есмь и буду...», 1850, напечатаный у зборнику «Поздравленіє Русиновъ на годъ 1851 отъ Литературнаго заведенія Пряшовскаго», 1851), обы увидіти, накілко глибокі політичні трансформації пережив А. Духнович током того куртого (четырирочного) періода. У первім припадку – то проста констатація етнографічних черт карпатських русинів (Русин бідно жиє..., Овес, ячминь кормит его..., Одежду красно, порядно сам собі прикрає..., Он ремесло не кохает, лиш землю ділає..., Он не злодій, не разбойник..., Жиє богобойно...)⁶⁴. Але у другім припадку – то уже декларованя національной гордості русинів и осмысленя важности повагы до свого народа з боку иншакых народів Австрії:

Я Русин был, есмь и буду,
Я родился Русином,
Честный мой род не забуду,
Останусь его сыном.
Русин был мой отецъ, мати,
Русская вся родина,
Русины сестры и браты
И широка дружина.
Великий мой род и главный,
Міру есть современный,
Духом и силою славный,
Всім народам пріємный.
Я світ узріл под Бескидом,
Первый воздух русский ссал,
И кормился русским хлібом,
Русин мене колысал.

Одмітувучи так революційный путь, як мадярський антигаб-

⁶⁴ Текст стиха «Жизнь Русина» у сёму выданю *позирай* на с. 57.

сбурґський сепаратизм, А. Духнович осмыслено став на путь мирного формования національной ідентичности карпатських русинів.

РУСИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ А. ДУХНОВИЧА

А. Духнович став основателем русинського націоналізму. Хотяй терміна такого – «націоналізм» – русинський язык ани не знав. Їго одповідником аж до зачатку ХХ століття у языку підкарпатських русинів (а у пряшівських русинів до днесь!) была лексема «народность». Зато політичний лексикон А. Духновича од того часу рясніє терміном «народность», «наша народность», а главное – «новорожденна народность наша», котрый гейбы назначує новий статус старого наименования «русин» (того народа, котрый як соціо-біологічна даность переродив ся у культурно-політичний конструктор).

Позаяк опорів Австрії у кровавому противостоянню из революційным войском Кошута ставали славяне, про А. Духновича єдиным гарантом національного возрождения своего народа міг быти лем Відень – влада, рівноодалена од вшитких народів Австрійської державы, што потвердила и австрійська конституція од 4 марця 1849 р. Конституція гарантовала каждому народу у державі єднакі права и право розвивати свій язык. (Штоправда, из реставрацієв абсолютизма 31 децембра 1851 р. Відень ліквідовав конституцію 1849 р., выдтак многі конституційні права были мінімізовані. Абсолютизм у державі ся забезпечовав реакційным урядом на челі из А. Бахом).

Австрославизм як главна політична концепція, котру прийняв А. Духнович у 1849 році, гармонізовала из єго візієв и намагами національно збудити свій народ. Він вірив, же Австрія може стати гарантом свободного розвоія славянських народів, а новий політичний союз Австрії из Росіїєв, котра у 1849 році фактично спасла Габсбургів од політичної катастрофы у войні из Кошутым и розбила малярське революційне войско, акурат створєвав подвоєні можности про русинський ренесанс.

У контексті спроби вытворення німецькыма націоналістами у 1848–1849 роках (у т. ч. на землях Австрії) новой конфедерації – Германської імперії (*німецьк.* Deutsches Reich) стає порозумительнов ідея консолідованія славян. Російський фактор як важный аргумент стратегічної ідеї общеруського єднанія (што зачав вызрівати омного скорше Французькой фебруаровой революції 1848 рока), у новій політичній сітуації як зерно лігав у родячу землю.

А. Духнович (у виданню «Поздравленіе Русиновъ на новый годъ 1850.») привітав «новорожденную народность нашу» під покровительством Австрії (котра не прийняла ідею Германської імперії) і... Росії. Тоту думку він передав через біблійний мотив за Мойсея, котрий вивів свій народ из єгипетського рабства по дну Червоного моря. А. Духнович писав:

«Вседержитель, силою десницею, расдвинул перед нами море на двѣ стѣны, то есть: Австрійскую и Россійскую, и мы, – о радость велика! – идем живы по средѣ, идем в крѣпкой надеждѣ жизни народности нашей, во обѣщанный и сладкій покой»⁶⁵.

Оптимізму А. Духновичу у 1849 році тыж додало політичне рішення молодого імператора Франца Єсифа – вчинити (за національнoв ознакoв) єден русинський адміністративний округ – так называний Руський дістрікт (из властнов владов и урядниками-русинами). Духнович писав:

Новый Царь свою народамъ
Всѣмъ положилъ между,
И русинской будущности
Показалъ надежду.
Отдалилъ онъ и Русиновъ
Отъ чужихъ племенѣвъ,
Дастъ власное правительство
Имъ отъ своихъ членовъ.⁶⁶

Стало ся то 19 октябрия 1849 рока по успішній авдієнції у цісаря Франца Єсифа русинської шестичленної делегації на чолі из віденським доктором Михайлом Вісяником и молодым політиком Адолфом Добрянським. Руський дістрікт из центром в Ужгороді поширѣвав свою власть на чєтыри комітаты: Мараморош, Угоча, Берег и Унг. (Штоправда, овін функціоновав лєм до марця 1850 р. и по новій реформі в Австрії був ліквідований). Важнов але

⁶⁵ [ДУХНОВИЧ А.]. Прощаніє съ 1849. годомъ. *In*: Поздравленіе Русиновъ на новый годъ 1850. – Въ Перемышлі: Черенками русского собор. Крылоса, [ноябрь 1849]. *Цитуєме подля виданя*: ДУХНОВИЧ, О. Твори. В 4-х тт. Т. 3 / Упоряд. О. Рудловчак. – Словацьке пед. вид-во в Братіславі; Відділ укр. літ. в Пряшеві, 1989. – С. 161-162.

⁶⁶ [ДУХНОВИЧ А.] Поздравленіе. *In*: Поздравленіе Русиновъ на новый годъ 1850. – Въ Перемышлі: Черенками русского собор. Крылоса, [ноябрь 1849]. *Цитуєме подля виданя*: ДУХНОВИЧ, О. Твори. В 4-х тт. Т. 3 / Упорядк. О. Рудловчак. – Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі; Відділ української літератури в Пряшеві, 1989, с. 155.

была політична компонента: підкарпатські русини первый раз у Австрійській імперії, хотяй накурто, домогли ся автономії и стали державотворчым народом.

Выдтак, надыхнутый новыми можностями націотвореня русинів, А. Духнович свою літературну творчость напрямив у корыто будительства. Ищи вчера был поетом-ліриком, а днесь ся до ліры додали и кимвалы⁶⁷:

Так моя жизнь, духом стремя,
Скоро, скоро потечет,
Неумолимое время
Ю в небытьѣ повлечет;
Убѣгнет, как водяной вал,
Занімієт жаркий лоб,
Пуста моя ліра, кимвал
Счезнут со мной в темный гроб.

("Ручеек", 1860)

А. Духнович став первым професійным літератором-трибуном межи карпатські русини, а Пряшів, де він жив, йому дякувучи став культурным центром русинської інтелігенції. Поет, писатель, драматик, овін стояв пиля вытоків новой русинської (будительської) літературы, исформовав і ідейне прямованя – культурно-націоналне возроженя народа и воспитав плеяду молодых поетів и писателів. Як пригадовав ученик А. Духновича писатель Анатолий Кралицький,

«Зимой вечерами собирал он вокруг себя молодых пряшевских священников и мирян, читал и свои стихи и заохочивал к изучению русского языка и словесности, словно был в тесном круге апостолом русской пробудившейся народности»⁶⁸.

Консолідованю літературного двиганя похосновало ай то, што А. Духнович основав у Пряшові літературне общество, так называне «Литературное заведение Пряшевское» (1850–1853). Была то перва в історії карпатських русинів общественна и літературна організація. Літературное заведение Пряшевское числило 71 члена, членськое исклало 1409 рейнських стріберных. За тоты

⁶⁷ **Кимвал** (авадь кимвалы) – стародавній ударный музичный інструмент. Суть то дві півкулі, авадь тарелі, котрі голосно гучат, коли ся вдарявут єдна об другу. Днесь ся кимвал хоснує у сімфоничному оркестрі.

⁶⁸ КРАЛИЦКИЙ А. Из воспоминаний 50-х годов Угрюссра. *Іп:* А. КРАЛИЦЬКИЙ. Творы / Вшорили: В. Падяк, М. Павліч. – Пряшів, 2019, с. 258-259.

гроші общество напечатало 10 книжок⁶⁹. Вцілови у 1850–1853 рр. общество вшорило и выдало 12 выдань книжного формата.

Під стріхов общества любителі словесности зачали видавати свій літературний альманах-рочник. Зачав А. Духнович из алманаха «Поздравленіе Русиновъ на новый годъ 1850.». Сесь рочник він вшорив сам и наповнив го лем своїми літературними текстами. Межи тым, акурат у спередслові він оптимістично провівиств зачаток національной doby у підкарпатських русинів:

«Съ помощію Всемилоствяго Господа начинаемъ мы, Русины, въ промыслѣ небесномъ утаенную, новую народную жизнь»⁷⁰.

Зачим видання алманаха (ноявбер 1849 р.) избігло ся из зачатком функціонованя нового адміністративного округа – так называного Руського дістрікта, авадь Округа Унгварьскаго (функціоновав лем до марця 1850 р.), сесь алманах мож числити первым и ци не єдиным образчиком печатной продукції того первого Русиньскаго адміністративно-територіалного округа. Саму книгу вшоритель віновав А. Добрянському – «Его Благородію Адолфу Добрянскому, Правителнаго политическаго Округа Унгварьскаго Канцелларіи Директору и Референдару».

Дале были вшорені алманахи «Поздравленіе Русиновъ на годъ 1851»⁷¹ и «Поздравленіе Русиновъ на годъ 1852.»⁷². Ведно из творами А. Духновича туй напечатані твори молодых літераторів – членів Літературного общества у Пряшові Александра Павловича, Ніколая Нодя, Ивана Вислоцького, Ніколая Мигалича (псевдо: Орел

⁶⁹ Тоту інформацію подав Фр. Тихі. *Позирай*: ТИХІЙ, Фр. Александер Духнович. *In*: Поезії Александра Духновича / Собрав Франтішек Тихій. – Ужгород, 1922, с. 11.

Межи тым, А. Кралицький у своїх мемоарах вказує иншакой число членів літературного общества. Він пише: «Затеял он было 1850 г. и «Литературное Общество Пряшевское», в которое вписалось около 100 человек с обязательством вносить ежегодно по 2 гульдена...». *Позирай*: КРАЛИЦЬКИЙ А. Из воспоминаний 50-х годов Угросса. *In*: А. КРАЛИЦЬКИЙ. Творы / Вшорили: В. Падяк, М. Павліч. – Пряшів, 2019, с. 259.

⁷⁰ [ДУХНОВИЧ А.] Ваше Благородіе! *In*: Поздравленіе Русиновъ на новый годъ 1850. – Въ Перемышли: Черенками русскаго собор. Крылоса, [ноявбер 1849]. *Цитуєме подля видання*: ДУХНОВИЧ, О. Твори. В 4-х тт. Т. 3 / Упорядк. О. Рудловчак. – Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі; Відділ української літератури в Пряшеві, 1989, с. 119.

⁷¹ Поздравленіе Русиновъ на годъ 1851 отъ Литературнаго заведенія Пряшовскаго. – Въ Вѣдни: Типомъ ОО. Мехитаристовъ, [1851], 156 с.

⁷² Поздравленіе Русиновъ на годъ 1852. отъ Литературнаго заведенія Пряшовскаго. – Въ Будинь, 1851, 146 с.

Татранський), Георгія Шолтиса, Антонія Рубія, Александра Лабанця, а тиж твори поеток Анни Крігер-Добрянської, Терезії Подгаєцької, Марії Невицької (дівоче прозвище: Подгаєцька, 1822–1888). Оpubлікував А. Духнович у альманаху (видав, посмертно) тиж єден поетичний твір Івана Ріпи.

На титулі послідного видання Літературного общества у Пряшові – книги Петра Яновича «Цвѣтныи кошичок»⁷³ (переробленої подля повідання німецького писателя-сентименталіста Хрістофора Шміда) – уж не находиме інформацію за видавателя. А. Духнович у послідний момент і выгумовав. Літературное заведеніє Пряшевское австрійська влада током 1850–1853 років не зареєстровала. Выдтак общество мало ся самороспустити. А. Духнович у письмі Я. Головацькому од 11 децембра 1853 рока писав, што не може вещей класти на титулы книжок назву свого літературного общества, він зауважав: «Что тычется Титула, понеже наше Заведеніє не есть одобренное правительствомъ, не можно его употреблять больше...»⁷⁴.

Зачим Літературне общество мусай было роспустити, Духновичу ся не подарило до кінця рішити триєдину задачу, на котру він ся націлив: 1) отворити літературне общество и одтак застачити розвой літературного житя у підкарпатських русинів; 2) зачати видавательське діятельство: шорити и редаговати літературні видання русинів; 3) купити властну тіпографію про потребности Общества и далші культурні потребности русинів.

Даякі из тых задач подарило ся рішили лем по смерти А. Духновича. Межи тым, засідання «Літературного заведенія Пряшевского» (вони усе перебігали у домі Духновича) знала навщивляти словацька ци чеська інтелігенція. Бывали туй словацькі писателі Ёнаш Заборський, Богуш Носак-Незабудов, Петер Келлнер-Гостінський, Ян Андрашік, чеський поет Богдан Носек и др. Наконець, уже сочасники А. Духновича визнавали, што Літературне общество у Пряшові мало иппен таку честь и авторітет, ги кой иншакі познаті славянські общества в Австрії, як то «Матица чеська» (Matica česká), «Матица сербска» (Матица српска), «Матица хорватська» (Matica hrvatska), польське общество у Львові «Оссолі-

⁷³ ЯНОВИЧЪ, П. Цвѣтныи кошичокъ: нравоучительная повѣсть для молодыхъ Русиновъ – написана по Христофору Шмиду, Петромъ Яновичемъ, епархіи Пряшевскія св. Богословія слушателемъ (Библиотека благополезнаго чтенія для дѣтей. Часть II.). – Львовъ, 1853.

⁷⁴ ДЕМКО, М. Письма А. Духновича къ Я. Головацькому / Изданіє Культ. отд. о-ва «Карпаторусскій орель». – Мукачево, 1927, с. 20.

неум» (Ossolineum), «Матица словацька» (Matica slovenská) и тыж «Галицко-русская Матица», закладена у Львові у році 1848.

У внутрах Літературного общества вызріла ідея мати каждорочно єдної видання ширшого тематичного плану. Так А. Духнович зачав видавати календарі-рочники: «Мѣсяцословъ на годъ 1853. Изданъ Литературнымъ заведеніемъ Пряшовскимъ», «Мѣсяцословъ для Угорскихъ Русиновъ на годъ 1854.», «Мѣсяцословъ въ поздравленіе Угорскихъ Русиновъ на годъ 1857.».

Думав А.Духнович и за народне просвітительство, ушорив школьні учебники из географії, історії и языка: «Краткій землепись для молодыхъ Русиновъ» (1851), «Общая исторія. Начала и истребленія болшихъ Царствъ и Народовъ, для молодыхъ Русиновъ» (без дати), «Сокращенная грамматика письменнаго рускаго языка» (1853). Заклав основи прогресивной педагогічної думки и написав учебник діла учителів «Народная педагогія в пользу училищъ и учителей сельскихъ» (часть I, 1857).

Складно было розрішити и проблему языка. Знаєме, што доба, у котру перебігало становеня А. Духновича як писателя и церковного діятеля, не лишила му выбора: поет добрі знав говорити и писати в народнім языку, але лінгїстична наука русинську бесїду усе ищи тримала за «діалект», то значит за «непрестижну» про научне и літературне діятельство форму письма. Языком книжной традиції був славено-руський язык, иншак повісти – реформований, приспособлений днешности церковнославянський язык. На Підкарпатській Руси doby Їсифа Декамеліса (1699) ци doby Іоана Брадача (1770) и аж до doby А. Бачинського (конець 18. и зачаток 19. столітя) писателі, научники, церковні діятелі славено-руський язык розпускали лексиков містных русинських діалектів. Лем натїлко народна бесїда была допущена до книжних видань.

Перва книжка, писана в народнім языку, у карпатських русинів вийшла лем у році 1801⁷⁵, але и у році 1830 (як за тото пише Михайло Лучкай) вна обставала у русинів книжков-єдиначков. М. Лучкай, коли публиковав свою граматіку «славяно-руського» языка⁷⁶, писав ї у порівнаню из ищи не языком – лем діалектом («Dialectus») Ruthenica («карпато-руським»), котрый, як він пише,

⁷⁵ [КУТКА, І.]. Катихісісь малый или Наука православно-христіанская...— Въ Будинѣ градѣ 1801, 180 с.

⁷⁶ LUTSKAY, M. Grammatica Slavo-Ruthena. – Budae, 1830.

не має своєї граматики и на котрому у Мукачевській и Пряшевській епархіях бесідувуть півмільона людей⁷⁷.

Як видиме, у мовній стихії першої половини XIX століття А. Духнович був одказаний на два літературно-мовні стилі. Єден – книжний, на закладі славено-руського мови; автор означив го як високий. И другий – на закладі народної русинської бесіди; автор означив го як низький стил. У своїй літературній творчості А. Духнович не давав первенство ані єдному з тих стилів – писав и по книжному, и по простонародному. Приміром, драму «Добродітель превышает богатство» (1850) А. Духнович написав по простонародному. А далшу штуку – комедію «Головний тарабанщик» (1852) – написав книжним мовою («язычієм»).

Ищи многое наплановав собі и робив А. Духнович. Але чимдале, приходило из страхом ся впозіровати у будучність. Не предвіщала вна нич доброго. Ни єму, хворому, ни русинському народу. Як писав сочасник А. Духновича из Пряшова, "Маляры почитали его приверженцемъ австрійскимъ. Австріяки же панславомъ, москалемъ; и то есть обычайное слѣдствие и вынагорода всякого Словянина, упоминающагося о свои права"⁷⁸. Австрійська влада, фактично, вхабила русинів на поспас судьбы:

О, роде мой, роде,
Гді твоя подоба,
Кто ввалил тя в ничто,
Кто поверг до гроба?

(«Русин»)

Рубіконом політичних спекуляцій став 1860-й рік. Слаба австрійська влада, котра десять років провадила політику германізації, по програній війні из тальянами, vzdala ся своїх повноважень на коронних угорських землях. Малярська шляхта вернула собі ушиткі права, здобуті у 1848 році. А сесе віщовало русинам чажкі часы асиміляції. Обставала послідна надія – на Восток.

Быти Русинoм и быти Руським.

Быти самим собoм и частѣв Руси.

Доц. Мгр. Валерій Падяк, к. ф. н.

⁷⁷ М. Лучкай писав: «Unica Dialectus mansit absque Grammatica ... scilicet Ruthenica, aut Карпато-русская...». *Позирай*: LUTSKAY, M. Grammatica Slavovo-Ruthena. – Budaе, 1830, s. viii.

⁷⁸ МАЛЕНЬКІЙ, Меодій Александрович. Александръ Васильевъ Духновичъ, его жизнь и дѣйствование. *Ип*: Слово. – Львовъ, 1865, ч. 34, 1. (13.) мая, с. 3.

ПОЕТИЧНІ ТВОРЫ

Напогрённое
Александра Дурновина.

Молода колыбель,
А Старины кормилица,
Ужгородъ. Училища,
Трапили мнѣ пошибы,

Ирриг. и училища,
и писемководица,
Да стиротворица,
Училища допродѣлца.

Позвала мѣ Спасица
Во вѣру облича,
Упокоива мѣстница,
Мой любимый землица.

Дурновинъ

Поезія 1830–1840-х років

ПІСНЬ К ЛЮБЕЗНІЙ

Сивенькое очко твое
Єсть, мила, блаженство моє,
Когда я в том вижу себе,
Єдину желяю тебе,
Сужу себе!

Благий мні рай в твоїх нідрах,
Сладкий мед во твоїх устах,
Тебе єдну с сердца люблю,
Чрез тебе сам себе гублю,
И погублю.

С тобой все желяю быти,
Аж до гроба тя любити,
Тебі отдам мысли моя,
И дух мой на перси¹ твоя —
Дам на твоя.

¹ Персо — женська грудь.

УБІГША СВОБОДА

Без друга и без милої
Сам брожу по лугах,
Сердцем, душой унылої
Один по берегах;
Впер очи на поточки,
Слезми ся смачаю,
Но сердечный точки
Тім не облегчаю.

Зрываю хоть цвіточок,
Но в мысли говорю,
Кому сплету віночок,
Кого ним подарю?
И тогда в миг познаю,
Что всегда жалію,
Что самотный въздыхаю,
Друга не имію.

О, уж я теперь вижу,
Что без милої утіх
И покой не нахожу —
Все ми мерзость, все гріх.
Горко стенья, рыдаю,
Скорблю на самотность
И сей час проклиная
Убігшу свободу.

НА ПОХОРОН МАТЕРИ

Ах! Печален поспотрю на могилу,
Где схоронил маму мою премилу;
Сердце горить, лиш печаль в нем владіє,
Влажній глаза горька слеза заліє.

Кто потерял больше блага, як то я?
Оставила мене мама — да ю я!
Оставила по всей жизни вік стеньть,
Чтоб ей любовь страстно на все оцінять.

Льются слезы, горько плачу, рыдаю,
Маму зову и напрасно глядаю;
Где ты, родна? Обозвися на ділі,
Се сынок твой плаче ти на могилі.

Ты иногда лиш слышала малый стон —
Сорвалась и притуляла до тіх лон,
Кої ныні неподвижно тут лежат
И вічным сном в чорной спалні вічно спят.

Ты не слышиш нечужий ребячий глас,
Не проснешся на стон его — хоть на час —
Солоденько лоно твоє застыгло,
Да не узриш чадо твоє уныло!

Где я ныні позбираю ті силы,
Чтоб повернуть от темной могилы,
Где родная, где любима вічно спит,
Где не может сердце никто спокоить.

Бо тінь твоя — о, родная! — надо мной
Стрежет, стогнет да тревожит мой покой;
В душі моеї веселости уже ніт,
Уныла мні моя душа и весь світ!

Проспись, проспись — о, любезна! — до тіх пор,
Сыщу тебе там, где буде общій сбор;
Увидимся на Іосафат долині,
Пращай, пращай, не забывай о сыні.

НЕЗАБУДКА

Ой поїду я по долинах,
По зелених развалинах²,
 Поїду, где птички піють,
 Где пестры цвіты цвітут.

Снайду я там цвіток драгий,
Что мні наганет вік благий,
 О, цвіточок дорогий,
 Он мні спомнет вік благий!

Сей цвіточок не румяний,
Не златоглав, не жолтавий,
 Мой цвіточок — маленький,
 Не пестрий, не біленький.

Сей цвіточок вида того,
Як око мого милого.
 Он, як небо, сівенький,
 Прекрасный и миленький.

Он не ростет во городах,
Во палатах, в ніжних садах,
 Он цвітет под бережком —
 За черчащим поточком.

Не має пах благовінний
Бо он єсть, як я, невинний,
 Он не вонит, не тронет,
 Лем весело все цвінет.

Сей цвіточок єдин виділ,
Когда мя милый увиділ,
 Когда мене полюбил,
 Цвіток сей свідитель был.

Сей цвіточок єдин слышал,
Что мні мой миленький шептал,
 Когда мні подал ручку,
 При зеленом поточку.

2 **Развалина** (авадь розвалина) — долина межи двох гір, перениж.

О, ты, цвітку, добрі знаєш,
Бо ти єще памятаєш,
 Як он тебе исорвал
 И мні во подарок дал.

И говорил: ты миленька,
Сердце моє, ты драженька,
 Молю тя: моя буди,
 И мене не забуди.

Як мні сія слова сказал,
В лице, в уста мя полюбзал,
 Сівы очка заслезил,
 И так далее говорил:

Если ты моя не будеш,
Алебо мене забудеш,
 Так исчезнет мні весь цвіт,
 Унылый будет мой світ.

И сказал мні: да сей цвіток
Будет достовірний свідок,
 Что мы собі віщали
 И любовь обіщали.

И прото он «незабудка»
Наречется — аж до віка,
 Мы его не забудем,
 Пока (в)єдно не будем.

СЛАВА МИРА

Презри сего світа хвалы,
 Порожная слова суть,
Біжат, яко водны валы,
 Покоя не принесут.

Кто пугу хвалу глядаёт —
За вітром летит, валит,
Мудрый хвалы убігаёт —
Его діло похвалит.

Бо добродітель и важность
Есть слава сама в собі.
Не вредит ей злость и заздрость,
Она світит и во тмі.

Хотяй світ ю не познаёт,
Всегда она світится,
Хотяй ю злость не узнаёт,
Ціна ей не вмінится.

Что сіе тако ся случит,
То премудрый ти повість,
Сіе искусство научит
И слідующа повість:

Под лісіком, под скалою
Лежит лучка зелена,
Прекрасных цвітов силою
Пестро есть украшенна.

Там діти ся избирают,
Хлопци, дівчатка в купі,
И весело ся играют
По траві и в халупі.

Отцы їм ся призирают,
Весело радуются,
Что дітятка честно грают
И увеселяются.

Недалеко под калины
Соловій силно³ свистал,
Щекал, дробил — от всей силы
Луги гласом прелестал⁴.

3 У виданню 1847. рока — сладко.

4 Прелестити — облестити.

Но презрін был глас прекрасный,
Никто его не внимал
И, не слышан, півець красный
Сердця не увеселял.

А между тым зозуленька
Обозвалася: ку-ку!
Что то? — рекут. — Се миленька
Зозуля єсть на суку!

О, як она прелестная,
Слышите, як співаєт,
Она птиця небесная,
Всю тварь увеселяет.

Тогда роты отворили
Діти, стали плещати,
И зозулю выхвалили,
Всі начали кукати.

Услышавше отцы сіе,
Радостно ю слухали,
Зозулин глас похваливше,
Сами с дітми кукали.

Так прекраснаго соловья
Піснь не єсть услышанна,
А прелестная зозуля
Єсть от всіх величанна.

Так премудраго многораз,
Презривше, ни внимают,
Но лестника и глупый глас
Хвалами возвышают;

Но порожная похвала
Мудраго не прелестит,
Єму добродітель — слава,
Она его веселит.

МЛАДОСТЬ

Посмотри, мой Сыне,
Пшеничку на поли,
Як прекрасно цвіне,
Як зріє по воли.
Колосок ей біжит
В гору, як прут просто,
Горі голову держит
И плавлет радісно.
Где вітрик задує,
Он на тоту страну
Легко ся кланяєт —
На ліву, на праву.

Але як достигнет
Пшеничка на поли,
Колос голову угнет —
Не дасться по воли,
Бо уже валиться
Зерном наповнений,
Праздно не хвалиться —
Останет смиренний.
Долов голову спустит,
Вітрові не дасться,
Грубий корень спустит,
Сміло поставиться.

Так младаць двигает
Головку порожну,
А мудрий склоняєт
От разума важну;
Так молодий хлопець
За вітром бігаєт,
А премудрий старець
Хвалы убігаєт.

ЖИЗНЬ РУСИНА

Под горами, под лісами
Зимный вітер віє,
Там покойный, богобойный
Русин бідно жиє.
Подобно роду своєму
Жиє во Карпатах,
Незавидит он никому
В высоких полатах.
Он маєтности не має
Ни сребра, ни злата,
Єдноє сердце благое
Суть его богатства.
Не в богатой он полаті
Пребывает гойно,
В низкой, малой халупині
Бывает покойно.
Пшеничного и житнаго
Хліба он не просит,
Овес, ячмень кормит его,
Но и той не досить.
Не пієт он каву, вино —
Он сія не знаєт,
Но водичка из поточка
Жажду му вгасєт.
Не плаваєт он по морях,
Корабля не маєт,
Лиш по скалах, лісах, горах
Бідно ся блукаєт.
Не убрано, ціфровано
Он ся приберає,
Одежду красно, порядно
Сам собі прикрає.
Два волики и коровка,
Кляча некована,
Сколько овецъ, ягнятенька —
Богатства му данна.

Он ремесло не кохает
Лиш землю ділаєт,
Он не купчит, не кламаєт,
На то не вникаєт,
Лем покойно, богобойно
Бога почитаєт.
Все невинно и острожно
Сам себе питаєт,
Земля єму хліба дає
Поточок напоит,
Он уж болше не жадає.
Сіє го спокоит,
Бо землю щиро ділає
И бідно трудитя.
По горах быстро бігає,
Тяжко мозолитя.
Не потрібно му перину,
Когда утрудитя,
Ляже на зелену траву,
Покойно проспится.
Но прото он все покойный
И біды не має,
Он єсть все собі притомный,
Бо гріха не знає.
Он не злодій, не разбойник,
Сумління чистаго,
Он благий, добрый человек
И сердця щираго.
Бога любит, почитаєт
Царя и верхняго,
Все претерпит и зділаєт
Для свого ближняго⁵.
Он на честь много вникаєт,
Жие богобойно
И весело работає,
Трудитя покойно.

⁵ У виданю 1847. рока – Про Пана свого.

Вдячно дасть Богу божое,
Нич не противится,
Не жадаєт нич чужое —
Своїм заходиться.
Он на розказ все готовый
Повинен верхности,
Дань отдати усиловный,
Кончит повинности.
Здраваго разума он єсть,
Хоть не учил школу,
Он правду добрі познаєт,
Похопит посполу.
И так жиє, так працює
В ласці Бога свого,
Покой, любов все чувствує,
Не рушит никого.
О, призри Боже и Отче,
Потіш невиннаго,
Помилуй, ласкавый Творче,
Русина біднаго.
Чтобы он тебi служити
Мог сердцем невинный,
И побожно, чесно жити,
Здоровый и сильный.

СПОСОБЫ ЩАСТІЯ

Кто хоцет щастливо
На сем світі жити,
Слiдующій устав
Должен єсть хранили:

Честный всегда буди,
Бесчестных убiгай,
Бога щиро люби,
Єго не забывай.

Ближнего не кламай,
И не суди ложно,
Нещастным помогай,
Покля есть ти можно.

Благодіянія
Других не забывай,
Добру Отечества
Найпервіе внимай.

Не того почитай,
Кто блещет одеждой,
Ни себе унижай
Пред знатным невідждой.

Буди к друзьям склонен,
Будь чистосердечен.
Узнай, что ты рожден
На світ — и не вічен.

Что Бог, не забывай,
По смерти судит нам,
И что подасть, узнай,
Заплату всім ділам.

Не світло богатство,
Но честь твою храни,
Лесть, гріх и коварство
Из сердца отжени.

Равнодушен⁶ буди,
К нещастным — милосерд,
И в горящій любви
Пребуди стал и тверд.

Памятай о души,
Старшого почитай,
Чого сам не хочеш,
То ближнім не желай.

⁶ **Равнодушен** — туй у значеню «розсудительный», «хладнокровный».

ПІСНЬ БОГУ ВСЕМОГУЩЕМУ

Создавшего небо, землю
Творця днесь воспой, мой дух,
Возвісти Єго премудрость
Весь мір и небесный круг.

Горы, воды, ліс, долины —
Всі види світа сего
Суть свідітели мудрости
И могущества Єго.

Все хвалу Єму возносит,
Я ли єдин умолчу?
Ніт, к пресвітлому Престолу
Духом, сердцем возлечу.

Но когда славить станет
Голос пінія сего,
Знак да будут слезны токи
Почтенія моего.

Творче! Се олтарь курится,
Пламень сердца воспален,
Я готовый в жертву быти —
Дух хвалою исполнен.

Кто сотворил Небо, Землю,
Кто слонце в лучах златых?
Кто содержит путь Планетов
Во кругах сильно своїх?

Кто ими владіет мудро
И животворит кто їх?
Твой всесильный Дух, о Боже,
Рук могуществом твоїх.

Кто являет нам долины
Ис красотами цвітов,
Кто подает возраст тінных
Прохлаждающих лісов?

Кто творит быстры потоки
Ис скал и гор высоких,
Кто держит водные валы
В ріках и берегах своїх?

Дождем, росой кто кропит
Сухую траву, поля?
Боже, силою твоею
Обновляется земля!

Кто дает врачебную силу
Цвітам в горах, камнях,
Кто бісеры драгоценны
Творит в глубоких водах?

Ся ты, Господи Боже,
Неба и земли Творець,
Учиниш єдиним словом,
Бо ты всей твари Отець.

Ты пред восходом солнечным
В златой денниці гориш,
Ты на світлых слонця зарях
Ясный твой Трон сотвориш.

Ты во темной ноћи ясно
Луною ся просвітиш,
И множеством блистящих гвїзд
Тварь земли увеселиш.

Твоім опредїленієм
Звіри ревут по лісах,
Через тебе птички щебечут,
Рыбы плавают по водах.

Ты ведеш небесный облак,
Ты владієш и вітром,
Ты послеш блеск, тучу, бурю,
Повинується ти гром!

Маленькое зерно в земли
Сильным чудом пукаєт,

Прорастет и многоплодно
Все живное питает.

Се малое зерно в землю
Падет, с него высокий
Дуб вырастет, и Ліваном
Владі́й кедр широкий;

И — что мыслиш? — Есть ли? Сама
То природа ділаєт?
Ніт, природы Отець сія
Силою воздвигает.

Птичка, в воздухах паряща,
Округло яйце несет,
Сяде на нем, грієт его —
Другу птичку принесет.

Нынѣ, високаго ума
Філософе, мні скажи
Кто ділаєт, кто оживит
Яйце мало? — покажи.

Скажи: яко світлый твой ум
Может вещи познати,
Як подобія ділати,
Як мудро рассуждати?

О, ты маленькаго черва
Не умієш создати
И еще силу вышняго
Упорчишся познати.

Кто твою достойно славу,
Боже, жадость извістит?
Ты біды, скорби даваєш,
И твой вид їх премініт.

О безбожный, не тронет тя,
Не рушит любов Творця,
Не познаєш, не внимаєш
Его силу до конця!

Зри: облаки помрачатся
Кары на тебе летят,
Вітри, дожді, бурі, громы
Гнів Єго сильний гласят.

Рци безбожный: кто страшныя
Громы шлет и тучи к нам?
Кто в нещастії, бідствії
Помощь посылает нам?

Бог то всемогущій чинит,
Всягды Єго существо
Животворит и накажет
Єго всемогущество.

Правду сію все естество
Полным гласом говорит,
Слыш, заблудший челове́че,
Бог сильний сія гласит.

Я діла твоя, о Боже,
В мысли моеї не сгублю,
Я тебе от сердца щиро
Славлю, хвалю и люблю.

Токмо ты мысль мою, Творче,
К тебѣ исправ, оживи,
Токмо подай милость твою
Сердцю, душі и крови.

Хоть язык мой не возможен
Повѣдати сил твоїх,
Не одверзи мой дух и мысль,
Помни токи слез моїх.

Поезія 1850–1860-х років

ВРУЧАНІЄ

Я Русин был, есмь и буду,
Я родился Русином,
Честный мой род не забуду,
Останусь его сыном.

Русин был мой отецъ, матери,
Русская вся родина,
Русины сестры и братья
И широка дружина.

Великий мой род и главный,
Міру есть современный,
Духом и силою славный,
Всім народам приємный.

Я світ узріл под Бескидом,
Первый воздух русский ссал,
И кормился русским хлібом,
Русин мене колысал.

Коль первый раз отворил рот,
Русское слово прорек,
На аз-буці первый мой пот
З молодого чела тек.

Русским потом я питан был,
Русским ишол расходом
В широкий світ; но не забыл
С своїм знатися родом.

И теперь, кто питает мя?
Кто кормит, кто мя держит?
Самое русское племя
Мою годность содержит!

Прото тобі, роде мой,
Кленуся живым Богом,
За печальный пот и труд твой
Повинуюся долгом.

И отдам ти, колько могу,
Прийми той щирый дарок,
Прийми вот маленьку книгу,
И сей писменный рядок.

Прочее же не забуду,
Сердца моего скруху
Пожертвити; я твой буду,
Твоім другом и умру.

ПІСНЬ НАРОДНА РУССКА

Я Русин был, есмь и буду,
Я родился Русином,
Честный мой род не забуду,
Останусь его сыном.

Русин был мой отец, матери,
Русская вся родина,
Русины сестры и братья
И широка дружина.

Великий мой род и главный,
Міру естъ современный,
Духом и силою славный,
Вірою не измінный.

Я світ узріл под Бескидом,
Первый воздух русский ссал,
Я кормился русским хлібом,
Русин мене колысал.

Коль первый раз отворил рот,
Русское слово прорек,

На Аз-Буці первый мой пот
З молодого чела тек.

Русским потом я питан был,
Русским иду расходом
В широкий світ; но не забыл
С своїм знатися родом.

И теперь, кто питает мя?
Кто любит, кто мя держит?
Одно русское племя
Годность мою содержит!

Прото тобі, о роде мой,
Кленуся живым Богом,
За печальный труд и любов
Повинуюся долгом.

По всей жизни почесть праву
Мой Дух тобі принесет,
От всей души, силы славу
Дух мой твою вознесет.

О, я тебе не забуду! —
От всіх сердечных утроб
Возлюблю тя, твоим буду
Сыном, другом — аж по гроб.

ОРЕЛ

Летит Орел быстро
По воздушном поли,
Разганяет воздух
Крылами по воли;
Путь ему широкий
Попод всі небеса,
Єму отступляют
Подхмарны чудеса;

Єго сонце приймет,
Єго заря — злата,
Все сивое небо
Єсть єго полата;
На крыла опертый,
Воздух пробиває,
По лазурних волнах
Весело гуляє.
Где го крыла несут,
Он повсюду волен,
Все єму приємно,
Он собою доволен;
Выше облак возник,
С вітром ся сражає,
На страшный блеск, на гром
Нич не уважає,
Бо мідяны крыла
И желізны груди —
Грозовым ударам
Суть даремны труды;
Гнусливо глумляся,
Всадится помалу
На високий Карпат,
На ужасну скалу;
Подсмотрів горами
И полем опасно,
Чтоб дати бідному
Помощи напрасно;
Очами на запад
Внутренними сидит,
На сівер и восток,
И полудне видит.
С высоты, як славна
Престола царского,
На глубину смотрит,
На тужбу біднаго;
Не єсть утаєнна
Пред ним безчесть, злоба;
Єго умягчаєт
Невинных жалоба,

Бо сам посіщаєт
Горы и долины,
Он прийде на поля,
Потоки, ровнины.
Єму спары⁷ в скалах,
Озера и ріки
Обитателищем
Бывають во віки;
И на всяком місті
Єсть єго держава,
Он пернатых Отець,
Царь, сила и слава;
Царство му пространно
По горах, долинах,
По зеленых лугах
И по развалинах⁸;
Престол єго твердый
Осіняєт хвала,
Бо го підкріплюєт
Карпатская скала;
Карпатскіі скалы,
Бескидовы горы
Суть єго подпоры
И царскіі двory;
На вершині оных
Спочинет високо,
Жолто-чорны крыла
Распрострет широко;
Понад темный сівер,
Понад всі дубравы,
Где єго витають
Честны діти Славы;
Одно крыло Дунай,
Молдава, Морава,
Чистою водою
Омываєт Сава;

⁷ Спара – спаринка, щілина.

⁸ Развалина (авадь розвалина) – долина межи двох гір, перениж.

Другое чрез Дністер
Восток займає,
На Тисиних жерлах
Ся dokonчиває;
Владінія его
Окрутна ширина,
Безмірна глубокость,
Долга величина.
Пера его тверды,
Могущії спасти
Біднаго от жара,
О лютой напасти;
Под крылами его
Тишина ся снуєт,
Безопасный покой
Весело празднуєт;
Там зима не встигне
Ни жаркії лучи,
Под той сінь не всунут
Гром, буря и тучи.
Присутствієм его
Мятеж отдалятся,
Отдыхнет невинность,
Бунт упокоится.
Так Карпат с Бескидом
Будет развивати,
Задушенны цвіты
Назад отдавати.
Под захищенієм
Орла двоглавнаго
Достигнет довольно
До плода славнаго;
Возрастет силами,
Жарким духом; ніжным
Чувством распалится,
Народу приліжным,
И не устрашится
Иноплеменника,

Лестнаго властности
Своей заємника.
Уже заімієт
Бунт, засміється страх,
Мечи затупленны
Покоятся в ножнах,
Бо всеславный Орел
Сугубы⁹ главами
Защитит весь Бескид
Кріпкими силами.

МЫСЛЬ О БОЖІ

Воспой хвалу всевышнему
Душею, сердцем, умом.
Бідный смертный, воспой Ему
Ніжным внутренним чувством.
Воспой гласом умиленным,
Распалися, славу дай,
И духом, сердцем смиренным
Силу Его повідай!
Познай силу всевышняго,
Узнай твою нищету,
Помни злость, слабость земнаго
И виждь Божу доброту.
На небеса воскресайся
И с трепетом там пари,
Славі Божой удивляйся,
Твое ничтожество зри.
Помни Бога Высочество,
С собою сам ся стяжи,
Узнай твоє смиреніє,
И покорно так скажи:

⁹ Сугубый (застаріл.) – двойной.

Бог — пресвятой, а я — грешный;
 Єму заря, блеск, світлость
Подобает, но я — мрачный,
 Моя участь єсть бідность;
Бог сам в собі бесконечный,
 Я родился и умру;
Он сам без порока, вічний,
 Я причастен всему злу;
Бог — неба, земли создатель,
 Я — створіня бідное,
Он єсть всего добра датель,
 Я не маю что свое,
Бо душа, и тіло мое
 Єсть мні заимоданно,
Все состояніє мое
 Єго власти поддано;
Богу вся повинуются:
 Небо, ціла природа,
А мні что ино явится,
 Як жаль, болізнъ и тужба?
Бог владієт облаками,
 Я блеска устрашуся,
Бог шлет тучу, вітр с дождями,
 А я бідно нищуся;
Я — слабый червь, Ты — всесилен,
 Я — пепел, глина и прах,
Ты, Боже, сам всім обилен,
 Мні позрити на тя страх;
Ты — дух духов, и Бог богов,
 А я нич пред тобою,
Ты живый во віки віков,
 Ты владієш всім мною;
Як горкий дым по воздусіх
 Уничтожен бывает,
Як громный огнь на облаціх
 Окозрінно счезает,
Так мой живот мимо идет:
 Днесъ — веселый, завтра — мертв;

Виджу, щодня падає
Кілько живих, тільки жертв.
Знаю ли я, бідний, грішний,
Котрий ми останній час,
Знаю ли, коли я останній
Покличе господень глас?
О, ще днес торжественно
Веселюся здоровий і мил,
Завтра, можна, безчутливо
Істліваю вже гнилий!
Ще рано процвітаю,
Як косиця в долинах,
А ввечері висихаю,
Що залишу? — тільки і пилю.
Але Ти — без початку вічний
Був єси, і все будеш,
Ти не народжений — безсмертний,
Віки не збудеш.
Що ж я — бідний і страждальний —
Перед тобою? — ніщо, убогий,
Я і сам собою не владний,
Ти мені — сила, Ти мені — Бог!
О, Боже, мій Створитель,
Ти один владий мною,
Промилуй мене, Владітелю,
Бо я ніщо перед Тобою!

СИРОТА В ЗАТОЧЕННІ

Сонце вже за горою
Зайшло, погас денний світ,
Я в глибокій думці вчур
Помню моїх старих літ!
Вспомінаючи дитинство моє,
Приходив до пам'яті давній час,
Сладкі ігри і забавки,
Звеніло в вухах мамин глас,

Мамчин глас! О, страстная мысль,
Сладкое слово: мати!
Проникает внутренню жизнь
Мысль, полна благодати;
Мати! Любве-силная страсть,
Сию природа дает.
Бо тым гласом бідный смертный
Первую жизнь витает;
Сей первый и жалостный глас
С плачем был и мні: мама!
Она лиш одна мні была
Любовью почитана;
Сладка сосця мні жизнь дала,
Сытным млеком кормила,
Чувство любве возбуждающ,
И добрый дух кріпила;
Так я питан, бо колыбель
Была ей мягко лоно,
О, як приятным отдыхом
Всегда здалося оно.
В том я успокоевался весь,
Возрастал и дух горящ,
Ей притул во объятіях
Утолил дітинский плач.
Словом: дорога матушка
Была мні личным цвітом,
Ей жаркое лобзаніе
Владіло моім світом.
Но горе! О, неудобна
Участь так ми судила,
Завистна судьба от сладкой
Мамки мя одлучила;
Случай ужасный исхитил,
Вырвал от персій вірных,
Немилосердно исключил
От объятій матерніх;
Отключил и отграничил,
Чтоб ся с нею не знати,

Чтоб ей прелюбезный образ
Никогда не видати;
Отлучил, и во чужину
В заточеніе одвлек,
Чуждым духом и образом,
И странным платьем облек!
Теперь мы уж оддалены,
Я мамку, она мене
Не познает; и се діло
Должайшаго време;е;
О, мы природной радости
Взаимно не чувствуем,
Пріятных взоров лишены
Общу любов не чуем;
Нас пространство отділяет,
Береги несровнимы,
Нас глубоки ріки, бездны,
Моря непроходимы;
Мы не слышим взаємный плач,
Тяжкий вздох и трудный жаль,
Єднострадна наша тужба,
Но бессогласна печаль!
Я чувствую болізню твою,
Знаю, что тяжкий жаль твой,
Непокрыты твої слезы
Двигнут и мой непокой;
Хотяй бо ты в свойственности
Довольно пребываєш,
Однако ж родное дітя
Совсім не забываєш;
Хоть тебе увеселяют
Славнородны дружины,
Но со всім тім оскорбляют
Горестъ и плач дітины;
Горестъ то єсть неносима
Исключеніе оно,
О, не можно мні забыти
Сладко Мамушки лоно!

Бо хоть куда повернуся,
Немедленно и тот час
Восторжен, аки в сладком сні,
Вижу только твой образ;
Одну тебе весь желаю,
Тебе в мысли и дусі,
Тебе в зеркалі чистых вод
Вижу, и на воздусі.
В благом дожді ображаю¹⁰
Источники твоїх слез,
В сильных вітріх понимаю
Дыханіє твоїх перс;
В сей час восторг, густу печаль,
Слезы вмиг разливаю,
Сердця язву, болестный вред,
Разжег смерти желаю.
Часто в шутном безумїї
Себе не зная, біжу
Без ціли, возмущен часто,
Як бездушный труп, сижу
И, стенья жалобным гласом,
В тужбі тщетно странствую.
Но и в самой той жалобі
Бідну радость чувствую;
Бо, в смятеніє приведен,
С тобой разговор сную,
Тебе кріпко обнимающ,
Душей ти присутствую
И слезы страсти точатся
В миг, як тучи наремны;
Но вся страсть есть неполезна,
Мої труды даремны;
Бо, о горе! между нами
Єсть велика широта,
И хотяй мамушку маю,
Однако ж я сирота!

¹⁰ **Ображати** — вообразити, представляти собі.

ПІСНЬ

Прелестны горы,
 Быстры поточки,
Зелены долины,
 Рябы цвіточки.
О, уже вы мене
 Не веселите
И страшную печаль
 Не утолите.

Бо моє серденько,
 И сам не знаю,
Чом плаче горенько,
 Не понимаю;
Все горит, як пожар,
 Палит, як пламіль,
О, несносный тяжар,
 Як млинний камінь.

Были то години,
 Но уже минули,
Коли ми калины
 Мило цвінули.
Коли ми соловій
 Весело свистал,
Коли ми білий день
 Ясненько блистал.

Ох, щастіє моє,
 Где ся поділо?
Чом моє серденько
 Так заніміло?
Пропала ми доля —
 Доля молода —
Убігла так скоро,
 Як быстра вода!

ЖАБА

(По Лаборському вираженію)

Што там квичит,
А што гучит,
Який дідко наперат?
Ци то рано, ци то сночи,
Ци в полудне, ци в полночи
Скарідно ся раздерат?

Чей сорока
Білобока?
Чей ворона ся давит?
Скреже зубами: кра, кра, кра,
Дусится грудьми: ква, ква, ква,
Ачей дідко ся бавит?

То мереке,
То береке,
Коа, трегре, тритри, тав;
Гучит, ги сова: гу, гу, гу,
Скучит, ги туток: ту, ту, ту,
Бреше, ги пес: гав, гав, гав.

То не птиця,
Бо галиця
Не на дереві черчит,
Ай по млаці чеперится,
И у воду занурится,
По болоті верещит.

Тепер знаю,
Понимаю,
Што за біда так бреше:
То страпата, коропата
Жаба ряба; ой проклята
У болотищу креше.

О, ждай ряба,
Брыда жаба,
Дідко бы тя брав и чорт!

Придут Німцы — рукавицы
Стягнут ти и ногавицы —
Замовкне твой громкий рот.

ЛЮБОВ МИЛОЙ И ОТЕЧЕСТВА

— Помни, помни любезный друг,
Что ты мені говорил,
Коль жаром твой горящий дух
Мое сердце отворил;
Когда невинна наша жизнь —
Одна радость, одна болізнъ
Была и взаимна страсть.
Когда всі наши успіхи
Были сладкія утіхи,
И весь мир лиш одна сласть.

— Не поминай — уж минуло,
Перешло тоє время,
Тое сердце застынуло,
Оно мні тяжко бремя,
Бо нас, о, преділ нещастный
Граничит¹¹, и той ужасный
Судьбиною разділит,
Покорися єя власти,
И ты забудь сія страсти,
Мні не вольно уж любить.

— О жестокий! мні забыти
На віки не мож тебе,
Я щастна не смію бути
Никогда, кромі тебе,
Без тебе моя жизнь мертва,
Я лести, обмана жертва,

¹¹ Граничити — туй у значеню «розділяти».

Я на віки уныла;
Коль ты прелестным обманом
Стался врагом и тираном
Той, что ты была мила.

— Не поминай лесь и обман.
Той гріх мене не ранит,
Я выщею силою зван.
Она мене охоранит,
Отділа сего причина
Не я, но строга судьбина,
Противо ней кто годеи?
Она то опреділила,
Чтобы ты моя не была,
И чтоб наш жар — бесплоден.

— Судьба, судьба, о нещастна
Таж мене осудила,
О свиріпа, о ужасна,
Невинну погубила.
Но однако все ты винен,
Чему был судьбі повинен,
И чему мене любил?
Ты участь твою предвиділ,
Ты и мою тоску виділ,
Чему дух твой не открыл?

— О, не мучи сердце страстно,
Пространный для тебе світ,
Не мучись тоской напрасно,
Для нас уже любви ніт,
Мене бо пламень знатнійший
Палит и превосходнійший
Невгасимый его жар,
Мене звет сила природна,
Исторгнет любовь народна,
Я ей пожертвился в дар.

ТОСКА НА ГРОБІ МИЛОЇ

Подувай, вітрику,
Подувай легонько,
Няй моя миленька
Спочине тихонько,
Двигнися печально
В глибокій жалобі
Не дерзай віяти
На єй чорном гробі,
Опасно¹² прелети,
Чтобы твоя сила
Моєй милой покой
Непоколотила.
Румяна розочко,
Тихо розвівайся,
На єй тяжкий гробик
Совсім не склоняйся,
Бо под ним другая
Розочка, як и ты,
Вічно починає,
Лишена красоти.
Веселы птичечки,
Тихо щебетайте,
Над зеленым гробом
Опасно літайте,
Чтоб моя миленька
В матерней утробі
Сладко починала
В том незрілом гробі.
Нощній туманы,
Оттуд убігайте,
Сладко-покойний єй
Сон не возмущайте;
Лиш, дряхла верьбочко,
Смутно розвівайся,
По зеленой дерни

¹² **Опасно** – туй у значенню «осторожно».

Щедро розширяйся,
Спусти долов тонки
И гиблящі лозы,
Чтоб там не достигли
Кудрявы морозы.
Шумящій поточок,
Разливайся стиха,
Бо ты был нікогда
Єй блага утіха,
Разливайся тоской
Горни вся напасти,
Бы ю не взбудили
На новыя страсти.
Ручейку, не шуми,
Бо мої жестоки
Очи проливають
Довольно потоки,
Они совокупно
Споєны тоскою
Прольются, потекут
Ужасно рікою;
Удалитесь отсюд
Таже древні сміхи,
Радости, забавы
Пустыя утіхи,
Бо тут перебуваєт
Безконечна печаль,
Стон, плач, ужас и боль,
Тяжарь сердця и жаль;
Сюда не засвітит
Золота денничка,
Ани не запієт
Прелестная птичка,
Кромі, чей заблудша,
Лишена другочка,
Прилетит на горкий
Стон сива горличка.
Столисточна роза
Тут ся не развієт,

Где моя миленька
Смутно ся разгнієт,
Она распадеться
Без болізни, смутка,
Моего серденька
Вічна незабудка!
Лиш на узком гробі,
На смутной могилі
Будет зеленіти
Трава в каждой хвилі,
Будет буйно расти
Травочка зелена,
Моїми слезами
Щедро орошена,
Будет незабудка
Жолто-синє цвісти
Моему серденьку
На жалобны вісти.
Бо я ю острожно
Буду сокотити,
От всякой напасти
Приліжно хранити,
На дерновий холмик
Все позор давати,
Горкими слезами
Єго поливати.
Я коль не возмогу
Лично сутствовать,
Жалостная душа
Тут будет стеняти,
Тут я в смутной мысли
Непрерывно буду,
Пока ся не мину,
Пока ся не збуду.
А коль я ослабну
От жаркой жалобы,
Побіжден судьбою
Нещастныя злобы,

Вы, братья, помните
Мою страстну тужбу,
Учиньте послѣдну
Падшему ми службу.
При миленькой гробѣ
Яму ископайте,
С[с]охнутое тѣло
При ней погребите,
Изсѣчте памятник
В кожѣ смутной вербы,
Да будет свидѣтель
Двухъ сердець жалобы,
Да каждый, увидя
Дерновѣй той покровъ,
Скажетъ, пожалуй:
Се тутъ лежитъ любовъ.

ЭПИТАФИЯ, ИЛИ НАДГРОБНАЯ НАДПИСЬ СЛАВНАГО ПЯНИЦЫ

Подъ симъ чернымъ гробомъ,
Гдѣ растутъ горчицы,
Почиваетъ горло
Бѣднаго пѣницы.
Онъ сорокъ пять годовъ
Все въ корчмѣ пребывалъ,
Горьку паленочку,
Якъ воду попивалъ;
Гдѣ часто ночовалъ
Подъ жидовскимъ плотомъ,
Заснувъ, разлучился
Съ горенькимъ животомъ;
Плачетъ мати съ дѣтми,
Слезы льютъ до гроба,
Бо любезный Няньо
Пропилъ имъ худобу.

Зажурился и жид,
Плачут му и діти,
Бо не буде кому
Уж паленку пити.

ПРАЩАНІЄ С МЯСНИЦЯМИ 1852.

Уж минули мясниченьки
В цілом селі тихо,
Гуслі, басы заніміли
И циганам лихо;
А неборак пан староста
На грудях захрипнув,
Лежит бідак у кочерьгах,
Бо ще днесь не хлипнув;
И свашка си покашлює —
Не вярвеш с неї слова,
Дрімає си на припічку,
Уныла, як сова;
Шкода, Боже, мясниченьки, —
Сама в собі мурчит,
Не єсть потіхи в коморі,
В череві єї курчит.
Дівчатка тяжко вздыхають,
Минула їх воля,
Поминула и надежда,
То несносна доля!

Не журьтєся, дівчаточки,
Ті пропали, как тїнь.
Прийдет єще и на вас ряд —
На зелену осїнь;
В осени лучше гуляти,
Як в зимі студеної,

Мож и босо поскакати
По траві зеленой,
Зародит Бог пшениченьки,
Жита, проса, вина,
Буде каши, и пирогов,
Гойнійша гостина,
И пчолочки ся пороят,
Тай дашто ся справит,
Свашкам, дружкам и старості
Горло ся направит,
И хлопцям чей прийде дяка
Брати си супруги,
Не журьтєся за мяснички —
Прийдут єще други.

ПІСНЬ ЗЕМЛЕДІЛЬЦЯ – ВЕСНОЮ

Літай, літай, жаворонку,
В воздуху кружи,
Заспівай мні и легонько
Щебєч до души.

Возносися надо мною
К сонєчным лучам —
Моє сердєє за тобою
Взлетит к небєсам.

Пой любєзний пташку польный
Богу в висоті,
Что он дал сєй живот вольный —
Мєні и тобі.

Прославляй Єго за дары.
Что нам тут сослал,
За той дождь из теплої хмары,
Что ранком упал.

И моли Єго смиренно
О всю благодать,
Няй дарит Он každодепно
Нашу землю-мать.

Няй хранит Он нашу ниву
От скваров и туч,
Няй дасть росу незлобиву
И гріющій луч.

Пой, молись, а я посію
Здорове зерно,
Черно-землею накрью —
Не сгибнет оно!

А як буйно нам повсходит
И в дородный час
Щедро поле Бог зародит,
Поділимся враз.

Так літай же, жаворонку,
Веселись, співай.
Доколь нашу родиноньку
Видиш в життя Май.

Бо не долго — и нас скрывают,
Як зерна ось ті,
Черно-землею зарыют
В глухой самоті.

Но не ровна будет доля
Меж нами тогда:
Мене ждет там лучша роля,
З тебе — ни сліда.

Дух мой, як ядро зерняти,
Сдерет земну пліснь,
И там буде[т] проживати,
Где бессмертна жизнь.

ВОЛОЦЮГА

Лиш голотарь, волоцюга
 Легко живе́т в світі,
Он зимо́й спит, спочиває́т,
 Не труди́тся в лі́ті;
Тут обмантит, тут потягнет,
 А́ где нибу́дь — проси́т,
Не бои́тся збо́я, вора́,
 Бо́ все с собо́й носи́т.

КАЗКА

Стрі́тилися слі́пий с хро́мым,
 Ста́ли розмовля́ти,
Кі́м спосо́бом се́бі в сві́ті
 Мо́жно б помага́ти?
И́ вдру́г за́ключи́вся со́віт:
 Взя́в слі́пий безно́га,
А́ хро́мий му́ показова́в,
 Куда́ є́сть доро́га;
Сего́ глаза́, того́ но́ги —
 Купно́ ся сла́гають.
Та́к то бі́дны се́бі в ну́жді
 Му́дро помага́ють.

ЕПІГРАМА

Ты́ мя́ си́льно похваля́єш
 За́ все моє́ ді́ло,
Но́ изде́ржки не да́ваєш,
 И́ плати́ш уны́ло;
И́ я хва́лю́ тя охот́но,
 Ко́ль мя́ похваля́єш,
Но́ не хва́лю, ко́ль холо́дно
 Мні́ мзду́ пода́ваєш.

**ПРАВОДУШНОЄ ПРИВІТСТВОВАНІЄ
ЄГО КЕСАРЬСКО-ЦАРЬСЬКАГО
ВЕЛИЧЕСТВА ФРАНЦА ІОСИФА,
б. б. КЕСАРЯ АВСТРІЙСЬКАГО
И ЦАРЯ УГОРСЬКАГО, к. ц. с. ГОРОД ПРЯШОВ
ВСЕМИЛОСТИВО ПОСІТИВШАГО,
ОТ КАРПАТО-РУСЬКАГО НАРОДА.
27 ІЮЛІЯ / 8 АВГУСТА 1852.**

*Господи спаси Царя, и услыши ны
Псал. 19.*

Густая мгла рассыпися,
Карпат, быстро стой,
Сверх облак впрям подвигнися,
Вознесь вершок твой,
Обнадежди смутну главу,
Сіяй кругом світлу зарю,
Весело воспой!

Се Владітель твой, и Земли
Франц Іосиф юн Царь,
Витай Єго, сильно греми
От луч твоїх зарь,
Государя тя любивша,
Милостиво посітивша
Любезно витай!

Наслiдственнїй и законнїй
Он Владітель твой,
Приход Єго торжественнїй
Несет сопокой;
На Єго шаг трепещет враг,
А на взор благ убiгнет страх,
Занiмiєт бой.

Предъидет му слава, смiлость,
Жребiй народов,
Сопутствуєт кротость, милость,
Щастье и любов.
Грядет Народа Спаситель,
Мир, благодать, добродітель
В слiд Єму спiшат.

Карпато-Бескидски роdy,
Поставайте враз,
Се вірности нашої плоdy,
Двигнем любви глас,
Спішим привитати Царя,
Законного нам Кесаря,
Избравшого нас.

Милость Єго всепространна,
Вселена гласит:
Чрез Него русина бідна
Уже познал світ,
Воскресла нова народность,
Вознесенна руска годность,
Развился єй цвіт.

Безсмертна Кесаря славна
Вічна Прабаба¹³,
Сама своєю славі равна,
Русина раба
Двигла от тли, дала му жизнь,
Утоля вікову болізню,
Збудила от сна.

И Прабабі Правнук равный,
Доброту случив,
Кесарь, благим Небом данный,
Милость заключив,
Улічил столітних стоков,
Увольнил от тяжких оков —
Правом все сравнил.

Так уж зерно посіяно,
Надежда в Царі,
Будущности сімя славно
Прозябет горі.
Оросит го Царя милость,
Дозрієт в нем руска вірность,
Плод будет в порі.

¹³ **Прабаба** — імператриця Марія Терезія.

Русин, природой ученый,
В Царі ся славит,
Бог да Царь єму почтенный,
Он го управит,
Богу и Цареви живет,
Про Віру и Царя на смерть
Всегда готов сый [єсть].

Приди, приди, Славне, сміло,
Нам любезный Гость,
В русских сердцах спочинь мило —
Не найдеш в тіх злость,
Єсть ти вірный Карпатский люд,
Будет кріпка руская грудь
Защитою дость.

Приди, Государь пріятный,
Властный Отче наш,
Русин ти все благодатный,
Єму ся покаж;
Твоя то єсть земля, поля,
Твоя воля єсть нам доля:
Мы — Твої, Ты — наш.

Горы наши, хоть бесплодны,
Не богатый луг,
Скалы, вертепы холодны,
Но горящій дух.
Кров холодну ощущает,
Жизнью Царя защищает
И силою вдруг.

Приди в вірный Тебі город,
До Твоїх сынов,
Новооснованный народ
За тебе готов
И на ада выступити,
Нецінно жизнь положить
И прольяти кров.

В ЗАПИСНИК ЧЕХА Б. Н.¹⁴

Не печались чужиною
И не внемли твоїх нужд,
Утішись гордо Славою —
Славы сын в мирі не чужд;

Бо хоть судьба и жестока,
Нам грозит и гремущий гром,
Наша участь все высока,
И весь мир нам родной дом.

Бо гді земля, и Славян там,
Єму не єсть чужины,
Всюду с братьями, нигді не сам —
В лоні любой родины.

Взаим¹⁵ спрягла нас благодать,
Ты Боєм¹⁶, а я Русин,
Одна наша родима мать,
И я, и ты — Славы сын.

Я тя люблю, ты мя люби!
Споим сердца в союз, друг.
Свяжем дружбу, мысль и груди,
Да будет нам один дух.

СПЯЩАЯ ДИТИНА

Спит мала дитина
В нідрі матерных лон,
Как она щастлива,
Как сладкий ей сон!

¹⁴ **Б. Н.** — кріптонім, за котрым ся испрятав чеський літератор Богдан Носек (Bohdan Nosek) — приятель А. Духновича.

¹⁵ **Взаим** — взаимно.

¹⁶ **Боєм** (катойконім од *Bohemia*) — житель (граждан) Богемії / Чехії.

Что ю занимает?
Радость милых утѣх?
Улыбно складаєт
Уста, ротик на смѣх,
В сладком снѣ серденько
Без мысли пылаєт,
Пестрыми цвѣтами
Душа съ забавляєт,
Тут пестру бабочку
Ревно прогоняєт,
Тут милу мамочку
Любезно лобзаєт,
Тут синій цвѣточок
Сильно достигаєт,
Тут єй голубочок
Бѣлый улетает;
Невинный баранок
И молода птичка
Занимают єй рок [сон?]
И румяны личка...
Напрасно¹⁷ внишний стук
От сна ю срывает —
И она чувством мук
Горко зарыдаєт!
О что ти, дѣтятко,
Кто помутил мир твой?
Проснись, соколятко,
На радостный покой;
Ангел тя хранитель
От бѣд защищаєт,
Мамка и родитель
Справно колыбаєт;
О, проснись, мой сыну,
К плодородной жизни
В щастливу годину —
На славу отчизны!

¹⁷ Напрасно — туй у значеню «нараз», «нагле».

ВОСТОЧНАЯ ЗАРЯ

Уж зорниця всходить,
Блеснул восточный світ,
Озаряя родит
Луч ея красный цвіт,
 Блестает весь восток,
 Солнце прибывает,
 Луч серебристый поток
 Ему отбивает.
Всю природу ясна
Заря ободряет,
Двинув от страстна сна,
Оживотворяет.
 Всесвіта Владыкі
 Стремлясь благодарит,
 Все к началу літа
 Радостію парит.

ІУЛІЯ

(29 октября 1829)

Судьба хотіла то уставить,
Чтоб мні тебя навѣк оставить...
И сам тобой покинут был.

Я горестной судьбе вручаюсь,
В послѣдний раз с тобой пращаюсь —
Прости, забудь, что я любил.

* * *

Протекут дни, біжат годы,
 Міняется круглый світ,
Исчезают славны роды —
 На земли вічности ніт;

Одна пам'ять лиш останет:
Живет благій чоловік —
И за гробом не вгасаєт,
Хоть пропадет и сам вік.

ПОМЯНИК

Ой, було то, тай було,
Шкода, что ся избыло,
Коль я мыслями блудил,
И дівушку полюбил.
Но дівушка полоха,
Лиш сміялась: ха, ха, ха.

О, дівушко, знай Бога,
Не будь ко мні так строга,
Я тя люблю — люб мене,
Я уж твой, ты будь моя.
Дівушка на то глуха,
Схохоталась: ха, ха, ха.

Я к дівушкі близенько:
Поди ко мні, серденько,
О, дівушко, пожалуй,
Дай хоть один поцілуй.
А дівушка — до сміха,
Отвічала: ха, ха, ха.

О, дівушко дорога,
Молю я тя про Бога,
Гляни на мою муку,
Подай білую руку,
Лиш ты моя потіха,
А дівушка: ха, ха, ха.

Я дівушку за личко:
Люби мене, горличко,
Посмотри на мя хоть раз,
Полюби мя хоть на час,
 А дівушка хитруха,
 Захохочет: ха, ха, ха.

Я дівушку за губку:
Дай поцілуй голубку!
Дай лиш один поцілуй,
Тім біднаго помилуй;
 Ніт в нем лести, ни гріха,
 А дівушка: ха, ха, ха.

Ой, дівушко, что чиниш,
С кім мене переміниш?
Я тя люблю єдину
И за тобою загину.
 А дівушка все лиха,
 Усміхнется: ха, ха, ха.

О, дівушко, єще раз,
Поглянь на мене сей час,
Не возмущай мою кров,
Прийми горячу любов.
 А дівушка, как блоха,
 Отскочила: ха, ха, ха.

Така моєй любви мзда,
Тщетна моя надежда.
Долю мою бесславил
И дівушку оставил.

Теперь уж я: ха, ха, ха,
А дівушка — старуха;
 Ха, ха, ха — ха, ха, ха,
 Ты остала старуха.

ВЕСНА

Весна моя, весна,
О, весна прелестна,
Так ты процвітаєш,
И все оживляєш,
Как зоря небесна.

Тебе ожидает,
Умильно витаєт
Все живое в світі;
На твоєм рассвіті
Все ся утішаєт.

Ты мертву природу
Взываєш из гробу,
Сама воскрешаєш,
Жизнью украшаєш
На юну подобу.

Зиму враждующу,
Жизнь похитающую,
Храбро побідила
Кріпка твоя сила
И стужу дрогущу.

Блеск твоего ока
Явився с востока,
Світом запалает,
Цвітом убираєт
Землю без порока.

Ты все оживляєш,
Ты освобождаєш
От кристальных оков:
Ручьи до потоков
Ніжно понуждаєш.

Ты солнечным жаром
И зеленым шаром

Миру подала жизнь,
Німому косу¹⁸ піснь
Возвратила даром.

Прото тебе хвалит,
Вся природа славит,
В Царицю вінчаєт,
Правом величаєт,
Духом благодарит.

Зоря тя рассвітом,
Земля красным цвітом
Ліпно убираєт,
Щедро подаряєт
Усердным привітом.

Птичка ти щебочет,
А ручьєк клопочет
Все живое граєт
Радостно витаєт —
Все на твою почесть.

На тепленький твой дух
Развеселится луг,
Новый житель миру,
Ударяя в ліру,
Появляется вдруг.

О, Весна, ты Весна,
Зоренька небесна,
Простри твої лики
На мене во віки,
Буди мні прелестна.

¹⁸ Кос (зоол.) — дрозд.

НАДГРОБНОЄ АЛЕКСАНДРА ДУХНОВИЧА

Тополя — колыбель,
А Стакчин — кормитель,
Ужгород — учитель,
Пряшов мні — погибель,

Іерей и учитель,
И письменоводитель,
Да стихотворитель.
Учил добродітель.

Позвал мя Спаситель
Во вічну обитель.
Успокойся льститель,
Мой бідный гонитель.

ОТЕЧЕСТВО

Оборванный волоцюга
По улицам бродит,
В растерзанном карманушкі
Ничто не находит;
Голый, босый, нечесаный,
Небритый, немытый,
То все біда, а найбільша¹⁹,
Коль єсть и несытый.
— Откуда ты, чім несчащен?
Гді твоя Отчизна?
Гді оставил ты Родину?
Гді твоя Дідизна?
— Что то значит «Отечество»?
Я того не знаю,

¹⁹ У першій варіанті (тоты слова автор перечеркнув) было так: «Одна токмо бѣда ему...»

Что «Дідизна» и «Отчизна» —
То не понимаю.
Что до того, мні не много,
Гді я ся народил,
Я тутейший и тамошний,
Гді ся хлібець сродил.
— Добри люди работают
Не лишень про себе,
Дадут кусок, пожалуют:
«Дал Бог, и для тебе».
Не журюся, притулюся
До чужого двора,
Ничего не потеряю,
Не боюся вора!
Цілый світ — моя отчизна,
Я дом не будую,
Там то мой рай, там дідизна,
Где ся погодую.
Не думаю, не гадаю,
То мні не на груди,
Будь то язык какій хотят,
Говорят там люди.
По мадярски иль по польски
Или по хиняньски,
Да говорят здоровеньки,
Хоть и по цыганьски,
Лишь сытое черевище
Да будет, — все равно, —
И хоть румчик сгорілочки,
Как то было давно.

РУСИН

О, роде мой, роде,
Гді твоя подоба,
Кто ввалил тя в ничто,
Кто поверг до гроба?
Згубили тя лести
Сожителей твоїх,
Знищили, о, бідних,
Древле граждан своїх!
Мадяры, Поляки,
Бо вы помагали
Им в битвах и нуждах,
Все пособствовали;
Свою дорогу кров
Про них не щадили,
Не зная, что они
Всі вас лиш лудили.
Первыі — Поляки,
Род иногда властный,
Выкоренить хотіл,
Вас; сам, несогласный,
Пропал с вами разом
И уже не встанет,
Но прото враждовать
И не перестанет.
Похитила его
Запальчивость ума,
Как біжал злобою
Пышно, без разума.

Мадярам вы были
Всегда ненавистны,
В отечестві властном
Чужим неизвѣстны,
Но и мадяр в своем
Волном жиру пропал,
Не встанет он больше,
Уж совсѣм подъупал.

Так то твої враги
Уже собою лежат,
Желая уж ныні
С тобою руки пожать.
Так плачет крокодил,
Рыдает унылі,
Чтоб похитить лестно
Добычу на Нилі.

Но один сильніе
На вас стрілы напруг,
Бесстыдный світовецъ²⁰
Всім родам равный враг;
Тот обманщик живет
Лиш для властной пользы,
Не слышит плач чужих,
Не рушат го слезы.
Той желает, — кажет, —
Каждого щастливым
Сділать; но для себя
Єсть так прозорливым,
Что думает, да весь
Світ лиш для него єсть,
Створенный. Ремесло
Єго — коварство и лєсть.
Той ти подхлібляет,
Комплементирует,
А гді нібудь может —
Для себя парует.
Єго задача єсть
Лиш господствовать,
Обманщны законы
Напругло давати.
О, страни, странися,
Убігай с далека
Обман и лестнаго
Того чоловіка!

²⁰ **Світовецъ** (або: світовик) — (російськ.) проходимец; (укр.) пройдисвіт.

ЩАСТІЄ ЖИЗНИ

Добрі тому, добрі,
 Кто біды не знаєт.
Кто малым доволен,
 Чуже не жаєт.
И тому єсть благо,
 Кому властна хата,
Будь она маленька,
 Будь и небогата.

Добрі тому, добрі,
 Кто на властном поли
Честно работает —
 Все по своєй воли.
Добрі, як у кого,
 Полна єсть калитка²¹,
Или же согласна
 И честна сосідка.

Добрі тому, добрі,
 У кого довольно
Насущного хліба,
 И кушаєт вольно.
И все тому благо,
 Кому Бог даєт
Здоровья, и в каждом
 Ділі помагаєт.

Добрі тому, добрі,
 Кого побратимы
Любят и честуют,
 И ним суть любимы.
Паче же всіх лучше,
 У кого красива
Жена, и роботна,
 Тиха, незлобива.

Веселит в погоді,
 А в біді жалуєт,

²¹ Калитка — буділарь, міща на гроши.

В щаст'ю и нещаст'ю
Однако милуєт.

А як Бог дасть діти:
Хоть старість сближиться,
Тішишся, що в світі
Род твой збережиться!

САМОТНОСТЬ

Біда тому чоловіку,
У кого жонки ніт,
Унылый йому день и ноч,
Унылый и весь світ!

Гді пошморит, повсюду сам,
Ніт друга, ни слова,
Уныла мисль, уныло все,
Уныла голова!

Ніт потіхи, ніт тут блага,
И ничого ніт тут,
Порожно все, всюду тихо,
Порожній кождый кут!

Діточки тя не веселят
Благими играми,
Не позвеш їх соколами,
Властными друзьями.

Рано встанеш — лиш самого
Себя видиш всюду,
Кто принесет завтрак кокой,
Кто даст, и откуда?

Береш чистую рубашку,
Она не выпрана,
А тут береш и другую,
Да тота подрана.

Тут ніт узла, тут раздерто,
Кто же ю поплатат?²²
Так ты должен, как не знаєш,
Сам собі прилатать!

Придет время и обіда,
Голова ся журит,
Только смотриш по коминам,
Откуду ся курит.

По кушанью оставаєш,
Куда что понудит.
Бо дома не ждет тя мила,
Нич домой не лудит.

Лиш ба[й]луєш по чужині,
Чтоб перейшло время,
Бо сидіть самому в домі
Єсть тягостно бремя!

Аж вечером поздно-поздно
На ночлег приходиш,
Лужко собі сам постелиш,
А так ся положиш.

Тут студено и не грієт
Горяча милой кров,
Обертаєш, натягуєш
Холодный твой покров.

Обернешся сюда-туда,
То к доскі, то к стіні,
Ніт объема²², поцілуя!
Непокой внутрь и вні!

Один лиш друг — печаль и вздох,
Ціла постель — жалость!
И то все про твою вину,
Про твою недбалость.

²² (Ніт) **объема** – туй у значенню «не є кому/кого ня/мені обняти».

МІСЯЦЬ

Тінистое ночі світило,
Славно воздушное тіло,
Чувствительных сердець друг,
Славный твой вид, славный круг!

По лазурном ты плаваєш
Воздухі, ты озаряєш
Запутанія думи,
Ты просвіщаєш уми,
Кої зріют и во мні,
В душевной то глубині.

Тишина и мрак твоім другом,
Ті обнимают тебя кругом,
Царство твоє — темна ноч,
Сумрак и тінь тобі доч.

Згасло дневное світило —
Ты вставаєш тогда сміло,
Царствуя по небесам
И бесчисленным звіздам,
Закон даєш на про[из]вол²³;
Ты — Царь, и ноч — твой Престол.

Под твоім тінним владінієм
Я веселюся бдінієм,
Россіяв мрак печали,
Мні думи яркія стали,
Твой луч осіняєт весь луг,
Веселит тишина мой дух,
Уму моему помоч
Додаєт дремуца ноч,
Коль блідный сумрак ночи
Заглянет в мрачны очи.

Всюду тихо-тихо, уныло,
Думаю: что єсть, что было,
С вітром говорит горбок,
Течет и шумит поток.

²³ Дасш на про[из]вол — туй у значеню «робиш по своїй волі».

Будучность мні ображаєт²⁴,
Котору ум знать жаеа,т,
Я сумный — дума иает
О том, что еше аует
В моем родном племени
По столітном времени.

Всюду тихо и тихо стаеа,
Лишень луна озаеаеа
Дух мой! Я всім удовлен²⁵,
Я в смутны лучи влюблен.
Один лиш дремучих птиц стон
Слышан; мні не приходит сон;
Я не внимаю ничто.
Сей час будит думу что? —
Піснь соловья и триллы
Пастушной лестной свиріли.

И я очутился вдруг,
Счезла дума, исчез дух.

ФАЛШИВОМУ ДРУГУ

Болят душа, сердце тужит,
А мысль по отмищенью кружит,
Вся внутренность — тісна печаль,
Гді вселились месть, боль и жаль!

И кто сділал той пакости
В моей душі; кто той злости,
Яду влял сердцю во круг? —
То ты винен, мой мнимый друг!

Ты мні в лице усміхался,
А по хребті высміялся,

²⁴ **Ображати** — отображати.

²⁵ **Удовлен** — удивлен (?).

Ты мня лестно все похвалял,
А я твоей злобы не знал.
Ты совершил злостну волю
И погубил мою долю;
Моя доля — лиш мні жалость,
А твоя лєсть — тебі радість.
Но даст Господь — Отець Неба,
Что и тебі заря Феба
Хоть на время помрачиться
И усміх твой поглумится.
Слава тебі буди одна,
Что злоба твоя бесплодна
Осталася в самом тебі,
А месть ждет тебя на Небі.

РУЧЕЄК

Сверкал місяць, звізды плыли
По лазурным небесам,
Птички пернаты ся скрыли
По тишині, по лісам.
Я в тяжелом смятеніі,
Чтоб ощутил томный дух,
Брожу во уєдиненіі,
Идя в поле, в тінный луг;
Сядясь, сладострастно стерег
Гді быстро шумный потек
По каменькам, попод берег
Черчацій свіжий ручьєк.
Я внурен в сребряны волны,
Чуство радости и жаль,
А думы мечтами полны
В сердці тревога, печаль!

Переливається вода
С камня на камень, шумит,
Волнам лиш полна свобода —
Их ничто не утомит.
В зеркалі чистаго зыба
Пляшет, вольно плаваєт
Гражданка то валов — рыба,
По быстринах играет.
Дворогая луна со всім
Семейством ночных світил,
Вперясь в волны, кріпость и тім
Додаєт прозорних сил;
Мнитися: ясны звiзды сіли
На перелив и на брод,
Мовь, что там волны горіли
В глибині всевлажних вод.
Я внурен, я замічаю,
Что прелестный поточек
Глазами уж не зустрічаю,
Что он побіг и утек;
И истинно все біжит он,
Увлекая за собой
Жужжанье, звук и сумный стон
Отзывается водой.
Волна в волну набігаєт,
Влачится слід за слідом,
Волна волну погоняєт
Все с прогоняющим видом.
Куда, куда зыблєш ты, мой
Ручьєк, и течєш куда,
Куда несєт тебе путь твой,
Гдi станєт твоя вода?
— О, я теку вниз, в долины,
Пожрєт меня там ріка
Больша, и в морски глибини
Повалит аж до віка.
Не вернуся в любєзный мой
Источник, и в родный край

И с горькою споясь водой
Там будет мой ад и рай!
Так шептал мні быстрый поток
И я глухо замечтал,
Покотился горький слез ток,
И я в болізни возвал:
Так моя жизнь, духом стремя,
Скоро, скоро потечет,
Неумолимое время
Ю в небытьѣ повлечет;
Убігнет, как водяный вал,
Занімі[є]т жаркий лоб,
Пуста моя ліра, кимвал²⁶
Счезнут со мной в темный гроб;
Лиш запоет над могилой
Мні соловій — то все нич,
Піснь тут, в могилі унылой,
Не слышит уж Духнович.

ЧТО БЫВАЛО, ЄСТЬ И НЫНІ

Як теперь єсть, так и было,
То весело, то уныло,
Бывал день, была и ноц,
Раз погода, то снов дождь.

Люди їли, люди пили,
Грішили, и честно жили,
Приліжный все работал,
А лінивый и вдень спал.

Богатым все избывало,
Убогим не доставало,
Все бывал розличный сан,
Были слуги, был и пан.

²⁶ **Кимвал** (авадь кимвалы) — стародавній ударный музичный інструмент. Суть то дві півкулі, авадь тарелі, котрі голосно гучать, коли ся вдарявут єдна об другу. Днесь ся кимвал хоснує у сімфоничному оркестрі.

Были и суть люди правы,
Были хитри и лукавы,
Были мудры и таки
При них были дураки.

Добры люди все любились,
Злы́й за чубы водились,
Старцы в церковь радо шли,
Молоды́й — до корчмы.

Одни богу ся молили,
Други на судьбу хулили,
Был добрый и злы́й народ,
И плодный, и лихий год.

Были сеймы и соборы,
Перемирья и роздоры,
И война была, и мир,
Джума²⁷, голод, потом — пир.

Бідны́й всегда страдали,
Все лиш гроши пановали,
Той найчастше тучно жил,
Кто обманял и крутил.

Женщины всегда бывали,
Яко цвіты в модной сали:
Легки, змінны́й, як вітр —
Их обычай всегда хитр.

Молодцы все хваты были,
И дівчата їх любили,
Вінчалися с ними враз,
Як пришел на тоє час.

Як теперь, так прежде было:
И весело, и уныло,
И так будет всегда тут
Доколь люди ще живут.

²⁷ Джума (арабск.) — собрание.

Лиш одного не бывало,
Что теперь аж вот настало:
Не бывало — в пять аршин! —
Дутых женских кріолин²⁸.

ПОЗДРАВЛЕНІЄ НОВОМУ ДРУГУ

Честный Отче Владимир²⁹!
Тебе друг витаєт щир
И весь Угро-русский клір
У Карпатских вольных гір.

Хоть Ты — русский богатырь —
Затворился в монастырь,
Но читаєш нам псалтырь,
Честный Отче Владимир!

Не жєлаєш Ты без мір
Світлых, багряных порфір,
Про то тебе славит мир,
Честный Отче Владимир!

Презираєш шумный пир,
Тебі довлієт и чир —
Скоро звук єсть русских лір,
Честный Отче Владимир!

Серед наших родных гір
Дружбу Ты найдєш и мир,
Так у нас не будєш сир³⁰,
Честный Отче Владимир!

²⁸ **Кріолин** (*франц.* krinoline; *русин.* кріолина) — широка нижня спідниця у формі звона; сягала 1,8 м у діаметрі.

²⁹ **Владимір** — иде за В. Терлецького. Лишили сьме у слові «Владимір» традиційне написаня слова «мір» — через букву «і».

³⁰ **Сир** — туй у значєню «сирота».

**ГОЛОС РАДОСТИ В ЧЕСТЬ
НОВОПОСТАВЛЕННОМУ МИТРОПОЛИТУ
ЛЬВОВСКО-ГАЛИЧСКОМУ,
ЕГО ВЫСОКО-ПРЕОСВЯЩЕНСТВУ
ГРИГОРІЮ БАРОНУ ЯХИМОВИЧУ
ОТ УГОРСКИХ РУСИНОВ**

С Галичского Львова-града бьется глас,
Радостную вість заносит аж до нас,
За Карпатом громко вьется и звучит:
«Муж по сердцю Руси стал Митрополит!»

Нам приятна вість, она от Галичан,
Тоже рад бы каждый с наших Погорян
Заспівати с дружиною нову піснь,
Начинати новородну руску жизнь.

Бо свої то за горами — не чужи:
Русь єдина, мысль одна у всіх в души;
То и Пастырь, что для всіх там єсть Отцем,
Помнит, что мы также — братья-Русь — жиєм!

А жиєм тут тім же сердцем и душой,
С тім же словом и во вірі той самої,
Так что, если кто болієт як-нибудь,
Нашой братї боль такий же тиснет грудь.

Так же само веселимся, если там
Час веселый, Галичане, граєт вам,
Вот, як нині, увіренье шлем до вас:
Что Карпаты не розлучат вічно нас.

Радуємся мы, бо знаєм, кій-то Муж
Станет голос подносити в ночну глуш,
И яким Он чувством дышет к Отчині,
И як всіх Он тіх розбудит, что во сні.

Промысл Божий и охранный Руси Дух
Дал Єму цілебны свойства от недуг;
Тож мужайтесь, Галичане, не скорбіть,
Он небавом ваши раны исцілит!

Он за Церковь вашу станет и не дасть
Оскорбляти то, что дала вышня власть;
Он найдет для вас защиту у Царя,
И воссяет лучшей доли вам зоря!

Да мы кликнем с вами: Боже помогай!
Прежня слава озарієт руский край;
Ничего враждебны силы не змогут,
Где Бог, Царь и Архипастырь стерегут!

И спокойно, и роздольно будет в нас,
Лиш весело понесется руский глас,
И Владыці в честь озвется громка піснь:
«Да живет Он многи літа щастну жизнь!»

КОММ HEER!³¹

Ишол бідный Русин
Хліба заробити,
Бо лежачи дома
Ничто не добыти.
 Приключилась ему
 Толпа дівок и жен.
 На чужу роботу,
 На кусьбу, на выжен.
Идет он, як то вожд,
Течет всім с чела пот,
С роботы вертают
К дому наоборот³²;
 Бідны чужестранцы
 В родимой отчизні
 Блукаются бідно
 Для убогой жизни

³¹ **Komm heer!** (німецьк.) – Пой гев!

³² **К дому наоборот** – туй у значеню: «вертати назад домів».

Поза Тису, Бодрог,
По мадярском краю
Тяжко работати
Во властном їх раю.
 Посідали spolu
 На зелений горбок,
 Берут из торбины
 Что им уділил рок,
Овсяного хлібця,
Часку и цибули
Бо то їх был завтрак
На чуженом поли;
 Худый то был їх пир
 Но їм все по воли,
 Дай Боже все такой —
 Лиш бы было соли!
Садясь и весело
Тыцяют до соли,
Бо вертают домой,
Як вечером пчолы.
 Сидят и кушают
 Под тінію дички,
 Місто пива, вина
 Напьются водички;
Сидят всі весело
На дом помышляют,
Родными думами
Ся развеселяют;
 Хоть худое брашно,
 Бодро-здоровый дух,
 Дума им — родный край,
 Зеленый ліс и луг.
Уж и повставали,
Каждый уж свое берь,
Приходит к ним вояк,
И закричит: Komm heer!
 Иванко вставаєт,
 Низко ся поклонит;
 Что пан вояк велит?
 Просит, что изволит?

А вояк наремно
Злобно нападаєт,
Свої торбы ему
На хребет складаєт.
 Стался крик напрасный,
 Бабы заревали,
 Но и помагати
 Не мож — ся бояли.

По своєму każда
Стала нарікати,
Но то все напрасно —
Не мож помагати,
 И что то ділати?
 Не речи ни слова;
 Роскажет пан вояк,
 О, бідна голова!

Так скотину женут,
Силы додаєт бич,
Не спори, но сділай
И не говори нич.
 Так покорный русин
 Иванко здоровый
 На все пристаєт,
 Он на все готовый;

Берет торбы бідак
На хребет складаєт,
Бо то му пан вояк
Так повеліваєт.
 Торбина на хребті,
 На плечи винтовка,
 Иванко заплакал:
 О, моя головка!

Что ділати? — несет,
Вояк погоняєт,
За добрым пішаком
Ледва постигаєт.
 Женщины до виску:
 Гой, Пανε вояче,
 Не беріть Иванка —
 Но то не иначе —

Вояк поднес палку,
И заревал: марш, марш,
Ферфлухтер керл, форверс
Финф унд цванциг ам арш³³.

Женет перед собой
С торбинами назад,
А бідный Иванко
Идет — ци рад, не рад!

Что было ділати
На широком полі,
Не мож утікати
До нещатной доли!
Несет и лиш несет
Спорым кроком, хоть сам
Пол-унылый, так же
Вояк кричит: лангсам!³⁴

Не минул один час,
Уже был в Токаю
С торбами при Тисі,
Лиш сперся на краю.
Вояк ся улыбнул:
Тоз ист айн бравер керл³⁵,
А Иванко страхом,
Добрі, что не умер.

Иванко вертает
Назад сильно бігом
И своїх встрічает,
Хваляся восторгом:
Что то значит комм heer,
То я уже знаю,
То значит: Торбы беръ,
Неси до Токаю.

³³ **Ферфлухтер керл, форверс/Финф унд цванциг ам арш** (німецьк.) — Проклятый хлопе, вперед, двадцять пять палиць!

³⁴ **Лангсам** (німецьк.) — помалы.

³⁵ **Тоз ист айн бравер керл** (німецьк.) — Ты — бравый хлоп!

ЖИЗНЬ ЧЕЛОВІКА

Смертного жизнь — то все печаль,
Ей сроком есть прискорбь и жаль,
Тут роскоши лиш минутны,
Часы, по большости, смутны...
Тут солнушко золотое
Лице подвинет святое,
Тут ползает чорный облак,
Расстилая туман и мрак!
Єдва настал білый рассвіт,
С ним сей час и множество бід,
Настает на больную грудь,
Неся скорбь, тяжесть, груз и труд!
С воплем мы на світ приходим,
С воплем на вічність отходим:
Плач и печаль, скорбь и болізн
На том то світі — наша жизнь!
Уже ребенок страдает,
Сітуєт и въздыхает,
Пестра мотылька жалієт,
Потеряв, горко слезы лієт.
И мальчику горка доля —
Єму не єсть властна воля,
Сидит бідно над книгою,
Унываясь с бумагою.
А молодець мечтам предан,
Узкий єму весь мир, и сам
Безпокоєн от напасти,
От плоти — от духа страсти.
Достиг уже мужеский вік
Бідный на світі чоловік
Лиш несется за судьбою
Не довлієт сам собою!
Тут находит журба многа,
Вздыхает уж и до Бога,
Чім бы себя, чім супругу
Живить, и помагать другу.

Наставає уж жизни труд,
Потится чело и всяк уд,
Силы нудит господарство,
А духа томит коварство.
Тут на умі нива, сійба,
Бо и дітям нужно хліба,
Платить и дань, отдать урок,
То все тужба, тягостный рок!
И по терпінїі многом
Прибываєт спорым шагом
Сіда старость, тиха слабость,
Забывая жизни сладость.
Являются и болізни
Находит унылость жизни,
Замолкают всі потіхи,
Радости уж мерзки, лихи,
Застываєт горяча кров,
Исчезаєт страсть и любов,
Пожелтієт румяный лоб,
Дума уже лиш — темный гроб.

КЛЕВЕТНИКАМ МОЇМ

Что вы шатаєте грозно,
И что грозите вы злобой?
О, вы всі стремите поздно,
Вы не владієте собой!

Злобное ваше мечтанье
Грішно, ваш неправеден суд,
Напрасно и хул желанье,
И ваш весь бесполезен труд.

Страшный ваш суд, как страшен гром,
Кой не вредит — чистит воздух,
Вы, будьто черв под корой, стром
Подъїдаєте, а ваш дух,

Злобный мні, ничто не вредит.
Глупой ваш суд, незріла мысль
Надо мною хотя и бдит,
Презираю ваш грубый жезль.

О, вы злобны! И глупцы вы!
Разберать чужия діла
Вы не знаете — лукавы —
Вам не достает и сила!

Мні ни в малом то повредить
Не может злобной оговор
Ваш; мой дух ничто утомить
Не в силах, презрін мні ваш спор.

Вся клевета, порицанье —
Напрасный лживый донос,
Все порочно: и шептанье,
И весь злодійский ваш понос.

Вы рішетом черпаете
Мутну из потоков воду,
И так пересуждаете
Мою ліру, бідну оду...

Ненавистна вам особа,
Прото не терпите и діл,
Но то лишень адска злоба
Градит между нами преділ.

А вы єще не сділали
Ни строки, да все весело
Жив, никогда вы показали
Публикі вашеє чело!

Волоцюги вы, безділцы,
И кто вами не осужден?!
Вы — критики а безумцы,
Кто вами не был обижден?

Ужасны вы в судах глупых,
Вы недовольны ділами,

А в замішательствах крутих
Кто постоит перед вами?

Неправеден оставте суд,
Не сійте горох по стінам,
Бесполезен злостный ваш труд,
Он вредит токмо самим вам.

Но прошу вас: попробуйте
На ділі! Щадите язык?
Хоть малое ділце издайте,
Я тогда буду ваш критик.

СЛАВА, СТАВАЙ

Посіяно зерно Славы
Прозябнет благой росой,
Зріють и колосы плавые
Да женцы острой косой
Летят быстро, как соколы,
Наслідству пшено збирать
И наполнить всі стодолы —
Стоги Славы подпирать.
Проснись, проснись, стара Слава,
От дремоты, да ставай,
Усмирится месть лукава —
В бодрых сынах уповай.
Пробудися, Слава-Мати,
И воскресни от тлі снов,
И древный світ благодати
Излей на твоїх Сынов!

РУССКИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ ЗЕМЛЕДІЛЕЦЬ НА УГОРЩИНІ

Запустила моя нива
 И заросла буряном,
Уж от віков все без жнива,
 Оставлена под паром;
Оставили отцы, діды
 Насильем, и не без біды,
Нынѣ опустіла нива,
 Внукам стала[ся] без жнива.

Нива моя плодна была
 На пшеницю и на рож,
Плодом изобильно плыла —
 То истина, а не лож.
Благодарный бывал той плод.
 Кормил семью, великий род,
Но она опустіла
 Уже лежит без жнива!

Плодна нива и богата,
 Нынѣ терньє и волчець,
Растет на ней и кольчата
 Куколь, осеть и свинець.
Не орана степом лежит,
 Сталась выгоном на пажит.
Она вс[я] опустіла,
 Без плода, и без жнива.

Чужий пастух погоняет
 Чуже стадо; чужий глас
По ширинах разбивает
 Оддавна аж по сей час.
Нива, прежде колосиста,
 Лежит космата, терниста,
Ой, славна моя нива
 Почивает без жнива!

То саранча о, жестока,
 От Дебрентских диких гор,

Вилітая от востока,
Не внимая на отпор,
Пожерла хліб, богатый плод,
На ней заложа и свой род;
Так опустіла нива,
Остала мні без жнива!

От Запада громный удар
Молноясный поражал,
Причиняющ несносный жар,
Спорливо все сокрушал,
От Сівера — мала радость,
А от юга — бідна слабость,
И так богата нива
Сталась степом без жнива!

Тут залива, туча, буря,
Смятеніе воздуха,
Тут во волнах земля нуря,
Тут несносна засуха,
Тут и властных³⁶ червяков род
Поглощает цвітуцій плод;
И так велика нива
Остается без жнива!

Прошедший из утробы
Самой нивы червяки
Накопали себѣ гробы
Гусеницы и жуки!
Хрущей, чверчков и червоток
Воспитал сам матерный сок;
И так богата нива
Лежит уже без жнива!

Напряг силы, работаю
На нивушкі все еще,
Надеждою мысль питаю,
Но напрасно, все вотще.

³⁶ У рукописі: «всластных».

Без помочи работных слуг
Тупо орет заржавый плуг,
Так моя бідна нива
Останется без жнива!

Ой поїду я на долину,
На горы, поїду лугом,
Зазову милу родину,
Она мні станет кругом,
Прийдут діти, стары отцы,
И дівушки, и молодцы,
И так сділана нива
Принесет плод до жнива.

Приходите, сильны хлопцы,
Слыште обща голоса,
Лиш до діла всі молодцы —
Ставайте, пока роса.
Станем сполу работати,
Родну ниву обрабляти,
Так напругненна сила
Даст нам богато жнива.

ПІСНЬ ПРОСТОНАРОДНА

Прийди ты до нас
Хоть на малый час,
Хочеш вечер, хочеш рано
Хоч убрано, хоч подрано —
Прийди ты до нас!
— Не поїду до вас,
Ни на малый час,
Ани вечер, ани рано,
Ни убрано, ни подрано —
Не поїду до вас.

Прийди ты до нас
Хоть на малый час,

Даме ти масной сметанки,
Навариме ти стеранки,
Прийди же до нас!
— Не поїду до вас,
Ни на малый час,
Не хочу вашу сметанку,
Не хочу вашу стеранку.
Бо то все ваш квас.

Прийди ты до нас,
Хоть на малый час,
Даме ти сыра, жентицы
Избієм ти яєчниці
Прийди же до нас!
— Не поїду до вас,
Ни на малый час.
Не хочу вашу жентицю,
Ни сыра, ни яєчницю —
Не поїду до вас.

Прийди ты до нас
Хоть на малый час,
Навариме ти пироги,
С сыром, маслом, о три роги,
Прийди же до нас!
— Не поїду до вас,
Ни на малый час,
Не хочу ваши пироги,
Хоть бы были о сто роги,
Не поїду ни раз.

Прийди ты до нас,
Хоть на малый час,
Рады будут тебе наши —
Наварят ти с медом каши,
Ой прийди сей час!
— Не поїду до вас,
Ни на малый час,
Не хочу гостини ваши
Ани меду, ани каши,
Не поїду до вас!

Прийди ты до нас,
Хоть на малый час,
Даме ти доброй горілки,
Вина, пива и медувки,
Погостимся враз!

— Не пойду до вас,
Ни на малый час,
Не хочу вашу горілку
Вино, пиво, ни медувку,
Не хочу ни раз.

Прийди ты до нас,
Хоть на малый час,
Даме ти грушки, оріхи,
Сливов, яблук — и два міхи
Понесеш от нас!

— Не пойду до вас,
Ни на малый час,
Бо у мене зубы лихи,
Я не кусаю оріхи,
Не пойду до вас.

Прийди же до нас,
Ой пожалуй нас,
Напечеме ти баники,
Капустники, сыровники,
Погостишся в нас;

— Не пойду до вас,
Ни на малый час,
Не хочу я капустники;
Сыровники, маковники,
Не хочу от вас.

Прийди же до нас,
Ой послухай нас.
Даме ти красну Оленку,
Чернобрыву и біленьку,
Прийди же сей час!

— Так лечу до вас
И на вічний час!
Про мою милу Оленку,
Черноброву и біленьку
Пойду и стораз.

НАДЕЖДА В БОЗІ

Чорна хмара над западом
Растяглась по небесах,
Трещат громы, тучи с градом,
Ревуть звіри по лісах,
Рычит воздух, а громы бьют,
Да помощи нигде ніт,
По долинах воды ся льют,
Думаєш — уж пропал світ!
Руки простер бідний смертний,
«Конець світу, — мовит — днесь»,
Безнадійно полумертвий,
Стремив очи до небес:
— «О, Боже мой, сильний Творець,
Пропала вся природа,
Се мні уже и всім конець,
Берет, несет все вода!
О спаси мя, спаси мой дом,
Спаси нас, спаси твой світ,
Да престанет буря и гром,
Бо иной помощи ніт.
И вот, сей час спод чорных хмар
Засіял пресвітлий луч
И солнце показало тварь
Да не стало больше туч.
О, Боже мой, перед часом
Пропадала природа,
И под страшливым ужасом
Все забрала вода.

Ты слово рек — и все тихо,
Заніміли тучи, гром,
Стало мирно — и все лихо
Минулося с восторгом.
Так, брате мой, коль нападєт
На тебе лиха біда,
Не отчай — то пропадет:
У Бога єсть побіда.
Хотя и світ пропадаєт,
Чистым сердцем без гріха
Станєш — хоть небо падаєт,
Ты постоиш без страха.

МІРОСЛАВ³⁷ В БУДИНІ

Будин, Будин — старый город,
В нем жил давно славный народ,
Он — Славою основанный,
Єй сынами будованный.

Лежит на твердом просторі,
На скалистій высей горі,
Под ним мутный Дунай течет.
По берегам волны мечет.

У Дунаю много воды,
Там плавают пароходы:
Из Будина до Землина³⁸,
До славнаго Константина.

Весело рыбка играет,
По волнах си прогуляет,
Хорт и потька, мнѹх и чупак,
Мерена и великий рак.

³⁷ **Мірослав** — иде за М. Добрянського — сына Адолфа Добрянського.

³⁸ **Землин** — старая назва вароша Земун (*німецьк.* Semlin; *серб.* Земун; *ма-дяр.* Zimony); днесь часть Белграда.

У Дунаю добра вода,
Напитися їй не шкода,
Єще лучше — то истинно —
Червеноє в горі вино.

Веселые винограды,
Всюды богатые сады,
Гді цвітут черешні, сливы,
Помаранчи и оливы.

Добрі то в Будині жити,
Весело ся проходити,
То не так, как у Пряшові
Или бідной Андреєві³⁹.

Весело то у Будині
Жити взаимной⁴⁰ родині —
С веселыми Сербинами,
Словаками, Русинами.

Можно ся тут помолити
И 'Отче наш' говорити,
В церковь на Утреню ити,
'Господи помилуй' піти.

Так я буду у Будині
Уже жити на родині,
Но все буду я Славы Сын,
Добрый хлопецъ, честный Русин.

Хотя в Будині я буду,
Але прото не забуду
На прелестну красавицю —
На родную Маковицю.

³⁹ **Андреєва** — село в окрузі Бардієв, Пряшівський край (Словакія).

⁴⁰ **Взаимный** — туй у значеню «общий», «сполный».

ДУМА НА 60-ЛІТНУЮ ПАМ'ЯТЬ

Літа мої молоденьки,
Щастливий літа,
Ви мні були так миленьки,
А не вжили світа!
Ви убігли без радости,
Як раном буйны сны,
Изчезли без веселости —
До вічної бездны.
Юность моя веселая
Куда ся поділа?
Як ласточка крылатая,
Куда полетіла?
Полетіла не в чужий край,
Не в теплу отчизну,
Не достигла в блаженный рай,
В щастливу родину.
Ластовочка отлітаєт
Осенью в теплий світ,
Но весною повертаєт —
А моїх літ уж ніт!
Ластовочка повертаєт
И запоєт снову —
Юность моя не вертаєт
На сіду голову.

ПАМ'ЯТНИК

— Кто мої сны прерываєт,
Кто там толчет на окно,
Кто мні страсти выриваєт
В темную ноч так поздно?
Чей смерти тінь иль вражий дух?
Чей жизни враг иль милой друг?
Хто ты, скажи, отозвись,
Иди в путь твой, повернись.

— Я тут, я тут, дорогая,
Воздыхаю за тобой,
Унылым сердцем страдая
За тобою — за милой.

Не смерти тінь, не злобный дух,
Но искренный вірный твой друг,
О, ты, мила, отозвись,
И бідному покажись.

— Хоть покажусь, темная ноч
Запрещает все глазам,
Лучше иди, иди ты проч,
Упокойсь в духі сам.

Рішена бо судьба моя —
Я болье не свободная,
А ты с Богом оставай,
На меня не памятай!

— Не запретит темная ноч
Узрить твоє лице мні,
Ты моя все, лиш сама хоч
Как была и до ныні.

Сердца оком я вижу тя
Мечтой лишень к тебі летя,
Я в сердці ты напишу,
Никогда ты не лишу.

ЕРІТНАЛАМІОН, ИЛИ НОВОБРАЧНОЄ
г. ЕММАНУИЛУ РАБАРЮ И
г. ОЛЬГІ ДОБРЯНСКОВІЙ
в Ужгороді 13/25 листопада 1863.

Загremите стары басы
На шестьдесятъ восем гласы,
Громко, гласно загremите,
Всемирно разголосите,
Возбудите всякий зрак,
Бо тут будет славный брак.

Се невіста от запада
От Будина славнаг' града,
А от юга с Мармароша
Грядет прехорош юноша,
 Оба уж ся познают
 И радостно витают.
Так то в природі голубки
Подавають собі губки,
Когда стенья ся познают,
Друг ко другу прилетают,
 От сівера и от юга
 До любезнаго им луга.
Так то весело текучи
Біжат с разных сторон ручьи,
От сівера летя на юг
С высоких гор в цвітущій луг,
 В обятія падают
 Взаимно ся мішают.
Составляя сильный поток,
Летят шумом собі о бок.
Чисты волны разливают,
Пестры цвіты поливают,
 Летят связно в новый край,
 В славно сильный родный рай.
Как цвітов роза цариця,
Прелестная молодиця,
Русской крови русска діва
Добродушна, чорнобрыва,
 Украшенная вінком —
 Всезеленым барвінком.
Справедлива русска діва,
Удобная и щастлива,
Коей жених народа сын
Тілом и душею Русин.
 Бо там одна мысль и кров,
 Там єсть Бог сам и любов.
Щастливы вы, молодята,
Честнаго рода дітята,

Славна Ольга от добрых діл
Славный Рабарь Еммануил
Составляют новый круг,
Гді одна мысль, один дух.
Так безвредны голубята,
Сізоперы соколята
Стремлят весной всім трудом
Устроить для себя дом,
Стерегучи день и ноч
Себі взаимну помоч.
Восплещите, дайте руки,
Да не терпят сердця муки,
Сердце, душу и тіло вдруг
Страсть и любовь и один дух
Спойте разом природно,
Да будет вам все одно.
Да цвітет вам всегда весна,
Да будет вам любовь честна,
Да тает всяк сердця мороз,
Ходя в цвітах вонящих роз,
Да побігнет от вас враг,
Да будет вам жребій благ.
Горят свіщи, крест на столі,
Слово Боже на престолі,
Віру, любовь скажет язык,
Многа літа запоет лик,
Чисту слезу око льет,
А серденько чудно бьет.
Так всеславный Архіерей
У великих церкви дверей
Благослови невинята,
То оба твої дітята,
Да с[п]ливет на них опять
Божественна Благодать.
Жалко тобі, Батьку милый,
Хотя и много щастливый
День, но судьба так хотіла,
Чтоб тебя доч оставила,

Но хоть она идет проч,
Она всегда твоя доч.
Батьку! ты во всем щастливый
Таку доньку породивый,
Еще больша ти благодать
Что у тебя так славный зять.
Ликуй, бо хоть ты не сид,
Занедолго будеш дід.
Дай вам Боже того світа
Наслаждаться в многа літа,
Дай нам Боже на добрый час,
Чтоб веселил нрав ваш и нас.
Желаєт вам на стократ
Ваш Пряшовский старый брат
Духнович.

НАДГРОБНОЄ ВЕПРЮ

Сталось то у нас теперь:
Сдох тученый старый веперь,
Кормлен бульбой цілу осень
И днесь достиг последний день.
И не думал бідный старик,
Что ему уж запоеет лик
И чтоб его перестало
Загривать тучное сало.
Выстертый уж на доскі он —
Вечером будет похорон;
Пожалуйте и прийдите
Покойника погребити!
Он добрый был, всі го славят,
Заслужил на вічну память,
Чтоб на его грубі почки
Выронить слезу из бочки.

И никто за ним не плачет...
Лиш собака кругом скачет
И вороны со всіх сторон
Слетілися на похорон.
 На честь єму то домашня
 Устрається комашня.
 Бо то єго солонина
 Заслужила стакан вина.

ОЖИДАНІЄ ЛУЧШАГО

Ставай, ставай зоря ясна —
Цариця весны прекрасна,
Сырий сумрак прожени проч,
Порази нам заботну ноч.
Остави уж смутну кровать —
Много было так долго спать.
Пробудися от сна тихо,
Отжени несносно лихо!
Се облако отступает,
В багряниці ты витаєт.
В світлый порфир облечена,
Ясным вінцем украшенна,
Вся природа лице твоє,
Святоє и веселое,
Торжественно ожидает
И сердечно поздравляет.
Золотом весь воздух горит
В стріты тобі пышно летит,
А источник отбивает —
Лице твоє отражает
В зыбі сверкающих вод.
Оживился біглый брод
Рыбка с пещер идет вон
На покорнійший поклон,
В велеліпной твоєй славі
Смотриш по властній державі,

Твоя світла багряниця,
О, преславная цариця,
Покриває бо весь мир,
Несет радість, благий мир,
Ублажає бо твій дух
Море, землю и воздух.
Уж воздушных півчїх хори
Наполнили твої двори,
Сладкопїньє ти возносять,
Голосы в жертву приносять,
По своему каждый роду
Славят тебе и природу;
Шолком зеленым покрит
Весь Шар уж на твій прибыт,
Дремуцїй лїс ободрився,
Пышным румянцем одївся,
Дары свої пребогаты,
Ниспуская ароматы,
Ждет тя с высоких дубин
До цвітеносных долин,
Гдї множество птичих лїр,
На славу Ти поет мир.
Так прийди, світило ново,
На приют твой все готово;
Темна нощ ся россыпает,
Туман в дебрях ся скрывает,
Свіріпїї звіри, совы
Бїжати в пещеры и ровы,
Не могут зріти твой світ,
Бо совісти у них нїт.
Спиши скорє, прийди до нас,
Розжени горе и ужас,
Пусти луч твой на Бескиды,
Россыпь скорби, тяжки бїды,
Розбий смутную темноту,
Ободри долгу дремоту,
Розъори громаду туч,
О, ниспосли твой нам луч.

ЛЯХ

Корми волка, годуй лиса —
Он тягнет лиш все до лиса.
С пса не будет солонина,
А с коцура — телятина.
 Корми ляха на пирогах,
 На московских — он всегда лях.
 Не поможет му всячина,
 Їму вонит лиш ляшина.
Обсип ляха добротами
Приязными милостями,
Да он будет прото лях:
Русинові всегда враг.

МУХА

Не нове, — скажу я вам, —
То уже старе,
Уже Грекам и Римлянам
Было то явное.

 Сказку скажу — можно правды
 С ней ся научити,
 Могут стары и молоды
 Совіт получитьи.

Была муха чорнокрыла,
Пакостна то муха,
Подлітала — сваволила,
Сідала на уха

 И на очи, и на бровы;
 На лице и до головы;
 Упорно ся пхала —
 Пакости ділала.

Своевольна, бесстыдлива,
Лиш ся выглумляла.

На всякий мах, позорлива,
Нагло одлітала;

Хитра створа и кварлива,
На удары проворлива,
По столам играла —
Сей час ся скрывала.

То до горшка, то до блюда
Стремит, то до склянки,
То до всякого сосуда,
Лізет до сметанки;

Любопытна, ненаситна,
Бессорома и лакома
Позыв ей на все рос
Всюда влагала нос.

Так, один раз забаглось ей,
Было то в середу,
Поститися, и на день сей
Полизати меду.

Летит хитро там, где был мед,
Кругом, на зад и на перед,
Сідаєт на лаву —
На солодку страву.

— Солодкий сок, о як вкусный!
Роскош и утіха,
Всякий иный пред ним — гнусный, —
Кажет не без сміха, —

Пост будет мое игранье,
А солодкий мед — сніданье,
И се таки дешево
Я прожию весело!

Насыщена, накормлена,
Пора одлітати,
Снемощена, подурена,
Уж не может встати,

Бо то ноги обв'язанні,
На липкий сок прикованні,
Не мож вытягати —
Нужно умерати.

Бідна мушка уловлена
Уж сама собою.
Смерти потом утомлена,
Плачет над судьбою:

Мало меду полизала
И уж на віки пропала,
О, коротка бідна сласть
И за неї — вічна пропасть!

* * *

Так, дітино, про дурну сласть
Послідуєть горька пропасть;
Страстем избігать потщись,
То от мухи научись.

ПІСНЬ ПРОСТОНАРОДНА

Ой, гаю мні, гаю
По зеленом гаю
Я собі гуляю,
Як rybка в Дунаю.
Я собі співаю,
Весело играю,
По цвітах літаю,
Як пчола по раю.
Хожу по Бескиді,
Не знаю о біді,
При сухом обіді
Не знаю о кривді.
Цвіточки сбираю,
Барвінок срываю,

Зелений барвінок —
И уплету вінок.
Ой, вінок мой, вінок
Жолто-синій цвіток,
Кому же тя дати
Кому дарувати?
Хочет мене мати
Замуж уже дати.
Я не хочу знати,
О том ни слухати.
Кажет: бо тобі уж
Идти, донько, замуж,
Бо ты уже дужа —
Тобі нужно мужа.
О, мамко, не хочу
Радше си подскочу
По зеленом полі
Играю по воли.
Выйду вон в покою,
С птичками запою,
Не знаю никого —
Ніт идти за кого.
А хлопци — фалшивы
И несправедливы,
Не мож їх визнати...
Як же вибрати?

Казала мені мамка
Отдатись за Иванка,
Я не хочу, бо Иван
Такий чорный, як циган.
Раила⁴¹, кроме Ивана,
Данька, Панька, Стефана,
Да Панько — не богатый,
А Данько — пелехатый,
Андрей — біда беззуба,
У Юрка нос, як труба,

⁴¹ Раити — радити.

Михайло — все гнівливый,
Стефан — дуже лінивий,
 Антон был бы, но хромый,
 А Петриско — лакомый,
 Осиф — дурный, сыровый,
 А Павел нездоровый,
Василь — хлоп непорядный,
А Микита — парадный.
Раила мні и Гриця,
Айбо Грицко — пияниця.
 Лукач был бы, но скупый,
 Олекса дуже глупый.
 И так что уже ділати —
 Тут не есть в чем выбратьи.

И так: кто первый прийдет,
Той мні мужем и будет.

КРИТИК

Щастлив сто раз той чоловік,
 Кто ничего не сділал,
Єму уступає критик,
 Хотя б он день и ноч спал.
Кто зарылся перед світом,
 Того никто не видит,
Кто сокровенный⁴² совітом,
 За ним никто не слідит.
Но покаж хоть раз весело,
 Сділай добро или зло,
Покажи в яв сміло чело —
 Уж твоє имя счезло!
Буди честный, ділательный,
 Будь праведен, буди благ,
Будь незлобный, трудительный —
 Уж ти за плечами враг!

⁴² Сокровенный — туй у значеню «потаємный», «тот, што таит».

За трудливим слідит все лінь,
Злоба преслідуєт нрав,
Как літом послідуєт тінь
Каждым шагом твой состав.
Критик єсть тінь ділателей,
Щастлив бездільный лінюх,
Не честуєт писателей,
Єму порожній весь слух.
Критик, то скрытый убийця,
Єго ведєт ненависть,
Бездільнаго самолюбця
Влечєт злоба и зависть;
Все чужое оскверняєт
И спорит собі права.
Все гнусливо презираєт,
Чтоб єго росла слава.
А он, глупець, сам собі бич,
Не познаєт гордый дух,
Сам не ділал на світі нич,
Как пузырь, бьєт лиш воздух.

РАДУЙТЕСЯ, СОКОЛЯТА

Радуйтеся, соколята,
Вам зоренька світаєт,
Плещите, руски дітята,
Вам бо весна блистаєт,
Вітри с юга подувають,
И морозы исчезают,
Обновилась природа,
С ней народна свобода.

Соколы уж гніздо віют
По скалистым утесам,
Нанесено яйце гріют
По дубравам и лісам,

Исправно дом устроят,
С мягких перей складывают,
 Чтоб нести в нем любви плод.
 Чтоб не пропал властный род.

Стройте стіны, будуйте дом
 С чувственного мрамора.
Оставленный уж прадідом,
 Обновить его пора.
Стройте гніздо для потомков,
Для будущіх сынов, внуков,
 Сійте богато сімя,
 Чтоб задержалось племя.

Дасть Бог росу и погоду,
 В нем надежда и в людях,
Возрастет плод с властног' роду
 И по скалистых горах.
Лиш будуйте на скалі дом!
Не вредит ему вражий гром;
 Обновите старый снов —
 Для будущіх вам сынов.

Бо от пола честна, здрава
 Родится все честный пол.
А от гнізда соколова
 Вылетит быстрый сокол;
Сова родит лишень сову,
А глупецъ — глупу голову,
 Кто учился яку піснь,
 Таку поет во всю жизнь.

Так же, братя соколята,
 Подлетайте — весна тут:
Змагайтесь на крылята —
 Вам стелится новый путь!
Стройте гніздо, подлетайте,
Теплым перьем загіривайте,
 Бо то жаєт любов
 Для родных ваших сынов.

НАД МОГИЛОЮ МИЛОЙ

Тут темна, смутна могила
На холмику високо,
А в нѣй лежить моя мила,
Закрита глибоко.
Тут покійно починаєт,
О скуках больше не знаєт,
По недугі несносно
Починаєт вічним сном.

А я, бідний, слези роню
На зелену мураву,
На темний гроб чело клоню,
Мочу слезами траву,
Тут сердечно воздыхаю,
Слезами гроб орошаю,
Но что пользует мой стон,
Коль ю держит вічний сон?!

Напрасно слезы падают,
Безполезный весь мой стон,
Вопль мой нич не помагаєт,
Счезнет на воздухі он.
Нас судьба уж разлучила,
Близь уж и моя могила,
Мой світ с милой уж погас,
Той світ больше не для нас.

Распади ся, о могила,
Дай, дай місто и мні там,
Гді заснула моя мила,
Там ляжу я сердцем сам,
Я не хочу дальше жити,
Все плакати и скорбити,
Мні правится⁴³ иной світ,
Гді скуки и смерти нїт.

⁴³ Нравится (?).

ПОСЛІДНЯЯ МОЯ ПІСНЬ

Ой, дитята-соколята,
Змагайтеся на крылята!
Бо я уже сокол старий,
Уж мні крыла поламаны.

Горі-долов літаючи,
Свої діти питаючи,
От юности до старости —
Изнемогли жилы, кости.

Ах, літал я и високо,
Понурился и глубоко,
Плавя по шумным струям,
Без кормицика правил сам.

Ах колько то стихій бурных,
Колько молній и стріл дурных
Изнес от врагов природных —
И от чужих, и от родных.

Всюды напасть, всюды ловы
Строят неліпыя совы
На невинныя дитятя,
На безвредны соколята.

А зозуля, хитра птиця,
Прогульная бездільниця
Выброшает птеня мое,
Несет в гніздо яйце своє.

На ті хитростей громады
Годі было дати рады,
Лиш по силам літал я
Понад лісы на поля.

Не красился перьем чужим,
А кріпился духом дужим,
Не змінял ни на страстях,
Терпіл біду в тых напастях.

Скубли враги со всіх сторон,
Выставляли мня на сором,
Розбивали, як колокол,
Но я остал старый сокол.

Был соколом для родины,
Співал пісні соколины,
Учил так и вас співати,
По соколёму літати.

‘Так, дитята-соколята,
Змагайтеся на крылята!
Старый сокол вже не может,
Он вам больше не поможет.

Більй ваш світ, більй світ,
В нем доселі гріха ніт,
Не беріте чуже перья,
Бо то ваших лиш потеря.

С мыслію о горной жизни
Жийте [в] благо для отчизны,
А чужины стережітся.
Чуже в вас не устоится.

А я, свершив мою жизнь,
Днесь пою послідню піснь,
Піснь послідню — для вас милых,
Соколиков сизоккрылых.

На Бескиді — в родном краю,
В том исконно русском раю,
Де світ узріл, там лежати,
Хочу вічно спочивати.

Схороните мя в дубраві,
При скалах в густой темряві,
Сами здоровы співайте,
А на батька памятайте.

в Пряшеві.

ПОДКАРПАТСКІЇ РУСИНЫ

Подкарпатскіі Русины,
Оставте глубокий сон!
Народный голос зовет вас:
Не забудьте о своем!
Наш народ любимый
Да будет свободный.
От него да отдалятся
Неприятелей буря,
Да посетит справедливость
Уж и русское племя!
Желаніє русских вождь:
Русский да живет народ!
Всі просим Всевышняго:
Да подержит русского,
И дасть віка лучшаго!

ПРОЗОВІ ТВОРЫ

МИЛЕНЪ И ЛЮБИЦА

иднльская повѣсть, отъ древнихъ
Русиновъ временъ.

Еще подъ высокимъ Карпатомъ, подъ
цвѣтами гобзящимъ Бескидомъ широко
пространный Русскій Народъ не былъ
иноплеменикамъ подверженъ, и еще влас-
ными управлялся чиновниками, такъ зван-
ными Крайниками, по быстротекущаго Ла-
борця, Уга, Латюрки, и славныя Тисы
берегахъ, храбрін Русины, властитель-
ствомъ своимъ довольныи, весело утѣша-
лися, въ чистой совѣсти послуживше Го-
споду, въ свято простой природѣ якъ сво-
бодныи птички играюще, въ заимной люб-
вѣ якъ родныи братья жили. Обиталища
ихъ отъ снѣжнаго Карпата по самѣи же-
рела славной Тисы, а съ южной стороны
тихотекущимъ великолѣпнымъ Дунаемъ гра-
ничилися. Тогда отъ воинственныхъ Вож-

Мілен и Любиця

ідильская повість, от древніх Русинов времен

Єще под высоким Карпатом, под цвітами гобзящим¹ Бескидом широко пространний Русский народ не был иноплеменникам под-вержен и еще властными управлялся чиновниками, так званными крайниками, по быстротекущаго Лаборця, Уга, Латюрки и славныя Тисы берегах храбрый Русины, властительством своим довольный, весело утішались, в чистой совісти послуживше Господу, в свято-простой природі, як свободный птички играюще, в заимной любви, як родный братья, жили. Обиталища их от сніжнаго Карпата по самыя жерела славной Тисы, а с южной стороны тихотекущим великоліпным Дунаєм граничилися. Тогда от войнственных вождем Стиликоном² еще 520-го года в Италию для взыску Славы отшедших, но — горе! — місто жданной славы темный гроб обрѣтших сродников своих, оставшии Русины, уже світлостію божественнаго Євангелія просвѣщенныи, презрѣвше ніжных художеств, земледѣланіем занимались, довольныи худаго кровавым потом набывшим куском хлѣба и сытным стада молоком, довольныи домашним простонародным, от мягкой волны³ истканным убором, по широкопространных зеленых нивах, по тінных, самому міру современных лісах, невинно стадо пасуще и невинными народными играми веселящися, часто же о отшедших сродниках своих ужасно разговоряще.

Но оставим древно-народныя славы исторію. Пред[при]нятая повѣсть снуется по берегах славной ріки Лаборця. Бо помянути потребно, что ріка Лаборець, в коей, по свидѣтельству Безименнаго Нотарія, Владыка Славян утонул, в древное время от подземных —

¹ **Гобзящій** — гойный, богатый, плодovitый.

² **Стиликон** (вожд) — Флавій Стіліхон (бл. 358–408), римський полководець и політичний діятель вандалського походження, фактичний правитель Західної Римської імперії за малолітнього імператора Гонорія. А. Духнович не добрі вказав роки життя Флавія Стіліхона.

³ **Волна** — вовна, овеча шерсть.

теперь уже скрытых — источников так глубока была, что и в сухих погодах только лодками и плытями⁴ чрез ню [мож было] плавати, перебродити але никогда [не] было возможно. По обой стороні таже Лаборця жили невинный Русины, старательно землю ділающіи, и великое стадо, наипаче же овецъ и коз, по масных и гобзивых полянах пасущіи, жили в заимной любви и побратимстві, своїх водителей крайников честующе и їм повинующися.

На сіверо-восточной стороні ріки занимала їх высокая гора, тогда названна Синайскою горою, которая теперь Выгорля или Діл познавается, с ужасною на вершині скалою, называемою Синайский, или от тіх, который теперь древность Русинов помрачити хотят, Снинский Камень реченою. На большом горбику оныя горы стоял тогда маленький, и хотяй не знаменитым художества украшеніем, однакож красками внутренняго благоговінія убранный монастырь, святій Єкатерині посвящен, с маленькою деревяною церковцею, набожными Чина С. Василія Великаго законниками обитаемый, котораго уже и самых щибеней не знати.

Колько раз молода развивалася весна, [только раз] собралося с обоіх сторон множество побожных богомолцев, наипаче же молодых пастухов с веселыми пастушками; всі приходящіи по можности от своїх плодов дары приносили в монастырь, моляще Вседержителя, чтоб береги їх тучною пашею, нивы и сады богатым плодом благословил и отвратил грозный повод⁵ от берегов їх.

Єдным веселым весны днем, на день св. великомученика Георгія собралося множество богомолчиков на Святую Гору, бо сего дня первый весенный отправлялся праздник. С десныя ріки стороны собравшийся ожидали зарічных друзей, везущихся рікою плытями и лодочками. Прекрасный вид! Множество шлюбкащїх лодочок укрыло ріку, на них побожное пініе и веселость благочестивая, звук свистков, свіріл, фуяр и дудочок, набожных гласов повторяющих, в радость похитили сердце. Паруски украшены віночками, разныя барвы цвітами, зеленым синё цвітушим бервинком, пантliками и тонкими ширинками, словом вкусно украшены корабчики показовали великаго праздника торжество. Ледва приблизилися к берегам, и молоды дівушки, як хитріі серны, скакали уже по зеленой траві, лстиво обрацающе взоры на слідующих молодых пастухов; повиталися любезно обоіх сторон сродники, дівушки ціловалися заимно, шептали собі тайны уже давно явныя, всегда тайком поглянувшє на

⁴ Плыть (застаріл.) — плот.

⁵ Повод — велика вода, залива, повудь.

сторони, єднакож хотіли, щоб тайнїй взоры їх от молодцев видомы были. Видати было тут, як єдна, чорнобрыва, чорными крученими волосами утішається, друга сивыми оченьками аж [в] серденько проникає, єдна отлучается біленькою шиєю, той біленькая гобзящая⁶ грудь, як сніг, світится и не єдного пастушка серденько ранит; а тут неискусна молоденька, як ягодка, як розовый брост, дівушка дивится, не зная, чему грудь ей так непокойно двигается. По парі приближались дівушки к святой обители, їх послідовали народно убраны молодцы, помалы же за ними крачали честнїй сродники, где сідою бородою почтенный законник священою водою и святым крестом їх благословил и о имени господнем набожно привитал. Тут отдавали дівушки дары свої на престол: по єдиноці ишли, выпорожнили свої кошики, положивше на святыї престол біленький, як сніг, пшеничний хлібушок, на жертву приготовленный разный овощей плод, грудочку сыра, масла и патокаго⁷ меда а прекрасно с роз и незабудки увитый вінок, повисивше на святыї образ Пресвятыя Богоматери или Святыя Єкатерины.

Сей час принесла первую свою жертву за рікою живущая 16-літняя Любиця; радость и невинность плавали на ей румяных, невинных личках и проникающїй чорный оченька на прекрасный праздничный образ вперше такий показали вид, як сама любов; она первый раз показала на народном празднику и она всіх дружек своїх красоту перевышила так, як цариця цвітов роза перевышает в траві процвітающїй косички; ей чорненьки оченька, біло-румяное личко, узонький красноватый, як дозріла ягодка, ротик, біленькая холмистая грудь и снігу подобный плечи, по которых вороно-чорных волос звязочки рассыпалися, уязвили молодых пастушков, всіх взоры на єдну Любицю вперты неотмінно стояли, очарованный молодцы потряслися, думаячи, что ангел с неба стоїт пред ними, єден другого шептом о имени незнамыя дівушки впросивше. Так стояла с трепетом при образі праздничном душею тронена Любиця; грудь ей тряслася, чувствуячи и сама не зная чего; и тїм болше лучшая, что сама свою красоту еще не понимала.

Между прекрасными молодцами, всіх взоры заємший, Мілен, 20-літній юноша, тихо стоял под широко-вітвенною липою, не внимательно рассмотрів по веселящихся прекрасных дівушках. Очи его, як врановы, с множеством сміющихся очей стрічали; с внутренним

⁶ **Гобзящій** – туй у значеню «указный», «шувный», «шумный».

⁷ **Патокий** – то значит: патока из меда.

пораженієм поспотріла на него каждая дівушка и, напрасно⁸ обернувши взор сусіді своєї, дашто шепнула, снову тайно повергши взор на прекраснаго молодця и нехотяще засміялася на него. Но Мілена ни єден [не] возбудил взор; увидів же невинно стоящую под молодою липкою Любицю, сей час с груди его несносный виразился вздох, лице его от необычайнаго нікогого стыда покрасніло, а взор, аки бы окований, остал на чорнобрывой дівушеньці. Теперь Любиця на-ремно вергла оченько на стенищаго Мілена и напрасно оченька ей занурилася, не зная, что такое всторгнуло серденько ей, и потрясаясь в всіх удах⁹. Но и Мілен потрясся, сердце било грудь и не посмівался болше поглянути на чаровную дівушку, а єднако ж взоры его непрестанно на ней висіли; он весь тронен и бесчувствительный стоял, боязнь обяла его, чтоб дивный дівушки образ случайно не удалися ему. И прекрасная дівушка не удалися, остала на своем місті, як закопаний столб, як бы заворожена, не внимая на разговоры дружечки своєї, только тайная якась сила взоры ей на незнамаго младенця тягала, и коли с его смутными очами стрічались, сей час як бы терном пободена, возмущенны взоры к маленьким ноженькам пустила. Даколи прекрасна Любиця между дівушками на-ремно стра-тилася, тогда Мілен в великое упал непокойствие, но, снову увидівше Любицю, дораз увеселился, очи его искрили радостію, як между чорных хмар на пространный поля напрасно сходящий місячок увеселяет жизнь рябых косиць.

Сконченной набожности духовный законник благословив богобойных посітителей, повернувшись с благоуханієм и тихостію всі богомолцы; уже отъити принужденна и Любиця; первый раз никогда [не] чувствимый чувствовала непокой, сердце ей тряслося, смутно поглянула на затрупившаго¹⁰ Мілена и тяжкий вздох вырвался с ей білых персей, прискорбно ступала к берегу, где лодочка, уже наполнена, ю ожидала; еще раз обернулася, глянула на єдном місті под липою стоящаго Мілена и снову печальный вздох поднял стиснутую ей грудь; німо ступила в лодочку, и она сей час поплыла по чистой водичці. Мілен ужасный взор еще раз верг на отходящую лодочку и только не замліл, что она спасеніе его отвезла. Нещастный Мілен! Якбы громовым ударом тронен, остал под липою, слезы с его очей текущїи сросили зеленую траву, бездушно впер очи на быстротекущую и серебряными валами играющую ріку, проклинал ю, что она отдаляет

⁸ **Напрасно** – нараз, нагле, раз лем.

⁹ **Уд (застаріл.)** – часть тіла чоловіка авадь звіря.

¹⁰ **Затрупивший** – видав, у значеню «остовпіти».

его от любезного ангела, но уже не виділ свиріпую лодочку — она счезла по валах, як легко парящая птиченька по воздусі. В сем состоянїи тогда только пробудился от тяжкаго сна, коль его товариши покликали: «Что тобі? — говорили соболізнующіи младенцы. — Ты болен? Голова болит тя, брате?» — и сожались всі, бо его любили сердечно, он врага не мал. Он больным себе сказал, бо истинно боль его великий и тяжкий был. Ишол с товаришами по бережку, всегда на ріку и на тамтую сторону позирающе, не внимал на звук пінія и игры друзей. Поблагодарив їх, войшол в хижчину отця своего Богдана, поціловал любезного старика и разговорился с ним о бывшем празднику. Старик благочестивый, прїем в объятія сына своего, сказовал ему о древних временах, о случившихся поводах и ущербах и о чудесном защищенїи Пр. Богоматери. Так утружден, сну предался мягкому. Мілен, оставив старого родителя в сладком сні, вышел в сад и печально впер очі на тамтую сторону ріки; не увеселил его уже ліпо за горы виходящїй місячок, не радовали взор его трепетающїи звїздки, он бесчутвен стоял як закопанный столб; наконець скричал: «Что мнї случилось? Что я чувствую? Одкуда сіе трясеніе перс, чому непрестанный вздохи? О, чому не знал я взор мой от ней отвратити? Чому я пропал на отході ей? И чем есть сія печаль доселі? Ах, ах, я нещастный! Ю одну вижу я, вижу тя, о прекрасная дівушко, под липою, вижу тя, стріляющую оченьками на мене, вижу тя печальную, вижу чорнїи оченька, воронисты волосы по біленьких плечах плавающіи! О, прекрасная дівушко, ты мене очарила, ты сердце мое плїнила, я уже болше не живу! О, если б и ты мене любила! Но где ты? О, далеко! Бог відаєт, где ты почиваєш? И можно, в объятїях другаго? Не зная, что я тужу за тобой! Но, драгая, твой прекрасный образ всегда предо мною есть, с мною он будет день и нош, с мною выйdet на зеленую пашу, со мною к поточку черчушому, он мнї сопутствовати будет по унылых лугах, и можно без надежды, чтоб его даколи увидіти!»

Жалостно сказал сїи слова, оперся на сухой пень, воздвиг очі на світлый місячок — и печальный вздох выразился с грудей: «Так прекрасна она, — говорил, — як ты, ношная небес царице, так красива она в числі дівушок, як ты между світлыми звїздами, около тебе блестящими». Снову замолчал, забылся и снова тяжкий вздох рассыпался по воздусі; так еше долго опертый стоял при бесчутвенной колоді, як она и сам бесчутвен; пустился на зеленый холмик и тяжкий сон запер слезящїи оченька.

Мілен твердо уснуv; в сні пред ним стояла любезна дівушка в подобном ангела виду, он осмілен извістив ей горящую любов, молил

ю о заимной любви, стиснув білу рученьку, простер обі руки на объятіє, и се — о, страх! — он воздух обнимал! Пробудился, обнимати готовыі руки умліли — и новый, жалостный вздох рассыпался с грудей его по широком воздуху.

Иными часами світлая зоренька и весело щебетающих птиц утрення піснь Мілена на радостны пісні возбудила, он доселі по набожной утренней молитві радостно дул в гласную фуяру и воздух отбивал по скалах его глас. Но теперь первый раз смутно и журливо привитал в златой одежді [з]за горы велеліпно исходящее сонце, выпустил с кошары невинное стадо, дивящееся на печального вожда, вышел на поле, где его пастухи пріятно пріймали. Тут точился любезный разговор о вчерайшем празднику; єден показовал жолто-синю пантличку, которую ему любезна дівушка вчера подарила; другой показал косичку, которую ему мила дівушка запряла за широкий шепачок; третій співал новую піснь, котору от миленькой вчера научился; єдин лиш Мілен задуманный стоял, опертый на палицю, ни слова рекше, тяжкими вздохами занятый. Пастухи примічающе незвичайну его скорбь, посміялися, и он уже утаїти не мог, что сердце его любовь опечалила.

Любов Мілена день днем росла, он отдалился от пастухов, потупив игры и веселости; не увеселили его зеленые весны радости и всякое товаришство му тяжелое было; самотностію занятый стадо свое загнал в дебрі, по хаші блудил отчаянно не кинувше болше фуяру, замолчал, як кос¹¹ во время жатвы, непрестанно прекрасныя дівушки образом упражнен. Часто садился на скалу ужасну, впер очи на тамтую ріки сторону и сердился, что пришедшу вечеру отдалиться должен был от вида южных берегов; и тогда на способ стениящей горы тужил, гласно говоряще: «О, щастливое дерево, котораго тінь пріймает тебе, прекрасна голубочко! О, який вітрик холодит румяное личко твоє? Где ты? Ты, сердце моего драгоценный бісерю! Ачей никогда уже не найду тя? И хотяй непременно ты в моих очах, єднако ж ты мною невидима! О, если бы ты чувствовала мою тужбу, если б ты знала, коль я плінен тобой, наисті помиловала бы ты бідного любовника, нещастнаго плінника!»

В такой тяжелой тосці горящій ему покотилися слезы, єден глухой вздох другаго достигал, и в том жалі посмотріл на покойно лежащую свою фуяру, наремно поднял ю и напрасно от тяжести сердца громко загремел слідующую

¹¹ Кос — дрозд.

ПІСНЬ:

Прелестныя горы,
Быстры поточки,
Зелены долины,
Рябы цвіточки,
О, уже вы мене
Не веселите,
И страстную печаль
Не утолите.

Бо моє серденько,
И сам не знаю,
Чом плаче горенько?
Не понимаю,
Все горит, як пожар,
Палит, як пламіль,
О, несносный тяжар,
Як млинний камінь!

Были то години,
Но уж минули,
Коли ми калины
Мило цвінули,
Коли ми соловій
Весело свистал,
Коли ми білий день
Ясненько блистал.

Но щастіє моє
Где ся поділо?
Чом моє серденько
Так заніміло?
Пропала ми доля,
Доля молода,
Убігла так скоро,
Як быстра вода!

Єще далій хотіл піти жалостну піснь, но грудь не дозволила, свернувся на зелену траву и полумертвый горенько стукал, як другоч-ки лишений голубок.

В такой тосці провожал Мілен всю весело играющую, но для себе мертвую весну, так стеньял цілоє літо даже до плододарящія осе-

ни; Он не был болше на праздниках народных, презрів игры и веселости друзей своїх, сам скитался, як самотный воробець, по скалах, презирая веселости юношества и звуки молодости. Товарищи, а найбільше дівушки, болізнавали отсуствіе его, бо он перед тим началом был веселых сходов, а пісни его перевышали и самого соловія любезный триллы¹².

Уже утолился жар сонця, уже замолчал високолітающий жаворонок, уже холодна осінь земледілля достойным благодарила плодом, уже все поле жолтая была стерень, коль печальный Мілен к берегу Лаборця вывел маленькое стадо свое, внимательно рассмотрял на другосторонній береги и, сей час увидів привязаную к молодой вербі лодочку, напрасно всторгнен духом, скричал: «Пойду, пойду на другу сторону; Можно, снайду ю. Альбо снайду ю, альбо там отдам жизни моеї цвіт, где она живет — на тіх берегах, где она ходит, где ей ноженьки згинають пахнучу траву. Я пойду!»

Єдна мысль — а Мілен уже, як стріла, в лодочці; и сам не внимал, коли на другой стороні на бережку стоял. Потрясся весь, сердце било в грудь и чувства умліли. Як бы нікою силою рушен, пустился в вербовый лісок, в густую и изрядно чистую рощицю; виділ там и удивился: прекрасны поляночки, кипровыми деревцями обсаженные, прекрасны цвіточки, около поточка маленькаго в двух рядах художно сажену незабудочку, фіялку, на малом же горбику гев-там рожевой корчи, а между ними раскряченную білу лелію. Словом, каждая трава, порядно огражденна, увеселила его, як прекрасный рай сладости. С трясущим сердцем вшел во гущаву, и се зеленый виноградный сплеток с богатым плодом восторгнул дух его, и вздохнув: «О, Господи! Если б она тут была, о, кедь бы я ю тут найшол, я б уже щастія моего вершину досягнул. Но что то есть? Не сей ли сплеток, не сіе ли місто виділ в сні? Не так ли показалася она мні недалеко от шумяшаго поточка? Наисті, я сіе місто виділ в сні; я виділ той холмик, виділ розовый корч, виділ білую лелію, невинную, як она, біленькую, як єї шия. Но ото лиш сон был, он исчез и мое щастіе с ним, с ним пропала и моя доля!» В той мысли пустился на зеленый цвітуцій горбик, точил тоскныя слезы и сей час с синєї модрячки, жолто-сивой незабудки, жолтаго лотача и зеленого бервинка удобно сплетеный віночок пал на главу его. Он, возбужден от сего сна, створив очи, што то есть? И се, о-о-о, радость! Прекрасная дівушка, як небесный ангел, стояла пред ним, в самой невинности, як самая вочеловічившаяся Любовь.

¹² Трилла — трель.

Мілен, тронен подобно сребряныя тополі листочку, трясся, на-
прасно скочив и замороженною душею стоял перед веселою Люби-
цею, німий, як камінь, глухий и расслабленному подобный; тысящ
любезных слов нараз хотяй выречи, силился дойти к ангелу своєму,
но язык и уды не служили му. Як болван, як труп стоял, молчал и
стенял, страсть чувствуя такую, якую никогда перед тім: только очи,
ріки слез точащії, говорили любов; его радость ужасная¹³ была ему.
В том самом состоянїи находилася и тронена Любиця, потряслася и
она, замолчала, очи на землю внурила, як закопана ни сюда, ни туда
рушатися [не] годна. По малом часі обернувшеся, біжати хотіла, но
ледва три стопы — и уже стала, печальный взор вергше на жадемаго
молодця. Опять біжала, но Мілен, распален чувством, єдным шагом
достиг ю, хватив за мягку рученьку, скричал:

— О, ты истинно передо мною? Ты моя — я знайшол тебе, ты
мое блаженство!

Так стояли непорочно, они любилися заимно, не знавши любви,
и сей час бросилися в объятія друг друга, подобно двом поточкам,
кої быстрым стремленіем соединяются вмісті; тогда отворилися уста
Мілена: валится слово за словом, як отверзшуся источнику валитися
звыкла вода, горнувшая с собою, что ей на дорозі єсть:

— Любезная Любice! Дражайшая моя, ты мой ангел, моя
страсть и радость! Я люблю тебе, люблю болше, як весь світ, болше,
як стадо и все имініє моє, болше, як самага себе. Тебе єдну виділ я
в жизни моеї, тебе єдну вижу на всяком місті — с мною ставаєш, с
мною лігаєш, ты моя душа, я без тебе мертв, унылый мні без тебе
світ. Жар любви сушит сердце моє, як солнечный жар поля, не до-
ставш[иї] рос[ы]. Ты — роса сердца моего, я тобою живу, як зелена
трава благою росою!

Любиця запалилася, як сходящей зори воздух, искрили оченька
ей, не смілыи вознестися; не рекла слова, только вздохнула, приту-
лившеся в объятія любезнаго Мілена. Так стояли, невинно радую-
щеся, любезный молодята, як звык брат с сестричкою, сходящийя по
давном отсутствїи; и помалы успокоенным чувствам утихла и огненная
страсть сердца их. Тогда обоє посідали на горбочок, на котором не-
давно печальный Мілен тужил. Мілен рассказывал свою тоску от пер-
ваго праздничнаго времени; говорил, як он ю глядал, як домагивался
за ней и як унылое было ему все весное и літное время. Любиця же,
осмілившая такожде, сказала ему свою страсть, придавше, что и она

¹³ Ужасный — туй у значеню «зачудованный», «прекрасный».

тужила, як друга лишенная горличка, и что от тогожде праздничного времење взоры ёй непрестанно на берегах Міленовыя стороны впертьї были, что от онаго времење, всегда только по берегах діло своє вдячнійше ділающе, туда и малое стадо своє, отлучившися от дружок своїх, заганяла и як старательно украшала сію рощицю, вздохами ю холодивше, а слезами оросивше.

Так ревно поминали судьбу свою невинній любовники. Уже блестящі звїзды плавали по ріці, уже місячок давно показався над горою, они таже повставали, обіщающе, что каждый день, если їм работа допустит, изьидутся. С болїзнію разлучилися:

— Иди с Богом, — говорила Любиця, — иди с Богом драгоценный бїсерку.

— Иди и ты о имени Господнем, — рек Мілен, — любезная невинна горличко, иди и думай о мнї в сладком снї.

Ишли, но, обоє огляншися, снову бїжали в объятїя себї.

— Иди, серденько, — рекла Любиця и подала прощательну рученьку Мілену, — и не запом[я]ни¹⁴ утром, если можно ти и отецъ твой соизволит, поглянути мою рощицю.

Мілен стиснув мягкую ручку, безмолвен прощався, любезный взор вергше на оставшую красоту, тогда разлучилися. Любиця загнала стадо малое, Мілен же бїжал в лодочку, переплыв ріку; и тогда первый раз весело задул фуяру, от весенного праздника занімівшую. Теперь Мілен, як бы новорожден, снову веселую добыл дяку, он співал, свистал, играл, фуяра его никогда [не] спочивала, он уже посїтил забвенных товарищей своих и смїло сказал, что он щастлив, что невинна и прекрасна Любиця для него родилася; но всегда, пришедшу вечеру, препоручив стадо свое другу своему, сам скоро-скоренько бїжал на другую сторону, где его любезна дївушка с новым віночком и полною горстію рябых цвітчков невинно привитала.

Что больше сходилися заимно, то доволнійшії были сладкою жизнію; часто сказал Мілен, як он влюблен и что жизнь его без Любиці пустая была бы ему, як день без сонця, як ноц без місячка. То само повторила и Любиця, сказавше, что без Мілена так жити не можно, як животному без воздуха, як рыбі без воды. Много раз пісні перенимали: коль Любиця співала, Мілен на колїна ёй склонив голову, увеселялся, и видїлося му, что и сам соловїй прїємнійше не может щебетати; а коль Мілен на фуярі играл, Любиця, внимательно сплетше віночок, на голову ему сложила, рекше, что и гласный кос не превышает его милый голосок.

¹⁴ Запоминуть — забыть.

Єдин раз посітивше Любицю, Мілен єй на поли пойманную горличку принес в подарок; Любиця радісно прияла дарок; поймавшє любовну птичку за ноженки, виділа, як непокойно трепочет крыльцями, щебочет, як бы дакого на помощ звала; Любиця с жалостным чувством смотрит непокойную плінницю:

— Што ти, миленька горличко? Ты свободы жєлаєш? Кого зовєш? За ким тужиш? О, наисті ты за другочком тоскуєуєш. О, Мілен, смотри, як она страстна! Позволи, да пущу ю.

Тогда растворше перстики — и птичечка сєй час щебєтаючи отлєтіла на вітви и далій искати содружочка сєвого. Любиця на той вид печальна стала, склонивше головку на Міленовы плєча, в слєзах рекла:

— О, Мілен! Что бы я чинила, єсли б и я так тебе стратила? О, Господи! Я бы болше не жила, я б сєй час лишилася жизни! Мілен! Я без тебе жити не могу.

То самое чувствовал и оскорбленный Мілен, и притулился к слєзясєй дівушкї.

Минувшу в так сладком и благом согласїї должайшему времени обоє щастливїи были! Мілен каждый день посїщал Любицю, она же всегда новым занимала єго веселїєм. Случилося єден крат, что Мілен во обычный час пришедше, не найшол любєзну дівушку в рощицї; непокойно ждал ю, и она не приходит. Вызираєт, идєт єй в стрїчу, и дівушки не єсть, всходит на високого бука — не видно дівушки. «О, Господи! Что сталося? Ачєй она больна? Ачєй головка ю болит? Или что сталося? О, я иду, иду, посмотрю ю!» И в том стєненїи вирізал на єтом бучку имя любєзной, вирізал и сєвое, и оба віночком незабудковым окружил и благословил їх, рекше: «Расти, разширяйся, бучку зелєный, расти чрез віки, и с тобой да растут имена и чистая наша любовь!» Посєму зажурєн вергся на горбик под розовый корч, ручєньками Любичима засажєный, и стєнял. И сє пред ним Любиця побурєнными и расплєтєнными волосами, выплакаными очєньками, без віночка на головї, без косицї на персєх, сполошена, як молода сєрна, гонившу ю ловцю.

— О, небо! — скочил тронєный Мілен, — что тобі, голубочко моя? Кто тебе оскорблєєт? Скажи, иду и помїщуся, сражуся и с самим великаном!

Любиця отворила плачущїй ротик, но слово умліло, не могла промовити, только слєзы тучєю лїялися из чорных очєй.

— Молю тя небом, скажи вину болїзни, любєзна, — скричал Мілен и отєр лицєм сєїм драгоцїннїи слєзы, падающїи из очєй Любицы.

— О, Мілен, любезный приятелю, солодкий друже! Мене силят. О, Мілен, мене нудит мамушка другого любити; мене мамушка уже обручила Лукану, багатому на сей стороні ватагови.

И замолчала, оченька предником покрыла, горко тоскуя. Мілен ужасно устрашился, ем дівушку за руку.

— Так есть, — продолжала Любиця, — Лукан — сильный и богатый, стада его пространно пасутся по горах и долинах. Он, лукавый Лукан, прелестил мамушку мою и обманул ю, а она, желающая моего щастия, мене обіщала ему. — Сіе вырекше, впала в притул пораженного юношенька. — Но ніт! Мілен, я на сіе не склонюся, паду к ногам любезной матери, ціловати буду коліна ей и умолю, умягчу душу ей, и она отстанет от сего наміренія, она мудра, она благосклонна, она любезна мамушка.

— О, сділай тоє, любезна, — говорил Мілен, — сділай, я чаю склоненія ей, она не будет противна нашему сочетанію.

— Я, любезный друже, все сділаю, я готова и без согласія мамушки тебе слідовати, я Луканова не буду, хотяй бы он и царским владіл стадом. Я не послухаю мамушку, и не есть силы, чтоб она мя от тебе оттягла, я с тобой иду.

— И что ты сказала? — скоро перервал слово Мілен. — Что ты сказала? Ты не подумала, ты без рассужденія сліпыми чувствами везешся. Ніт, любезная, сіе случитися не может! Ты повинна мамушку слухати, твоя повинность — стару мамушку подкріпляти, ей суду подвергшеся, волю ей исполнити. Любезна, мы хотим сочетатися в брак, мы хотим в заимной любви новое составить общество и желаем блаженства; но узнай, что благословеніе Господне споеется с благословеніем родителей. О, любезна, не противися материному желанію, да не отъимет от тебе благословеніе и не изречет, хотяй ненароком, клятву на тебе; бо тогда унылое будет наше сочетаніе, и наша жизнь будет блуд, будет гріх и мерзость. Но, послухай, иди, моли мамушку, склони сердце ей и проси от ней благословенія.

— О, Мілен! — отвіщала Любиця, — я, повиновавшеся матери, нещастна буду, а непослушна — такожде нещастна. О, Мілен, я таже на всякий случай нещастна! Мамочку обмантил лукавый Лукан, ю богатство прелестило: она думает, что в множестві стада и иміній залежит щастіе, она блеском обманута, непременно Лукана желает зятя; Мілен! Я на всякий случай нещастна, — и тогда горко заплакала.

— Не огорчай состояніе твое, любезна, напрасным судом, судьба наша у Господа. Ты повинуйся волі матери твоей, бо Бог непо-

слухняны діти наказує, чти матерь твою, буди послушна повелініям ей. Господь помилуєт тя и воздасть ти благодать за послушаніє, буди послушна, як Ісаак отцю своєму. И если такая наша судьба, что мы соизволенієм матери твоей єдно быти не можем, тогда прощай, любезна, забудь мене, я отъиду оттуду в далеки стороны, пойду на конєць свѣта, пойду в пустыню, скрыюся в скалы и, як набожный пустынник, буду вздыхати к Господу о щастливой твоей участи. Але, драгая, пойді к матери, моли ю и проси о благосклонности. Пойду и я, буду ю умоляти, просити и чаю потіху от ней; бо она твоя мамушка, она немилостива быти не может.

— О, не сердися, друже, — сказала Любиця. — Я, чувством тронена, изрекла пустое слово. Я иду к мамушкѣ, иду, она добра, она склонна будет на мое желаніє.

Так тишилися заимною надеждою, и сонце склонилося, они разлучилися.

Мілен, ужасными мыслями отяжен, ступил в обыстія отця своего Богдана, цілую ноц сражался с тяжкими сонными видініями, непокойно ожидал утра, которое єму щастіє или вічну ю принесет пагубу. Пришедшу утру, вывел стадо на береги ріки, на зеленую стерню, вручив его другу своєму Братолюбѣ, сам с ужасным попеченієм переплыл на другу сторону, где уже єго веселым видом и сміющим ротиком прекрасна ожидала Любиця; нарємно летѣла єму в объятія и сказала:

— Мілен! Мы шастливый, мамушка склонилася на мою тоску, она изволила, чтоб я по моему сердцю супруга избрала, приложивше, что тогда совершенну волю изъявит, коль тебе сама увидит и познаєт лично, бо молода дівиця, — говорила, — любовію и внішним тронена блеском, часто обманутися может, она не рассуждаєт, сліпою склонностію ведена, біжит нещастна, як рыба на удицю, и напослед главатости своєї жертва останет, цілую тоскуя жизнь и проклиная первый перс своїх огонь¹⁵, которым вік свой спалила. Я сказала мамушкѣ, что ты благочестив и добродітельный и что ей наисті до дяки впадеш. Она засміялася и обіщала своє благословеніє, если тебе достойным на сіє увидит. Теперь, Мілен, приди со мною и покажи нравы твої матери моеї, дасть Господь, не по долгом времени — и твоей.

¹⁵ **Первый перс своїх огонь** — туй автор вихосновав інверсивный порядок слів у речені (*иначе повісти*: Первый огонь своих перс), де «персо» — женська груди.

— Та уже мамушка твоя знаєт о нашей склонности? Но я еще отцю моему о тебе не сказал: учини милость, Любиденько, приди сей час к старому отцю моему, чтоб он видѣл щастіе мое и благословил нас; он благосклонен будет, ты ему полюбишься. Приди, любезна, недалеко там под горою хижича наша.

Любиця склонилася на жадость юноши, бо что не соизволит любовію плінена дівушка? И поспішно нарвала цвіточки, сплела нову парту¹⁶, умыла чистою поточка водою прекрасное личенько, и сей час готово убрана, як ангелик, стояла перед любезным, готова на вся желанія его. Хитро таже позбералися; руки подавше собі, летіли, як мысль, к берегу, разом скочили в лодочку и ледва сколько минут — они уже на маленьком дворику.

— Остань, пождай немножко, любезна, я сам войду к отцю и приготовлю его на твой прієм.

Любиця остала под зеленою, плодом важною грушкою. Мілен тихо войшов в колибу, став перед сідым родителем, порумянів, спустил очи на землю.

— Что такое, сыне, что ты, дітино? Якого нещастія віститель приходиш ты? Говори сміло, сыне.

Мілен приблизился, поял за руку старого и, поціловав ю, отворил рот, но слово на языку сперлося — он замолк.

— Что ты, дітино? — вопросил старик.

И Мілен сражающеся чувствами начал:

— Няню солодкий, я люблю єдну дівушку, — и сей час снову занімил, — прошу о соизволеніи — позволи лучшую, достойнішую и нравнішую світа сего дівичю прияти за невісту!

Посмотрив острожно старій Богдан єдинаго сына своего, и с достоянієм рек:

— Если ты красотою и блеском внішним не обманутый, сыне мой, если избранна тобой дівушка богобойна и побожна єсть, тогда щастливый будеш, бо Господь благословеніе токмо любящим его и добронравным даєт.

— Няню любезный, — отвіщал радостно Мілен. — Я не обманутый красотою, ни пустым блеском. Дівушка моя, хотяй и весь женский пол перевышает красотами и ніжностію, но при том богобойніша, честніша, благонравніша єсть всіх дружек своїх, она достойніша твоєю быти невістою.

Сія рек, вышел с хижичины и под минутою Любиця стояла перед стариком, Міленом введена. Любиця старому дивною показалася, и

¹⁶ **Парта** — дівочий убор головы.

если б ей крыла не отсутствовали, думати повинен был бы, что ангел с неба присутствует ему. Она, тронена, спустила оченька, личка ей спламеніли, головка, в землю внуренна, не сміла и взор єдин вперти на старого и уже стыдилася сама себе. Мілен то на отця смотріл и радовался, что он внимательно витаєт свою дівушку, то, весело на дівушку глянувшє, распалялся сердцем. Напослед взял ю за рученьку:

— Прийди, любезна дівице, поцілуй руку лучшаго на світі отця.

Любиця німо поцілівала старикову руку. Старый Богдан, як очаренный, не мог очи отклонити от прекрасныя дівушки и, сам не зная чому, якуюсь велику склонность чувствует к прелюбезной дитині. И нарємно скричал:

— О, Господи, в образі, в сіх очах, в сем честном челі я познаваю, я [во]ображаю¹⁷ любезнаго моего друга. Дівице, скажи, ты Драгомірова дщєрь? Бо образ сей єсть єго любезный образ в молодости моего драгоціннаго друга! Скажи, любезна, кто єсть отець твой?

— Мой отець, — сказала жалостно Любиця, — был Драгомір, но я єго не спознала, мене мамка єще под серденьком носила, коли он преставился. Мати моя каждый день на гробі єго плакала и там мене в болести сердца породила.

Тогда потрясся тілом и душею старый Богдан, заключил в объятія дражайшаго друга своего дівушку и горєнько заплакал:

— Дітино! Ты — Драгомірова дщєрь, ты честнійшаго, блаженнійшаго товариша моего дитина. Он уже с Богом почиваєт, а я тужу за ним. Он не был богатый, но порядный человек, и прото єго Господь всегда благословил, не мал он врага, не завиділ єму никто, бо он никогда не отпустил убогаго без помощи, без потіхи. Дівушко, а ты тепєрь изволила моею быти невістою? Я обновляюся в твоєм согласії, тебе люблю болше, як всі дівушки, бо знаю, что ты образ отця твоего носяще изобилно и нравов єго наслідница єси. Господь да благословит тя, да благословит вас вкупі и подаст вам долгоденствіє.

Мілен горів от радости, выбіг приготовить дражайшей своей ужину: наполнил кошички яблоками, грушками, сливами, боросквами и виноградами, положил на стол молодаго масла, сыра, меду и білый, як сніг, хлїб; так гостил миленьку, и если б мог был, и сердце свое положил бы єй на гостину; поял румяное яблочко, давал миленькой с словами:

— То так румяное, як твоє личко было, коли я тебе первый раз увиділ.

¹⁷ (Во)ображати — представляти, познавати.

Весело угощалися любовники, и уже соненько послідними сіяло за горы лучами; Любиця извістила, что ей нужно отъити; отбралася, прощалася с стариком и отъишла на об'ятіях Мілена, который ю весело аж к хижиці ей отпровадил, обіщая, что утром посітит ю и любезну мамушку ей — благочестивую и от всіх почтенную Власту, и ей свою склонность изъявит постоянно.

Прощався с Любицею Мілен с веселым наміренієм утраго посіщення, в сладкой радости повернул, вшед в лодочку, взяв весло и, не внимавше на прибытіе воды, в чувственном забытіі плавал на свою сторону; напрасно, же обачив, что лодочка его мечется по валах и в самой середині ріки к єдной скалі так тріснула, же и весло маленькое переломилося; тогда ухватили валы лодочку и несли ю в долину, як вітор. Устрашился Мілен, ратовати хотіл, но уже не было можно; в отчаянні, несен волнами, кричал, просил помощи, но бывшей нощи никто не слышал воплі его. Он, таже знаменяся святым крестом, поручил Вседержителю судьбу свою; между страхом и надеждою летіл по середині валов! Откуда прибыла вода, не зная не виділ, что чрез время прогулки его на Бескиді ужасный дождь ліялся. Виділ гев-там блистящіися по берегам огники, кричал, но рык воды не допустил голоса к огневи; напослед увидів яснійший блеск, лодочка его просто к нему змагалася. И сей час приблизилися помощницы, кваками желізными лодочку его привлекше, взяли его на свой корабчок и вывели на сухой берег, просили до хижиці, на которой стінах мрежи сушились; он вшед, благодарив им, помолился Господу о спасеніи своем. Рыбар, — сїі, бо были в корабцику — благодарили также Господу, давшему їм милость сей день дві osoby спасти. Єдин рыбарь сей час послужил своїм гостям хлїбом и овощами, другой же доселі приготавил рыбу на угощеніе приходников своїх. Бо знати нужно, что рыба-рі, кромі Мілена, той вечер честнаго єдного старика выслободили от утопления, и той был помянутый другой гость.

Рыбарь оставший забавлял гостей своих и незабавком другой приготавленную принес рыбу, и всі весело вечеряли. Домашніі спросили гостей о їх участи, и первый Мілен сказал ужасный свой случай; посему же вопрошен старик, вздохнув, отер слезы, так начал говорить:

— Я, братья, любезный житель и гражданин великаго города К..., именем Радан, был сенатором, болше раз и начальником гражданским, но — О, жалю! — начальники града того потупивше заповідь Божую, нечестивым путем пустилися, приміром лукавым бывше, нравы сограждан своих погубили; они про малый и худый добыток, про дары, мамону и про дочасное имініе місто правосудія неправду,

окламство возвышили; там про свойственную пользу гріх — похва-
лою, бесчесть — честію, злодійство — добродітелію сталося, благоче-
стивії гоненіями пренаслідовалися, а нечестивії лестники, ласкателіє,
найпаче же сродники нечестивых начальников, воры и злодії в степени
превозношались; народ засліпленный, тіми прелщен, не виділ свою
пагубу! Я видів неправедность, противорек, неправедному суду про-
тивился, я закон захищал — и они мене прото ненавиділи, напустили
противо мене народ, мою невинность потоптавши, наконецъ изгнали
во заточеніе. О, Господи, ты праведен еси, не помни беззаконіе їх и
натхни їх духом святым, чтоб иміющіи очи виділи и лишилися безза-
конія.

Сія сказав старецъ, густый вздох высыпался из его грудей. Ди-
вительно слышали его невинный рыбарі, чудящися, что могут быти
люде невинности гонителіе и неправды защитителіе. Так между при-
язным разговором отдалися на покой и твердо заснули.

Мілен не зажмурил ока. Он, печальный, изображал тужбу отця
своего и еще болше тоску Любиды, коль пришедшу утру не посітит и
с тѣм в смятеніе и беспорядок приведет ю.

Лиш что денничка золотый разляла лучи, уже поставали всі.
Старый взял свою палицю, вірную в путешествіи супругу, объѣм¹⁸
обоихъ рыбаей:

— Бог Господь и защититель добра отплатит вам добродітель.

Прощался с ними, прощался и Мілен, и пустился в товаристві
старика на путь. Тихим шагом ишли, и коль старик утрудился, по-
сідали оба спочивати. Пришедшу жару полудневному, Мілен завел
старушка в зеленую тѣнь, ишол для него овощей зберати. И снову
проводжали путешествіе; и коль уже соненько заходило, радостно
показовал старушкови Мілен любезнаго отця своего домичок, кото-
раго комин уже сдалеки показовался.

Там в смятеніи журился теперь старый Богдан, тоскуя горенько о
сыні, трясся, что сынови его нещастіе случилось. Но, услышав звук,
развеселился, и се Мілен уже в объятіях его. Сказал ему сын нещаст-
ный случай и сопутешественника своего участь, поціловал любезнаго
отця. Богдан, слышав стараго судьбу, любезно привитал его и рек:

— Честный чужестранецъ! С радостію поділю с тобою, что мні
Господь дал, мое обыстя да будет и твоім обыстіем; с тѣм посадил
старого на мягкий столецъ, отложив его палицю, и просил, чтоб спо-
чивал с миром.

Удивившися, старый Радан в изобиліи сердца воскликнул:

¹⁸ **Объѣм** — то значит «обняв».

— О, Господи! Колико чоловіколюбія нахожу я тут, истина, праведность и благочестіє тут перебуває, тут нахожу я просту в природі невинность, тут не токмо слышу, но и вижу глас божественнаго Євангелія, что в пышных градах не найти. Братя, я тронен вашою невинністю, я вам служити буду, я от вас не удалюся.

— Упокойся, любезный друже, — отвіщал Богдан, — у нас все общее есть, ты сострадательность над нещастным великою называєш благодатію; у нас то повинністю называется, и свиріпый звір, кто не помилует нещастнаго. Бо прошто дает Господь земли моеї плод, прошто захищаєт Вседержитель худобу мою? Ачей прото, чтоб сам уживал божое благословеніє? Ніт, брате, мы всі єдного отця діти, мы братья, мы повинны ратоватися заимно!

Между тім Мілен уготовив брашно и худою ужиною покріпилися; и приял їх сладкий сон в объятія. Мілен в сні виділ Любицю, ужасно плачущую и о нещастії нарікающую, и так разжалился, что пот обліял все тіло єго.

Зело¹⁹ рано гласили уже трубы, фуяры и свірілі пастухов по лазурном воздусі. Мілен, взяв свою гласную фуяру и выпустил стадо, біжал к берегу вручить єго Братолюбю. Спішно переплыв, стал в любезной рощиці, глядаючи любезную, кричал, кликал и не обозывается: «Где ты, любезна? Долго задержиєш заимну радость нашу», — и непокойно ліг к студнику, где много раз в объятіях любезной спочивал, ждал уныло, и еще так долгое время не было єму.

Радан в объятіях Богдана вышел привитати святую природу и, возбужден чувствами, веселился первым лучам денницы, который он в граді не виділ перед тім.

— О, прекрасна природа, — воскликнул, — як ты прекрасна в твоей невинной святині; поздравляю вас, зеленый холмы и долины, вас, шумящії поточки, и вас, невинно щебетающії птичатка; ваше пініє перевышает звуки всякаго музикалнаго рода; о, я чувствую тайное вліяніє природы, она распростираєт окрест мене воздух невинности и роскошнаго пріятства, безвістный огонь возгаряется в сердці моем, он распространяется по всему моему составу. Сладостное состояніє! Все мене пліняєт, все мні приносит удоволствіє, все приводит в удивленіє, все представляет мыслям моім свободу и блаженство. Оковы, обременявшії мене, исчезли, сердце упоєнно сладостію, из очей ліются чувствительный слезы радости! Всі существа наслаждаются здісь спокойствієм и щастієм! Невинный селяне! Вы вкушаете покойно пріятности свободы, ноц приосіняєт вас благотворными тіня-

¹⁹ Зело (*старослав.* зѣло) — доста, дуже, барз; зіло (*застаріле*).

ми своїми для сохранения от человеческой жестокости. А в градах? О, скоро увидит человек день, и вместе с оным узрит мучителя своего. О, тут люди живут, а в градах бесчувствительный зверь! Благотворный сон царствует в хижине только земледельца и пастуха; ни пронзительный глас злодѣйства, ни ужасныя чудовища ненависти, вѣроломства или мщенья, ни суетный происки жадности и самолюбия, окламства и скупости никогда тут не прерывают онаго, с ним неотмѣнно обитают невинность и спокойствіе. Когда тут сладкая тишина покоится, тогда в пышных градах злодѣйство владычествующее изошряет стрѣлы свої, приготовляет пагубный яд и назначает себѣ жертвы, словом, в градах тѣсный есть человеку свѣтъ, человек человеку — змѣй, враг и волк. А тут распростертая каждому земля, тут друзья, тут братія; о, я презираю вас, пустыя грады, я тут успокоюся. Брате, я с тобою жити и умерати желаю, бо душа твоя приемлет чувствованія, смѣшанныя без живости и без нѣжности!

Так говорил Радан; радость и веселіе объяснили честный его взоры, обняв благочестиваго Богдана и малым шагом ишли оба в обшій уже домикок.

Но что чинит бѣдный Мілен? Он, вошел в рожищу, Любищу не нашол там; разсмотрѣвъ и, о, страх, имена их стерты из кожи бука, где их Мілен врѣзал. «О, Господи! — скричал, — не даякое ли несчастіе случилось тут? О, лиш бы Любищѣ не сталося дашто! Но чому ей нѣт здѣсь?».

Мілен рассуждал, не мог похопити ужасный случай. Между тѣм слышал шум в корчѣ, радостно скочив:

— О, тут есть она, — но мѣсто любезной предстал ему смѣющійся Лукан, вопрошал его:

— Что ты искаѣш тут, Мілен? Любищу ждаѣш? О, брате! Я сожалею ти, все ждаѣш ю, она уже не твоя, она тебе болше не любит, сама склонилася мнѣ, сама подала мнѣ ручку, понравилось ей ся мое стадо, она богата желает быти; она вчера тут была, властною рукою стерла из бука имена, отеклася тебе, говоря: «Так, да исчезнет первый мой нерассудный огонь; так, да сотрется наша дурная любовь, як стирается кожа сія из очареннаго бучка; ненавижу мой первый состав, теперъ стираю его память из моего сердца!», тогда впала в мои объятія, рекла: «Я твоя с тѣлом и душою, не желаю болше видѣти иностраннаго Мілена!». Я сожалею ти, брате, но что дѣлать, она — свободна собою; она уже моя.

Мілен, як громом пораженный, впал на землю, умлѣвал, бесчутвен сражался собою и, умеряющему подобный, воздвиг очи:

— О ты, вѣроломнице! Гдѣ твои сладкія слова, гдѣ обѣщанія, гдѣ

присяга? Я божуся небом, я тебе люблю хотяй и невірну, божуся, клянуся небом и землею, что никогда болше не посмотрю ни на єдну дівицю, лиш тебе тоскуя, тебе любити буду, хоть взор твой болше не узрю!

Сія не говорив, но плавав, вергся на землю и, тяжкий вздох выразив, безмолвен смотріл на так прелестное місто. Лукан свідитель был его тяжести, поднял его с словами:

— Брате, сожالیю ти искренно, но прошу, не уболшай твой жаль сіми містами, иди с миром, я тя перевезу на другую сторону, там найдеш щастіє твоє, там найдеш вірнійшую дівицю; забудь, прокляни місто сіє и никогда не вернися на віроломства місто, где токмо печалиш сердце твоє.

Так поял его за руку, посадил в лодочку и перевез на другую сторону ріки и посміялся, оставив его бесчувственна. Мілен заморожен, як из тяжкаго сна пробудившийся, не понял, что єму случилось. Сердце му било страшно и вздохи силою двигалися с трясущихся грудей. Но по малом времени престаи слезы, упокоилися перси, простерся на земли: «Ах, невірна! — сказал, — зломила віру; о, як краткое было мое щастіє! Як печальна была недавно еще, коль мати ю Лукану обіщала. О, воліл я умерти прежде, нежели ю первый раз виділ под широкою липою, коли первый раз упала она в мої объятія. О, нещастный день, коль я ю виділ, и еще нещастливый, который мене до єй рощиці привел. О, невірна! Ты вірнійшее сердце с стадом переменить годна. Но упокоюся, что даремно плакати буду невірную! Я потуплю тя, я презрю твоє імїніє, презрю тебе и лукаваго твоего Лукана. Буди, о, буди щастлива, забуди мене, если можеш. Моя радость будет, если твой гріх непременно в слідах твоіх будет».

Так, полный жалостію, приблудился и болше слова о невірной не выразил. Не увеселило болше печальнаго Мілена веселое другое пінїє, он снову по прежніх блудил унылых берегах, самотный в темном омраченїі скитался; и хотяй потупил недостойную любви окламницю, єднако же невірной віроломницы прелестный образ выразити не мог из тяжких мыслей своіх. Часто вышел на высокий береги и оттуду не престанно смотріл на нещастную сторону, где его покой погребенный єсть. Но всегда еще болше опечален, бо всегда лиш Луканово стадо виділ по зеленых широких лугах: «Ах, нещастное стадо! — говорил, — ты отъяло, ты ухитило мою жизнь, ты вина моєй несносной печали!»

Так скитался три дни, не вкусил хліба, ни воды [не] пил, и уже, отчаянному подобный, сам не виділ, что ділаєт. Четвертаго дня раненько напрасно вырвался: «Пойду, — скричал, — пойду в зеленую єй рощицю, отдам долг природі и на том місті отдам дух, где первую

жизнь чувствовал, где во объятиях её жизнь мне солодка была; там умру, там отдам любовь в жертву невірности».

Ишол и уже при студничку стоял, под буком тінистым, где первую завязал любовь. «Тут, о тут заплачу мою душу, тут, можно, погребет тіло мое нікто, тут буде ся блукати постоянный мой дух. О, любезна фуяро, послідній раз оголосися, где весело играющу слышала она тебе, тут послідній задуи жаль». Прием фуяру и запіл жалостным голосом:

Тяжкий жаль на сердці моем
Творит мні отход твой;
Віроломна! Непокоем
Пражу дух и взор мой;

Стону, сохну, засідаю,
И уже не обрітаю
Твой взор гладкий.
Твой вид сладкий,
И образ прекрасный.

Оставилась я жаждуща
Любве твоей! — о жаль!
Потупилась рыдающа,
О, несносна печаль!

О невірна! — сердце мое
Болезненное и страстное
Повражила,
Нисчезила,
Ты на вік поранила.

О, помни еще на мене,
Любезная моя,
Повернися, глянь на мене,
Еще я люблю тя;

Возврати ми хоть сон краткий,
Возврати мні покой сладкий,
Ты, ангел мой,
Хранитель мой,
Помни мой непокой!

Тебе, Лукан, — о, лукавий
Богатством обманил,
Тебе блеск суєт бесславный
Напрасно очарил.

И ты клятву преступила,
Вірно сердце потупила,
Віроломна,
О, безбожна.
Мою грудь погубила.

Не клянущи — будь щаслива
В об'ятіях Лукана,
Только молю — памятлива
Буди и на Мілена.

Я покойно на місті том,
Где ты присягала небом,
Оддам мой дух,
И он округ
Твоей долі избудет!

Мілен так жалостно співав, повторил гласом фуяры своєю каждый стих. И се растворился розовый корч. Он подвиг оченька, и се — О, небо! — Любиця пред ним — с блядым образом, печальным видом и слезными оченьками!

— Что ты тут ділаєш, жестокий звірю? — рекла ему, — если б была я знала твоє присутствіє, не беспокоила бы твоєю прогулку, — обернувшись, отъйти хотіла.

— И ты тяготиш, жестокая, что еще раз подолжаєш видіти нещастнаго, — отвіщал Мілен и хватил ю за руку.

Любиця отвратила лице, чтоб слезы утаила; рука же ей горіла и тряслася, як осика.

— Что? Ты плачеш? Ты... невірна!

Любиця, омочена слезами, трясущими глазами посмотривше, видит, что и он плаче.

— Ах, невірний, и ты плачеш? — рекла, — о, плачи, плачи, віроломный, зри, фалшивый обманщику, тоє сердце пораненоє, которое про тебе нещастливое будет во віки. Да будет слава твоя, что ты невинну и легковірующую дівицю прелестити и обманити мог; о, ты мене на віки оскорбил, я тобою на віки нещастна!

Тогда ручками покрыва от слезных токов мокрое личко и в великости скорби впала во объятія дивящагося Мілена. Он трепетом притулил ю к собі:

— О, любезна віроломничко, ты уже плачеш! О, ачей слезы жалости, ачей скорбиш о грісі невірности. Пожалуй, любезна, навернися к моему страстному сердцю, помилуй тебі всегда вірнійшаго, для тебе самой живущаго смертнаго.

Любиця, вперше очи на держащаго ю Мілена:

— Что? Ты обвиняєш мене віроломством? А ты сам — невірний!

— Кто? Я невірний? — обозвал Мілен. — Я невірний? О, скари²⁰ мене Боже, если я переменял хоть крошеньку огня любви. Дівушко, я терплю муку неисповідиму, я лишуся жизни, я рассыплюся от печали, если ты не отстанеш от твоего наміренія. Дівушко, я малое стадо маю, но великое сердце, моя любовь превышает стораз Луканово стадо. Дівушко, ты с Луканом не будешь, о, не будешь щастлива! Навернися вспят, бо ты для мене, а я для тебе рожден, остави лукаваго Лукана — с мною щастливійша будешь!

— Чудесный человек, что говоришь? Я — Луканова? Ніт, ніт, богме ніт. Я Лукана не терплю, я постарію сідою партою, я умру, а я Луканова не буду, он злочестивый, он мене обманывал, он сказал, что ты мні невірний, что тебі другой стороны дівушка понравилася, что ты стер имя мое и проклял его, что ты мене презираєш и будешь во вікі презирати.

— Тобі Лукан то сказал? — напал Мілен. — О, лукавый враг, о, змій, прародителей обманивший. Он мні побожился, что ты мене презираєш, что ты склонилася великому его стаду, имя мое стерла и проклинала. Любиге, любезна Любиге, мы обмануті. Любиге, прощай²¹ — я погіршил легкомысленно, увірів фалшивому Лукану.

Тогда, впав в объятія любезной, держал ю с трепетом впритулі, бояся, чтоб она снову не уйшла волшебною силою. Такожде и Любиця, восхищенна радостію, перепрошевала любезнаго, стыдящася, что о постояній его сомніватися сміла. Теперь просилася Любиця, для якія вины Мілен обіщанным утром не пришол? Мілен расповіл ей ужасный случай, приключившийся ему при возвращеніи. Любиця, слышавше сіе, лиш что не замліла, мягкое серденько ей трепетало и вылудило из очей тучу слез. Посем впала на коліна, вперше на небо очи, благодарила Господу, что Мілена ей в нужді содержал, щиро моляся о друголюбных рыбарех, спасших дражайшаго своего Мілена.

²⁰ Скари — иншак: «скарай».

²¹ Прощай — туй у значеню: «перебачити», «простити».

Посем извістила Любиця, яко она увідомила мамушку свою о посіщенні старого отця его Богдана; сказала далій:

— О, любезный друг! Горкорадостны слезы ліяла мамушка моя, познавшая, что ты — Богданов сын еси. «О, любезный Богдан, он отця твоего приятнійший друг, он благочестивый человек, чаю, что и сын его наслідником будет нравов его. О, дівушко, его мати моя любезна товаришка и ровесница была, но жаль, уже давно гнієт в чорной земли, але память ей благая от рода в род! Дівушко, ты щастлива, и я щастлива в благонравном зяті. Приведи его спішно ко мні, да возрадується душа моя и да благословлю вас благословенієм горящим».

— О, Любице! Я благополучный в числі смертных, я недостойный толико блаженства, — и радостно стиснул впритул любезную дівушку.

— Но, Мілен! — возвала просителным голосом Любиця. — Пожалуй, приди сей час к моей любезной мамушкі, приди, да увидит тя, и ты услышиш благословящую нас займну мамочку.

— Иду, иду, миленька, и сердечною скрухою²² поцілую лучшей мамушкі руку.

И с тім подвигшеся, ишли весело к обыстю благонравныя Власты, где ю, в сінях голубочки кормившую, нашли.

— Мамушко дорогая, — вопіла Любиця, — мамушко, адде мой любезный Мілен, достогодный сын Богдана, любезнаго друга и побратима отця моего!

Власта честным движенієм и любезным гласом витала прекраснаго юношу и запросила до малой, но так порядной хижицы, что в ней сама крайничка жити могла бы; показующе ему мягкий столецъ, просила его сісти. Молодець же, поціловав руку мамушкину, и поздоровля ю о имени отця своего Богдана. На тоє отповіла добронравная Власта:

— Здравствуй, лучшаго друга сыне, здравствуй в низкой хижіці моей. О, як я радуюся, что ты найшол єдиную мою дівушку, вас Господь в друг[и] опредѣлил, и он вас благословит благодарным согласієм.

Они тогда разговорялися, Любиця же выбігла и скоро-скоренько принесла овоци дозрілы, сыр, масло и мед, положивше на претканым красками обрусом закрытый стол. Она трепетала от радости и играючи кормила миленькаго, як кормит невинная горличка молодаго птенця своего. Сміючися, радостно смотріла сваволу дочери своєї

²² **Скруха** — сердечна приязнь, каятя, сокрушения.

Власта и обіщала їм, що на третій день звінчаєт їх в монастирі, где їх Господь сочetal заимно; тогда еще болша радость была — скочили обоє, обьяли старую мамушку, цілювали руки ей и просили благодаряще ей благословеніє. Власта, поднявша на небо очи, рекла:

— Діточки мої, вы радость и подпора старости моеї. О, як весело будет мні чрез нісколько дней или и годов, который Господь опреділил животу моему, видіти ваше щастіє, бо прекрасно то видіти, коль добродітельный споятся; они день днем достойнійший суть себѣ, и любовь їх согласная никогда не погаснет. Я памятаю на благополучіє оно, и память его горкій слезы вылудит из моїх очей. О, в обьятіях люблящихся и щастливых супругов и самая печаль, самая горесть солодка бывает. Так естѣ, діточки, вас небо споило, вы в благой годинѣ позналися. О, Господи, и я щастлива была, но щастіє мое не было долговременное, а прото и теперь благодарю Господа, бо память любезнаго супруга всегда мні чести достойна естѣ. Слыши, сыне мой, если ти твой отецъ не сказал, слыши случай отця твоего и моего супруга — нераздільных побратимов честогодный случай. Отець твой, добронравный Богдан, с моїм супругом Драгоміром искореняли ниву, пасіку приготавлиюще. И случилось їм выкопати знатное сокровище; о, радость велика, котел грошей сребряных и золотых, еще от времен гоненія хрістіанства. «Мы теперь щастливії, — сказал Драгомір, — мы много богатства набыли, слава Господу». «Я не восхищаюся тѣм, любезный брате, — отвѣщал Богдан, — я презираю сокровища, не трудом набытыя. Я не доткнуся їм, и если б я сам їх набыл бы, истину скажу, еще глубочайше закопал бы їх. Мні пріятное убогство мое, бо мене не обременит жар сонця и кудрява зима не заморозит твердыі члены; мое сокровище суть руки мої. Бо что бы я ділал при толиком сокровищу? Ліниво лежал бы, презрѣв работы, когда бідный мой сусіда мозолил бы ся, тяжело землю ділаючи, и куском чорного хліба доволен? Ніт, брате, я не желаю его, бо имініє помягчаєт тіло и честныя нравы бідствієм обременит». «Мудро говориш, побратиме, — отвѣщал мой Драгомір, — и я не жаден сокровища. Но да не лежит всеу, его Господь дал — отдадим божое Богу». Тогда порадилися — и они основали сей монастырь, в котором вас Господь сочetal.

Мілен довольно возрадовался о добродітели отця своего, прощался с обіщанієм, что на третій день совершенно вся приготовит на брак. Одѣишол, Любиця выпровадила его к берегам и молила, чтоб опасно²³ управлял веслом, чтоб ему не случилось нещастіє. Уже

²³ **Опасно** — туй у значенню «уважно», «осторожно».

на другой стороні сущему рученькою кивала и грустными²⁴ стопами разлучилися, ждающіи зореньку третього дне.

Уже Мілен далеко отъишел от берегов; обозрів вспят, уже не виділ любезную и близь дому своего увиділ біднаго чужаго человека, сусідови свою печаль жалующаго.

— О, брате, — говорил убогий, — не был бы я теперь скорбящій, если б несчастный случай мене не избавил имінія моего. О, мое поле и дом мой там на бережку стоял, стромы мої ломалися под тяжестью овощей, но грозная туча и из ней набывший повод утопил мою хижину, поле и сад мой измыл, и где гобзящая была доселі нива, там теперь уже намул, каміньча, скалы и колоды. Єден грозный вал хижину увалил, другой — стадо утопил, я сам на высоком буку спасся с дітиною, которая еще не понимает несчастное свое сиротство. И не была бы так тяжкая моя скорбь, кедь бы сіе отроча со мною участное не было того несчастія, если б оно не терпіло убытка сего горкаго.

Мілен, густый вздох пустив, и оскорбился на сей случай, помнув, что повод сей и его несчастным учинити мог, бо прибывшая ріка сего повода діло было, где он сражался с смертоносными волнами. «Благословен говорил: помагай бідному. О, Господи, если б я мог помощи подати ему! Господь видит доброе діло и вознаграждает; о, кедь бы я богатый был, як упрімно пожаловал бы его...»

Так, тоскуя, вошел в дом отца своего, и радостно сказал о посіщеніи Власты, приложивше, что минувшим трем днем прекрасная Любича в его объятіях будет як молода невіста домиком управляти.

Минувшей нощи, еще пред выходом сонця, Радан по свіжой росі перехожовался; незадолго вышел и старый Богдан с Міленом, поздравляюще старика добрым утром. На жадость Радана подышли на маленький холмик, откуда вся долина прекрасным видом показовалася. Тогда старый Радан, обняв друга своего Богдана и сына его Мілена, сказал:

— Побратимы, сіе поле, сей сад и сїі будинки вашіи суть, я вчера купил сія от хозяина и властителя; сія для вас будут, а я с вами пожити хочу малый и краткий мой вік, а егда умру, ты, Мілен, погреби тіло мое под сею липою и положи мні над головою простостройный крест. Приймите, браття, сіе от своего друга.

Богдан удивился.

— О, брате, — сказал, — что ты ділаєшь? Я тронен приятельством твоім, я владію моім полем, оно довліет сыну моему, если он

²⁴ В оригіналі было напечатаной так: «гнусными». Видав, туй проскочила печатна хыба, котру сьме виправили.

благочестивый будет. А если он развращатель будет, тогда и все царское імїніє ему малое будет. Брате, я не требую сіє.

Но Радан просит его не перестал, док[и] он не склонил на прошение; тогда возопил старик:

— Сыне мой! Коль и я умру, погреби и мене под другою липою и назови дві липы: Раданом и Богданом, чтоб память двух друзей вѣчная была.

Мілен с ужасом слышал сїи слова отца своего и просил їх на холмичок, отгуду показовал їм рожищу Любицину и дом Власты, тещи своея. Упорно высматривал Любицу, но все. Посему походили все новое поле и — о, прекрасный вид! — всягда так обременены стромы плодом, что конары подпирати потребно было. Прекрасный сад поточок ділил, а [с]под єдної скалы чурчала зимна вода, як лед, чиста, як кристал; поле широкопространное, обгороженное плотом новым.

— О, — воскликнул от радости троненый Мілен, — о, як возрадуется моя Любичка, коль увидит свое прекрасное імїніє!

Между тїм повернулись к Богдановому обыстю, которое в долине было, и при вратах увидили человека с отрочатком, милостиню просящего, котораго Мілен вчера стрѣтил. Богдан, услышав его несчастный случай:

— Брате, — сказал ему, — ты нащастен, ты не самохотно, не про лѣнность, не про небрежение, не про нечестивый живот убогим стался; Господь посѣтил тебе, ачей прото, бы я добродѣтель показал. Господь заповѣдает, чтоб милостиню творити, поле сіє и хижина совсѣм твоя будет, я тебе нею подарю — жий, усилийся снова и ділай с Богом новое твое поле, избери и плоды стромовой, да ты милостивый Бог благословит. Я маю новое обыстя, там перенесуся.

Иностранец остолпил на сіє, он не вѣровал, слышал ли сія слова или снилося ему; наконец же впал на колѣна и так благодарил неисповѣдимую благодать Богданову, Радан же и Мілен возрадовались о добродѣтели Богдана и подтвердили своим соизволением.

Возвратившимся їм, Мілен перебіг к своей Любице, но ю в році не знайшов; ждаючи ю, в тѣни уже выше помянутого бука свернулся и твердо заснул. Но напрасно жменя цвѣтов, падшая на лице, збудила го, он увидѣл Любицу, сей час скочити хотѣл, но не мог. А што сталося: ни руку, ни ногу подвигнути [не] годен. Любица же на сіє солодко засмѣялася, бо она его спящего ширинками и пантliками повязала так искусно, что двинутися не мог был.

— Но ждай, Любице, наверну я ти жарт, и так сдѣлюю тя, аж буде личко твое ружичѣ подобное.

— Ніт, не розв'язу тебе, поки не обіщаєш, що за єдин цілий час не поцілуєш мене.

— Но, не поцілую, — відповів плінник любезний і розрешен був. Мілен обіцання своє законно підтримав: і хочай як заривала його свавольна дівушка, он ю не цілував, нарешті же прорекла она:

— Мілен, уже єден час минул.

— О, де би? Єще ни четверть часа, — відповів постійним голосом он, розмовляв єй о случившемся щастіі, що Радан єму про-странное і багате поле с селом купил, що отець єго бідному, поводом нещастному все своє село даровал.

— О, Любочко моя, як ти будеш ся радовати здатной і порядно устроєнной хижичіі, як ти будеш порадати в оній. Смотри там, атам на холмику стоїт твій дом между липами, сад изобилный зеленіється, а чрез него шумящий біжить поточок. Любезна, се твоє все!

Любиця возрадовалася не так новому прибутію, но великой будущаго тестя свого добродітели и Радана приязности:

— Бо теперь вижу, — говорила, — что я щастлива, что Бог буде мене благословити, бо благочестивых Господь благословит.

Долго єще забавлялися любовники, бывшу же вечеру рек Мілен:

— Любезна, завтра уже не посіщу тебе, бо приготівлятися буду к угощенію моїх товарищей. О, любезна, як я радуюся, всі моєя стороны молодцы и дівушки обіщалися на свадьбу мою.

— Так же и мої, — відповідала Любиця.

Обое тішилися, что всі радуются щастію їх.

Пришедшу непокойно жданому утру зоренька трепетала світлящими лучами, вся атмосфера обьяснилася так, як никогда перед тим; цвіты благовоннійший сіяли пах, як даколи; трава зелена, рососою напоєнна, весело двигалася к лучам, якби все естество радовалосся щастія Міленова торжеству. Єще пред денничным выходом собралися сей стороны молодцы с прекрасно убратыми, партами и косицями украшенными дівушками; между веселым фуяр и писчалок звуком, с веселым пінієм ожидали торжествующаго юношу. Мілен поблагодарив їх склонность, и рядом спішно біжали к берегам, где їх косицями убранных лодочок и плытей множество ожидало. Наремно переплывше ріку, незадолго уже под стіною Любицевыя хижини стояли, где тамтої стороны молодцы с дівушками любезно привитали їх. Прекрасно и громко разліялся по долині голос несчисленных фуяр, пініе небо пробивало, любезное дружество занимало всіх. Дівушки обоїх сторон начали с полных цвітов и зеленого бервинку віночки плести и обычайную піснь тоненькими заспівали голосочками.

Виділося, что множество соловьев щебечет по зеленой дубраві.
Піснь віночкова была слідующая:

Горі соненько, горі,
Війся віночку вскорі;
Віночку бервинковий
Буди скоро готовий,
На Любичу голову,
Другий на Міленову.
Будь Міленьку весельй,
Як бервинок зелений,
А Любичка буде ти,
Як ружичка цвінути.

Уготовленным же віночкам, возложили дружочки єден с жолто-синими пантliками переплетений на головку Любицы, а другий — на Міленову. Потому же всі дівушки косичками и вінками чрез рамена крестообразными прицифровались; и так зачали хлопцы с дівчатками разом співати:

Уж соненько виходит,
Уже Мілен приходит
По свою молодицю,
Чорноброву Любицю;
Будь мамочко здорова,
Уж Любичка не твоя,
Ховалась ю, но кому?
Мілену молодому.

И тогда, взявше хлопцы Мілена, дівушки же Любицю меж себе, поправили їх в святой монастырь, где честный сивобородатый законник їх законно сочетал, и благословив присутствующим, горливо молящимся, и просившим благодать от Господа на любезных молодых.

Великое то было торжество, бо благочестивый Радан на праздник той купил 10 овец и дві бочки солодкой медовки; и так свадьба за три дни держала, где сродники и братія увеселялися, хлопцы же всі с Міленом, а дівушки с Любицею побратимство силно потвердили.

(конець)

Память Щавника

(1. червня 1850.)

Презирая велеліпный гражданский звук, которым малодушнїи сердца и легкомыслїи образы так весело занимаются, отложив на сторону политическія хлопоты, умінил унылому сердцю и бідным чувствам покойную позволить прогулку и прото, удался от крикливых пышнаго града непокойств, оставивше презрінну¹ гражданску радость, пришол на село с наміренієм, чтоб тяжкую грудь между невинными сельскими жителями упокоїти и святую природу в своєї простоті увидіти, и нею занимательно увеселиться.

Я недалеко убіг и ледва дві стації² перешол, остановился в Щавнику — селі при здравоносном жерелі кисляя воды, где для здоровья искающих, а найпаче в ломотной болізни терпящих ліпое поставлено єсть купельное строєніє. Тут я остановился, тут, далеко от покой гублящих желаній, от вражіих стреленій и от должностных мученій слободен, одиною тишиною и тихою самотностію увеселялся, один вид по темнозелениящихся вершочках, один винный взор на шолковїи долины, один взгляд на жалостно шумящїй поточок, одноє позрініє на весело играющїя череды, так и тихенький звук чередных колоколчиков, согласное маленьких птицъ пініє и гук нощных сов, якоже и простонародное благих сожителєй одіянїє восторгнули мой дух; я тронен был волшебством простыя Натуры и летіл к росточеному предмету пламенных моїх желаній, и трепетал не знаю яким чувством, и во избобилїи сердца громко восклицал: «О, славная Природо! Тебе я величаю в твоєм велеліпїи — как ты прекрасна! Твоя чистая одежда, твой невинный убор изящнїйший, прїятнїйший єсть, нежели всїх художников искуснїйшія рукоділанія, ты превышаєш острійший ум, и

¹ **Презрінный** — нечестованный. В орігіналі было напечатаной так: «презрѣмый». Видав, туй проскочила печатна хыба, котру сьме виправили.

² **Стація** (авадь штація) — станція, заставка. В орігіналі было напечатаной так: «статія». Видав, туй проскочила печатна хыба, котру сьме виправили.

человік только подражатель есть твоего великолѣпія, о, я тут со всім доволен, ты мой на земли небесный рай!».

В том чувствованіи, невинными красотою обманутий, прошед я нѣсколько шагов, и се прекрасный вид: на окруженном холмику стояла деревяна, тремя башенками украшенна церковь — больше природою, нежели расточительным художеством устроена, тупою сокирою, простым топором, но горливою любовію, чистаго благоговѣнія хитростію и сердечною охотою создана. Я посмотрѣвъ сіе созданіе и тяжкій вздох мягкую поднимал грудь, и сам он, вздох, вырвал трясущееся слово: «О, Господи!».

Набожна она мысль воздвигнула ум мой выше небес, я хотѣлъ поняти³ храма сего Владыку, и возвал во рвенности духа: «О ты, словом создав[ш]ый вся, ты — неба и земли сильный Строитель, ты — повсюду сущій, без времени времен водитель, ты — свѣтъ свѣта основатель, ты — Бог, солнечной лучи свѣтлѣйшій, в непремѣнной славі живый, в сей худой деревянной почтен халупочіи!».

И сіе худо-простое строеніе возвратило ум мой на святую Хрістіанства древность; в сем, як в зеркалі, изображен был мнѣ святыи вѣкъ богонатхновенных Апостоловъ, коли в халупках, пещерах Господу жертвы тучносердечныя приносились, распамятался с слезами на деревянныя Церкви и на златыя сердца. Молчаніе, мрак и ужас царствовали во внутренности моеи; я тут понялъ красоты Природы, величество Бога, совершенство ума человѣческаго и соединеніе всего, что есть изящн[о]е во предѣлах міра; я помнул⁴, что время, дщерь вѣчности, содержал[о] тут Престол свой от юных дней міра, и удержало ничто из слѣдов тысящелѣтних; и в той глубокой мысли лечу на вершины нѣжности и чувствую оживленіе всѣх жизненных сил.

В такой мысли посадился на холодный холмичок и, очутившеся⁵, сей час примѣчаю, что я на гробѣ сижу. Рассмотрю округ себе и вижу — о, страх! — множество гробов, вижу, что на мѣстѣ том, зелеными вѣтвями окруженом, есть смутная Могила! «Таже я на гробѣ сижу, на праху, на безобразных костях человѣческих! — и вздохнул, — Се человек! Он жил, як я, он думал, он тужил, он веселился, як и я — а я теперь на его гробѣ прогуляюсь! Можно, тут спочивает от тяжести работ утружденный и замороженный селянин... Можно, что мудрующаго философа многоцѣнная голова тут выпорожнила свой почитанный мозг... Можно, что молода, многих прелестившая

³ **Поняти** — туй у значеню «порозуміти», «похопити».

⁴ **Помнути** — туй, видав, у значеню «припомянути».

⁵ **Очутившеся** — туй, видав, у значеню «очутити ся», «испамятати ся».

дівушка от вздохов тяжкое сердце здісь упокоїла? Бог відаєт кто... Єдине знаю, что в гробі етом суще[м] был мні подобный человек!». Даліє повсюду виділ простерты гробы; и се уже світ сонечный скрывался, послідний луч за ним біжал, прелестный соловії вечернюю піснь уже щебетал. Я тронен был; страх и ужас обьял сердце мое, хотіл отдалитися от печальных міст, но ноги не служили; остался, як столб нечувственный, и только вздохнул: «О, печальное місто! Оттуду и солнце убігаєт. О, як оно прекрасно сіяло лучами — и уже скрылося. Так человек в зарі сіяєт, но пришедшу вечерю исчезает, и конец его останет — Г р о б . Человек! Світа сего обыватель, радостями занятый, ширится по всей земли, ему вся [в]селена тісна єсть, он в строптивой жизни заражен лживою тщетою; о своем гробі, якбы ему на віки жити должно, не поминая, преслїдует друга, и для худых имінїй, для пустых чинов, для бесславныя славы непокойный, труды поднял, не зная, что сія ему в гробі неполезна будут. Человек колько лестных и фальшивых [о]ков строїт ближнему, не рассудив, что в утробі земли всі равны себї будут, не помнет, что он — человечества враг, он готовый друга из всей [в]селеной изгнати; он — невиннаго человека гонитель, его немилосердно убив, он, як міхирь, праздною парою надутый, по малом времени (а можно, єще и днесь!) земной утробі предастся, и с врагом своїм ляжет — и тогда между ними мир, и они покойно споятся, и будут друзья».

Так я, глубоко внурен в мыслях, отрупїл⁶, и мысль остановилася! Невольный вздох пресїк мой глас, и вся грудь от горести тужила, все округ мене молчало, только вітрик потрясал зелеными листочками по насажденных стромах. И сей час наремно звучал тонкогласный звон, вечернюю заповідующ молитву. Я восторгом⁷ очутился⁸ от сонной мысли, нїсколько слез пустив, благословив темную могилу с выраженїем сердечным: «блаженный вам покой», отдалился от ужасных міст. В отходї стрїтил убогаго селянина с косою на рамени, спросил его о дневном ділі. Он сказал, что косил траву зеленую для быдл своїх — и тогда єще болше распалилася моя грудь, и закричал: «О, колько невинных весело цвітущих трав, колько развиватися начинающих цвітков иссікла немилостива твоя коса, только молодых тілесных цвіточков падает под неумолимая Смерти жестокою косою!»

⁶ **Отрупїти** — видав, у значеню «остовпїти».

⁷ **Восторгом** — видав, у значеню «піднесено». В орігіналі было напечатаной так: «всторгом». Видав, туй проскочила печатна хыба, котру сьме виправили.

⁸ **Очутитися** — туй у значеню «прочнути ся», «прийти ид собі».

Так пришов в хижинку мою, и цілую нош в ужасном проводил сні. Виділ, як иногда⁹ Пророк, кости без славы; и потрясся душою, и воскликнул: «О, Господи! По толиких работах, тяжких язвах, по толиких мозолях бідный Русин так бесславно гнієт, одиною увеселяся надеждою всеобщаго Воскресенія!».

⁹ **Иногда** – туй, видав, у значеню «даколи».

ДРАМАТИЧНІ ТВОРЫ

ДОБРОДѢТЕЛЬ
ПРЕВЫШАЕТЪ БОГАТСТВО.

И Г Р А

ВЪ ТРЕХЪ ДѢЙСТВІЯХЪ
по простонародному изреченію въ пользу
Народа Карпато-Русского

отъ

Александра Духновича.

ВЪ ПЕРЕМЫШЛИ,
Тѣломъ собора русскихъ Крылошанъ.
1 8 5 0.

Добродітель превышает богатство

игра в трёх дієвствіях

ОСОБЫ:

МНОГОМАВ ФЕДОР, богатый мужик

ОЛЕНА, его жена

ФЕДОРЦЁ, сих любезный сынок

ЛЕСТОБРАТ, сусіда и побратим

ПАРАСКА, его жена

АНДРІЙ } сих діти
МАРЬКА }

ЧЕСТНОЖИВ, другий сусіда, колесарь

ИВАНКО } его діти
НАСТЯ }

МУДРОГЛАВ, учитель и дяк

ЧМУЛЬ, жид-корчмарь

БОГУМИЛА, вдовиця

АНТОНІЙ } ей діти
ТАТЬКА }

НЕЗОХАБ ЮРКО, ворожиля

ХРАБРОСТОЙ, офіцір военный

БОГОБОЙ, жебрак

СУДІЯ с присяжными.

Больше вояцы, мужики и діти

ДІЙСТВІЄ І.

КОРЧМА У ЧМУЛЯ

ЯВЛЕНІЄ І.

(Многомав, Лестобрат и Юрко сидят за столом.

Чмуль шапочку в руці держит и стоит)

ЧМУЛЬ: Что розкажете, мої любы панове, ци паленку, ци вино, ци пиво — вшытко маю, завчером ем приніс ганискову из Дуклі, вино из самого Токаю, а пиво из Шебеша, такое, як золото; розкажете и закусити?

МНОГОМАВ: Вшытко дай жиде, годен я заплатити и за вшытку твою худобу!

ЧМУЛЬ: *(Иде до коморы сміючися)* Мою худобу... ай вай, и цілоє село вы бы выплатили! О, вы пан, кто бы ся с вами міряв? *(Иде и дораз прибігне с склянками и наливає)*. Видите, як золото, то правдива оковита, то я лем для вас держу, пане Федоре, ани за дукат бы-м другому не дав. Дай Боже вам на здоровля!

МНОГОМАВ: Пій, сусідко, ний люде гварят здоровы, што їм ся любит, мы пили и будеме, лем дай Боже здоровля... пійме, покля жиєме, годен Федор заплатити!

ЛЕСТОБРАТ: *(облизуєся)* Ой, годен тай годен. Другого Федора уже на світі ніт больше. Многомава знають и в Мараморощі, по Эрделю и по Оломуцю; хоть где обернеся чоловік, всягды ся за Федора просят, Федорова слава цілого світа, Федорови и панове чести дають, а село за его розумом иде. Лем дай вам Боже здоровля, гроши вам не минут, хоть бы съте їх с ложков їли, та їх не скельтуєте!

ЧМУЛЬ: То иста правда... Але Юрко штось смутный, не піє... што ся журите?

ЛЕСТОБРАТ: А што ти за біда, ты веселым бывав, а теперь сидиш, ги сова?

НЕЗОХАБ: Што бы ми было, мало роздумую, як бы дашто заробити; ай уже добрі! *(Мургне на Чмуля)*.

МНОГОМАВ: *(Уже мало напийтій, співає)* Ла, ла, ла! Братя, мені уже ту уныло, идім до Мошка, а чей там ся розвеселиме; подь, Василю, а ты, Чмулю, запиш!

ЧМУЛЬ: Добрі, пане Федоре, еше не много маєте, ходьте здоровы с Богом, а прошу прийдите к вечеру *(Федор и Василь отходят. Чмуль Юркови до уха шепче)*.

НЕЗОХАБ: *(тихо)* Добрі, добрі, Чмулю, лем ты ждай в повночи на загороді, приведу я ти и десять, кедь хочеш... але еше сь не заплатив за яловку; ци чув есь, як Богумила ходит нарі-каючи?... Ой, можеш ты, небого, уже глядати; что раз до Чмулёвых рук впаде, то больше не згине.

ЧМУЛЬ: Но лем мудро, Юрку, не забавляйтесь, бо ноч коротка, абы сьте в повночи уж ту были, різник дораз прийде! *(Незохаб отходит)*.

ЧМУЛЬ: *(сам, пише с крейдов по столі и рахує)* Ферциг, ахт унд ферциг, гиндерт¹... Яловку різник отпровадив, коні уже за Бескидом, дораз ту Гершко по други... но тоты уже готовы; Федор напеся, а коні — фур за Бескид. *(Отходит)*.

(ПЕРЕМІНА)

ДОМ ФЕДОРОВ

ЯВЛЕНІЄ II.

ФЕДОР, ОЛЕНА, ФЕДОРЦЁ

ФЕДОР: *(иде напийтій)* Так не дам! Хоть го дораз чорт возьме... Жено, світи, посмотрю мою маетность! *(Олена запалит каганець, Федор отворит ладу, выбирає мішки, єден за другим, и пугильярь великий)*. Ту суть тысящ, ту два тысящи золотых — сами талляри, ту пять сто, а ту тысящ пять сто, сами двадцятники, а на контрактах — три тысящ... Ой, ци я не Федор, ци я не богач? А хто ми роскаже, ге? Я не боюся никого; видиш, сыне, то вшытко твое, не треба тобі школы, твоя мудрость — адде! *(Указує на мішки)*. Маєш ты дукаты, таллярі, рублі, дватцятники — што ти душа забagne, лем дай ти Боже здоровля, а вырасти скоро, я тебе оженю, панічку возьмеш, а я ти куплю село, будеш ты паном

¹ Сорок и сорок вісім — буде... сто.

прото, а жебрачина все остане жебрачинов, хоть и сто раз Ярмолой² переучит.

ОЛЕНА: Так, любый Федореньку, так; о, як ем ся розсердила, што и теперь трясуся; недавно ту быв учитель. Панотець го посылав, и так брехав, чом Федорцѣ до школы не иде? ой так, абы го там били; ой, на мою дитині не буде ся такой світовый збытковати; ...и вчера тя били, ци так, сыноньку?

(Цілує Федорця).

ФЕДОРЦѢ: *(плаче)* Ой, мамко, кедь бы вы знали, як мене болит, што и вчера учитель почубрив мя, а коліна аж ми попухли от клячання... О, мамко, я уже не пойду до школы. Мае нянько дукаты, чому бы я ся учив, ци так, мамко?

ОЛЕНА: О, Боже мой! Укажь лем, сыне, колінка! *(смотрит)* О, ноженьки мої, аж попухли! *(цілує Федорцѣви ноги).* Федоре, Фе... позирай лем, позирай, як твою дитину скалічили, ци видиш ты! О, Господи, небожаточко як плаче; ой, я про дурну школу не дам убити свою дитину. О, на моем Федорці не буде ся світовый учитель збытковати; Федорцю, ты ми больше до школы не пойдеш!

МНОГОМАВ: Так є, не поїде... а кедь тот смітник учитель лем дашто ти повість, то я єму укажу дорогу, ...пустыня, ани чоловік не знає, выдки пришов, оборванець єден, а теперь на наших діточках буде ся мстити... Федорцю, ты до школы не пойдеш, бо тобі школы не треба; я не ходив до школы и прото я — пан, моя школа адде! *(указує на мішки).*

ОЛЕНА: О, любый мой Федореньку, аж теперь я тебе люблю, подь поцілую тя! *(Цілує го).* Но, Федорцю, уже все будеме ведно, научу я тя молити, и Отче наш, и Богородице а Вірую; хоть и не будеш знати, та нич, и нянє ти не знає, а прото он пан, прото и ты будеш дукаты личити, а няй пукне з їду тот голодный професор.

ФЕДОРЦѢ: Я лем с вами буду, мамко, где вы, и я там пойду, уже ми свободно буде и до корчмы с вами ити в неділю; няй там учитель чинит, што хоче, бо знаєте, мамко, же и генто клячав ем, же м с вами в корчмі був, коли так красно гули, тямите, мамко?

² Ярмолой — ірмолой (ірмологіон).

ЯВЛЕНІЕ ІІІ.

Презній, БОГУМИЛА и ТАТЬКА с завязаным оком

БОГУМИЛА: *(плачучи)* Слава Ісусу Христу..., дай Боже вам добрый день, пане Многомаве!

ОЛЕНА: Дай Боже и тобі, а што ты хочеш, пустынё?

БОГУМИЛА: Перебачте, папі сусідко, але я пожаловатися пришла; видите, ваш Федорцё моюй Татьці камінём око выбив.

ОЛЕНА: Добрі учинив, нйй она, пустыня, к Федорцёви не ровнится... Смотри лем: жебрачина якась, нйй она ся с циганы грає, а не с богатым Федоровым сыном... вон ми с обыстя, жебрачино!

БОГУМИЛА: Ой, Боже мой, Боже, та уже богатому Федорцёви свободно над худобнов сиротов збытковатися? О, помилуйте, пожалуйста, теперь иду до міста: хоть лем на ліки дайте ми дашто, бо може ми дитина осліпнути!

ОЛЕНА: Та нйй ти осліпне, и так лем жебрачка из ней буде, така як ты, а мой Федорцё ей нич не учинив, ци так, Федорцю?

ФЕДОРЦЁ: Правда, же нич, я ей и не видів, она, собака, лем бреше.

ТАТЬКА: Та кто другой як ты? Я ишла на воду и ледво воду начерпала, як ты все до воды каміня метав, молила м ти ся, абы съ ми хоть начеряти дав, але ты не слухав и так зачав до мене шпуряти, же и єдным камінём око съ ми выбив.

ФЕДОРЦЁ: Брешеш, собако, бо я тя и не видів, ци не так, мамко?

ОЛЕНА: Так сыне, так. О, знаю я твої гадки,... жебрачино, не маєш што жерти, та таким способом хочеш вылудити от мене, ой, з того нич не буде!... А чому ты не богата, ге? Бо ти ся робити не хоче, лем бы съ налегко жила... знаю я тебе, собако.

БОГУМИЛА: Нйй вам Господь заплатит и нйй вам богатство нигда не оскудіє!

ФЕДОР: *(пробудится от дремли)* Што то ту крик в моём обыстю, а не идеш, паскудо?

БОГУМИЛА: Иду уже, иду, нйй вас Бог так помилує, як вы мене пожаловали! *(Отходит с дівчатком, и Олена с Федорцём другими дверьми отходит).*

ЯВЛЕНІЄ IV.

БОГОВОЙ и ФЕДОР

БОГОВОЙ: Слава Ісусу Христу, пожалуйте убогого каліку! Двадцять літ вояком був, тепер на мадьярской війні, под Доброчином ногу утратив, уже м не годен служити, не собі заробити фалаток хліба, пожалуйте во имя Божое!

ФЕДОР: А што ми до твоєї ноги, десь стратив, я ти не справлю другу, иди до сусіди, он колесарь, та ти справит таку, што нигда не буде боліти!

БОГОВОЙ: Не прошу я от вас ноги, я радуюся, же про моего Царя и про мой народ загубив єй, вдячно и голову бы м положив, но прошу от нас кусок хліба, пожалуйте!

ФЕДОР: Про кого єсь утратив ногу, от того и жалованія проси, ты за мене не воєвав!

БОГОВОЙ: О, глупое невіжество невіжеств, та за кого я воєвав? Ци не за вас и вашу худобу? Скажите вы, завзятий чоловіче, если царю послуживше, не служиме ли и всім сожителям? О, вы, як я вижу, не много понимаете, бо, слушайте, если хто вам служит, не служит ли он и цілому домови вашому? Ваш слуга не єсть ли и дітей ваших слуга?... Хто вас от нещастя, от злодія, от бід захищаєт, не захищаєт ли он и сына вашого, супругу вашу, и все имініє ваше?... Так каждый царю послуживши, не служит ли и всім подданным его? Бо што єсть царь? Вы не понимаете, но я скажу вам: царь єсть отець крайны своей, єсть отець своїх подданных, а мы всі діти его єсьме, и вы — син царев, хоть єсьте того и не достойні,... айбо нич то, то случится, же и найдостойніиший человек злостивого сына получає. О, вы недостойный отечества и народа нашего славного член! Не знаете ли вы то, же кедь ласкавый и милостивый наш царь войну утратит, кедь враг побідит его, тогда весь наш славеньский народ згине, разьидутся всі Русины, так як погибают пчолы погибшей матери? Прекрасна бесіда наша и церковный обряды счезнут; мы бы уже не называлися Русинами, если бы не побідили мы врагов наших; бо враги царя были и наши враги, а приятели царевы суть и нам приятелиє!

ФЕДОР: А што ти до того — я не маю врага; у мене єсть гроши, та я не боюся никого!

БОГОВОЙ: Подякуйте Богу, же мы ту не допустили неприятеля, бо

тогда немного было бы вам осталось! Но с вами говорити только значит, як с конем ся молити... вы затверділого сердця глупый чоловік; видно, же вы в школу не ходили, нич доброго есте ся не научили; я от вас не прошу жалованія, маю я милостивого Отця, он мене жалує, и буде; и прото узнайте, же мені моя куляга вдячнійша, як вам ваше богатство, што го дідко забере!

ЯВЛЕНІЄ V.

Прежній, ОЛЕНА с ФЕДОРЦЕМ

ОЛЕНА: (вбігне) Федореньку, Фе...! Ой, біда — коней ніт... и Сивулька пропала... кажут, же уже по полночи їх не было, Иван десь пойшов глядати; то наисті украли,.. бо то смуток уже, як ту крадут: вчера Богумилину яловку украли — ай ний бы ей там крали, с Богом, але мою худобу... ой, Федоре, радь дашто, радь!

ФЕДОР: А хто бы смів мою худобу рушати, а ци не знає, же Федорово не свободно кинути? Дораз укаже Федор, что он може; цілоє село буде платити.

ОЛЕНА: То наисті колесарёва робота, бо он ся так ховат.

ФЕДОР: Та го повязати дам, иди ми по уряд, ний ту дораз прийдут, они повинны на розказ Многомава прийти, бо кедь ся завою, та я укажу, што Федор годен.

ФЕДОРЦЕ: Наню, та и мое гачатко пропало? О, бодай того колесаря дідко морив! Прото он мене и вчора собачив, гварив, же из мене нич не буде, же я на шибені умру... О, няню, бійте го, повяжете го, бо я уже и на улицю не годен перед ним вийти!

БОГОВОЙ: (смотрит на Федорця) А ци то ты, сыноньку? Так правду говорив честный колесарь, бо наисті з тебе нич доброго не буде; ци не тямиш, як ты скарідно брехав? О, ты, бесстыдний черваче, так бесстыдний слова и между вояками скарідно слухати! Сыне! Ты збыткуєшся над людьми, тебе Бог не благословит, бо ты бесчестный и злочестивый, як Хам.

ФЕДОРЦЕ: Ой, мамко, ци чуєте того каліку? Бійте го, бійте!

ОЛЕНА: А не мовчиш, каліко, ты будеш мою дітину псовати? О, не буде он от никого хліба просити, має он дост, иди до чорта,

бо я ти дораз с кочерьгов укажу дорогу! Вон ми из обыстя!
А ты, Федоре, пильнуй, бо то лем колесарёва робота, и не
другого.

БОГОВОЙ: Иду, иду, и больше не перекрочу ваши пороги, бо тут
мамона и гріх перебиває, ту закланое богатство! Боже вам
заплать! (*Отходит*).

ФЕДОР: Сыноньку, иди лем до Чмуля, ачей он дасть порады; то —
честный жидище, он мудрый, дашто буде радити! (*Федорице
отходит*).

ОЛЕНА: Ай Федоре, ци бы не было добрі пойти до Щербанувки, к
Юркови, ворожилеви, он каждому повість правду, он знає
наисті?

ФЕДОР: Мудро думаєш, ачей он ту буде, бо вчера єм го у Чмуля
видів.

ЯВЛЕНИЕ VI.

Прежній, ЧМУЛЬ, НЕЗОХАБ и ЛЕСТОБРАТ

ЧМУЛЬ: Дай Боже вам здоровля, што роскажете, пане Федоре!

ФЕДОР: Витаї, Чмулю, и ты, Юрку. Ци слышали вы, што ся у мене
стало сеї ночи; мої коні и ялівку украли.

ЧМУЛЬ: Неможна річ! А хто бы посміливался пана Федора худобу
рушати?... То не може быти, лем заблудили дагде, та они
прийдут; знаєте, же шкапина псина иде; а ци пошов їх дахто
глядати?

ОЛЕНА: Тадь Иван десь пропав за ними.

ЧМУЛЬ: Можно, же он сам на пашу їх вывів; не трудься, Федор-
ку, — ай вай... пане Федоре, они сами прийдут!

ОЛЕНА: Ой, чорт їм прийде; Фенна гварит, же по полночи ишли до
стайні обое с Иваном, и стайня была заперта на ретязь, а
коній не было, ани яловки.

НЕЗОХАБ: (*раздумує, мормоче*) То наисті он... я думаю, але дораз
увидиме.

ОЛЕНА: О, Юреньку, змилуйся, пожалуйте, дайте рады, пово-
рожете лем дашто, вы наисті знаєте, бо вы все знаєте; по-
радьте, о, порадьте!

НЕЗОХАБ: Дайте єден новий горнець, сито и ножички; я дотля принесу зіля!

(Юрко єднов, Олена другов сторонов отходит).

ЧМУЛЬ: Багма Боже, он знає, де суть... он знає; ачей и повість; уже и Богумилі повів; знаєте, же то чоловік божий, то наисті пророк.

(Олена на єдну страну иде, несе горнець сито, ножицы, а Юрко на другу, мормоче, головов мече, бурян несе в руках).

НЕЗОХАБ: Дайте горнець! *(Бере и бурян скубає, мече до горчка).* Чистой воды из потока дайте! *(Бере от Олены воду и ліє до горця).* Но понесите ид огневи, нйй кипит! *(Олена бере горнець и несе).* И соли дайте до горця; кедь маєте свяченой, и свяченой воды долійте!

ОЛЕНА: *(идучи)* Добрі, добрі.

НЕЗОХАБ: А вы, Федоре, держите сито! *(Федор держит сито, Юрко вяже мотузками и все мормоче, привязує ножицы на сито).* Но зажмурьте очи, и ты, Чмулю! *(Зажмурят очи; Юрко обертає сито и мормоче: мекеке, мекеке; квичит: кви, кви, кви; ерже, ги конь: ги, ги, ги; бечит, ги яловка: бе, бе, бе; мечеся, скаче, руками плескає, и нараз скричит):* Там є Унгвар, Доброчин! Та наисті понесли їх ид Унгвару, а оттам до Доброчина; теперь їх поит на ріці, два чорны коні, єден конь, друга кобыла, чорны, як галки, багаріовы узды на них, молоденьки по три зубы, шестьсто золотых стоят... там суть, там суть!

ФЕДОР: *(отворит очи)* Хвала Богу, так є: чорни по три зубы, узды багаріовы; то правда, о, я вижу, Юрку, же ты чорта маєш.

ЧМУЛЬ: Я вам гварив, же он вшытко знає; ой, то пророк.

ФЕДОР: То Антіхріст! Та уже ту суть, Юрку?

НЕЗОХАБ: Там їх поит на ріці, теперь лем за нима ид Унгвару! *(Олена несе горнець).*

НЕЗОХАБ: Ци уже скипіло?

ОЛЕНА: Уже.

НЕЗОХАБ: Но вылійте на помост, де стояли, а порог намастьте часком свяченым, абы босорка не урекля; бо ту суть босоркані!

ОЛЕНА: ой, суть, и тота собака Богумила — велика босорка; хвала Богу, же ёй яловку украли; дивтеся, добри люде, кедь она єдну Тарчуню має, а масло все до міста носить; я от четырёх рогатых коров не маю только, як она от єдної. Я чудовалася, что она раненько, уже на зорях ходит по хащи, все збирає якогось дідка, и дітища ёй волочатся по дебрї; ани не пустит свою Тарчуню на пашу, лем в стайні ю держит; ой, она то, собака, моїм коровам молоко отберає. (*Иде с горнцем*).

ЧМУЛЬ: Але не тото, не тото, но думай лем, хто їх украв!

НЕЗОХАБ: (*крутит сито*) Чудо, дивтеся, люде, колесо ся ука-
зує — и близ стає; ага!

ФЕДОР: Так є, то пустынник колесарь; а хто бы другий? Но пессій сыне! Ждай теперь, я вижу, чому он так по цілої ночи стру-
же а лопотит, ги чорт, пропав бы, и спати не мож перед ним.

ЧМУЛЬ: Наисті он, видите и Юркови колесо ся указало. О, то не-
злюдный человек, колько раз я его кличу до себе — не хоче
прийти; он єще на моем обыстю не быв; с честными людьми
не сходится, лем мудрує, якбы коні красти; ой, он то и мою
худобу покрав.

НЕЗОХАБ: Ани не сумнівайтесь, видите, и теперь го дома не є, а
вчера вечер єще був, праві в повночи отъишов; он піше не
любит ходити, не дарьмо гусарём був, любит ся на кони но-
сити и мясо їсти из яловок!

ФЕДОР: Айбо на моїх татошах не буде ся носити; позерай лем, Оле-
но, ци дома є! (*Олена отходит, Федор Юркови дає гро-
ши*). Ту маєш, Юрку, ти правду казав, уже я вынайду своє,
поставит їх колесарь хоть спод чорної землі.

ЧМУЛЬ и ЮРКО: (*отходят*) Но, будьте здорови, пане Федоре, а
не журьтеся, они ся найдут, лем ид Доброчину ся майте, на
Бескід ани не думайте; вечером вас запрошаю до себе!

(*Отходят*).

ЯВЛЕНІЄ VII.

Презнїї, ОЛЕНА и ЛЕСТОБРАТ

ОЛЕНА: Наисті, Федореньку, колесарь — злодій, там ани живо-

го духа не є, позамикано все на ретязі и колодки, ой, он то отпровадив мої коники... (плаче) ой, ой, ой, смуток бы на тя сів, смуток, горька бы ти доля, тай горька!

ЛЕСТОБРАТ: Та хто бы другий?... цілої ночі не спит, лем ходит як грішна душа, позор дає, як сова, товче с топором, што честны люде спати не могут; а то прото, абы обманив людей; и то не лем сам, но и діти єго, як молоды ястрябики, волочатся кады світ а по ночі збивають; та выдкі бы був так збогатів, ачей лем му дідко не наносит, ани хованця не має?

ФЕДОР: Так є, брате Василю, честный человек в ночи спочиває.

ЛЕСТОБРАТ: А в день с честными людьми розговорится, а тоту біду нигде не видно, а все го мара лем ид панотцёви несе, чудуюся на панотцёви, што с таков бідов забавляєся, ачей го псалтырю учит.

ФЕДОР: Ба дивится..., бо он знаєся прилизовати панотцёви, на службу несе; а чому панотець к мні не приходит? Бо я не дурень му на службу давати; а я не колесарь а с собов не дам так розказовати, бо я знаю, што и хто я.

ОЛЕНА: Бо панотець и с моім Федорцём так хотів бы ся забавляти, як с колесарёвыми дітьми, єще и той собаки Богумилы діти позберає, а так ся с ними провожує; ой, с моім Федорцём не буде!

ЛЕСТОБРАТ: Пане Федоре! Василя дома не є, тої ночі десь пропав — тогды, коли и коні; лем вы го дайте повязати, прутувати, напійме на него бочку паленки; и дотля пійме, докля ся не признає; а хоть ся признає, хоть ніт — має худобу, што накрав, назбивав, та дайте пощацовати и заплатьте собі, а за коньми ани не трудьтєся!

ФЕДОР: Правду гвариш, ты мудрый, Василю, дяк бы з тебе був, кедь бы сь читати знав.

ОЛЕНА: Але и тота бесчестна Богумила с ним розумієся; о, думаете, же они не познаваются; а чому колесарь не женится, а чому колесарёвы и Богумилины діти все ведно волочатся? Уже честного человека діти не могутся перед ними обстояти; лем подумайте собі, мой Федорцё ани сказатися не може перед ними! Ой, не глупа я, знают то люде, лем панотець сліпый, же не видит єї нравы. Но, Федореньку, до колоды

с ними, ний ся там ведно полюблять; ой, кедь бы еше и того премудрого Соломона префесора мож к ним придати, тогды бы я рада была!

ЛЕСТОБРАТ: Ай не того, ніт; ай, пане Федоре, идім право положи-ти, подьме до судії (*рихтаря*), чиньме порядки!

ФЕДОР: Ай ци буде дома теперь?

ЛЕСТОБРАТ: Он наисті або у Чмуля, або у Мошка, лем там про-сто идім, вынайдеме мы го; и честна громада там, та где бы была?

ФЕДОР: Иду, иду, но наперед замочмесь! (*Вынесе корчагу, піє и Василёви дає, а Василь долго тягне из корчаги*).

ФЕДОР: Ой, куме Василю, ты так пієш, ги дуга; но лем пій, є у Фе-дора дость!

ЛЕСТОБРАТ: И буде аж во віки віков, аминь. (*Отходят*).

ОЛЕНА: (*сама*) О, засвічу я тобі, ціфровянко, аж засліпнеш, соба-ка єдна, с своїми щенятами — будеш ты памятати Олену; укажу я тобі, ци мой Федорцё шибеняк; буде тобі горький шибеняк, и твому любому колесарёви; ой, укажу я тобі!...

ЯВЛЕНІЄ VIII.

ОЛЕНА, МУДРОГЛАВ, ИВАНКО, НАСТЯ,
АНТОНІЙ, ТАТЬКА, наслід — ФЕДОРЦЁ
(*Мудроглав веде за руку Настю и Татьку, Настя —
с завязанов головов, а Татька — храмає*)

МУДРОГЛАВ: Слава Господу, честна Олено! Адде снову нещастя, Федорцё уже так розвився, же діти уже перед ним не об-стоятся; и кедь то так далей буде, та панотець повинен буде у пана комісаря скаргу чинити; ци видите: єдно дівча кров заляла, другое — храмле, а тых добрых и честных хлопчи-ков побив, камінями наметав; хто єму уж так много сваволі вытерпит? Прото панотець еше раз наминає вас, абы сьте на Федорця позор дали и єго до школы посылали; бо иным способом и вы безчестні останете, и з Федорця збойник буде!

ОЛЕНА: А што панотцеви, што тобі до мого хлопця? Мой хлопец не притиснеся ани на панотця, ани на тебе світового; мой

хлопець больше сыра їсть, як ты хліба! (*Руки на клубы зложит*). Позирай ты себе и свої діти, мому Федорцєви твоєї школы не треба, бо его школа адде! (*Указує на ладу*). А тоты пустынї што ту ходят? (*Указує на діти*). Злодійски діти, лем крадучи ходят, так єсте їх выучили? (*Глумится*). Ой, красны діточки, дораз я вам укажу вашу честь! А вы, дячку, заступаєте таку ледачину? Ой так, як бы я не знала, же и вы суваєтеся к собаці Богумилі, и прото тых черваков так заступаєте, а мого Федорця утопити бы сьте хотіли? Я с вами не маю нич, идьте собі до дїдка, мою дітину не рушайте, бо вас дораз с кипятком обпарю!

ФЕДОРЦЄ: (*на окно*) Так мамко, так, бійте їх, бійте!

ОЛЕНА: Подь, рыбонько моя, вду, подь, премилений мой соколику, мой соловейку любый, не бойся! А вы — вон из мого обыстя!

МУДРОГЛАВ: Дай Боже, абы из соколика сова, а из соловейка ворона не сталася! Честна Олено, распмятайтеся, што чините; бо не в богатствї щастя залежит, але в богобойной, честной жизни; ци не слышали вы, Оленко, проповідь панотцеву, як ясно говорив из книги Іова: *«Аще соберет богатый якоже землю сребро, и якоже брєніє уготовит золото, сия вся праведнии одержат, имїніа же єго истиннии возмут, будет же дом єго яко молїє, и яко паучина, яже снабді»*? О, вы не хвалѣтеся с богатством, бо оно крыла має и легко полетит, як ваш соколик и соловей; але сердце сокрушенно и смиренно Бог не уничижит!... Оленко, памятайте, же земля єсте, и в землю возвратитесь, и нич не возьмете, як чотыри дошки, а яже уготовили єсте, кому будут?!

ОЛЕНА: Федорцєви! А пак што тобі до того, бо дораз пойдеш, выдкы и пришов єсь?!

МУДРОГЛАВ: А хоть де пойду, всяды с Богом пойду, и Господь ми буде помагати; но вы, вы обернитесь уже к Богу, не утісняйте сироты и вдовицы, бо то грїх до неба вопїюцій! Ци вы думали о Євангельском богачови, ци слышали сьте даколи, же: *«Блаженни нищїи духом, яко тїи Бога узрят»*? Роздумайте, што Бог рек богачови: *«Безумнне днесь душу твою стяжут от тебе...»*. Слухайте єще dalej!

ОЛЕНА: Я не хочу вас слухати, я вас не просила за казателя, повіжете

и панотцёви, ний ся он до моїх річей не мішає, бо з знаю, што чиню; я му до церкви не пойду, ани сповідатися му не буду, знаю я, де монастырь!

МУДРОГЛАВ: Ніт! Слухайте єще!

ОЛЕНА: *(россердится)* Кажу ти, смітнику світовый, я от тебе не хочу ся учити, иди вон! *(возьме кочергу, а Федорице прибігне и возьме мітлу, Олена Мудроглава, а Федорице дітей біє и жене вон и кричит):* Вон, вон, злодію, с твоїми копылятами, вон! *(Мудроглав и діти утікают, мітаються и плахта упадає).*

ДІЙСТВІЄ П.

ДОМ СУДНЫЙ

ЯВЛЕНІЄ І.

(Судія (рихтарь) с присяжными за столом сидит, всі с покритыми главами, и Федор между ними, Чмуль, Незохаб, Олена и больше мужеских и женских особ беспокритыми главами стоят на страні а служитель (гайдук) при дверёх стоит с палицёв)

СУДІЯ: *(к гайдукови)* Иди до Чмуля а принеси на колесаря десять, а на Богумилу пять галбы! *(Гайдук отходит).* Дораз увидиме, як то має быти; то уже стыд, што ту дієся, каждый день новое злодійство; ани не знаю, де ми голова — сеї ночи пану Федорови коні и яловку украли, а Чмулёви — колеса ковані.

ЧМУЛЬ: И бочку паленки, платя и єден або два, а можно и три сусіки зерна, пшениці и Бог знає што; ай вай!

СУДІЯ: Из дзвона мотуз и Бог знає што; ту уже сами разбойниці, то єще в нас не было чувати; дораз дойдеме мы тому конца. *(Гайдук несе корчагу велику и дві склянки, положит на столі, и єден стакан (погар)).* Но, братя, замочтєся и так с Богом до работы! *(Піют всі и здоровкают до себе).* Честна громадо! У нас зле дієся, ту злодії сут — адде пану Федорови сеї ночи коні и яловку украли. Чмуль уже из села

повинен отити, только шкоды терпит, то не красна робота; у нас того ниґда не бывало, бо ани дідове наши не памятают, абы ту даколи крадеж ставалася была; Русины все в той річі найчестнійшиї люде были, ціла худоба могла сміло на дворі ночовати, не было у Русинов колодки, и ретязі лем про добрый ряд запералися, а теперь годі порядити; о, зле уже на світі!

ПРИСЯЖНЫЇ: Так є.

СУДІЯ: Теперь повинность наша злодія визнати, и так покараїме го прикладно або выженьме го из села; та знову так певно будеме жити, як наши предкове жили.

ПРИСЯЖНЫЇ: Так є.

СУДІЯ: Но добрії люде, ци знаєте, хто злодій у нас? Россудьте лем мудро: Честножив Василь, мы го за честного человека держали — в подозрінью є, адде повідят честній свідкове.

ЧМУЛЬ: Честны панове! То иста правда, же ту злодій колесарь, а не инший; знаєте, же он цілу ноч не спит, у него все світитися по цілых ночах, он не так жиє, як други честны люде, его в корчмі никто не видит, он не сходится с честными людьми, лем мудрує, як бы сбогатіти: видите, які воли має, яку худобу, его поле найбогатшое; не єсть поблизі ярмарку, абы он на нем не був, бо он там своїх товаришов має, он с мадярами сгваряєся; гварит, же колеса їм продає, ай то лем сліпота, засліпляє люди, айбо он не прото по ярмарках ходит; ай то ся знає.

ПРИСЯЖНЫЇ: Так є, истинно.

ЧМУЛЬ: Пану Федорови коні пропали и яловка сеї ночи, як гварят, в повночи, я не знаю коли, бо я їх не видів, но дость того, же колесарь ввечері дома був, а в ночи счез, и рано го не было уже дома, то єдно; другое, же он такого честного сусіда має, што его цілий світ честує (*на Федора указує*), а он не сходится с ним, бо му богатства завидит, яке му Бог дав, а с честнов Оленов все вадится, а дітину їх честну все наказує, як даякий професор; словом, он сам свой человек, с никим не товаришит.

ОЛЕНА: Лем с Богумилов!

ЧМУЛЬ: Так є, надератся с людьми, знаєте, колько раз мої гусы, пульки, качки загнала, а кедь бы був єм не отямив, та бы був їх порізав — и так дость моєї працы наївся, а што му

учинили мої гуси и пульки? Ай он наисті злодій.

ПРИСЯЖНІЙ: Так є.

ЧМУЛЬ: Але указалася правда, гвоздь в міху не мож затаити; честний и мудрий Юрко проуказав му правду: бо колесо ся указало на ситі, ци так Юрку?

ЮРКО: Так є.

ОЛЕНА: Айбо и тота собака Богумила с ним розумієся, она, пустыня, так жиє, як даяка пані, діти єй убрані, як паньчата, а непрестанно лем попод людски плоты ходит, с колесарём догваряєся, и діти їх все ведно суть, уже честного чоловіка дітина и на улицю указатися не годна перед ними; відь то знаєте.

ПРИСЯЖНІЙ: Так є.

ЛЕСТОБРАТ: Але што ту другое думати, ани не усумнівайтесь, бо то колесарёва робота, я му сусіда, та знаю, як жиє!

ОЛЕНА: С Богумилов!

СУДІЯ: Но, слышали есте честній люде? Я думаю, и присяг бы м, же то колесарёва робота.

ОЛЕНА: А я сім раз присягну, же и Богумила с ним; ой, собако єдна!

ПРИСЯЖНІЙ: Так є.

СУДІЯ: Но приведите їх сюда!

ЧМУЛЬ: Панове, прошу ласки! И мої шкоды пощацуйте: два кованы колеса — 20 золотых, бочка паленки — 50 золотых, зерна 12 коблов — 120 золотых, то учинит 325 золотых сріберных!

ПРИСЯЖНІЙ: Так є.

СУДІЯ: Но, замочмєся, братя, и подьме шацовати! (*Піют всі и потом отходят*).

ЯВЛЕНІЄ II.

(Честножив, и Богумила на мотузі повязани приведутся;
Гайдук несе колоду и за ноги їх до колоды посадит)

ЧЕСТНОЖИВ: (в колоді) О, Господи, што дієся на світі, злость, лжа и ненависть перевышила уже світлую добродітель! О, вы, безбожній, чому мучите нас, невинных, прошто вя-

жете? Што мы злого учинили? О, нещастна участь! Так то світ платит; в нем безбожнїй, неправеднїй, обманщики, окламниці, злодії и лестниці весело живут, они владіють, а убогий, честный, усильный человек терпит. О, наисті земля — злых мати, а невинных честных — мачоха! Но, не журуюсь тым, бо совість моя чиста и непорочна єсть — бо жив мой Сотворитель, мой Бог, он видит невинность мою, он єден годен избавити мя, як избавил Іону от кита, як избавил Петра и Павла Апостолов от уз грішничих, як избавил Данїїла Пророка от грозных и свіріпых левов, як избавил богобойных младенцев от печи огненныя. Не журися и ты, честна сусідко, Господь избавит и нас, потішит нас; можно, же Бог искушает нас, можно, же про наши или родителей наших гріхи терпиме; но хоть як то, если Господь допустил на нас сїя, он нас и пожалує, он помилує нас, як помиловал праведнаго Іова, наша надежда у Господа; он єще помилує нашу невинность, а злочестивых накаже; Господь — просвіщеніє мое и спаситель мой, кого убоюся?

БОГУМИЛА: Та што ділати, як на Господа надїятися. Знаю, же он мене, невинну, не оставит. Но діточки, мої, діточки, хто їх пожалує?

ЯВЛЕНІЄ ІІІ.

*СУДІЯ, ПРИСЯЖНІЙ и всі перваго явленія
(Особы наvernутся и голосно сміються)*

СУДІЯ: Научу я вас, злодії; знай теперь, Василю, же уже коні Федоровы виплатилися, честна громада по совісти осудила, и уже суд скончился. Твої волы и корова и Богумилина Тарчуня отдалися пану Федорови за коні, а честному Чмулеви за шкоды далася твоя корова и сусік с зерном и Богумилина телиця; а то лем так милосердно судилося, бо, по правді, ціла ваша худоба малася забрати; подякуйте пану Федорови и честному Чмулеви, же на вас милосердіє мали, теперь єще за суд заплатите 5 золотых и 50 галб паленки, и абы из вас люди приклад брали, та на каждой улиці достанете по шесть палиць, знаєте?

ПРИСЯЖНІЙ: Так є.

ЧМУЛЬ: Честна громадо, я прошу: пожалуйте їх, даруйте їм палиці;

мы обойдемся уже с вашим праведным судом!

ОЛЕНА: Ой ніт, той собаці Богумилі дайте хоть лем 12 корбачи, абы тямилла, як треба моїм коровам молоко отберати!

ЧЕСТНОЖИВ: Люде, знайте, што Бог на небі, памятайте на Бога и судьте по правді, абы и вас так Бог судил; я — невинный человек, но знаю, же и честна Богумила — невинна, смотрите на душу, люде, кайтесь, бо Господь не стерпит безбожность вашу!

ЯВЛЕНИЕ IV.

МУДРОГЛАВ и прежніи

МУДРОГЛАВ: Дай Боже вам здоровья, честна громадо! (*Не смотря на него*). Наперед вопрошаю вас: есте ли вы люде, или звірі, есте ли вы христіане, или погани? О, наисті вы честного, богобойного и православного народа славеньского члены быти не можете, бо славяньский народ — богобойный, а вы Бога и не внимаете; народ той є справедливый, а вы судите неправедно, и за тоту паскуду, дідкову юху, и душу продасте: уже пересмерділи сьте ся паленчисков! Скажите, што вам начинив богобойный и роботный человек Честножив Василь, што — порядна Богумила? Чему їх так катуєте?

СУДІЯ: А што вам, дяче, до того? Мы судиме справедливо, а кедь хочете знати, та ваш честный Василь — злодій, а Богумила с ним держит.

ОЛЕНА: И босорка є, от моїх коров молоко отъяла.

МУДРОГЛАВ: Василь — злодій? О, вы окаянны люди! Та ци є между вами, ци є в селі Василеви подобный честный человек?

СУДІЯ: Так є, не є такого другого, бо ту нихто коні не краде, лем Василь.

ОЛЕНА: С Богумилов.

СУДІЯ: Так є, с Богумилов; а чому же так збогатіли?

ПРИСЯЖНЫІ: Так є, то истинна правда.

МУДРОГЛАВ: Так є истинна правда? О, вы — сойки, вы — пяницы огавный! Василь и Богумила хоть и небогатыі, но с помочи

Божой вшитко мают, што їм потробоное; а вы всі схудобніли; а то уже иста правда. Але што тому за причина? Но слыште, я вам повім: бо Василь с Богумилов не переставут робити, усилюются, працюють — не ходят по корчмах, не пияницы суть, як вы; а вы уже пропали совсім, бо худобу вашу атсесь чорт (на Чмуля указує) забрав!

ЧМУЛЬ (сердитым голосом) Хто — я? Я не злодій, мене честна громада познає, най повість, ци я забрав, просьтєся и мудрого Юрка, а вы, дяче, идьте до чорта, хто вас ту звав? Бо я на вас право положу, за мою честь!

МУДРОГЛАВ: (не смотрит на жида) Вы всі — пияницы; уже сьтє всю худобу попропивали, бо из смердячої корчмы ани не выходите, упиваетєся день-днем, в ночи коргелюєтє, а в день — лежите; стыд, ганьба, уже и одежи доброї не маєтє на грішном тілі, босы ходите, як псы, поле вам пустое, а волов уже и десять не є в цілом селі; кедь чужий человек заблудит, ту, думає, же циганьское село.

СУДІЯ: Та мы — цигане?

МУДРОГЛАВ: Працуєтє по циганьски и маєтє по циганьски, бо яка праца, така плаца; дань уже два роки неплачена, панотецєва роковина задержана, моя платня пропала, уже єдного честного дома не є, будинки вам на громаду летят, церковь днесь-завтра упаде, діти вам голы, а вы цундрами трясетє, голодом моритєся, лем проклятый жидище тьє, як веперь!

ЧМУЛЬ: А вы, дяче, мовчте, хто вас за прекуратора поставив? Видите, панове господарі, як ми чести урыває! А не знаєтє го из села выгнати? Не знаєтє, же он ваш слуга, а так вам сміє казати? А вы не знаєтє, што му треба?

СУДІЯ: От завтра глядайте собі місто, дяче; мы такого мудреця не хочеме; и панотець може с вами ити, де хоче — наша церков, наши дідове ю справили, найдеме мы собі попа и дяка!

МУДРОГЛАВ: И панотець, и я пойдеме, коли хочеме; и наисті, кедь вы не поправитєся, кедь того окламника, здирьцю и душ ваших пекельника, Чмуля и Мошка, што вас пекельнов юхов напаває, не лишите, та наисті отъидеме; бо с вами уже пора-дити не мож; але знайте, же и вы выпустієтє, як Содома и Гомора, бо Господь долго терпит, але раз прийде час, коли уже каятєся нескоро буде!

ФЕДОР: О, пустыннику, не идеш, я тобі укажу, што Федор годен; не знаєте го там ид Василёви положить?

МУДРОГЛАВ: Радніе буду с Василём у колоді, як с вами у пала-
тіх, бо ліпша є честному чоловіку темниця, як безбожно-
му — світлиця; бо Василь — честный, богобойный чоловік, а
вы, ботатый Федоре — пяниця! Федоре, богатство минеся,
а честь николи: честь и добродітель есть бессмертна. Вы
сердитесь на честного Василя, то є естественна причина;
бо каждый чоловік лем собі равного любит: так пяниця —
пяницю, злодій — злодія, а честного чоловіка убігає, як бы
стыдался от него. Так Василь в цілом селі подобного собі не
має; бо посмотрьте его будинки и всю худобу, все в ряді на-
ходится, обыстя его из тесаного дерева усиловно справлено,
жупою грубо закрытое, пелевня и стайні в ряді стоят и ліп-
ше, поряднійше приспособленны, як ваши обыстя; стадо его
тучное, поле его так, як загорода, обробленное, пчолы лем
у него самого суть, он за самый воск и мед по сто золотых
достане каждого року, у него возы кованы и все потребное
находится, он не должен никому, порцію виплатит чест-
но и грошеньки має за дость. А вы, о, пяницы, што у вас?
Обыстя вам спадали, не штобы стада, но и пса не маєте,
поле жиды сіют, голодом моритесь, діти вам не учатся, сло-
вом, вы всі уже жебрацы, бо паленка вам не допустит дашто
мати; паленка такий дідко, што одганяє щастье от дому, от
неї утікає імїніе, як чорт от священной воды!

ОЛЕНА: А што вам до нас и до наших дітей? Вы смотрите Богуми-
лины діти! О, знаеме мы, чому вы к ней бігаєте!

МУДРОГЛАВ: *(не внимає на Олену)* Честножив Василь днем ро-
бит колеса, возы и всячину строит, и сам добрый прибор
має, и людей спомагає, каждый день два золоті собі заро-
бит, в ночи струже, робит, мало спит, бо уже в перших ко-
гутіх встає, и перед зорями го видно на поли.

ОЛЕНА: С Богумилов; ой, знаєся то!

МУДРОГЛАВ: Так є, с Богумилов; бо и она працує, хоть землі не
має, цілий день робит, в зорях траву зберає, корову кормит
и прото больше молока и масла має, як вы, діточки ей робят
и учатся, а вы в пянстві и лїнивстві лежите, як цигане; прото
Господь благословив їх. Люде, позоруйте, абы вам праца
невинных горенька не была, бо кровавий труды Честножива

и Богумилины до неба кличут, так як кров невинного Авеля!

ЧМУЛЬ: Панове газдове! Я бы вам радив, жебы съте того дурного прецектора ту лишили; ный вам ся любит, — до мене; я го там не пуцу, видите, же то дурный!

СУДІЯ: Но, куме, дай там Василёви и той собаці по 11 палиц, а вы, дяче, завтра с Богом из села, мы такого мудрця не потребуе-
ме! Но, братья, до Чмуля! (*Идут*).

МУДРОГЛАВ: Идіте, ідіте до вашей пропасти; выведе вас Чмуль на добрый конецъ! Он, он то ту злодій, с Юрком, и так знае обмантити розум шаленых — пяницъ! (*К гайдукови оберне-ся*) А ты не досмілівайся перстом кинути тых честных лю-дей, дораз выпусти їх из бесчестной колоды, до котрой вы придастесь! (*Иде выслободити Честножива и Богумилу, притомни чудуются; Мудроглав к Судії*) А теперь дайте їм назад худобу, бо горенько ї платити будете!

СУДІЯ: То не буде! (*Отходит*).

МУДРОГЛАВ: Припали снову до Чмуля; но уже не є надїи, уже по-
шию в пеклі суть; а то вшытко про паскудну паленчиску! О, Боже, нросвіти їх! (*К Честноживу и Богумилі*) Идемe
и мы оттуду, бо ту грїх и неправость; не журьтєся, Господь
поможе вам, лем Богу служте и працуйте, и вся навернутя
вам! (*Отходит*).

(ПЕРЕМІНА)

САД, ПО НЕМУ ПІШНИК

(*Богобой стоит на пішнику, прислухуєся;
здалека слышати спів и разговор*)

БОГОВОЙ: А там діточки идут и веселятєся; о, як прекрасный є мо-
лодый вік! О, я уже больше не розвеселюся! (*Діти колеса-
ревы, Богумилины и Лестобратовы приходят співаючи,
каждое несе зайду велику, Богобой к ним*). А де вы были,
діятка, так весело идете?

АНТОНІЙ: В хащи были съме дідочку, сбрали съме грибы, а ци ви-
дите, як много несеме?

ТАТЬКА: Хотите, дідочку, и вы? Выберите собі, колько вам ся любить. *(Отверає зайдочку)*.

БОГОВОЙ: *(бере собі єден гриб)* Боже ти заплачь, дітинко! *(Діти всі отверають зайдочки и просят: «Дідочку, и из моїх, и из моїх берьте собі; о, відь у хащи є досыть, берьте собі!»)*. *Богобой бере от каждого*). Бог вам заплатит, рыбацька. А ци вы каждый день ходите на грибы?

АНТОНІЙ: Каждый день, єще перед зорями, и так, коли до школы треба ити, уже дома сьме.

БОГОВОЙ: Та што чините с грибами?

АНТОНІЙ: Та все маєме на обід и на вечерю; потому сушине и сухи дорого продаєме в місті. Дідочку, мы и гроши маєме; я уже двадцят золотых маю.

ТАТЬКА: А я маю уже пять золотых срібных, таки двадцятники маю, як сніг.

БОГОВОЙ: Та за самы грибы только назбирали сьте?

ТАТЬКА: О, ніт, дідочку, бо то на ярь, знаєте, идеме в ліс, збираєме цвіточки, наплетеме косички и несеме до міста, там панове от нас купуют, бо то панове люблят косиць а єдна пані все и хліба нам дасть, и гроши.

АНДРІЙ: А в літі на потоці рыбы и раки ловиме, и дому принесеме, продаме, бо то панове слизики так купуют, а за пструга великого и двадцятник дадут; пак идеме на грибы, на ягоды, на черешні, а в осени — на лишнаки, знаєте, коли чому час; и так и самы маєме, и людём продаме за пінязі, так собі сбе-раєме, о, мы уже много грошей маєме!

БОГОВОЙ: А птички не ловите?

АНДРІЙ: Ніт, дідочку, бо учитель так гварит, абы птички не рушати в лісі; бо птички так миленько співають и увеселяют сердце, пак и вредных черваков выїмают, и воздух чистят; о, мы не рушаєме їх, няй ростут, як їх Бог створив.

НАСТЯ: Видите, дідочку, нам нянєчко цілу одежу купив за наши гроши, и єще двадцять золотых маєме, мы дали панотцєви сховати; ото нам ся придасть!

АНТОНІЙ: А я собі купив и одежду, и ремінь, ножик и книжочку, такой красний молитвенничок маю, и єще єдну книжочку

читальную, знаєте, што у Пряшові продавають! Єще и пінязі маю; а як больше назбераю, та пойду до школы до міста, там буду ся учити.

АНДРІЙ: И я бы ишов, айбо мой нянько наши гроши забрав, о, уже и я бы быв мав 25 золотых, але нянько їх проклятому жидови дав за паленку; о, я уже му больше не дам, ай понесу панотцёви одложити; и як назбераю, та пойду до школы.

МАРЬКА: И я лем єдну хусточку купила; а хоть много грошей мала єм, але нянько и мої до Чмуля отніс и пропив, айбо я му уже не дам — и я до панотця понесу сховати.

БОГОВОЙ: Діточки! Няй вас Господь благословит; вы, наисті, честный діти; усилюйтеся, робте, працюйте; знаєте, же Бог человека на працю створив: хто працює, усилюєся, той и має, но все с Божов помощов, бо знайте діточки: як мы Богу, так нам Бог, и як присловко є: як ты Богу до церкви, так тобі Бог до мішка! Не смотрите вы Федорця, бо то бесчестный. Ой, из того нич доброго не выцвіне!

ЯВЛЕНІЄ VI.

КОЛЕСАРЬ, БОГУМИЛА, ПАРАСКА, прежній

БОГУМИЛА: *(плаче, руки ламле)* Ой, діточки мої, діточки! Уже я вас доховала! О, де вы ся теперь подієте?

АНТОНІЙ и НАСТЯ: *(разом)* Мамо, што вам є, чом плачете, мамочко?

БОГУМИЛА: Ой, діточки, діточки, злочестивий судії взяли нам корову, и все забрали, голу хижу нам оставили, а што найгорше болит — мене за злодійку держат, все имініє мое и честь пропала!

АНТОНІЙ: *(дивится)* А про што?

БОГУМИЛА: Бог їх відає, про што; всю мою худобу и колесарёву забрали и Многомавови и Чмулеви отдали, больше як 50 галб паленчиска на наш роваш напили и теперь єще пійот непрестанно. О, діточки, рыбаьтка, де вы ся подієте?

ЧЕСТНОЖИВ: Сусідко, не журьтєся! Господь небесный видит нашу невинность, не опустит он нас; о, наша справедлива праца не згине, Бог так хотів искушати нашу постоянность,

абы нас достойных учинив своєї милости; ци памятаєте, як панотець казав на проповіді за праведного Іова, як он утратив всю худобу свою, а покоїно сносив вся нападенія, всі кривды, и Господь помиловав го и сторицею наградив му имінія? Будьте покоїны, уповайте на Господа: он милосердний Отець, он дає, он бере, в Єго власти суть вся, — да буде воля Єго свята! Далей узнайте сусідко, же як за злов тучов приємна погода, так за нещастєм, за смутком приємна радість и веселість приходит!

АНТОНІЙ: Не журьтєся, мамко, Бог не опустит нас! Он сиротам Отець є. Порадїме мы тому, я вам мої гроши дам, та купите собі корову; будете ся снову спомагати та Господь вам допоможе!

ТАТЬКА: И я вам дам мої грошеньки, та будете мати на потребу. — О, мамко, не годны мы вам отплатити за вашу старість, котору вы о нас мали; о, не годна дитина отслужитися родині своєї; прото, матушко, прийміте от нас вдячно, што можеме вам дати; а не журьтєся, перетерпите кривду, знаєте, як учитель казав, абы кривды терпеливо сносити, бо хто в нещастю непокойный, сам себе губит, як уловленна птичка, котра чим больше мечєся, тым горше ранитєся.

БОГУМИЛА: Няй вам Господь нагородит, рыба! Теперь вижу, яка я щастлива, бо Господь ми дав богатство великое в моїх діточках добрых. Антоньку! Я хотіла тебе до школы давати, а, о Боже мой, я теперь уже не годна; ой, то великий жаль!

АНТОНІЙ: Не старайтєся, мамко, у Господа суть богатства, поможе ми Бог! Знаєте, як учитель казав, же Добродітель превышаєт богатство! Сердце доброе и богобойное, чиста совість, добрый разум и честь суть таки богатства, што їх нихто не годеи отъяти. Не журьтєся, мамко, пойду я сам до світа, Господь помог Єгипетскому Іосифу — и ми поможе; и Татка пойде служити, но, ой, мамонько, як жаль вас оставити, але дармо!

ТАТЬКА: Я пойду до міста, буду служити, а гроши вам дам и все буду вам посылати; ой, годна я уже робити, бо вы мене научили працювати; не плачте, мамко, Бог нам поможе!

ИВАНКО и НАСТЯ: (разом). Няню, и ми вам даме наши гроши, спомагайтєся с ними, Бог вам поможе!

ЧЕСТНОЖИВ: *(плаче)* Ой, діточки, ний вас Царь небесный благословит; то вы в школі научилися, наисті, в школі! О, як то великое щастя, хто може до школы ходити, як сердце радуєся, як там молодое серденько справится, о, наисті, Бог помилує и вас, и учителя вашего.

ИВАНКО: Нянёчку, прошу вас, позвольте и ми с Антонём ити; я буду ся ремесло даякое учить та буду вам помогати!

НАСТЯ: И я бышла до службы, але вы як останете самы, о, Боже мой, кедь бы моя мамушка жила; а теперь я с вами остану, буду ся от нашего профессора учить и вам помогати робить; бо кедь бы вы похворіли або заупали, хто бы вам помогав? Я лем вам буду служить, нянёчку любезный! Но ты, Иванку, не забывай за нас.

АНДРІЙ: Мамко, и я пойду, буду ся дашто учить, приготовте прошу вас, и ми платя, пойдёме ведно, Господь попровадит нас!

МАРЬКА: А я повинна дома обстати. Нянько бы выштыку худобу промарнив та матери треба помогати. Ой, Боже мой, Боже, кедь то паницёви діти от сироты горши!

ПАРАСКА: Ой, діточки мої, яка я щастлива, же вас Бог так просвітив! Иди, сыноньку, с Богом, але все на Бога памятай, на нас не забывай; моли ся щиро Створителю, абы и отця твоего просвітив, и отклонив го от злого обычаю; бо он, — о, Боже мой — с Федором по корчмах блудит и все промарнит!

ТАТЬКА: Настько и Марько, сестрички, о, як ми жаль от вас розлучитися; но я так умінила собі и с Богом лем пойду; але прошу вас, дозерайте любезну мамочку мою, бо она сама, як палець, прошу вас, будьте ей на помочи! *(Отходят всі, лем Богобой останется)*.

БОГОБОЙ: Слезы точатся человеку, видящему толико нрав, так много душевных сил в невинных простых діточках. О, какое то щастя для человека — Школа! Як там дух, сердце и мысль просвітится! Бо сравним єдного школяря с другим неученым хлопцом — о, яка между ними разлука, як между голубом а яструбом! Школьски діти усилюются працювати, робить, а лінивый, педухи лем бігають, літають, и вдячнійше по жебріх пойдут, як роботы приймут; хто бы был то думав перед десять роками, же єдна дітина забавляючися через літо 25 золотых може собі заробить; кому бы было пришло на разум, же за грибы, ягоды, лишнаки, черешні, косички єдна

дітина себе одіти и еше гроши собі набыти годна? А потом, як доброго и щирого сердця суть школярі, убогого жебрака як вдячно, як щиро, як радостно споможут и щирою наременістю пожалують! О, давно того у нас не было слышано, давно діти бігали, все лем игралися, камінєм метали, по поли пастухами были, там сваволили, грішили, кляли, єдно от другого училися скарідно говорити, красти, шкоду робити, словом: давно діти росли, як быдлята в лісі, як дики люде, а Бога мало познавали и просто выросли, як дерева и бесчестный люде с них сталися, горший от тях, про которых праведный Бог світ потопом загладив; а теперь аж душа радуется, кедь видит просвіщенну и ученну дітину, як она знає чести давати людем, як знає пожаловати худобного, як отця, матерь честовати и спомагати, — словом, жиє и росте Богу на славу, людем на годность и собі на пользу. О Боже, помози, абы наш народ увидів сіє добро и не жаловав маленьку ону платню, за котору другим ученным народам сравнитися може! О, школа, школа, нравов стодола!

ЯВЛЕНІЄ VII.

(Честножив — Иванка, Параска — Андрія, Богумила — Антонька и Татьку за руку ведут, мають зайдочки на плечах и палиці в руках. Марька, Настя їх плачучи выпроважают, Мудроглав с ними иде, а Богобой стоит, призираєся; с далека Федорцё подскакує и больше дітей).

АНТОНІЙ: Мамко любезна, вернитея уже дому, вернитеся, мы по-маленьку поїдеме, де нас Господь провадит!

ТАТЬКА: Вернитеся уже а не журьтєся, мы так будеме ся справовати, як вы нас учили; суть еше и тут добри люде, они вас будут тішити и ратовати, а мы вам заженеме, што буде можно, поздоровте еше раз нашего доброго панаотця, будьте здоровы.

АНДРІЙ: Верните и вы, мамко, а давайте позор на няня, не пушайте го до корчмы, няй вас Бог помилує!

ЧЕСТНОЖИВ: Сыне мой, и вы, діточки, няй вас отець небесный провадит, уповай на Господа, злоє діло убігай и чисту со-

вість сохранияй, бо добра совість є потіха в бідах; словом, отдавай божє Богу, царєво Царю, а людем чини то, што от людей сам собі жєлаєш, так Господь буде с тобою. Бог ний тя провадит, а Ангел хранитель веде!

МУДРОГЛАВ: Не так діточки — поставайте рядом! (*В ряд поставают*). Вы, діти, неискусни до широкого світа беретєся, як птички из гнізда, на крыла пущаєтєся, но вы єще світ не познаєтє, я вас научу, слухайтє: Світ изобразитє собі, як єдноє великє село, де суть разных полов, племен и разных нравов и обычаєв люде; там суть честный, богобойны, справедливы, усиловны, добрі люде, але суть — и то с большєй части, суть лїнивы, неправедны, бесчестны, безбожны, лукавы, фалшивы окламники, заздростливы, словом, світовы люде. Но знайтє, жє честный, богобойный и усиловный человек от неправедных дужє много скорб и гонєний терпит, бо дїявол пекельный всягды має своїх помощников, котры на праведного нападают, так як яструбы на невинных голубов, як волцы на ягнята. Но Ангел хранитель заставляє праведного, хоть и многораз Господь допущає на него искушенїя, як на праведного Іова, на богобойного Іосифа Єгипетского, но пожалує его, як милостивый Отець и потїшит го снову. Прото, діти, Бога на сердци майтє, всегда с честными людьми схожайтєся, с богобойными товариште, а злых, фалшивых, нечестивых, лїнивых остєрігайтєся, бо блажен муж, и жє не иде на совїт нечестивых! Наибольшє варуйтєся от пияниц и так реченных коргелєв, марнотратников и бездїлников, от корчмы утїкайтє, як от біса пекельного, палєнки и иного напою не вкушайтє, свїжа водичка ний буде вам напої, а хлїб — їдло; но и остєрігайтєся от бесчестных особ, они прельстят сердце и приводят на блуд человека! Далє: до церкви усиловно ходьтє, Богу ся мольтє, каждому чєсть давайтє и не стыдайтєся убогих ваших, но честных родителей, не ганьбитєся повїсти, жє вы — Русины; народ ваш в чєсти держитє и заступайтє; так Отець небесный благословит вас, подасть вам силу и поможє вам в всіх дїлах и скорбєх ваших; люде жє будут вас чєстовати, и так с помощію божією найдєтє сокровище на небї и на землї! Тєпєрь жє, діточки, поклякайтє на колїна, испросьтє благословєніє от родителей, и так в имя Господнє пустьтєся на крыла, щастя Ваше глядаючи! (*Діти поклякают и родичі їх благословлят, и так повставают, цілуют родителей и друзей говорячи:*

«Будьте здоровы!» Пристоящіі плачут, а діти позбераються співаючи):

Зберайтесь діти,
Як птички, на крыла;
Широкий білий світ,
Всягды земля мила!
Всягды єдно сонце,
Всягды єдна доля,
Всягды промысл божий,
Всягды его воля.
Хоть куда поїдеме,
Все Бог буде с нами,
Он нас попровадит
Горами, лісами.
Хоть де повернеме,
Все Богу служити
Будеме, и честно,
Богобойно жити.
А вы, братя, люди,
Здравы оставайте,
Няй вас Господь тішит,
На нас не забывайте!

(Єще раз идут и цілуют своїх и отходят).

БОГОВОЙ: Голт³, діти! Вы самы не пойдете, вы світ не познаєте — я поведу вас и заведу в широкий світ, хоть о єдної нозі, укажу вам дорогу и буду вам за вожда; ну, сміло за мною!

(Богобой наперед, діти за ним идут).

ФЕДОРЦЁ: А де вы идете, хлопци?

АНТОНІЙ: Будь здоров, а поліпшайся, чесно ся справуй, иди до школы а слухай учителя!

ФЕДОРЦЁ: Не учи ты мене, но лем идьте оборванци, мені не потрібно с вами ити до світа, я не світовий — о, выжию я и ту с моїми дукатами, мені нянько купит село та я буду паном, аж буду, а вы можете и до Відня ити, та все жебраки будете!

³ Голт (німецьк. Holt) — стійте.

ДІЙСТВІЄ ІІІ.

(Случається по 10 годах поздне).

ДОМ ФЕДОРОВ

ЯВЛЕНІЄ І.

*(Федор в худобной кучі сидит на лавиці, в лихой одежді,
в хижі не є ничего, и журится.*

Олена лихо одіта, боса, стоить в куті и плаче)

ФЕДОР: Правду ми панотець казав, правду гварив и учитель, но я не слухав, худобка минулася, грошеньки чорт забрав, хижа спустіла, тепер кусок хліба не маю! О, приятели мої, де съте ся поділи? Покля Федор богатый бив, покля кормив, поив лестников, та и приятелей мав, а тепер не пожалуе никто худобного Федора; так то правда, же худоба в самотности, худобного каждый потупит, худобный стыдится каждого, але и то правда, же Бог платит каждому справедливо. О, дукаты мої, як ми ся минули, я думав, же на віки будут держати, а тепер богатый Федор голоден, оборванный, босый, як пес; о, Боже, помилуй мя!

ОЛЕНА: Ой так, можеш ты уже молитися, коли єсь промарнив богатство и мене нещастною учинив. О, кедь бы была я того знала, нигда бы я твоя жена не была; я вихована, як соколик, выросла в богатстві, в роскошах, а тепер хожу, ги циганка, кусок хліба жебрючи, а то все про тебе, марнотратнику; ой, нагнав ты мене до кузёго рожка! Федоре! Я тя лишу, я с тобов больше жити не буду.

ФЕДОР: Як ти дяка. То правда, же я марнотратив, я забыв о Бозі, я до дідка жив, но и ты ліпша не была. Олено, де муж марнит, там пол біды, але де жена блудом ходит, де жена пессімі путьми ся пустит, там вшытко до дідка пропадає.

ЯВЛЕНІЄ ІІ.

*(Богумила, убрана порядно, несе горнець молока
и білый хліб и дає Олені)*

БОГУМИЛА: Сусідко, не потупте божий дар, ану, похлипайте мало

солодкого молока а закусьте хлібика, бо вы дуже хвора, прошу вас, прийміте!

ОЛЕНА: (*с презирієм*) Я от тебе не прошу, держ собі твоє молоко; о, я не стерплю, абы ты из мене сміх собі чинила! (*Обертаєся от Богумилы*).

БОГУМИЛА: Сусідко, не сердитесь, прийміте ласкаво; видите, мене Господь пожегнав, ний му буде честь и хвала, я вам все принесу, відь Бог прото нам уділит, чтобы сьме и другим уділили; прошу, прийміте пріятно; Господь милостивый, еше и вам наверне, так як ми навернув, не отча(я)вайте, уповайте на Господа, он сам годеи вас потішити!

ФЕДОР: Боже вам запласть, сусідко! О, вы честна особа, я стыжуся вам до очей поглянути, я вас дуже оскорбив, но теперь Господь заганьбив мене пышного. Сусідко, молю вас, отпусти-те ми великий мой гріх!

БОГОМИЛА: Любезный Федореньку, не оскорбили вы мене, я о том больше не тямлю; Божое то расположение, да будет воля Господня! Божая воля, чтобы кривды терпеливо сносити. О, колько раз прогніваеме Бога, и он милостивый прощае нам; он поможе и вам, лем не опустьтєся Єго, не отдалился рука божая от вас, памятайте на святїї слова Пророка: Услышит тя Господь в день печали, послет ти помощь от святого, и дасть ти Господь по сердцу твоему; оставайте здоровеньки с Богом! (*Отходит*).

ОЛЕНА: (*мечєся*) Єще и тота собака высміваєся с нас! Федоре, я то не годна стерпіти, я иду, я ту не буду, пойду межи люди, де мя ни хто не знає, волю служити, а сміх из себе чинити не дам!

ФЕДОР: О, ты скарідна грішницѣ, и доброе діло не узнаєш; ты, завзята бабище, подякуй Богу, же ты люди не лишают; в бідах и скорбєх еше гордиться — то уже истинное неблагодарство, то злоба діаволя! О, Боже мой милостивый; о, праведен еси Господи, и правы суть суды твої! (*Бере горнецъ и хлипає*). Так, богатый Федор худобному нигда єден пінязь не уділив, а теперь из чужой ласки годуєся! На, Олено, похлипай а поправся! (*Олена гнівливо бере и їсть*).

ЯВЛЕНІЄ ІІІ.

ЧЕСТНОЖИВ и прежній

ЧЕСТНОЖИВ: Дай Боже вам здоровля, сусідко! Не презріте, Федоре, што ми Бог пожегнав, прийміте вдячно! (*Дає Федорови єден хліб и грудку сыра*).

ФЕДОР: (*плаче*) О, брате мой, та ты не сердиш ся на мене? О, брате Василю, як я стыжуся, як я тебе образив и россыпав, а ты еще помагаеш мені в моєй узкості! О, сусідко, ци можеш ты ми отпустити мою вину? Я тебе презрів, а ты в узкості мене захищаєш. Брате, кедь бы сь видів сердця мого рану, то велика болізьнь — то в смятеніє, то в стыд приводит душу мою! (*На голос плаче*).

ЧЕСТНОЖИВ: Федореньку, перебачте, не журьтєся, уповайтє на Господа, помнитє на праведного Іова: «Господь дав, Господь взяв; да будє волє Єго свята».

ЯВЛЕНІЄ ІV.

МУДРОГЛАВ и прежній

МУДРОГЛАВ: Федоре, аддє вам панотєць послав мірку зерна и по-здоровляє вас, абы сьтєся не журили. Зачнитє снову во имя Господнє працювати; бо солодкий ячминный хліб, властными руками заслуженный, як из чужих рук пшеничный!

ФЕДОР: Господь няй заплатит вам и панотцєви! Но я стыжуся панотця, и вас соромлюся, бо дуже оквилив.

МУДРОГЛАВ: Нич не стыдьтєся! Панотєць не гніваетєся, и я не уважаю на минувшєся время; лєм вы, Федоре, зачитє другий живот, працюйтє, мозольтєся, а на корчму крєст вєржтє, та вам Бог поможє, у Бога суть богатства, он исправленного грішника милує, и помилує!

ФЕДОР: Ай так, пане дячку, та як зачати — ани худобки, ани серстины не маю, ани землиці, словом, ничого на світі!

МУДРОГЛАВ: Та дайтєся до ремєсла, до якої либо роботы, наприклад, научитєся коши плєсти, ріжтє прутя, то не тяжко ся научити, не ганьба и мїтлы правити, и коши на возы, и на други потрєбы правити, є забавка лєм, и из того честно мож выжити. Соединитєся, спойтєся с честным колєсарєм, он

вас буде управляти, и так с помістю божиею еше можете достигнути став прежній!

ФЕДОР: Боже вас благослови, пане дячку, аж теперъ вы мені розума додали, наисті так буде, о, уже не боюся голоду! Брате колесарю, я тебе дуже образив, но прошу и перепрошую тя: отпусти ми, прийми мя к собі за помітника, я знаю и робити, буду кошки плести, буду ся усиловати, буду с тобов робити, буду ти служити, як найвірнійший слуга! О, дай Боже здоровля, не боюся голоду; жено, не журься, ты будеш прутя різати, я — кошки плести. Бог нам допоможе!

ОЛЕНА: Та плеть собі тай плеть, я не прото ся отдавала за тебе, абы м кошки плела, верни мою худобу, што м ти принесла!

ФЕДОР: Твоей худобі ты сама шию сломила, пусто живючи, лежачи и роскошуючи, надобyla есь, што теперъ маєш; як есь собі постелила, так будеш и спати.

ЯВЛЕНІЄ V.

ЧМУЛЬ в шапці, и не поклонится, и прежній

ЧМУЛЬ: Федор, порахуймєся, я уже не могу так довго ждати! Бо де мой интерес, де лихва от грошей? Еше довжен есь 97 золотых 48 крейцаров в сріблі. Но, коли виплатиш, ге?

ФЕДОР: Чмультку! Бог ти заплатит, я уже не маю чим платити; відь вшытку худобу мою забрав еси, та де бы я ти довжен?!

ЧМУЛЬ: *(с гнівом)* Хто? Я забрав? Твою худобу чорт забрав, не я; я не злодій, я ти не приписав. О, дост моеї худобы у тебе пропало, ты мене россыпав, я про тебе по жебрїх пойду, а еше смієш повісти, же ты ми не довжен; ци уже не тямиш, ты и Олена, и Федорцѣ — все сте пили, як дуги? Але уже вам не дам ани на лік!

ФЕДОР: Ой, привів ты мене на ряд, про тебе я цундрями трясу и цілоє село опустіло; ты выссав мою кровь, антихристе; ты покрав мою и всіх нас худобу, злодію, ты — змій, люде переводящий, горший от того, што Прародителей в Раї перевів и окламав!

ЧМУЛЬ: А як ты ми смієш так брехати, ты, простый смердячий Рус-наче, ты, глупый Русин, ты, простак! Ци ты не знаєш, же я

панський арендарь? Ци я тя не учив: о, Федоре, не пий так, пошкодит ти на здоровлю, Федоре, што ты чиниш, ты на нивоч вийдеш? Так я ти все гварив и просив ем тя, абы съ не пив, а ты мене не слухав. Я мусів ти давити; о, я про тебе не тысящ золотых шкодовав, бо многораз забыв записати; но але то уже пропало, хоть лем заплаати, што записано!

ФЕДОР: Ой, пропав бесь, зводителю, ты — забыв записати?! По-знаю я твое діавольское перо — оно десять раз пише; збавив есь мя худобы, збавив обыстя, чести, здоровля и розума, мое богатство пересунулося до тебе, Юрко ти помагав; теперь уже и сына мого до товариства есь прияв. Няй ти Бог заплатит!

ЧМУЛЬ: Увижу я, научу а тебе, пяницю, дай гуню — и вон из дому, то мое, то мені честна громада отсудила!

МУДРОГЛАВ: Жиде, враже пекельный; ты, окламнику, ты, діаволе, ци уже ти не доста; о, ты, безбожный чорте, не спокоишся с тым, же цілое село про тебе спустило, же выссав есь уже честных христиан, уже и душу хочеш вылупили от людей; о, найду я и тобі ряд!

ЧМУЛЬ: Я с вами не маю нич, але я и вам укажу, я вас до прецесії возьму, укажу я вам, як треба паньского арендаря чествовати!

ЧЕСТНОЖИВ: Иди, пропадь, жиде, ты, лудигроше, иди до дідка! (*Выдрылит жиди вон*). А ты, Федоре, пойдй до мене, я ти мое обыстя не жалую, бо Господь просвітив тя, хоть уже и мало поздно; но все не поздно, покля человек жие, бо лем по смерти не є покаянія!

ФЕДОР: Та ты ми годеи отпустити кривды мною учиненный? О, брате, забий мя, брате, я не годеи твоей милости!

ЧЕСТНОЖИВ: Бог няй ти отпустит, прийдй и буди ми братом; мое буде и твое, но честуйся, на корчму больше не позерай, а от жиди, як от бісного пса, утікай! (*Идут*).

ОЛЕНА: Ты идеш, Федоре, а я што буду чинила?

ЧЕСТНОЖИВ: Як есь робила, так и маеш, як есь собі постелила, так будеш и спати, як есь посіяла, так будеш и жати — маеш руки, та працуй, до рота руками хліб иде; хто не робив в молодости, няй ся учит у старости! (*Отходят всі, Олена за ними нарікаючи*).

ЯВЛЕНІЄ VI.

*(Храбростой — военный офіцір приходить,
стане на середині, рассмотрює).*

ХРАБРОСТОЙ: Ту они будут, о, мої люде винайдут їх. То уже диво: так маленькое село — и самы разбойники; тут є склад разбойников; но уже я нападу на него, о, мої хлопци розуміют того!

ЯВЛЕНІЄ VII.

*(Вояки ведут мотузями повязанного Федорця, Юрка
и Чмуля и приведут їх к офіцірови)*

ХРАБРОСТОЙ: Но, в руках есте злодії, давно я за вами трудився, берите їх!

ЧМУЛЬ: Великоможный ексцелленція пан офіцірь, я панський арендарь, я честный человек, хто на мене дойде злодійство? Я прошу: пустите мене в покой, бо я свою честь правом буду глядати!

ХРАБРОСТОЙ: А, ты, пессій сыне, ты всім злодіям начальник; о, познаю я тебе; думаєш, же утаєно твое злодійство; а хто Многомавови гроши, а хто коні, воły, коровы, а хто панотцёво зерно покрав, ге? А то уже на світло вышло. Юрку, и ты не винен? А хто ти товариш?

ЮРКО: Та хто бы був як адде Чмуль и Різник, и Федорцё, а инде суть други.

ХРАБРОСТОЙ: *(к Федорцёви)* Так, сыноньку красный! Ты — молодый червак, и уже до красного ремесла пустив ся, о, ты уже совершенный злодій! А хто перешлої неділі Шафраника опустошив? Но, де товар?

ФЕДОРЦЁ: У Чмуля є.

ЧМУЛЬ: То неправда; я присягну, же я не видів, абы м осліп, кедь єм видів!

ХРАБРОСТОЙ: Но, но, лем не меч ся, жидку, то уж моя старость, то найдеся! А друтаря хто заморочив под мостом?

ФЕДОРЦЁ: То не я, то — Юрко.

ЮРКО: А ты ніт? Та хто му голову провалив?

ХРАБРОСТОЙ: Доста уже, доста, уже знаєся все, лем ведьте їх а дайте позор, абы не убігли!

ЯВЛЕНІЄ VIII.

(Олена наремно прибігла)

ОЛЕНА: Ой, сыноньку мой Федорцю, а хто на тебе наводит? Ой, соколику мой, соловіюку мой, rybонько моя!

ХРАБРОСТОЙ: Што то за покуса? Ци и она к ним належит?

ОЛЕНА: О, сыноньку, та што то на тебе враги сплели? *(К офіцірю)*
О, паноньку, будьте ласкавы, мой сынок такий, як ангелик, он ани курятко не рушив, он еше и єдного воробця не ударив, то блага дітина, небожатко невинное, як ягнятко; О, пустьте го, бо дораз ми сердце пукне, россыплюся от болести! О, Федорцю, Федорцю! *(Цілує го)*.

ФЕДОРЦЁ: *(дрылит ю от себе)* Иди, пропадь, ты не моя мати, ты винна моего нещастя; о, ты, нещастна мати, ты отповідати будеш за мене на страшном суді; ой, ты мене привела на бесчесть, на злодійство!

ОЛЕНА: Федорцю, сыноньку, відь я тебе любила, як голубка, любила, як мою душу; я загигала за тобов, я злому вітрикови на тебе не дала дунути, я тебе годовала, як соколика!

ХРАБРОСТОЙ: И выгодовала ворону, и ястряба, и тутка!

ФЕДОРЦЁ: Ваша любовь для мене злость была. Вы мене оттягли от школы, вы мене не пустили учиться, вы мене за сваволью и безчесть не покарали; я ходив, як блудный, людям чести урывав, с дїтьми ся надерав, головы провалёвав, учителя высміяв, с вами по корчмах ходив, бився, вадився, скарідно лаяв, кривды, шкоды чинив, а вы все мене захищали, мене хвалили, мені бодрости додавали, все из дукатами, из богатством косорили. Прото я теперь злодій! О, мамо, мамо дурна, ты мою участь заложила, а Чмуль с Юрком совершив; и паленочка, ой, тота пекельна смола, помагала ми, из тов заморочили мене, як рыбу маслагом! Ты, мамо, причина мого нещастя; иди, не хочу тя видіти больше!

ОЛЕНА: Ой, смутку мой, смутку, чого я ся дождала!

ФЕДОРЦЬ: Нїй вам Бог заплатит за мене!

ХРАБРОСТОЙ: Но берьте їх — ступай! А жидови худобу треба запечатовати; буде ся продавати, абы ся шкоды исплатили; наперед Богумилі и колесарёви мают ся шкоды выплатити с десятирочною лихвою, а честного судію, пяницю, с присяжними повяжете и берите; но не забудьте Лестобрата понести! Но, ступай!

ЧМУЛЬ: *(дає офіцірови гроши и мургає на него)* Пан великоможный царский офіцірь! Я не винен, я честный человек, я не злодій, ціле село повість; хто до корчмы приходит, я каждому выслужу. А Лестобрата уже не є, еще в зимі до пролубы упав та затонув.

ХРАБРОСТОЙ: Бо ты го там друлив.

ЧМУЛЬ: О, я нїт, я го не видів!

ХРАБРОСТОЙ: Ты нїт, лем твоя паленка; опоив єсь го; но, не велика шкода, не треба буде мотуза. О, кедь бы всі пяници пропали! Но, рушайте! *(Отходят)*.

(ПЕРЕМІНА)

САД

ЯВЛЕНІЄ ІХ.

(Федор с колесарём прутя струже)

ФЕДОР: Аж теперь я знаю, што значит жити, о, чому я того давнійше не знав? О, як веселится сердце и душа человека, коли честною працею руки занимаются, як здоровый є дух, як здоровое тіло, як солодкий кусок хліба руками заробленный, як весело ляже человек працею трудившийся, покойно почивает цілую ночь, а рано встаает веселый, як птичка, здоровый, як орїх! О, распахтаюся, як унылый был мені цілый день, поміщення не мав, голова лупала от пьянства, нич смачно їсти не быв годен, цілый день ходив, як отравенна рыба, сердце затверділо, як камінь, уды и все тіло так ми тяжкое было, як бы ся на мні босорки носили, а теперь день весело и так

скоро пройде, як ріка, вечером помолюся, ляжу, в ночі сплю спокійно, раненько стану, к Створителю вздыхну — и радуся, же жию. О, кедь бы був я того знав, як щастливый был бы м до теперь! Но, паленочко, няй ты уже гром убіє, больше ты в моем роті не будеш, моя нога жидовски пороги не перекрочит!

ЧЕСТНОЖИВ: Няй ты Царь небесный услышит! (*Указує му, прутики складує*). Атак, брате, єден прутик за другим; завтра кош готовый буде — и уже три золоты заробиш, и так с дня на день, Бог ти поможе!

ФЕДОР: Брате! Єден жаль нестерпимый чувствую, морит мя гріх великий и, як червак, серденько грызе. Брате, я сына мого убив, я винен єго нещастію. О, кедь бы був я панотця и учителя слухав, кедь бы був я сына до школы посылав, то он бы был на той конець не прийшов! О, я нещастный, як страшно отповім на страшном суді!

ЯВЛЕНІЄ Х.

(*Настя, порядно убрана, прибігає
и с радістю кричить здалека*)

НАСТЯ: Нянёчку, Нянёчку, радуйтеся! Иванко пришов, и Андрій, и Антоній, и Татька — на так цифрованом возику, убраны, як панове, а коні таки, як татошы. О, скоро біжте, няню — ні, ні, сюда идут!

ЯВЛЕНІЄ ХІ.

(*Антоній, Иванко, Андрій, Татька, по паньски
убраны, приходят, а Богобой шкинтає за ними.
Иванко*

біжит к отцю, цілує го в руку и лице, цілує Настьку).

ИВАНКО: Няню любезный, по десять роках наслідок вижу вас. О, як довгое время не видів любезного отця! Няню солодкий, як я радуся!

ЧЕСТНОЖИВ: О, дітино моя, сыне мой, Иванку дорогой! (*Обнимаются, цілуются и плачут*).

ЯВЛЕНІЄ XII.

(Богумила, Параска и Марька и учитель летят, Богумила Антонія и Татьку, Параска и Марька Андрійка обнимают, цілуют и гласкают).

АНТОНІЙ: Мамочко, солодка, мы вернулись, о, як радуєся, же вас здорову вижу!

ТАТЬКА: Мамко моя прелюбезна, серденько радуєся вас уже видіти; минули десять годы, я вас не виділа, о, як летіла была бы м к вам, айбо не мож было, бо Антонько школы не докончив еще быв; о, слава Господу, же еще жиете, же вас вижу; и больше не отступлю от вас ни на крочай!

АНДРІЙ: Мамушко солоденька, як вы мається, ци сьте недостатка не терпіли? Слышал я нещастя Нянево — та дарьмо, який живот, така и смерть, ный с Богом спочивае!

МУДРОГЛАВ: Діточки и братя мої, я днесь трепещу от радости, бо услышал Господь глас моленія моего; Слава во вышних Богу; о, Господи, хвалю тя, благословлю тя, кланяю ти ся, славословлю тя, благодарю тя, Господи царю небесный; теперь обновится, яко орля юность моя, бо ущедрив Господь боящихся его, яко той позна созданіе наше!

ФЕДОР: *(плаче и руки ламле)* О, Боже мой, Боже мой, лем я радости не маю — и тому я сам винен!

МУДРОГЛАВ: Но, діточки, скажите нам, де вы были, и што сте на-добыли?

АНТОНІЙ: Любезный пане учителю, нашу участь и щастливу долю по Бозі вам найбільше, потом же родителям нашим благо-честовым благодарити мы повинны; вы нас просвітили, вы нам доброе сердце и чести любов вкоренили, вы нас щастливы-ми учинили. Но слыште нашу судьбину! Нас честный Бого-бой як ангел хранитель провадив аж до Пеща, на пути учив и годовав нас, як неискусных чужестранцев; в Пещі запро-вадив нас до казармы; мы там за єдну цілу неділю были, а вояци нас годовали хлібом и чим могли. Минувшей неділи приходит отець наш Богобой и мене с собов взяв, привів до великого дому и єдному молодому панови отдал мя. В том домі заложил я основу моего щастя. Я моему панночкови вірно служил, шматы му чистил, до школы ходив. Панич мой про усиловность и вірность полюбил мене, ратовав с

книгами, одеждою и грошми, а на конєць за приятеля прияв; так я с помістю Господа школы виходив, цензуру положив, а теперь, слава Богу, я адвокатом и діректором остал такой у моего богатого панича барона Богослава, доволен ставом моім и судьбою ми опреділенною. А Татьку той же добродітель Богобой отдав сестрі того самого пана, и так мы все ведно бывали; она скоро научилася шити и вишивати, и всяки женски роботы, честно ся справовала и вірно служила, так же ю добра пані єй полюбила, всі ключі єй отдала, а теперь дуже тяжко ю отпустила, но так богато обдаренну, же єй худоба на три тисящ золотых цінитися може.

ИВАНКО: И мене, нянєчку, честный Богобой запровадив до єдного богатого купця, я там служив и учився, купець полюбив мя, отдал ми в руки весь товар свій; я вірно и порядно ним управлял, так усиловался, як собі самому; прото мой купець єдину свою дівочку ми за жену обіщав — красную, як цвіт, добрую, як ангел. Ой, я найщастливійший человек под небом; и того щастя вы, нянєчку, и любезный учитель мой Мудроглав, так и хранитель мой Богобой строителіє; ний вам Бог заплатит! И прото, любезный няню, вы не мозольтеся с колесами, подьте ко мні, я вами не буду ся стыдати, ни моя жена, она знає, же отець мой простый селянин.

ЧЕСТНОЖИВ: Я, сыне мой, ту умерти хочу, де м ся народив, а працювати буду, покля ми сила стане; а ты провадь с Богом свое купецтво, но внимай, чтобы сь никого не окламав, не обідив, бо, знай, несправедливо стяжанно имініє разорится, схаліє, як сніг весною от вітра, солщя и дождя; коль ты Бог благословив, буди єму покорный, дай Богу славу, а людем — честь, я больше от тебе не желаю!

ИВАНКО: *(к учителю)* Но, вы приймите от мене, любезный учитель, ту маєте! *(Дає му мішок с грошми)*.

МУДРОГЛАВ: Я не приймаю от тебе ничего, лем доброе сердце; сховай собі и дай нищим, я с помістю Бога маю из дня на день — больше не потребу, мое богатство є чистая совість.

ИВАНКО: Честно є, учителю мой, та возьмите, и отдайте на церков, справте з того ризы; але учините вы ми єден дар: я прошу вас, дайте ми сына вашего, я му буду за отця, я го учиню человеком!

МУДРОГЛАВ: За то благодарю ти и вдячно ти дам, бо с тым образом найбільшу єсь ми учинив радість.

АНДРІЙ: А я, матушко, ремесло учився, мене любезный отець наш Богобой запровадив до єдного кушніря; тот честный и богатый майстер прияв мене, за три роки выучив ремесло, и уже світа походив: я був уже в Відню, Берліні, Варшаві, Кієві, Москві, Петербурзі, видів світа, знаю, як люде живут, тепер, слава Господу, маю грошеньки, знаю добрі своє ремесло, зачну с Богом сам, тут буду ремесло моє провадити, в мого отця домі поставлю фабрику, но перше — ожениюся, мамко, и если вам и Богумилі любиться, я Татьку собі избрав за будущую супругу.

БОГУМИЛА: То ваше діло, не моє, я лем радоватися могу.

ТАТЬКА: Мы уже давно собі слово дали, и Антоній на то изволив, и мы только вашего благословенія ждаєме.

БОГУМИЛА: Няй вас Бог вседержитель благословит!

ТАТЬКА: (*Цілує мамку в руку, также и Андрій обертаєся к Парасці*) И вы, мамко, довольны будете с невістов.

ПАРАСКА: О, я дуже довольна, няй вам Господь поможе!

АНДРІЙ: Тепер два дома ведно споите, в єдном устрою фабрику, а вы дві матушки будете собі сестры, будете господарство провадити, а любезный наш отець, наш зашититель, наш ангел хранитель Богобой буде у нас покойно жити и по многих трудах на старый вік спочине, он буде наша потіха, наша радість.

АНТОНІЙ: А я с моей стороны придам вам 500 золотых, дайте на лихву, котру дідочкови все отдаєте, абы он скудости не терпів у старости, а по єго смерти остане сума она на основаніє фундації — на єдного школяря.

ИВАНКО: И я вам придам на той же конець 500 золотых.

БОГОБОЙ: Діточки мої, я только добродітелі не заслужив; я вас провадив до світа, и не иное было моє наміреніє, як чтобы из потупленного доселі карпато-руського рода воздвигнути особы, чтобы їм подати способ гражданской жизни. Бо если всегда лем при давных обычаях останеме, то всегда будеме там, де Отцы наши морилися; а если єден другого спомагати будеме, то незадолгое время вырасти можеме в народ

великий и світу полезный. Так теперь, діточки, вы не стыдитесь вашего племени, вашего честного рода; спомагайтесь, спомагайте и сродников ваших. Ты, Андрійку, возьми до твоєї фабрики русских хлопцов и учи їх ремесло, яке ты научился; ты, Иванку, возьми с собов больше Русинов и подай їм способ щастія, яке и тобі Бог указал; такожде и ты, Антоньку, усилуйся народа твоего щастіє воздвигнути; так весело увидите, же бідны Русины двинутся и с помощью Створителя разцвінут, як богатая нива по благої росі. А я уже с радістю остану у вас, не буду лежати ліниво; и понеже я на поле уже идти не годен, буду вам загороду пильновати и куплю пчолы, буду їх дозерати, то буде моя забава и покажу обывателям, же невинный мушки великий в господарстві принесут прибуток, бо уже наши Русины — ой, шкода велика — сію господарства часть оставили, не знаючи, же воск Богу на хвалу, а мед на ужиток людем неоплатимый дар божий є.

ЯВЛЕНІЄ XIII.

ХРАБРОСТОЙ и прежній

ХРАБРОСТОЙ: Боже вам дай горазд! Я слышал, же у нас свадьба готовится, тому тішу ся, бо я военный, люблю веселиться; мы уже звыкли все весело жити! Но, де є юноша, и котра молодиця?

БОГОВОЙ: *(приведе Андрія и Татьку)* Адде суть.

ХРАБРОСТОЙ: Но горазд! То хороший сход — не приймете мене за дружбу?

АНДРІЙ: С благодаренієм.

ХРАБРОСТОЙ: *(к Богобою)* А ты, старый, вояк был? Як вижу, ты — староста.

БОГОВОЙ: Я, ваше благородіє; то — мої діти по сердці. Я раненый старець, за царя ногу положил, но еще и голову положу, если потреба буде; о, благодарю Господа, же про мого царя хоть єдну ногу пожертвил!

ХРАБРОСТОЙ: Прекрасно! Бог ти нагородит в животі вічному; но
еще єдно діло маю: сукин сын Чмуль ціле село спустошив,
єго склад проданя и праведный суд царский повелів запла-
тити шкоды, невинным учиненный; а де є честный колесарь?

ЧЕСТНОЖИВ: Адде я, ваше благородіє!

ХРАБРОСТОЙ: Вы колесарь? видно вам по очах, же вы честный
человік; адде вам за вашу худобу присудилися 800 золотых,
примите — то ваше! А де Богумила?

БОГУМИЛА: Я, ваше благородіє.

ХРАБРОСТОЙ: И вам присылає суд 600 золотых с лихвою. Еще
тут есть якийсь Федор, пьяница; он хотяй не заслужил мило-
сти, бо єго сын с Чмулем соединенный злодій був и вчера го
повісили, но єднако суд єму посылает 700 золотых; гей, буде
мати за што пити!

ФЕДОР: *(плаче)* О, Боже мой, Боже! Чого я ся дождав! Сына ми
повісили, жена ми світом пропала, худоба спустіла; и тому я
сам винен, бо я сліпый був, я о Бозі забыв. Теперь я новый
честный живот начинаю; я уже не отступаю от тебе, бра-
те колесарю, буду с тобов працювати и за гріхи покутовати.
Я гроши не хочу, бо уже за руками хочу солодкий хліб їсти;
ми гроши не треба. Дячку, возьмите и дайте їх на церков, бо
уже наисті знаю, же добродітель превышает богатство.

МУДРОГЛАВ: То є справедливое покаяніє; Бог вас просвітив; о,
щастливый человек, который в животі покается и по малом
терпінїи живот вічный получает!

ХРАБРОСТОЙ: Щастливый, щастливый! будете всі щастливы!
А по Русалях — свадьба буде!

(конець)

Головний
тарабанщик
сатірична комедія

ДІЙСТВУЮЩІЯ ОСОБИ:

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ АРТУР ДЕ ЕАДЕМ, багачый дворянин

ЛЮБИЦЯ, сиротя, єго племянниця и наслідниця

ВЛАДИМИР ПРАВОВИЧ, правительный секретарь

ФЕДОР ПРАВОВИЧ, Владимира отець, убогий ткач

ПОДЛИЗОВСКИЙ, Празноглавскаго урядник

Дійствується в домі Празноглавскаго.

ЯВЛЕНІЄ 1.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ и ЛЮБИЦЯ.

*Празноглавский в праздничной народной одежді, с саблею
и ховпаком выходит, сам в себѣ говорит (мормочет),
а Любиця при столику сидит, вышивает.*

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: (не обачив Любицю) Так есть, днесь, днесь
скончится все, то днесь повинно скончиться (обернувся
к дверям). Гей ты, слышиш, скажи там госпожкі, чтоб...
(обачив Любицю) Ага! Ты сама тут, Любичко? Тебе снову
в моєй комнаті нахожу? Свободно ли дознаватися, чему ты
сію комнатку выбрала си для твоїх работ? Не имієш ли ты
для себе хорошо украшенну кроватку, что ты тут цілую для
себе основала фабрику?

ЛЮБИЦЯ: Бо отсюда пріятный вид на улицу.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Гм! пріятный вид на улицу! Твой вид до
коморы, а не на улицу должен быти; но той не много тебѣ
пріятный вид. Ты мене глупым держиш, думаєш, что я не
понимаю твої мушки, и чему тут при окні вартуєш? (по-
сміваєся). Молодой тайник туда прохожуєся, не правда?
Я отрафил?

ЛЮБИЦЯ: Молодой тайник? А коль бы я его и вдячно пріяла, Вы,
гадаю, не противили бы ся тому, любезный стрычку?

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Не противили бы ся, не противили бы ся; гм,
я противил бы ся, и уже противлюся.

ЛЮБИЦЯ: И як я тоє думати могла? Вы покликали его, Вы госте-
пріємно вручили ему в домі вашем обиталище — изрядно
украшенныя комнаты. Вы показуєте ему всегда искреннее
пріятельство, Вы угощаєте его, что доселі николи не прійма-
ли Вы иностранця; и то все бесплатно. Из сего явно думати
могла я, что Вы его, обвязати и себѣ склонна учинити жела-
ючи, наміряєте взаимное наше согласіе.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Ganz contraire!¹ Не понимаєш ты мою полі-

¹ **Ganz contraire!** (франц.) – Якраз наopak!

тику. Я его совсім не терплю, знаєш, голотаря не терплю, он Бог відаєт, с якого рода происходит, он иноплеменик, и побожил бы я ся, что он — не дворянин.

ЛЮБИЦЯ: Но та уже не понимаю вашу думку.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Бо ты глупа; то можеш поняти, что не для его красы, и не про платню пріял я его, я его грошей не требую, я гроши имію, имію пространная дѳбра; видиш, во время Кошутовой мятежи — о, несчастной мятежи! — я кровавым потом набыл грошей и покупил дѳбра; ширятся моя имінія по четырех столицях; бо знаєш, коль левы ловитвою занимают-ся, тогда мудра лись найбільше добывает. О, Господи! коль-ко я трудился! Я лифровал всячину: и Мадярам, и Німцям, и Россіанам, и каждому; я на всіх сторонах находился, и из всіх сторон грошеньки приходили, як дождь. А твоя стрына, любезна супруга моя, и ныні в добрах господарствует; ой бо она до того разумієт, она каждую трошку молока на золото обернути знает, а коль служниці не прядут, коль дрымлют, тогда персты їм клочем обвивает — и зажжет; ге-ге-ге, и сей способ дуже, о дуже много пользует от дрымоты. Так она, небога, усилюєтся, шкода что дітей не имієт!

ЛЮБИЦЯ: Та так госпожа стрына не много чоловіколюбія чувствует.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Молчи, она порядна господарыня, то о ней еще никто не сказал, она їм годность свою содержит.

ЛЮБИЦЯ: Или так? Лише ный сухую руку окном выстерчит, то уже служебниці трясутся.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Сухую руку, сухую руку... Она сухою рукою гроши личит, и то єсть одно на потребу.

ЛЮБИЦЯ: Но не всегда.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: А я кажу: всегда, всегда; грошам все пови-нуєтся, золотый ключ всяку колодку отворит, одна золота капля цілѳе море высушит, золотый вздохи сердце свиріпаго звіря умягчают, словом: гроши все донесут — понимаєш?

ЛЮБИЦЯ: Но молю Вас покорно, для чего вам только грошей и только тужбы? Имієте, слава Богу, все, что вам треба. Я все слышала, что излишнее имініє — тужба, а гроши — смерть.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Все имію — то правда, но ніт, еще много мні хибит, еще чести требую.

ЛЮБИЦЯ: О, тую грошми не мож получить; золото, хотяй бы як вы говорили: «всі отворило замки», но скрыню чести не отворит, бо честь с золотом в противорічії стоит, как огонь с водою, как адамант² с стеклом.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Го, го, го! То бы ми ся любило; а не тямиш, як господин Дураковский чиновным стался совітником за гроши?... а богатый Ослович — не про свої ли гроши бароном остал?... а господина Надутовскаго отець — каким способом на барона достиг? Та и я не могу ли и графом быть за мою працю?

ЛЮБИЦЯ: О, так — истинно; если вы чины честію называете, такой чести получить легко возможно, но, по моему мнінію, честь не в чинах состоит.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Ей, что ты разуміеш до того; ты дурна была и будеш с твоім нравопоученіем. А не приходили ли графы и князі, и бароны к новому барону на обід; не товаришили с ним побратимски? Не возит ли ся в шестьконной кареті? И что больше требуеш сего? Але ты не понимаеш, куда я стріляю, для чего я днесь так убран? Я сей час к началнику иду, сей час иду и, можно, как правительный совітник поверну; но, что на тоє, ге?

ЛЮБИЦЯ: Я вам сердечно желаю.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: А я тебѣ благодарю за сердечное желаніе. Уже все приготовлено есть, уже все в ряді. А теперь уже понимаеш, для чего я молодого тайника в дом мой пріял? О, я его одолжил; он, говорят, права рука началнику, его слово важное есть, он много может помогати. Бо думаеш, чтоб я его в моіх комнатах держал, такого голотаря? Можно, и простаго рода человека; но он мні в сем случаі нужным есть; але то лиш на малое время; а коль я совітническую грамоту чрез него получил, тогда он красненько отлучен будет; то так, любезна племянниця, таких людей должно даколи погласкати, т. е. пока нужду иміем, пользовати їх потребно. Такиі голотарі не понимают нашей політики; они думают, что когда їх поздравляем пріятельно, что мы уже ім пріятелі? О, выкореним мы їх легесенько. А не достъ им, если писарями будут? А теперь, хотяй и лестимся им, однако їх

² Адамант — діамант.

токмо как зброй, как оружїє употребляем для нашей поль-
зы; разумієш ли?

ЛЮБИЦЯ: Понимаю, але не разумію.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Но та видиш мое великодушіє и високоуміє;
бо для чего был бы я его в мой дом прїял, сирохмана, обор-
ванця? Прото наминаю тя, чтоб ты с ним знамости не чи-
нила, сокотися от нісейнитого³, бо такіі люди часто любят с
дворянинами и родичатися. О, они разуміют наши госпожки
обмантывати⁴ и так всунутися в добра наша, кровавым пóтом
набытая; но знай, что простак всегда останет простаком,
хотяй бы звїздами обсыпан был; знаем, як говорит Тацитус
Непос, ци, можно, и сам Цицеро, не памятаю, в которой
Оді, *rustica natura, servat sua iura*⁵, а то премудрыі были сти-
хотворцы. Я истинно гадаю, что он и родителей не иміет.

ЛЮБИЦЯ: Можно, что он есть одушевленный камень из Девкаліо-
новаго повода, или, можно, из водных волн родился, как
прекрасная любви богиня.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Ты дурна с своею богинею; я разумію таких
родителей, яких споминати нельзя.

ЛЮБИЦЯ: Та яких родителей чадам стыдно бы было споминати?

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Яких? О, ты дурна гусочка! Таких, что
чинов не иміют, что к простому народу прилежат; таких
родителей человек, коль два-три степени перекрочит, уже
споминати не сміет, але світ остроокий высмотрит каждаго
род. Но вкратці скажу ти: остерігайся, чтоб с ним не сходи-
тися, переселися сей час до твоїх комнат; знаєш, любезна
пламяница, я, нещастный, не имію дітей, ты — одна моя на-
слідница... но в том лише случаі, если графиня, или барон-
ка, или хотяй высокоблагородна будеш. Понимаєш мене?
Но найдется еще и для тебе даякий древнаго рода, великой
фамиліі убогий барон, или и граф; бо такіі вдячно споятся
с полными мішками и золотыми кошелками; и недавно ба-

³ **Нісейнитый** (?) — годно быти, же туй проскочила печатна хыба. Видав,
иде за слово-русїзм «несановитый», «несановный» (невеликоможный,
недостойный).

⁴ **Обмантывати** — задурёвати.

⁵ **Rustica natura, servat sua iura** (латин.) — Простацька натура обстає
вірнов своїм звикам.

рон Надутовский закручивался коло тебе, обачила ты то?
Га-га-га. Ты не бойся, Бог с тобой; ты еще Gnädige⁶ або и
Excellenz frau⁷ будеш.

ЛЮБИЦЯ: О Боже, прости!

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: И дай ти доброго разума. Я ныні иду к на-
чалнику, а коль поверну как правительный совѣтник, тогда
остерігайся и подумати противу моеї высокої годности.

ЛЮБИЦЯ: О, любезный стрѣю! Чему трудитесь за пустым вітром?
Пожалуйте, годность еще не спасает человека, а она и так не
в чинах и не в титулах стоит.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: И в чинах, и в титулах; але коль еще не по-
нимаеш, за чинами и гроши слѣдуют, а мнѣ всѣх нужно.

ЛЮБИЦЯ: Грошей имѣете, посѣдаєте широкія добра; во время не-
щастной мятежи набыли вы их, на них еще до днесь клятва
невинных людей, поля ваши орошают горкія слезы нещаст-
ных жертв; вы, дворянин, ныні покойно жити можете, а как
чиновник должны вы хлопотитися и робити, к чему вы не
привыкли, но и в чиновствѣ не имѣете упражненія.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Гроши николи не заважат, а робити как со-
вѣтник я не должен; для чего суть тайники, писарі, всѣ бѣд-
ный голотарі — то их повинность; я токмо подпишу, а под-
писати имя — не великий труд. О, увидиш, серденько ти
будет бити, коль придут тайники, писарі, принесут громаду
писмен, я тогда ganz elegant⁸, но с дворянскою кротостію во-
прошу: что такое? Они поднесут на подпись бумагу, перо
в персты ми дадут, покорно сказавши: извольте Ваше Вы-
сокопревосходительство; а я сей час подпишу: Arthur Ritter
von Praznohlawskij⁹, действительный, правительный совѣтник
и шеф и пр. и пр. manu propria¹⁰ — и така будет моя служба.

ЛЮБИЦЯ: Так вы чужим плугом орати желаете, и еще самі не зна-
ете поле, в котором...

⁶ Gnädige (німецьк.) — мадам.

⁷ Excellenz frau (німецьк.) — Жона Їго Превосходительства.

⁸ Ganz elegant (німецьк.) — доста елегантно.

⁹ Arthur Ritter von Praznohlawskij (німецьк.) — Артур Ричарь фон
Празноглавский.

¹⁰ Manu propria (латин.) — властнов руков.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Молчи, я иду, а ты памятай: остерігайся
(*отходит*).

ЯВЛЕНІЄ 2.

ЛЮБИЦЯ: (*сама*) О Господи, яка суєта на світі, люди не довольні собою! Іміючий еще больше желяет, а за пустыми чинами біжит, як лись за воробцем. Мой убогий стрый, с всім богатством убогий, он жаждет всегда, як ненасытний Тантал, як пространное море! О, я не здаюся до его дома, а на будущее ни только не надіюся покоя. Бо прочто отрекла бы я ся сего изряднаго молодого человека? Он — правительный тайник. Я ему нравиться желяю, и если самолюбіе не прелщаєт мя, и я ему полюбилася. О, его простосердіе, его мудрыя мысли, его честный и важный разговор, словом, его чистый характер превышает все благородіе; он имініе свое в чистоті сердца носит, его благородіе в голові и в нескверной души — то истинное богатство; на нем ни одной капли кроваваго человекаго пота не находится, на том не есть клятвы голодом умеряющих сирот, ни тяжестнаго воздыханія стелящих вдовиць! Он праведно получает заслуженное свое жалование. О, как любезно отрекла бы я ся богатаго наслідія стрыя моего, если бы он жалование свое с мною поділити хотіл; о, як солодкий был бы мні кусок праведно заслуженнаго хліба!

ЯВЛЕНІЄ 3.

ВЛАДИМИР и ЛЮБИЦЯ.

ВЛАДИМИР: (*выходит, не обачив Любицю, біжит к окну*) Ага, уже пришла почта.

ЛЮБИЦЯ: Добро утро желяю Вам, господине.

ВЛАДИМИР: Аг, вы тут, госпожка? Извиненія молю, сей час вам отдам почтеніе. (*Отходит лівою стороною*).

ЛЮБИЦЯ: (*сама*) Но то было дивное явленіе, хотяй поздравленіе мог ми отдати; наисті важныя ожидаєт бумаги. Можно от своей любовницы? Бо без причины так бы не біжал на улицу; но что мні до того? Он свободен. Но, без сомнінія, мог

та же мя пощадити, и пламеннѣе взоры, которыми от нѣскольکو недѣль распалает мя, задержати, если совершеннаго чувствованія к мнѣ не ощущает. Но что я желаю? Он мнѣ не изъясил любви, он не сказал ми ни словѣчка пламеннаго, он и наименьшаго любви знака не явил мнѣ! Ещѣ ты молодцы наичестнѣйшіе суть, что токмо горящими взорами обманывают молодых женщины.

ВЛАДИМИР: (*смутно наvertsается и жалостно тужит*).

ЛЮБИЦЯ: Вижу, вы даремно бѣгли, вы не получили ожидаемую¹¹ бумажку.

ВЛАДИМИР: Нѣтъ, и то ми болит.

ЛЮБИЦЯ: И протѣ вы ся так крѣпко разжалили, что мнѣ бы воля была с вами и пожартовати.

ВЛАДИМИР: То мудраго понятія Любѣица не учинит, егда доврѣно скажу ей, что нѣжным сладострастіем ожидаю от стараго отца моего нѣкую вѣсть.

ЛЮБИЦЯ: От отца?

ВЛАДИМИР: Так есть; он в той сторонѣ живет, котора нынѣ мятежниками обсажена, гдѣ теперь кровавыя сраженія водятся; и вѣсти приходят ежедневно, что ты изобразованный¹² варвары ужасныя там дѣлают пакости, все берут, гублят, палат, як обыкли бесчутвеннѣе разбойники. И по сему не праведна ли моя тужба?

ЛЮБИЦЯ: О, як сердечно состраствую¹³ я вашей страсти!

ВЛАДИМИР: Вы чувствуете мой боль? Так есть: вы чувствуете, я познаваю вашу дорогую душу, ваше любезно милосердное сердце; я читаю в прекрасных ваших лицах чувствительности нѣжность, я вижу на ваших румяных личеньках знамя челоуѣчества и челоуѣколюбія; и то потрясает моѣм сердцем; и чему далѣе таити буду? Огень не дастся утаити: вы передо мною день днем любезнѣйша; я люблю вас, я вашею добродѣтелию плѣнен.

¹¹ **Ожиданный** (из *російськ.*) – хоснованія атсѣго русізма у даному контексті є стилістичнов хыбов. У тѣх позиціі мало бы ся хосновати слово «ожидаемый» – (*русин.*) чеканный.

¹² **Изобразованный** – образованный.

¹³ **Состраствовати** – сочувствовати.

ЛЮБИЦЯ: И вы так просто мні скажете то?

ВЛАДИМИР: Просто скажу, бо я простосердний, мой язык повинуется сердцю, а сердце истині. Я знаю, что и вы однако сочувствуете мні; отколи мы позналися, я искусил вашу внутренность, хотяй вы то и не примітили.

ЛЮБИЦЯ: Я все примітила и я познала ваше горящее сердце.

ВЛАДИМИР: Так? Вы познали мене? И не оскорбили(ся) вы за тое?

ЛЮБИЦЯ: Я токмо непокоилася, бо, скажите, молю вас, котора дівушка не боится, чтоб перед очима одного нравнаго молодця не запродала свою внутренно любезную печаль?

ВЛАДИМИР: И можно мні то изъясненіе употреблять в пользу? Скажите, госпожка, скажите, хотя и чистое «ніт», не разоряйте больше потеряный мой сопокой.

ЛЮБИЦЯ: Я вас не понимаю.

ВЛАДИМИР: Вы понимали бы мене, если б я вам чины и богатства указал; но, о Господи, я — убогий!

ЛЮБИЦЯ: (*спустя глаза*) От мене ли вы ожидаете вопроса? Или отвита? Что б вы ділали в том случаі?

ВЛАДИМИР: Ніт, не ожидаю, той отвѣт мене уже удовлетит. О, не спускайте сивыі оченька. Бог видит мою душу, я честный человек, николи не утаил я моя чувства, и чему бы таил їх ныні? Чему бы таил мое убожество? Ніт, тѣм благодарна и благонравна Любиця не оскорбится, коль скажу ей, что убожество первый раз теперь чувствую, оно мні николи так скорбным не представилося, как сейчас! Бо оно заперает мні ворота...

ЛЮБИЦЯ: Но не к сердцю ведущія.

ВЛАДИМИР: (*руку Любицы к персам притиснув*) Вы мене щастливым ділаете, но и оскорбляете мене, бо что может один убогий чиновник, который, кромѣ своего чиновства и льстивыя надежды, иным средством свое достоинство доказати не уміет.

ЛЮБИЦЯ: И той убогий чиновник надѣяться может, что одна дівчина внутреннее его достоинство больше почитает, нежели всего свѣта богатства.

ВЛАДИМИР: (с восторгом). Любиця! Наисті я в вас нахожу вас?

ЛЮБИЦЯ: Вам уже токмо с моїм стрьем нужно поговорити, с мною все уже докончено.

ВЛАДИМИР: О, то дуже тяжкое діло — с оним старым тщеславным, высокомірным, честолюбивым и богатым чоловіком!

ЛЮБИЦЯ: Он имієт причину почитати вас.

ВЛАДИМИР: И вы только от него зависите?

ЛЮБИЦЯ: Я сирота и его наслідниця.

ВЛАДИМИР: О, Господи! Богата наслідниця. Так уже все тщетно.

ЛЮБИЦЯ: Но если вам любится, та и убога сирота могу быти.

ВЛАДИМИР: (с восторгом) И вы тоє из сердца выrekli?

ЛЮБИЦЯ: Из глубины сердца.

ВЛАДИМИР: О, таким способом я уже щастливый, я совсім посмілился, бо вы и убога сирота знаєте быти — так вы уже моя во віки.

ЯВЛЕНІЄ 4.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ и прежніі.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: (мстительно) Покорнійший слуга Вашего Благородія; много радуюся и щастливым ся почитаю, коль Вашему Благородію покорнійшее моє почтеніє сердечно изъявити способ имію; бо ваши заслуги... бо мой дом так щастлив.

ЛЮБИЦЯ: (на сторону) Єще не єсть совітником.

ВЛАДИМИР: О, то дуже много для мене, я толикаго почитанія от Вашего Высокоблагородія не достоин.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Го, го, го, вы достойны омного, и єще больше достойны; бо я знаю, чего вы достойны; сей час повертаю от Єго Высокопревосходительства почтеннійшаго, достойнійшаго и славнійшаго нашего начальника.

ВЛАДИМИР: И вы с ним разговаривали?

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Истинно ніт; власное єго пресходительства лице не иміл я способ видіти, но с єго первым и

начальным слугою, т. є. камердинером¹⁴ больше полчас дружески разговори́лся; о, то многозаслуженный и пречестный муж! Он обіщав, что о полчас представит мя Ёго Высокопревосходительству. И что вы посмішкуете? Бессомні́нно, бессомні́нно, суть люди, которых дружба много важит, а то я знаю истинно — бо что я не знаю? — я совершенно знаю то, бо если кто до нікаго дому всунутися желает, он и собакам полеститися должен, чтоб не брехали неудобно; о, я тоє добре разумію, я для собак потрібный кусок всегда при собі ношу.

ВЛАДИМИР: То промыслительно дієте.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Вы, т. є. Ваше благородіе уже знаете, что я искаю у Ёго Высокопревосходительства, я уже вам генто мало открыл мою грудь.

ВЛАДИМИР: Понимаю немножко.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Но, любезный мой господине, говорили вы уже о том с Ёго Высокопревосходительством?

ВЛАДИМИР: Ніт.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Ніт? О, ей, ей.

ВЛАДИМИР: Вы на тоє мене не полновластили.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Откровенно сице¹⁵ ніт, но мудрому, как Ваше Благородіе, довліет одно словічко. А тепер, о любезный мой добродітелю, я от господина начальнаго Ёго Превосходительства слуги истинно дознался, что Ёго Высокопревосходительство о сей річі Вашего благородія совіт непременно испросят; о, я на тую мысль возрадовался, бо я не знаю, чему к вам несмірную чувствую сімпатію, и не сомніваюся, что вы моє желаніе с важностію предложить изволите Ёго Высокопревосходительству.

ВЛАДИМИР: Если праведное ваше желаніе, так я вам обязан.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: О, я вас, единае вас почитаю и знаю, что вы на мою сторону склонны; вы мене вручати будете, и я уже истинно правительный совітник с жалованіем 2000 талярей; так ли, любезный друг?

¹⁴ **Камердинер** — хыжный, слуга, доморядник.

¹⁵ **Сице** (церковнослав.) — так, таким образом.

ВЛАДИМИР: Я того вам обіщати не могу, бо то не в моєй власті; я маленький чоловік, а господин начальник не потребує моєго мніня в сем ділі.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Ей что, знаю я все; я богатый чоловік, я по кавалерски отслужуся вам, понимаете, для чего бы ніт?

ВЛАДИМИР: Лиш для того, бо я уже Добровичу, референту, обіщав; он давно и приліжно служит, и он заслугами право уже получил на той степень.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Кто? Той убогий чорт? Он будет молчати, он знает своє состояніє, он низкаго рода, он еще и не дворянин, он довольный будет и при нынїшнем состоянїи, он и не знал бы совітнический употреблять чин, он доволен с дружиною своїх писарей.

ВЛАДИМИР: То правда, он и молчати знает, и доволен будет судьбою, бо високоумный, исполинный¹⁶ чоловік не пхається наперед, но прото повинность есть таких людей подпирати, который разуміют свое чиновство.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Ей-ей, вы не имієте превосходну політику. Он убогий, ему лучше было бы нікотораго богатаго и славнаго совітника остати секретарем, так пришол бы к готовому столу, не журил бы ся и не занимал бы ся иным, кромі діл своего чиновства; так и весело жити, и родині своей помогати мог бы, и не стыдил бы ся своего рода, бо таваришил бы и посему с равными себї писарями, бо вы, можно, и не знаете еще, что он однаго подбескидскаго русина сын, а сей род потуплен, и стыдится с ним честный чоловік дружествовати.

ВЛАДИМИР: (сміхом) И я русин, и мой отець — убогий селянин под Бескидом.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: (аки бы не слышал послїдная слова) Ваше Высокоблагородіє, я вчера виділ, что вы на наємном коні їздили.

ВЛАДИМИР: Даколи я и їздити обыкновеняю, бо то мое здравіє пожадает.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Но на наємной лошади: я о том весьма зажурился; той заслуженный муж, думал я себї, на наємном

¹⁶ **Исполинный**, од слова «исполин» (*русїзм*) — колос, великан.

коні; віруйте, я слезы точил и говорил сам в собі: О, так високоумный, почтенный муж на наємной їздит терлиці, а Ты, богатый Празноглавский, превосходного держиш коня и не употребляеш го; о, стыдися, — рек я и рассудил сей час вам его одати; он таже от сего часа ваш, и дорогое сідло, и золотом вышиваная узда — употребляйте здоровеньки, то все ваша власность.

ВЛАДИМИР: Толь богатый дар я пріяти не могу, бо чиновникам нельзя дары пріимати.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Ей, что там такое? Нельзя, т. є. правда, от жида, от убогого человека, бо что он может подарити? Нисколько яецъ, хотя и то придаст ся в домі, но от дворянства происходящий дар, то не запрещается, бо то называется дворянским великодушием.

ВЛАДИМИР: Я от никого не приму, я зайдуся моім жалованіем довольно.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: *(на сторону)* Ага, еще му не досит, то проклятых голотарей не можна насытити; *(голосно)* Ей что? дорогой дар — то для мене дурница, то я вам не як дар, но як, як, но як дар даю, на памятку, что вы ласкавы были *(в)* мене бывати; но я еще раздумал и тую табакерку вам вруčiti из самой сїмпатїї; позерайте ті бріліантовїї незабудки. *(На сторону)* Коня не видит все, а табакерка всегда му в руках будет, и она пошепчет му, як говорити перед начальником.

ВЛАДИМИР: Я не уживаю табаки.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Но про мене, и ради тіх бріліантов?

ВЛАДИМИР: Молю вас, извольте мя пощадити.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: *(на сторону)* То завзятый русин, ой про-стак! *(обернувся)* О, любезный друг, почтеннейший Господине, я вижу, вы без всякой пользы, из чистой сїмпатїї и ради дружбы моего желаете мні помочествовати; вы — честный муж, вы знаете мою дружбу почитати.

ВЛАДИМИР: Я истинно вам пріятель и высоко почитаю вас, но молю: о чинах совітника не полагайтесь на мене, бо в той стороні не надійтеся на мое согласіе.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Так вы презираете мою склонность к вам, мою неисповидимую к вам любовь и потупляете мое дружество.

ВЛАДИМИР: Я испрошаю вашей милости, но токмо чиновство на сторону. И наисті я требую вашей склонности, я от вас ваша внуки¹⁷ руку прошу и молю, будьте благосклонны.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Что? Мою внуку?

ВЛАДИМИР: Я сіе с ей согласіем и соизволеніем прошу.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Гм, гм, гм, да, да, да, гм.

ЛЮБИЦЯ: Солодкий стрычку, и я такожде спою мое покорное прошение.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: И ты? гм, гм, гм, да, да, да.

ВЛАДИМИР: Все мое состояніе вам благодарити буду, я сам себе вам пожертвую, на колико чиновство допустит и честь.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Понимаю, понимаю, гм, гм, гм, да, да, да.

ЛЮБИЦЯ: И я щастіе мое вам одолжу.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Одолжу... гм, гм, гм.

ВЛАДИМИР: Пожалуйста, благословите наше согласіе.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: (в себі) Гм, коня не хочет, бриліантову табакерку презирает, але Любицю сам просит; разумію, добре понимаю голотарску політику. (Голосно) Но, и на той случай вы согласитесь на мою просьбу? Бо я скажу вам: я не токмо достоинство совітника, но еще и ордер¹⁸ желаю, бо я во время мятежи вірным был правительству, я воинство со всем предусматривал, я доношал хліб, вино, мясо, напой, сіно, овес, солому и все потребное, и много, о дуже много трудился, несчисленно много грошей выдал и много тысящей жертвовал. О, я множество много стратил.

ВЛАДИМИР: И добра си покупил, и богатства набыл.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: (лестно) Покупил таже и добра.

ВЛАДИМИР: Вы все получить можете, что лише желаете, но не моім согласіем.

¹⁷ Внука – непота (братаниця, братанка, сестриниця, сестринка).

¹⁸ Ордер – туй у значеню «орден».

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Понимаю, вы желаете мою внуку, но помощь вашу от мене оттягуете.

ВЛАДИМИР: Ваша внука сама согласила, и чрез мене желает щастлива быти.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: И вы чрез ню, на моеї праці; с того не буде нич; а ныні скажу вам просто: я совітником желаю быти місто усопшаго Радославовича.

ВЛАДИМИР: А я вам в том помагати не могу.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Но добре, та на то лиш соизвольте, чтоб вы молчали; вы можете больным быти тогда, коль мое діло кончитися будет; вы лягните в постелю, я вам призову врача, доктора, скажите, что... что... что вас грудь болит от работы, ой бо вы дуже тяжко робите, понимаете мя?

ВЛАДИМИР: Я на сторону честнаго и роботнаго и много заглуженнаго Добровича ділати повинен по совісти.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Но та, Ваше благородіє, извольте честнаго и работнаго, и много заслуженнаго Добровича доньку или внуку просити... (*смішком*) на той можете женитися, она вам, дуже сходится, приходна, а моя внука — не для вас. Она моя наслідниця, и не для голотаря; она для барона Надутовскаго воспитана.

ЛЮБИЦЯ: Пек му от мене.

ВЛАДИМИР: (*смотря на Любицю, жалостно*) Сердце болит, но я противо совісти ділати не могу; прашайте, Госпожа моя.

ЛЮБИЦЯ: (*с восторгом*) Господине Нравовичу! Пойдите, сей случай мене к вам навіки привязал. Я уже убога сирота, я не наслідниця, я — убога сирота.

ВЛАДИМИР: И вы истину рекли?

ЛЮБИЦЯ: Мое сердце истину говорит; и душа моя покойна уже; я истинно убога сирота.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Истину? Но с Богом говори истину; сей час оставиш мой дом; о, найду я си наслідницю; а теперь — вон из моего обыстя.

ЛЮБИЦЯ: Сей час, сей час, радостно; о, я уже щастлива, бо мое желаніє исполнилося.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: То ніжня чувствительность! Но, но, и та минет своїм часом. А ныні, господине тайник, я вам скажу: Я — правительный совѣтник и кромѣ вашего согласія. Секретарі не великій вплив иміють єще до управління. (*Смішком*) Секретарь, писарь — то значит только як, — но знаєте только як? — Як слуга ...

ВЛАДИМИР: Но блажен слуга, который противу совѣсти не дѣлает.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Вы с вашею совѣстію останете навѣки секретарем, и можно ничим, но вам проукажу, что без вашего впливу я получу, что желаю. О стыд, я древнаго рода от 300. годов дворянин, великія фамиліи от Празноглавских член, я, я покорился пред... и покажу вам, что я совѣтником буду, хотяй и пол имінія потеряю. О, познаю я стежки к сему, я той путь адамантами, бріліантами выкладу, а по такому пути легесенько смыкается кольцо, хотяй бы и не смазанное¹⁹.

ВЛАДИМИР: Желаю вам на той пути щастливаго путешествуванія.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Но adieu, adieu! (*Отходит*).

ЯВЛЕНІЄ 5.

ВЛАДИМИР: (*сам*). О, Владимир, Владимир! В яком ты был искушеніи! Тебѣ дары приносят, а ты презираеш їх; о, то єсть тяжкое состояніе! Убогий человек всегда требует, он всегда в нужді, и что дивно, если даколи и, принужден, совѣсть свою оскорбит? Господи, я благодарю тебе, что ты мнѣ помог перемочи тоє искушеніе, теперь ми легко на совѣсти, бо, сохранив чести закон, не встыжуся свѣта, бо повинности моеї довлетворил! Мой любезный отецъ мнѣ закон той вкоренил в сердце глубоко, и я храню его, пока дыхати буду; бо истина требует во віки.

¹⁹ Смазанный — видав, туй проскочила печатна хыба, котру сьме поправили. В оригіналі было так: «смаванное».

ЯВЛЕНІЄ 6.

ПРАВОВИЧ ФЕДОР и ВЛАДИМИР.

ФЕДОР: С нами Бог! Слава Господу, я его снайшол.

ВЛАДИМИР: (біжит в объятіє отця) Отець мой!

ФЕДОР: (обнимая его) Сын мой, любезный мой Владимир!

ВЛАДИМИР: Есть то сон или истина?

ФЕДОР: Ты здоров? И я, слава Господу, здоров, ныні остави мене немножко, да отдам божіє Богу. (*Идет в кут, клекает и молится*).

ВЛАДИМИР: (*осмотря отця*) Господи, мой чести достойнійший родитель! Волосы му посіділи, коліна му трясутся! (*Приносит мягкий столець*).

ФЕДОР: (*сядет*) О, сыне любезный, прийди в объятія любезнаго отця. (*Обниманіє взаимное*).

ВЛАДИМИР: О, солодкий отець, каким дивом вы сюда прибыли?

ФЕДОР: Дивом, бессомнітельно дивом, сыночку! Я старый, седмь-десятьлітний, сорок милі піхотой перешол и, слава Господу, без препятія.

ВЛАДИМИР: Что? Вы піхотой?

ФЕДОР: Господь помог мні.

ВЛАДИМИР: Но почто піхотой?

ФЕДОР: Но не страхайся. Мятежники все мні забрали, кросна ми спалили, и мене ... о Господи! (*плачет*).

ВЛАДИМИР: О, Господи! И то мні слышати?

ФЕДОР: На конецъ — домик мой спалили.

ВЛАДИМИР: Варварское діло!

ФЕДОР: То было страшное рано и не забуду во віки день 27-го цвітня; то была свята Пятонька, коль мятежники дом мой обняли²⁰, наперед все, что могли, срабили²¹, наконецъ же зажегли стріху и все небогатое имініє мое по нісколько минут там сгоріло. О, Господи! Я німый свідитель был пропасти и загибелі по́том моїм набытыя працы. Всего лишен, подумал

²⁰ **Обняти** — окружити.

²¹ **Рабовати** — грабити.

себі: Бог дал, Бог взяв, да будет воля его свята, но еще я щастлив, імю прибіжище в солодких любезнаго сына об'ятіях; мой сын живет, — говорил я, — и так я найбогатший человек; тогда поднял из пожара одну головню и в товариществі їй пустился в далекий путь и адде приніс все богатство мое (*на головню указывает*). Но я щастлив, я пребогат, бо снайшол я имініє мое в любезном сыні (*лобзает го*).

ВЛАДИМИР: И якою издержкою вы путешествовали?

ФЕДОР: Находилися милостивыі люди.

ВЛАДИМИР: Что? Вы — милостынею питан?

ФЕДОР: Єй-но, то не стыд в послідній нужді, что? Не был я виною моего нещастія, найшол много-много милосердных людей. Бог їм да будет такожде милосерд; но я уже, слава Богу, тут.

ВЛАДИМИР: О коль бы жизнь с вами поділити!

ФЕДОР: Господь все исправил, бо, кто знает, виділ ли бы тебе больше раз, а теперь, любезный сын, я от тебе уже не отлучуся, если тебѣ стыдливо не будет.

ВЛАДИМИР: Никогда, никогда в той жизни.

ФЕДОР: Але ты мене не будеш питати, я еще знаю робити, я буду ткати.

ВЛАДИМИР: Не потребно, я для вас буду працювати, вы спочивайте в вашей старости; о, робили вы для мене — нынѣ я буду для вас, вы то от мене правом пожадати можете.

ФЕДОР: То мы уже между собой справим, но, сыноньку, ты не скажи никому, что я — отецъ твой; тоє могло бы ти повредить, ты в чиновствѣ, в достойной годности, а я токмо убогий ткач.

ВЛАДИМИР: И что вы думаете о мнѣ?

ФЕДОР: Остави ты мои мысли, я познаю свѣт, но и то добре знаю, что ты не стыдишся мною, но... хоть лиш и то одно утаї, что ты русин, бо и то бы ти много вредило.

ВЛАДИМИР: Ніт, отецъ мой, ніт! Я цілому свѣту представляю моего родителя, да будет приміром человечества; я гордый в моем отцѣ; я гордый в моем родѣ руском, бо он честный и богобоянный есть, моему начальнику и всѣм министрам извѣстный мой род.

ФЕДОР: Но я то для твоего добра желаю; знаешь, як презрен есть у наших богатырей селянин, равно скоту презирается, а русину еще и человеческого почтения не подает никто; о, Господи, то несчастливый наш род не заслужил; прото я у тебе остану, але тайно, чтоб нікто не примітил наш естественный союз.

ВЛАДИМИР: Вы, отецъ, всегда со мною будете. О, колько вы вельможей заганыбите вашими благородными нравами; и не мыслите на то больше, уже и світ отворил очи, бо уже не род, но нравы почитаются; уже и русину откровен²² світ и он уже познан Европі, и честуется по заслугам своїм.

ФЕДОР: Но, но чини, что знаешь, але изволь немножко подрымати ми, бо я утружден.

ВЛАДИМИР: О, любезный родич, тут на моем одрі спочивайте вы там, гдѣ я о вашей судьбі немало печалился.

ФЕДОР: О, той будет мнѣ солодкий сон, на одрі сына моего, я там омолодію, як орел, распахтавшись на дни, коль с тобой на одном спочивал одрі.

ЯВЛЕНІЄ 7.

ВЛАДИМИР: (*сам*) Нынѣ радость моя исполнилася, нынѣ время благоприятно, желаніе мое успокоилося, теперь повторенными силами буду работати; любов отця подаст ми постояніе и укрѣпит мя.

ЯВЛЕНІЄ 8.

ВЛАДИМИР и ПРАЗНОГЛАВСКИЙ.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Victoria, Victoria, во віки аминь, Victoria²³.

ВЛАДИМИР: Что? И вам случилось честнаго и заслуженнаго Добровича задусити?

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Ей, что ми там до вашего Добровича? Он для мене может и начальником быти, тут иное есть: Єго

²² Туй у значеню: **отвореный**.

²³ **Victoria** – побѣда.

Высокопревосходительство — истинно милостивый государь, он много почитанія достоин; но потребно и Любицю покликати, так есть: tres faciunt collegium²⁴ (*отходит*).

ВЛАДИМИР: Он сам гласит Любицю, что ето значит? Он так доволен, то истинно шутку себѣ на нем учинил господин начальник.

ЯВЛЕНІЕ 9.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ, ЛЮБИЦЯ и ВЛАДИМИР.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Но приди, приходи госпожа тайничка! Так-так, дивися, теперь, можно, другим голосом будешь щебетать?

ВЛАДИМИР и ЛЮБИЦЯ: (*враз*) Что тоє значит?

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Єго Высокопревосходительство толь много склонным показался к вам, господине, что я уже все понимаю, (*смішком*) разумієте мене?

ВЛАДИМИР: Никак, что хотите сказати?

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Ей, но-но, Празноглавский — не дурак, Празноглавский и под землею видит кирпичицу, но-но, я уже все знаю.

ЛЮБИЦЯ: Любезный стрый, скажите, что думаете?

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Постой, постой, я все скажу, але так рядом, я все скажу; Єго Высокопревосходительство милостивый начальник пріятно и дружески пріял мене, говорю вам, почтенно мя привитал; я єму покорно предложил прошеніе и, чтоб єго склоннійша учинити, сказал єму, что я вам мою внуку и наслідницю обіщал, разумієте?

ВЛАДИМИР: Вы то сказали?

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Єй-ей, но; если вы мнѣ помогати будете. «Таже любит вашу внуку мой тайник?» — проситися изволил ласкавый государь»; я притаковал: да, любит, дуже любит; но, правда? «И он обіщал вам своего ходатайства?» — просился далее государь»; я рек: не совсім, не совсім. «Но, так вы

²⁴ Tres faciunt collegium (*латин.*) — Трое чинят коллегию.

такожде отrekli²⁵ ему вашу внуку? — говорил начальник»; так есть, — отвечал я. «А он спочил на том? — был вопрос». Не знаю, — было ответом. Но, прощайте, я так просто говорил, бо я так мудро правду говорил, як я обыкновен; я далее изъявил Єго Высокопревосходительству, что вы референта Добровича защищаете, человека низкаго рода, и Бог відает, колько я ему так мудро рассказовал. Он ласкаво и терпеливо мудрую мою річ послухати изволил, наконець отворил ласкавый ротик и потішил мое сердце; но слышите як? Атак: «Любезный мой господин Празноглавский, — слышите: любезный Празноглавский! Любезный! — Тайник мой истинну правду говорил, вы правительным советником сей час не можете быти, — я ледом остал, но Єго Высокопревосходительство не оставили мене в отчаяніи и так проводжали ласкаво, — Праведно діло, чтоб так заслуженный муж, як господин Празноглавский de Eadem, — слышите, — de Eadem высокую службу и чин получил, бо я знаю, что господин токмо чести и чина, а не чиновства жаждает». Так есть, — рек я. «И что думаете, если бы мы для вашей почтеннейшей особы одну нову, и только для вас устроенную составили службу? Почтенную службу?» Я пламенем горіл, он же продолжал: «Мы бы для вас устроили новый чин, придворный чин, и что если бы мы вам начальство придворных Тарабанщиков и Трубачей преподали?» Я уклонился покорно и сказал, что мні сей чин не есть извѣстным, и можно тяжкий, бо я до музыки мало что разумію; я только мало свистати знаю, и то для моеї токмо прогулки. Изволили на то мало засміятися Єго Превосходительство и далее говорили: «Вы не требуете знанія музыки, и ниякаго знанія, вы токмо начальником будете, т. є. будете иміти прекрасный уніформ, с золотыми епулетами, и высокий рогатый шепак с буськовыми перьями, и велику серебряну палицю с золотою бозулею; служба ваша будет при дворі токмо о том, что подасте знак серебряною палицею, коли музыка зачинається иміет. Но будете ли вы доволен таким для вас весьма удобным чином?» Я потрясся от радости, покорно благодарил и новую, новую, только для моеї особы составленную придворную службу пріял, с титулом Превосходительным.

²⁵ Отректи — одречи, одказати.

Але слышите далей, чім обов'язав мене г. начальник? Он сказав: «Тепер ви, Высокоблагородный Придворник Тарабанщиков и Трубочей Начальник, извольте вашу внуку дати моему тайнику, я от вас того желаю».

ЛЮБИЦЯ: И вы соизволили на то без сомнения?

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Что было делать? Я должен был согласиться, бо Его В(ысоко)превосходительство изъявили, что они всечестного господина тайника так милуют, как своего власного сына; ге-ге-ге, разумеешь, Любичко, как власного сына! И для сего средства я согласился.

ВЛАДИМИР: И только из сего огляду вы соизволяете?

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Но-но, то не стыд; о, я давно уже примечал такую особенную подобность! Но-но, то не стыд с Высокопревосходительством в ближайшем бытии союзи; мы того и больше раз употреблять можем; я больше родины имею из великой и славной фамилии Празноглавской, я в родимом также союзи с великого рода славными Дураковскими, Осовичами и Надутовскими; мы также употреблять будем его помощи и пользоваться его защищенiem, ради сего средства, ге-ге-ге.

ВЛАДИМИР: Вы мылитесь, Господин Тарабанщиков Начальник, бо его Превосходительство только от четырех лет познали мене; вы мылитесь, я и не в тех сторонах родился, я свет узрел под Бескидом, далеко отсюда, где г. начальник никогда не бывал.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Но-но, в путешествии, в путешествии; о, г. начальник много путешествовал; но-но, то не стыд, он вас любит, говорил, как власного, — скажу, — власного сына.

ВЛАДИМИР: На то не соглашаю; мой отец — убогий, а честный ткач.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Ей-но, вы жартуете. Ткач!

ВЛАДИМИР: Скажу вам: честный и достойнейший чести ткач, которого все сограждане честуют и любят.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Ткач! Гм, ткач — честный! Гм, убогий, а чести достойнейший! Как то сравняется?

ВЛАДИМИР: Мой отец — убогий ткач, но нравственный, богобоязненный, честный человек; он праведно и тяжким потом глядел кусок хлеба, он не скривдил ближнего, воздавал Царю

Царево, а божее Богу, он не лифровал царское имініє, но двома руками заглядал свое маленькое имініє, не окламал Царя и блажняго, жил в любви со своїми и прото совість его покойна; и гадаю, что вы не имієте причины вашу мысль прото перемінити?

ЛЮБИЦЯ: Любезный стрычку! Убогий ткач чести достоин и прото, что так достойнаго воспитал сына.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Ты не разумієш до того; Придворных Тарабанщиков и Трубачей головный Началник, древній дворянин от Празноглавских и убогий ткач, а что больше — русин, то согласитися не может; между тіми неизмірное пространство.

ЛЮБИЦЯ: Стрычку любезный! Та равноправность уже не помогла сему? Теперь уже каждый на образ божий створенный человек пред правом и правительством однако важит.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Говорити здорова, але я на то во віки не соглашуся, чтоб Придворных Тарабанщиков и Трубачей головный Началник, и дворянин тай убогий ткач в одном салоні помістилися; ніт-ніт, то от начала світа не было, и во віки не будет. И кто ткача приймет во свата? Он с ткачами ткати должен! О ніт, я на тоє во віки не соглашу.

ВЛАДИМИР: Та даремно!

ЛЮБИЦЯ: О, любезный стрычку, та вы оттягаєте г. началнику данное слово?

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Ты дурна, и як любитя тебѣ честный тесть? Стыдися стыди...

ЛЮБИЦЯ: Честнаго мужа родитель токмо чести достоин.

ВЛАДИМИР: Госпожа! Вы прелщаєте мене вашим благоразумієм и добродітелію.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Ни²⁶, снову лєсть! Ой біда; если бы лиш так выразно не говорил был г. началник; я чин, высокий чин, серебряну палицю с бозулею потерять не могу, ей-ей. Но будем нічто радити. Гей, господине, вы говорили, что вы далеко от сюду родилися?

ВЛАДИМИР: Так єсть.

²⁶ Ни — от.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Но так о вашем роді тут никто не знает; добре, тепер обіщайте ми, что вы с вашею родиною никаку справу імїти не будете.

ВЛАДИМИР: Господине Началник Тарабанщиков! На тоє не со- глашуся во віки, я по Богі родителей моїх больше честую, как всіх цілого світа трубачей и тарабанщиков. И мой отець чрез бесчестных мятужников, всего імїнія сбавлен, уже тут при мні єсть.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Тут єсть? Ткач?

ВЛАДИМИР: И с мною будет, пока я жити буду.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: С вами? В моем домі? О, то прекрасно! Ткач, простак, в моїх малёваных и паркетированых комнатах?

ВЛАДИМИР (к Любиці) Дорогая! Пращай, нас четвертая запо- відь Божа разлучит; я Богу повинуватися должен, а не слі- пой чувствительности; пращай.

ЛЮБИЦЯ: Никогда, одна смерть, один гроб отлучит мене от вас; ваш отець — честный, а вы — разумный и вся чести достой- ный; а разум и нравственность цінится паче пустаго благо- родія.

ВЛАДИМИР: Но вы богатаго дворянина наслідниця.

ЛЮБИЦЯ: Я, если вам так любится, убога сирота!

ВЛАДИМИР: (*восхищен*) Вы, вы, и сирота знаете быти? О, так я уже достиг совершенное блаженство.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Проклятоє діло! Мой придворный чин, мой уніформ, рогатая шляпа с бузьковыми перьями и серебря- на палиця с золотою бозулею! О, коль бы я уже грамоту, коль бы декрет імїл, то бы єще все далося переправити, но нині без грамот, лише провізорно и єще все мінитися может. (*Разгадуєт*) Гей, любезный друг, я сему поможу єще, и то таким способом: Вы не скажите никому, что отець ваш при- шол, мы на подмістію даме єму одну хатинку честну и по- рядну, купите му кросна, то не много будет стояти, а я буду усиловатися єму роботою служити; а между тїм я расповїм в высочайших товаришествах, что вы с Єго Высокопревосхо- дительством г. началником в близком стоите союзї, что вы древнаго рода дворянин и добра імїєте, єще придам вам de

Eadem²⁷, знаєте, то нікто не будет інквізіровати. И так всу-
нетеса до дворянскаго чина; ото не новое діло, и мой бать-
ко так подворянился, и я теперь indubitatus nobilis, то єсть,
pronobilies²⁸, а если б кто грамоты пожадал, то способ имієм
дуже добрый сказати, что во время нещастной мятежи вся
письма мятежники спалили; ге, як вам любится мое предло-
женіє, мой мудрый проект?

ВЛАДИМИР: Молю вас, оставите мене с вашим чином; я честнаго
отця сын, он робил для мене — я буду теперь для него; мой
разумный начальник не презирает мой род, єму он не єсть
утаен, и я стыдил бы ся за моего честнаго отця? Я б себе
чужими украшал перьями? О ніт-ніт, моя душа дворянскаго
єсть рода, а не тіло, я хочу благородною душею, а не вніш-
ними блистати чинами; в моем честном руском роді копыль-
цы презираются, а нравственный люди почитаются. Здрав-
ствуйте²⁹, мы не соглашаемся.

ЯВЛЕНІЄ 10.

ФЕДОР и прежній.

Федор отворит двери, а Владимир біжит и вводит го.

ВЛАДИМИР: Что? Я про сего честнаго сідоглава стидитися буду,
котораго напominанія и нравопоученія мні добродітель за-
скіпили в сердце? Который потерял своя страсти и кро-
вавым потом усиловался, чтоб мене в полезнаго гражданина
изобразил. Я бы был той неблагодарный сын, як нече-
стивый Хам, кой бы про глупую пустых людей пыху отрекся
любезнаго отця? (*думает*). Отець любезный! Я сію благо-
родну дівицю почитаю и люблю; и хотя як ми тяжело, ю для
вас, о для вас! (*думает*) Ніт, я про вас, любезный отець,
отрекуся ней навіки; прайдай, любезна, прайдай, я скажу пе-
ред світом, что честный ткач, Нравович Федор, русин из
Нравоселицы єсть мой любезный родич, мой почтеннійший
отець. Прайдай, Любичко!

²⁷ **de Eadem** (*латин.*) — того самого роду; подобно німецькому «фон» — «von».

²⁸ **Pronobilies** (*латин.*) — несомнівний шляхтич.

²⁹ **Здравствуйте** — туй у значеню: «Прощайте!».

ФЕДОР: Сыне! Та я тобі на пути застала? О, солодкий сын, ты не уважай мене, не буду ти препятствовати; прашай, волю я пожертвитися для тебе, я старый, мой вік не долгий; я отьиду, отьиду, о, далеко отьиду, незадолго умру, а ты буди щастлив.

ВЛАДИМИР: Отець! Вы раздереаете мое сердце; вы мой отец, вы от мене на один шаг не сміете отдалитися.

ФЕДОР: Но я світ не годен увіряти о том, что сродство убогаго и честнаго человека не есть стыдливое.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: (*сміється*). Га-га-га, ге-ге-ге, убогий и честный, и то еще русин; ге-ге-ге, *rusticus bis*³⁰.

ФЕДОР: И что вы думаете, Высокоблагородный? Та убогий человек, кой кровавым потом глядет си кусок хліба, уже и человечества недостойный есть? О, таким способом Господь світ той только для нечестивых створил? Господи прости вам и воздай по своей праведности!

ЯВЛЕНИЕ 11.

ПОДЛИЗОВСКИЙ и прежний.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Га, мой директор *bonorum*³¹! Что вас принесло? Что там дорогая княгиня действует?

ПОДЛИЗОВСКИЙ: О, она смертельно больна.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Что говоришь? Княгиня больна, на смертельном одре, а ты оставив цілу худобу, лишив мое драгоценное имініе, прохожущися; но то уже діло? Теперь там все сграбят бесчувствительный простак; а не знаешь ты, что простый народ без чести, крадежею лиш добывает все?

ПОДЛИЗОВСКИЙ: Ваше Превосходное благородіе, милостивый Государь, уже все разоренно.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Что? Разоренно? А кто посмѣливался разорити дворянское имініе? га?

³⁰ **Rusticus bis** (*латин.*) – два раз простак.

³¹ **Директор bonorum** (*латин.*) – управитель моего маєтку (моих добр).

ПОДЛИЗОВСКИЙ: Мятужники, о, мятужники! Спустошено все
огнем и мечем, камень на камени не остал.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: О, ты сукій сын.

ПОДЛИЗОВСКИЙ: И мы лиш мало не пострадали.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Біда ми там до тебе, но ты — сукій сын, а
чему я тебе держу? Я тебі богатое даваю жалованіе, ежегод-
но 20 золотых валутальных; и ты допустил мое имініе разо-
рити, сграбити; то наисті с ворами согласился. Ты повинен
был встати и ни живаго духа не допустить, нужно было про-
тирѣчи, протестовати и сказати, что то дворянская курія, то
Его Превосходительства господина от Празноглавских де
Еadem верховнаго Придворных Тарабанщиков и Трубачей
Началника курія — и они отступили бы были; но ты — осел,
ты — вор; ты ныні отпущен.

ПОДЛИЗОВСКИЙ: Что было ділати, протестовал я досить, но
на то мя честно набилися; я и свое имініе потерял, наприклад,
одну дымку, оцілку, кремень и прекрасну мехирину, одну
флинтку и два золоты, словом, цілу мою худобу.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: И один дурный разум. А княгиня гді?

ПОДЛИЗОВСКИЙ: Милостива госпожа с мною до кареты во-
йшла и мы убігли.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Но та хотяй драгоцінності сохранила и гро-
ши, гроши!

ПОДЛИЗОВСКИЙ: Так естъ, мы сохранили все, но что лиш на
гору вышли, исе узріли мы толпу конников. Я казал, чтоб
ящик (ладичку) дагде в корч сховати, но на нещастіе и кор-
ча не было, а злодіи уже приближались.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Та разум бы ти вытек, та закопати было в
землю.

ПОДЛИЗОВСКИЙ: Мы обачили одного убогаго путешествен-
ника, и думавши, что его не будут задерживати, передали
мы ему ладичку и попросили, чтоб он до села отнес, а там
навернул нам.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Адде маеш, разум бы ти вытек; чоловіку
простому самовольно отдати; та не знаеш, что простый че-
ловік из крадежі живет, а ты еще сам отдал ему, то разум

был? А знаєш, что ладичка 30 тисящ таллярєй стояла? Та вернулася?

ПОДЛИЗОВСКИЙ: Збойниці приближалися, сей час и нас наворачнули и о, (*плачет*) дуже нас побили, но по совісти кажу — госпожу не посквернили, ніт, по совісти говорю, ніт.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Ей, чорт там до того! Но драгоцінності знайшли вы?

ПОДЛИЗОВСКИЙ: Я на третій день пришол на тоє село, але путешественника не было там; проклятый злодій убіг; але я повинности моєй довлеучинил, я ознакомил то до поліції.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: О, Господи! Моя драгоцінності! О, як я їх тяжко набыл во время прежняя войны! Я тебе задушу, я тя застрілю, як собаку, о, ты, сукій сын, я и сам повішуся, або скочу у воду, о мой любезный скарб а 30 тисящ таллярєй!

ФЕДОР: Но... но драгоцінності не пропали... той путешественник я был, и я истинно їх сохранил, три дни ждал в оном селі, на послід отъишол с наміренієм, что Владимир мой во Вістниках оголосит їх; слава Господу, адде отдаю їх вам совершенно, как воспріял.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: (*восхищен*) Тота, тота, о любезна моя скрынька, о любезное сокровище, ты наворачнулося мні (*цилуєт скрыньку*). И то вы сохранили? О, то я не думал бы; но посмотрю, не пропало ли нічто? (*Отворит и числит*). Ланцух тут єсть, перстені тут суть, заушницы тут; все, все тут, но, но добре все! Гей, а ци заплатила вам госпожа? Что желаете за послугу?

ФЕДОР: Я добродітель не продаю, бо я повинен искреннему моему добро творити; але вы, благородный господин, узнайте, что у простаго человека также єсть честь и что честь с художством могутся спонти.

ПОДЛИЗОВСКИЙ: Слава Богу! Тут суть, а то я той рады дал; коль бы не я, то уже наисті все пропало бы; ей, маю я разума.

ВЛАДИМИР: Любезный отецъ, я гордый на вас, пишуся с вами; (*к Празноглавскому*) смотрите сего человека и учитесь от него чести — и вы сего стыдитесь?

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Но, но добре, вы заслужили налізное³², но прийміть моє благодареніє и тут вам один сороковець на паленьку; но видите, як легко заробили вы один сороковець; но можете пышиться, что вы благородному дворянину послужити могли.

ФЕДОР: Держите си сороковець, и вам придаст ся на каву, я обійдуся с богатою моєю совістю. (*Любиця плачет и старому руку цілуєт*).

Празноглавский (*смієся*) Ге-ге-ге, прекрасно; ткачу руки ціловати? Ге-ге-ге!

ФЕДОР: Княгинько, я на тоє не соизволяю.

ЛЮБИЦЯ: Вы зовите мене донькою; я убога сирота, я не желаю в мятежах назбранаго наслідствія, бо на том потоки невинных слез и проклятїя вздохи лежат.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Хорошо-хорошо, не журю я ся о наслідницї; а ты, бесчестна, иди бесчестным твоім путем. Подлизовский! Ходи, хочу нічто с тобой говорить; да, да як там мое стадо?

ПОДЛИЗОВСКИЙ: Волы я отгнал был в ліс, и только один хибит.

ПРАЗНОГЛАВСКИЙ: Но, слава Богу, хотяй волы остались. (*Отходят*).

ЯВЛЕНІЄ 12.

ФЕДОР, ВЛАДИМИР и ЛЮБИЦЯ.

ФЕДОР: Сыноньку! Я оставлю тебе, бо я ти лиш на перепону при-
шол.

ЛЮБИЦЯ: Любезный честный старик, пожалуйста, примите мене за доньку, я уже удобна, як и вы, а разум и честь почитаю больше, як пустое благодіє, которое само в себї ціну не имієт, токмо от родителей получает.

ВЛАДИМИР: Госпожка! Вы уже истинно не наслідница дурна-

³² **Налізное** – плата-награда за однайдену страту.

го Празноглавскаго? Любиця! Ты уже без препятія моя!
О, няню солоденький, благословите нас (*біжати си в обятія*).

ФЕДОР: Но, но не так наремно, наремна робота не стоит нич, рядом діточки, токмо своїм рядом. Княгинько, вы имієте родителів, без соизволенія не вольно вам сліпої чутливості послідовати, благословеніє бо родителів приносить благодать, а клятва їх истребит род.

ЛЮБИЦЯ: Ніт, няню любезный, крім вас, у мене ніт родителів.

ФЕДОР: Но, так уже все в ряді; Господь да благословит вас благодатію своєю. (*Владимир и Любиця лобзают Федора, он же перекрестив їх и говорит*): Да благословит вас Господь от Сіона, и узрите благая Іерусалимова во вся дни живота вашего. Аминь.

ЛЮБИЦЯ: Мы убогії, но сторицею щастливії.

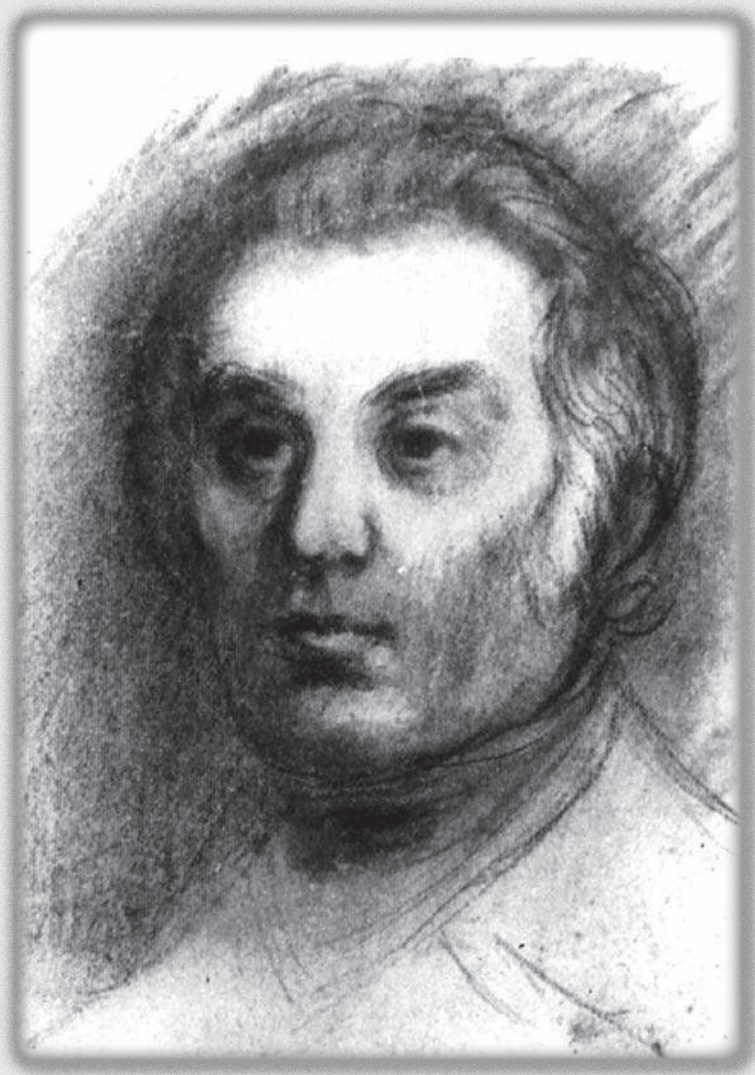
ФЕДОР: Что? Убогії? Владимир! Імієш ты только грошей, щоб мні кросна купил?

ВЛАДИМИР: Імію.

ФЕДОР: Так уже мы не убогії; я буду ткати, Владимир писати, а молода невіста дом будет рядити. Господь Бог дасть силу — и то все наше богатство.

(*конець*)

ІСТОРИЧНО-ЕТНОГРАФІЧНІ СТАТІ

Засавки

Александра Сухновича
Каноника Пушловскаго.
1848.

О народах Крайнянских, или Карпатороссах Угорских, под Бескидом в Земплинской, Унгской и Шаріской столицы живущих¹

*Nescio qua natale solum dulcedine cunctos
Ducit, et immemores non sient esse sui.²
Ovid.³*

Часть Земли Угорскія, под самую границую сущая, называется Крайня, то есть земля на краі царства... И сія не так долгая, як широкая часть распространяется от Спиской столицы попод горы аж ко границам Буковинским, Молдавским и Волоским чрез Списку, Шариску, Земплинску, Унгварску, Берегску и Марамороску столицу, як сирич ведут горы Карпатскія; сія часть земли, хотя єдным словом Крайня называется, однакож по столицях, в них же вписуется, разными назначается имены: так в Шариской столице нарекается Маковица, от равнаго имене горы, еже вышше Цернины, Куримкы и Орлиха весей лежит; в Земплинской столице называется Крайня, такожде и во Унгварской; во Берегской же и Марамороской столицах именуется — Верховина.

¹ Обы наблизити сочасному читателю текст «О народах Крайнянских, или Карпатороссах Угорских, под Бескидом в Земплинской, Унгской и Шаріской столицы живущих», нам мусай было уніфікувати написаня даяких лексем у бік того написаня, котре ся стрічає майчастро. Подаколи мы транслітеровали тоты лексемы засобами сочасной графічної сістемы русинського языка. Тото самое ся тыче хоснованя буквы «г», написаня великой буквы, додержованя сочасных правил пунктуації и др., што дозволило хоть лем часточно стандардизовати язык текста. Межи тым, сяка поправа не є тоталным засягованям до тексту документа, скорше є намагов полегшити процес читаня матеріала путєв нормованя архаічного ненормованого языка (зазначка вишорителя – В. П.).

² Дословной товмаченя из латыны:

Родного края краса вшитых чарами своіма обворожит,
Обы не забыли на неї, обы зятамили навікы.

(зазначка вишорителя – В. П.).

³ **Ovidius** – Овідій [Ex Ponto, 1, 3, 35].

Но понеже підприємці мні єсть о Земплинской токмо писати Крайні, прото лишивше инья страны, о сей с Богом зачинаю.

I.

Крайня, о которой ныні писати підприємцях, єсть в распространенном знаменіі она часть Угорскія Земли, которая от Гуменно-града, аж по Галиційску росширяется, на 6. милі, границу, особливо же нареціся может токмо сія страна, яже под Настасом-горою, зачєнше от весі Снины, в гору продолжается, высокія горы и темны лісы содержающая...

Земля, вся неплодна и неблагоприятна, никогда [не] упокоїт ділателя; яко твердая зима, поздна весна, частыя мразы и хладныя вітры природное утігают плодоносіє, однако ж власныя собі сімена, яко овес, ярец, татарку, просо, коноплі не подло принесет, єгда земля добро виробится, наїпаче же земняки, нарицаємыя «бандурки», богато дает; так же Крайня не можется именовать оным неплодным краєм, чтобы в нем жити не можно было, бо в добрых и гноїных землях и озимое жито, и пшеница сродится, токмо меншаго рода и стоколосою мішано, и прото обывателіє привыкнувше на овсяный хліб, токмо ради пасхи и праздничных гостин мало жита и пшеници сіяти обыкновенны суть, наїболше земняками живот содержающе.

Горы обнимают сію часть земли, но и вся Крайна в горах стоїт; так от сівера великий Бескид, отлучающий Угорское царство от Галиціи, всім горам тутешным отец показується; на сей горі густый буковый ліс, хотя и на галиційской страні ялицы прекрасно растут, но на сей страні ялицы не находятся, токмо в Унгварской и Марамороской столиці; буки тут домашніі суть дерева, и так высоко и просто растут, як ялицы, сам видіх простыя буки и на 25.-30. сяг⁴ высокіі; но суть и липы, яворы клины⁵, осіки, трепеты; дуба же николи не видіх на Бескиді. По потоках же и по нижніх містах суть ольхи, березы и лишники (ліски), грабы, которіи и в горах не мало находятся; на буках плод, нарицаємый «буков»⁶ бывает, с ним же свині добро тучатся, но

⁴ **Сяга** (сяжень) – єдиниця мірєня; австрійський сяжень ся рівняє 1,8965 м (зазначка вишорителя – В. П.).

⁵ **Клин** – видав, туй проскочила хыба; має быти: «клен». До того, слово «клены» у сєму тексті є пояснєням до слова «яворы» и має быти написаной у скобках атєяк: «...яворы (клены), осікы...» (зазначка вишорителя – В. П.).

⁶ **Буков** – букові орішки (зазначка вишорителя – В. П.).

и обывателие сберают и елей с него товчут, который в постныя дни употребляют во брашно⁷.

Под Бескидом тягнется другий ряд гор и называется Настас, и сей ряд гор есть мало низшій, но еднако к высоким горам приключается; от полуденныя же страны тягнется Выгорлат и Діл от востока, горы не низшіі Бескида и лісами прекрасными украшенныі.

На самом верху Выгорлата есть великій, болше як на 100. сяги долгій и толико широкій камень єдиносущный (скала) так, як єдин стол стоящий; котораго аж от самага Дебрецина видіти можно есть чрез употребленіе скла; камень сей называется Снинскій Камень, и о нем слідующая есть у обывателей басня-повість: Что сирич давнаго еше часа чорт погнівался на людей Крайнянских, яко они церкви будующе и кресты выставявшие, ему болше не служат, хотіл всю Крайню загладити (истерти) — взял в морі сей превеликій камень и с ним хотіл всю сію землю придусити и людей побити, но егда над горою был нещастный чорт, когут запіл, и на сей глас устранился чорт, спустил на землю камень, который, бо дуже важный был, до земли устремился так, что ему токмо верх видно есть, и сей камень ныні, аки знак наказанія діаволскаго, остал на верху Выгорлата.

Под каменем сим находятся дві безны, то есть глубокія товы⁸; єдина — от Унгварскої стороны на верху єдныя горы, в прекрасном місті; другая — на стороні Гуменнянской; сія называют обывателие «морскими очами» и кажут, что с моря течет под землею вода и наполняет всегда товы. Но сіе токмо суевіріє есть простаго народа, ибо в бездніх сіх вода чистая и найпріятнїйшая, нїякій смак соленья морскія воды не подает и множество пстругов плодит.

При первом сем окні был я дваразы и ночовал там увеселяющеся видом прекрасным: путь к сему окну ведет от весі Рыбница реченной и дуже прикрый есть, что только піхотою можно ним путешествовати, всягды прекрасным лісом и веселыми полянами; путешествие сіє от корене горы потребует 4 часа (години), и тогда слышится рык воды прїємный, ибо поток ліється непрестанно из окна, и той от єдныя скалы с великим рыком падает да на 20 сяд долов, что унылому путешественнику веселый подает вид; немного вышше от сего водыпаденія достигнет человек на прекрасную поляну, обключенную острыми горами и лісом буковым, и тут есть оная

⁷ **Брашно** — туй у значеню: (русин.) пожива, їдло; (російськ.) «пища» (зазначка вишорителя — В. П.).

⁸ **Тов** — озеро (зазначка вишорителя — В. П.).

бездна безконечная. Во сію бездну на 100. сяговом мотузі пушчали кулю мідяну, но нигде не становилася, и просто видно єсть, что сія порожность аж до спода горы находится. В бездні сей суть скалы, и видно їх, но и когда пушдается куля, многоразы станет, и думал бы чоловік, что уже дно достиг єсть, но рушивше ю, знову падаєт, и никто єще не домірял дна єй... Вода тут прекрасна зелена, от зеленого древес листья вид аки в зерцалі получившая; и в ней множество рыб, но токмо пстругов и раков великих бесчисленных, ибо иный род рыб в ней не находится. Тут непрестанно суть два рыба́ря, єдин графа Стараї, другий же г[оспо]д[и]на Боронкаї, которіи повинуются каждой неділі, или седмицы дваразы рыбы и раки своїм господином донести.

В сем веселом місті я цілу нош не спал, но увеселялся скаканієм и игранієм пстругов и гуком ношних сов; и всегда на місто оноє вдячно памятати буду.

Другое подобное окно єсть на другой стороні камене, но я сіє не видал, токмо поточок, из него проишедшій.

От сіх глубоких и никогда не уменьшающихся багн происходят два поточки, из первого біжашій течет на зелізную гамру Реметянску, или Рибницку, которая єсть графа Sztáray, от другого же исходящій летит каменями на также зелізну гамру Снинску, яже єсть г[оспо]-дина Rholl; и сії два поточки никогда не оскудіют.

Сталось года 1827. на самый великодный понеділок, что на выше помянутом первом окні гать уторгла, урвалася, вывалилися сподный камени, и с него великій, несмысленный и напрасный⁹ повод учинился, ибо вода, береги окна перевышающая, єдным валом изліяна, в кругу єдном точилася, и все, что єй на пути стояло, горнула с собою. Яко случай сей напрасный был, много пагубы сділалось, найпервіє гамру погубил сей вал, посем же в Вышней Рыбници то, что достигла, с собою забрала вода; котилися неизреченныя скалы и колоды; вода, як чернило, черная была и, всегда в єдном клубі содержания, дома валяла, скоты забрала, донелі в селі Рыбници разліялася по нивах и луках, окрутныя начинила шкоды. Я сам свидітель сему случаю был, когда в парохію Рыбницку толикій ударил вал, что полный дом водою исполнился и обывателіє в церкви спасенія искати принудилися; я сам в домі парохіалном по шію во воді был, и токмо храбростію от погибелі утоплєнія свободился, когда помощ двоім дітям подавах. Несмірна сія вода замыла нивы, по загородах скалы,

⁹ **Напрасный** – (русин.) наглый, (російськ.) внезапный (зазначка вишорителя – В. П.).

еще и нынѣ там лежашія, оставила в память смутнаго одного великого понедѣлка; но чтобы пред тѣм сіе дакогда сталося — людиѣ не памятают.

На горѣ сей Выгорлатской, яже и Синайская гора называлася, стоял никогда монастырь С[вя]тыя Єкатерины Мученицы, но где и на котором мѣстѣ, сіе уже неможно довести, но яко монастырь тамо был, показываетъ следующее свидѣтельное писаніе:

«Nos Martinus Artium, et SS. [Sanctissimae] Theologiae Professor, Apostolicae Sedis Prothonotarius, Plebanus Maioris Ecclesiae B[eatae] Mariae Virginis Budensis, recognoscimus praesentibus nos accepisse 189. forenos in auro, et 100. denarios ab Egregiis viris Iudice, et Juratis Civitatis Cassoviensis, quos de voluntate Fratris Ludovici Prioris Monasterii Beatae Catherinae de monte Sinai apud nos deposuerunt conservandos. In cuius rei testimonium praesentes Sigillo nostro annullari consignavimus. Feria sexta in profesto Conceptionis Gloriosae Virginis Mariae Anno 1487.»¹⁰

И письмо сіе находится во архивѣ града Кошицкаго. Но еще и другое рукописаніе показываетъ довод сей, его же премудрый Wagner in Diplom. Sarossiensis, pag. 485.¹¹ приноситъ наслѣдующими словами:

«Ludovicus Monasterii Gloriosae Virginis Katherinae de Sancto Monte Sinai, Ordinis S.[ancti] Basilii Prior Procurator, ac Nuncius specialis, commendabilem, ac devotum virum Joannem Breuer, Civitatis Bartpha¹² Plebanum, cum omnibus fratribus, et Sororibus utriusque sexus confraternitatis Matris misericordiae in nomine Domini nostri Ihesu, juxta Bulla tenorem per Sanctissimum dicto Monasterio concessam, ac in Ambona Ecclesiae Bartpha publicatam, in confraternitatem S.[anctae]

¹⁰ *Товмаченя из латини:* «Мы, Мартин, професор умілства и теології, протонотаріус апостолської столиці, плебан Будинської катедральної церкви Пречистої Діви Марії, тым потвержуємо, ож од честованих судій и присяжных вароша Кошице мы дістали 189 золотых флоренів и 100 дінарів, што їх подля волі отця Людовика, ігумена монастиря святой Катерины на Сінайській горі, нам передано на сохрания. Достовірність атсєго потвердили сьме нашов печатков. Дано у шосту неділю зачатя Діви Марії 1487 року» (зазначка вишорителя – В. П.).

¹¹ Wagner in Diplom. Sarossiensis, pag. 485. (латин.) – Вагнер у Шариському діпломі, стор. 485. (зазначка вишорителя – В. П.).

¹² **Bartpha** – Бардієв (зазначка вишорителя – В. П.).

Katherinae adsciscit. Dat[ur] in Civitate Bartpha in Domo dicti Plebani Anno 1487.»¹³

Но был ли сей монастыр восточнаго или западнаго исповіданія, не есть видно; восточныя единако же церкви его быти доводит то:

1-віе: Что чин С.[вятаго] Васіліа есть чин церкви Восточныя, и никогдаже быша в Римской церкви монахи Чина Святаго Васіліа.

2-ое: Что всея Крайні людіе и обывателіе, яко пред тым, так и сего часа, были и суть восточнаго исповіданія хрістіяне, чрез Кирілла и Мефодіа просвіщенніи, и прото что найбільше

3-ое: Монахи Чина С.[вятаго] Васіліа, окрем Феодором Коріатовичем в Мукачові положенных, всі милостинею питахуся, которую найпаче от своего исповіданія людей достигоша; ибо пренаслѣдующим их Іезуитам, римскаго исповіданія, людіе того часа не много им помоществоваша.

Но понеже уже и монастыр пропал, и монахи его болше не искают, токмо памяти ради сія привел есм.

II.

Мнініе о горах возбудит уже самое понятіе о долинах и ріцїх, потоцїх и древесях, и прото о сіх нынї продолжать подобает.

Высокія помянутыя горы не подносят унылое очесам видїніе; суть бо весело зеленыющїися и пашу скотам, людям же всякаго пола грибы, губы подающїи; найпаче же по Бескиді растут грибы, называемїи «запахи»¹⁴, от благовонїа тако нарицаемїи. Древа, яко выше помянутых, тут буки пануют, и токмо в Сташчинї-весї находятся дубы, на двїх горах, яже именуются Дубники, но яко сїи дубы не суть тут «во

¹³ *Товмаченя из латини*: «Людовик, ігумен и нунцій монастыря прославленной Дївы Катерины на святїй Сїнайскїй горї Чина святого Васіліа, ведно из ушыткыма братами монахами и монахинями Братства милосердной Матери во імня Господа нашего Ісуса, подля грамоты, што была дарована Святїйшим даному монастырю и оглашена из амвона у церкви (вароша) Бартфа, прїймає достойного и відданого Ёанна Бройера, плебана вароша Бартфа, до братства Святой Катерины. Дано у варошї Бартфа у домї названого плебана 1487. року» (зазначка вишорителя – В. П.).

¹⁴ **Запахи** – народна (регіонална) назва т. наз. білого гриба (*латин.* Boletus edulis) (зазначка вишорителя – В. П.).

отечестві своем»¹⁵, показує їх худий возраст и дуже худобний жалуді плод.

Что же дотыкаєт воды, сія тут многія сут горы, бо найпаче водныя прозябают источники, и колико долин, толико суть потоки, так что с каждой развалины¹⁶ ліється чистая и весьма здравая вода, но ріки великой тут не видіти, найболшая ріка єсть Тироха, яже из менших поточков сирич от Руского, Звалы, Дары, Ялової, Смолника, Пчолиннаго и прочіих міст и гор избігших растет, и уже в Сташчині доста широка бывает, вышше Гуменнаго же влиається в Лаборец.

Другая болшая, от поточков собранная ріка єсть реченная Ублянка, и сія течет к востоку, ниже Малаго Березного с Унгом-рікою спитя; оба сія ріки много рыб плодят, но не великих, їх же чины суть: мерены, клены, подуствы, ментузы; во поточках же суть маліі слижи и головачки, с множеством раков и жаб, но сія, т. є. жабы, обывателіе в брашно не употребляют.

В лісах и горах звірей множество находится; суть тут великіі медвіді чорній, но находятся и червеньі, они в сіх горах дома обрітаются, многораз в скотах великую ділающе пагубу, и не єсть года, чтобы дасколько волов не побии, овес же, пока єсть молодой, высати звык иміют. Суть такожде дикіі свіні, в купі ходящіі, оны на букві тють, но обывателем бандурки часто пориют и зерно на поли погублят — прото оречное панство¹⁷ каждого года повинуется ловлю держати, что и столица¹⁸ чинит.

Находятся тут серны немало, но елені рітко сімо приходят; суть заяци, мокушки¹⁹ и куны, но непріятеліе їх, вовки и лисици, дуже многи суть, так что не токмо в помянутых лісных звірях, но и в домашніх скотах великую наносят шкоду; можно тут, найпаче же взимі, и 50 волков вкупі видіти, вытіе же їх слышати каждый час не дивно єсть; сії гості взимі по селіх прохаждаются многораз днем, найбільше же ноцію, и єсли иное не могут, то псов несут и поядают; многоразы и медведя поимают и тогды гостину держат. Сталося раз, что человек

¹⁵ Є то часть вырза из Євангелія од Матфея, 13:57 «Не є пророка во отечестві своем» (*зазначка вишорителя* – В. П.).

¹⁶ **Развалина** (авадь розвалина) – долина межи двох гір, перениж.

¹⁷ **Оречное панство** (*dominus terrestris*) – статкарі, поміщики (*зазначка вишорителя* – В. П.).

¹⁸ **Столица** – туй у значеню: жупна власть (*зазначка вишорителя* – В. П.).

¹⁹ **Мокушка** (од *мадяр. mókus*) – (*русин.*) веверка; (*російськ.*) белка (*зазначка вишорителя* – В. П.).

(видится мні, старинскій²⁰) взимі на санках привозил соль каминную с Гуменнаго, и то болшую часть про цілое село, вечеру бывшу слышал великій гром и лопот, и се страшно узріл, что множество волков біжит, ловяще перед собою великаго медведя; он толико непрітелем поставитися не мог, но еще и сам слабый был, в ногах глядал спасеніе и, достигше к возку (санкам), выскочил на сія и аки с єдиныя кріпости бранился по мужейски, отгоняя волков; посем же раздрал міх, в котором соль была завязанна, поднял камень сольный и с такою силою дрылил между гонителей своїх, что зараз єдин пострадал, так даліе метал каменіем, и каждый камень смертоносный был на волков; убитым же нисколько волком, они саміі начали грыстися так сильно, что многи расторганы быша, тогда изышол сильный херой медведь от кріпкаго своего трона, оставших и пораненных мало непрітелей своих власным оружіем своим, т. є. лабою бити начал и побил так, что всі по земли лежали, аки дерева; по херойской сей побіді навернулся смелый медведь во свою гавру, селянин же выступил от тайнаго своего міста, в котором скрывался, поимал волы свои и запряг (ибо волы поламали ярма и утікли), положивше на санки своя 20. трупов волчих, привез їх в дом свой, но соли ни крыгты не донесл, яко сію медведь разметал между волками, и так убогий селян достойну иміл от медведя за соль разметанную заплату.

Неисповидимо многи случаї могли бы ся написати о волчих діяніях в сей краині [у]строєнных, но лишивше сидевья повісти, токмо извіщу, что сїі звіріє многоразы в стайні и дома приходят, и там албо селяну шкоды чинят, албо тыми убитыи сами жертвами бывают.

В парохіалном домі в Стаціні сталося, что во время попа Іоанна Савкулича єдин зимушный вечер, егда уже старец-поп лягнув на постель, господина же его стара єдна баба при огні грілася, псик малый скавинчаще прибіг до хижи, и дуже выл непокойно и трясущеся уїдал, под лавицу всегда бігающе и бабу тамо торгающе, бабочка посмотрившіе на стук псичка, увиділа блистящїіся очи волка, под лавицею лежащаго и грозно моркотающаго, возбудила попа и слугов, которїи пришедше, волка с желізнными вилами прободоша в домі под лавкою.

Много нещастія случатся тут людем и от медведей; так в Кленові (Кленова — село єсть под Настасом) дяк (cantor) ишол у гушаву на обручи и нещастно стрітился с медведем, оріхи кусающим и забавляющим, скричал, или, як сам сказал, загучал на него, прочто медведь разсердился, дал єму єдну по ланиті и посем за волосы взял,

²⁰ **Старинскій** – житель села Старина (зазначка вишорителя – В. П.).

скорую с главы и лица ему аж по шію здер, посем же посяг ему на природное місто, оторвал ему член природный (яйца) и тогда отпустил его; и сей человек и ныні еще жіет. Другіи подобный случай стался в Сташчині, где человеку, в лісі бывшему (назывался он Богонько Федор), стрітившійся медведь отторгнул природное тіло, и так человек без сих член (яйцев) пожив еще за моего дітинства.

Окром сіх звірей еще находятся тут борсуги²¹, їжи, многоязы и іузы²²; я сам виділ тут убитого на ловітві іуза, рябо-стракатого, яко пардуса²³; суть еще дикіи мачки и проч.

Птицы тут прекрасныя находятся, так множество ярябок по лісах, орлы, ястрабы, совы — ухатія и меншія; видно тут соколы в скалах, диких куриц и различных рыбаей²⁴, от них же синіи²⁵ (cerulei) прекрасныи сут; косы и дрозды, зозулі тут множеством находятся и лісы прекрасным пініем увеселяют; словом, вся сіверная птица тут находится числом многим, также и хробаки всякаго пола и чина; так и пчолы плодятся много.

Горы тутейшія руду не плодят, токмо желізную, и сію в малой мірі, и она не находится²⁶ токмо в Сніні, Старині и Острожниці, но не много употребляется.

III.

Ныні поях писати о людех, страны сія обывающих, о звычаех и силі їх душевной и тілесной, и прочіих ділах їх, но пока особствено начну вещь мою, мало предмолвити подобает о общем народа сего бытіи, таже:

Еще пред пришествіем Угров в странах сіх бывали людіе, которіи общим словом называлися Сарматы, или Савроматы, то есть Єхидновы (гадовы) очи, которіи яко с Россами, Роксами или Роксоланами, Руссами, Рутенами, Москалями и Казаками или Козаками єдин составляли род, явно есть из всіх древных писателей, найпаче

²¹ **Борсуг** — фактично, має бути: «борсук» (зазначка вишорителя — В. П.).

²² **Іуз** — рысь (зазначка вишорителя — В. П.).

²³ **Пардус** — гепард, барс (зазначка вишорителя — В. П.).

²⁴ **Рыбарь** (зоол. *Pandion haliaetus*) — птиця; иншака назва: скопа (зазначка вишорителя — В. П.).

²⁵ **Синій** (cerulei) — синій, лазуровий (зазначка вишорителя — В. П.).

²⁶ **Не находится** — видав, туй проскочила хыба. Мало бы бути без часткы «не», атсяк: «находится» (зазначка вишорителя — В. П.).

же свідітьсвуют Berosus, Xenophon, Herodotus, Cromerus, Jordan, Alexander Gvagninius, alii²⁷.

Сїї писателіе достовірно показуют, что Сарматы сїї, иже поздніе себе Славянами называли, по писму Геродота и Савелика, в Паннонію еше во время Константина Великаго 320. (и может быти поздніе) года с 300.000 мужей вселилися, но по 40 годов, яко угорскїї писателіе доводят, чрез Готтов выгнанны, отишли во Італію с вождем Стіликоном²⁸.

Но явно таже есть, яко не всі тогда отишли, но, что в горах бывали, они от непріятелй свободны, сміло жили в земли новообрітенной, и сїї суть біло- и червено-Россы, таже Галиціанскїї и Угорскїї Русины.

Народ сей, в Бескидовых горах живуше, долго и незнамый был, яко немног был и со скотами своїми бывающе, немного земли ділал, но молоком питающесе и мясом по лісах скитался и крадежбою яко и рабованіем упражнялся, ибо той час еше на границах не было осторожности²⁹, которая ныні есть; и свободно жили, вождями своїми управляемы, иже «крайниками» называлися, и к сим еше дойшли болше сродники с Феодором Коріатовичем (яко сія читати можно в книзі Базиловича)³⁰ споившесе с ними, в свободі и подданства не искусивше. Яко храбрый мужіе пребывали по горах и салашах своїх, пока 1400. года земля сія графови Другет отданна, граница Русинов учинилася и тако Русине, с Уграми уже споенны, скитаемый живот премінити повинны были, подданїї остави, но всегда яко свободарі (шолтисы) токмо крайнику своему повинующесе.

По сія часы, яко предувістих, о них мало кто дачто знал и первіе

²⁷ Товмаченя из латини: «Бероз, Ксенофон, Геродот, Кромер, Йордан, Александр Гваніні и другі». Туй и ниже А. Духнович ся опер на изглядованя: А. Сірмаї «Notitia topographica, politica Comitatus Zemplinensis» («Топографічні и політичні нотації за Земплінську жупу»). Будин, 1803. (зазначка вишорителя – В. П.).

²⁸ **Стіликон** (вожд) – Флавій Стіліхон (бл. 358–408), римський полководець и політичний діятель вандалського происхоженя, фактичний правитель Западной Римської імперії за малолітнього імператора Гонорія.

²⁹ **Осторожность** – сторожа (зазначка вишорителя – В. П.).

³⁰ Иде за **Іоанікія Базиловича** (1742–1821) и за ёго історію: «Brevis Notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim ducis de Munkacs, pro religiosis Ruthenis...» (Cassoviae, Pars prima, 1799; Pars secunda, 1799; Pars tertia, 1799; Tomus II., Pars quarta, 1804; Tomus II., Pars quinta, 1805 (зазначка вишорителя – В. П.).

года 1557. на Угорской Дієті³¹ повинність їм положена єсть, чтобы всі, землю иміющі, платили по 2. золоті, сіє потвержденно єсть на Дієті года 1559., 1572., 1574. и 1575., но от сея повинности 1578. знову слобожденны суть. Но не долго держала оная слобода, ибо года 1595. принужденны сут 9 золоті давати, и тако от сего часа всегда платити по уряду столичному повинуются. Єще єдина остала їм выміна, сирич, что они от діжмы³² всегда свободні, и чтобы сію діжму не давали, на Дієті угорской года 1569. и 1574. докончилось; но они людіє неученїи, глупы, выміну сію самі с рук пустили и ныні всягды давают, токмо Маковицяне задержали выміну свою на толико, что зерно (in natura) не дают, но платити повинуются...

И так прекрасныя слободы єдине про неуміє и глупость утратили Русине Угорскїи, ныні найпоследнійшїй народ остали и ныні єще в глупости и невіжествїи живут.

Но постойме мало тут и раздумаїме о причинах невіжествїя народа сего...

Народ сей, яко каждый ўзнает, єсть яко здраваго тіла, так яснаго и здраваго ума и понятїя; он рассуждает, он доводами здоровыми укріпляет позорствїя своя, но не учен єсть писма, не знает права своя; и на цілой єще Країні не єсть человека простаго, чтобы читати и єще меньше писати знал; и кто єсть причина сему? Наисті не сам народ, бо он хочет знати. Он похопит ясно вся науки, но способа не маєт, и прото больше терпит, нежели Жидове иногда во Єгипті терпіли...

Панове їх оречнїи сут самодержавнїи тиранны; они яко самі, но єще больше через Жидов уморяют їх, и прото, чтобы не просвітился народ, держати люблят їх в сліпоті и невіжествїи; прото на цілой Країні не єсть училища ни єдинаго, не єсть школы, не єсть учителя; бо и попи їх, дочасныя токмо добытки глядающе, нич не стараются о просвіщенїи народа сего прекраснаго, мнящїи, что уже повинности своєї досит учинят, єгда божую Літургію отспівають, рожденных ко с[вя]тому крещенїю а мертвых ко гробу приведут и за сія заслуги достойную мзду издерают.

О, увы, вам, иже сгромаждаете, и что обріли есте, не вісте кому будет!³³

³¹ Дієта (істор., застаріл.) – сойм, сейм, парламент (азначка вишорителя – В. П.).

³² Діжма (істор., застаріл.) – десятина (азначка вишорителя – В. П.).

³³ А. Духнович на сѣму місті переповідає своїма словами фрагмент из Євангелія од Луки, 12:20 (азначка вишорителя – В. П.).

Нынѣ, прѣставше мало от жалостнаго вида, оберну перо мое на описаніе обычаев сего народа, а сиче:

Крайнянскій народ, что тычется тіла, есть добраго, среднаго зроста, найбільше чорновласый и румолицый, в очах его характер щирости, справедливости, великодушія и совѣстных чистоты показуется, в лицах же и в устах жаль сердца и неспокойность души видима есть; тяжесть подданства и вид, но и познаніе кривды печалит его, и прото очеса Крайнянскаго Русина всегда смутная, мысль его постоянна и задумана, слова плачущая, то есть глас бесѣды на плач наклонный, смѣх ему печальный и спѣв, жаля полный.

И сіе дуже натуральное есть, егда слободный человек сладкія лишится слободы, егда невинен терпит, егда сильный безсиленным останется, тогда бодрый дух умлѣет, радость упечалится и останет живот унылый; яко то видно есть в слободы лишенных и затощенных и плінных звѣрях и скотах. Смотри человекѣ, як ведет Таліян медведя, кормит его и на игры и веселія танці понуждает, он смѣшно играет, скачет, веселый вид творит, но печальный есть его внутренний став, и прото взирающіи на него увеселяются, когда он тужит и страдает болесно; так убогий Русин неблагодарную ділающе землю, с недостатком борившійся, и всегда голоден, прото и силы лишенный, горко тужит, когда иныи народы его высмѣвают, чувствует жаль, видит плінное свое состояніе и всеї волѣ лишается.

Оттуду уже явно может быти, какое есть сего Русина домостройство? От бодрости духа, от внутреннего чувства походит и внѣшнее состояніе; он яко духом развращен, так и в домѣ своем непорядный есть; дом его просто и без ніжнаго вкуса устроенный подобный есть скотовым стайням, сей с дерева сложен, непорядно навален, не есть обіеленный, не есть украшенный, но четыре углы пустыи составляют всю храминку; в сей находится и третію часть храмины составляющая пещера ватренная, и называется «пещь», или, яко они рекут, «пещь»; на сем всі спати обыкновенны суть, ибо постели не иміют, и прото всі в купѣ лежат на пещи, яко овцы; есть в нікоторых домѣх и одр, постель, но сей токмо сламою наполнен, плахтою нечистою и непранною прикрытый, служит для молодых женихов, стол не в многих находится домѣх, но служеніе стола чинит порожня бочка и на ней положенна дощка, по стѣнам стоят лавки, на которых яко сѣдают, также и в нощи лігают, другое ничто [не] найдеш в домѣ Русина, окрем сосуд един или валов, до него же помѣи сливают. Храмина сія николи не метется, тут смѣтя находится по колѣна, нечистота и смрад несносимый, ибо

найпаче же в зимі быдла, т. є. воли, корова, овці, свині, куриці, пес и мачка тут бывають с людми в купі, чтобы в стайнях не померзли. Не єсть в тых храминах комина, о сем не знают Русины, но огонь на ватрі горит и дым по храміні расходится, и когда уже неисносимый єсть дым, тогда отворятся двері и выгляды, чтобы мало вийшол, прото домы їх чорнії, як у нас комины сут; и прото Русин множество древ потребляет, и єднакоже непрестанно мерзнет.

Одежда Русина єсть удобна. Он сам собі учинит от волны одежду, но она в дни и нощи на нем єсть, прото нечистый и ушами³⁴ наполненный єсть, блощицы же так приналежат к дому, что без тых ни єдинаго дома не обрісти; но они на сіе не внимают и покойно спят.

Жены єднакоже иміют святощную одежду, и сія не єсть бритка, токмо рітко чистая.

Брашно Русина єсть дуже худое, он не старается, чтобы честно и добро їл, токмо много; не часто вкушает мяса или хліба, он токмо опріски употребляет так, что каждое рано на ватрі упікает їх, квасный хліб он не знает, но с овсяної муки учинит тісто, и то либо на ватрі, либо на жирящих углех припечет и єще теплыя ясть; наиболее печеныя бандурки суть єму в брашно и наисті убогий Русин мало когда сытый єсть, ибо постное брашно не укріпит его, и щастливым держится, когда мало соли собі купити годен... Но суть случаї егда, благословившу Г[оспо]ду літо людем изобилствует и мало повеселитися прислучится; так обыкнули пиры брачныя держати, крестины весело торжествовати и память о усопших отправляти; тогда ядят безмірно много и піют паленку; бо Русина природный звывк єсть, что он, егда развеселится, забывает на кривду и недостатки, все имініе свое не цїнит, гостит каждого, его же видит, и яко говорят: токмо первый стаканчик выпити Русинові трудно єсть, по сем уже піет изобилно и міры не знает, прото Жиды внимают сего, и если їх можнійший селянин посітит, то его стаканчиком паленки почестуют; знающе, что сей дар їм не мало донесет, бо егда он выпіет сей, тогда купити другой аки принужден, и за тым піет и сам не вість сколько; Жидик же острожно внимает и два разы только припишет єму, и тако місто 5. выпитых всегда 10. платит мір.

Также егда пір держат, обыкли веселый быти, и тогда ядят и піют несмірно, тогда, кто к ним прилучится, он наисті пріятный єсть їм гость, хотя незнаемый будет он; в сіх гостинах владыка дому или домашній господар служит їм щедро, но рітко дуже ставается, чтобы

³⁴ Уш – (російськ.) вошь (зазначка вишорителя – В. П.).

нікто³⁵ в гостині упился, но добру волю єдин каждый имієт, веселится и співаєт.

Но и сію опасность не оставлю, кую они к тому употребляют, чтобы не опитися; они сирич егда начинают гостину, то первій раз кушают хліба в соль умоченного, и так соленое брашно ядят, чтобы ропою назватися могло, и сія соль от опилства сохранит їх; по сем же во хвалу народа сего да будет, что в товариствах сіх никогда [не] повадятся³⁶, ни же злоречут; там любезно играют, весело співають, но слова стыднаго не говорят, и прото рітко паче станется тут прелюбодіяніє, бо они во веселостях о побожности не запоминают...

Прекрасно же єсть у них поминаніє о усопших, сіє с набожно-стію отправляют по церковному уставу; по скончанію же набожности, в церкві бывшей, изыйдутся сродниці и убогіі того-то, но и сосіднаго села, и тако первіє отправится Панахіда, посем же гостина дається; и тогда не єсть веселости, не єсть співанія, но яко сей случай доносит, бывает разговор о нравах и добродітелях усопшаго или усопших с тихим и смиренным гласом, яко тогда и священник всегда притомный бывает.

Нравы народа сего суть наисті прекрасній, яко род сей єсть набожный, он молитву никогда не оставит, як вечер, так рано, он ко церкві великую имієт наклонность, и егда померает, о церкві никогда не забывает. Єсть смиренный, и прото повинуется каждому, верхность же свою чествует сердечно. Єсть даліє: чистаго сердца, он похоти плотскія не чувствует и рітко случится, чтобы о соблазні нікто оскаржен или предан был; он женится в молодом єще віку и прото содержан от прелюбодіянія; законныя своя діти любовію почитает; и горе было бы дівці в прелюбодіянії обріденній... Потом: єсть своїм доволній, он не жадаєт чужее, он красти не знаєт, и прото все его имініє сміло лежить без замков, не боится о нем, но єднако же садовое не обстоится; то ани за гріх собі не держат, так и на поли в зерно албо в луку скоты нагнати, нич не внимаєт, и то єсть народа сего нещастіє, что он волю своя болше любит паче самага себе и прото, як собі самому, и другому ліниво робит, чтобы волю не погубил. И то паче єсть ему природно, что он не усилиється нікое имініє стязати, его все богатство состоит в 4. воліх, єдної корові и 10-20. овцех или козах, в двох или трех пняков пчел, и кто сіми владієт, уже богатым называ-

³⁵ **Нікто** – (русин.) дахто, дако (зазначка вишорителя – В. П.).

³⁶ **Повадятся** – видав, туй проскочила хыба. Мало бы были так: «не повадятся» (зазначка вишорителя – В. П.).

ється; воза, залізом кованого, нікогда не имал, он сам собі справит воз, сам колесо, но сохрани Г[оспо]ди от таковых возов, и то як давно, так и ныні содержит звык сей; на сіє польській стихотворець давно еще казал:

Neque linunt querulos Rutheni pingvedine currus,
Haud picis auxilium stridulus axis habet,
Auditur veniens longe crepitare colossa.
Sic fragiles currus Russe vocare sales...
Nam faciunt faciles uno vectore quadrigas,
Invectas Rutheni, quas equas unus agit.
Nec facile invenies ferrato haerentia clavo
Plaustra, facit ligni cuncta ministerium.
Et sine ferri usu plangunt sua plaustra tenebris.
Et lignum ligno consolidare solent.

*Alexander Gvagnini
Veronensis, de Ducatu Samogithiae...*³⁷

И воистину, Русина, возом грядуща, далеко можно чути, бо так ему рычит возок, что уныло есть человеку музыку сію слухати, найпаче егда больше таких возков в купі грядет; но он нич собі с того не чинит и дуже смачно на возку спить...

Торговища не есть жаднаго в странах їх; там не купиш, не продаш ничего, хотя бы и гроши были, не есть продажны, и прото Жиды, в них жиющіи, кламлют їх, яко саміи хотят, и всі побогатіют, людіе же изничают. И наисті естли людіе сїи не повиновалибыся столиці урок и панству дань платити, тогда бы гроши никакоже употребляли, но понеже иго сіє наложенное їм есть, усилиются скоты продавати

³⁷ Товмаченя из латины:

Мавут Русины возы, та вни їх коломазю не мастят,
А без коломазі ото жалобно и різко скрипит.
Издалеку чути уже, што підходит скриплива колоса.
Так ся называвут у них їх тріскучі возы.
Роблят Русины собі обычайно легкі кочіи.
Такі корманює кочіш, кінь же в запрязі еден.
Ануж найди туй кочію, обы желізными клинцями
Была збита – из дерева колики намісто клинців.
Годні ай у потемку без желіза возы збивати
И дощку на дощку тісно кладут.

*Александр Гваніні
Из Вероны, княжество Самогітіі...*

и так долг отплатити, и прото скоты своя в Березном, Гуменном и Унгварі продавають, чтобы потребныя гроши отдати могли; иншого купетства тут не видно есть, и наисті находятся тут людіе, что жадныя не познают гроши, яко и не употребляют їх.

В тіх Крайнянских народіх многая еще ныні господствуют суевірія; они содержат еще много бабон³⁸, яже в ідолослуженії почитаху. Так, вірят нощных страшилищ, нощных водителей, босорки, вомпірей, топелников, смерть ходящую, нечистых духов, непріятных очес, ход по смерти, т. є. навращеніе мертвых и проч. От тіх суевірій їх ослободити не есть возможно, хотя бы всі філософы їх удостовіряли, бо он болше віры подасть простому, собі равному человеку, нежели самому епископу или кому либо філософу. Часто слышати у них различныя разговоры, напริมир: «Я виділ на ріці нощію маленькаго хлопця в червеной шапці, игрался, плесал, сміялся, при мні ишол, и егда с крестом его позначил, нараз пропал, як камень до воды»; другій же повідаєт, что он виділ маленькую дітину, она плакала, а егда к ней прійшол, так великая выросла, як высокое дерево, по сем из сего учинился конь, из коня свіня, ис сеі коза, и проч: и то он виділ, пьяный не был, прото его от сего мнінія никто не отвернет болше.

Ворошки тут на все діло употребляются, и сіх старыя бабы сут профессорами; так егда кто женится, до вінца ему часнок заложат прото, чтобы ним діавол отогнан был, дают ему пити зеліе или ино Бог вість что, абы щастливый был и абы его жена любила; так и невісту превозажат, ю на вся страны обертают, хліб ей в пазуху кладут, от влас ей мало ўстрижут и проч; словом, ворошка так есть во обыкновенії, что без ней жадное не начнется и не скончится діло; найбільше же есть, что оный человек видініями, ворожками так уже пристрашен есть, что он никогда в нощи не пойдет сам, и если идет, непрестанно молится, крестится, но прото всегда виділ страшка или діавола.

И сія сут яже о Крайнянских Русинах назначити во кратці подобаше, содержу обаче еще собі час, что о народі сем распространенную испишу, коль жити буду, достовірну історію.

³⁸ **Бабона** – (мадяр.) babona; (російськ.) суевірие; (укр.) забобон (зазначка вишорителя – В. П.).

Состояньє Русинов в Угорщині¹

Исторія Русинов Угорских єсть по время, в котором ся в Європі малярское зачало панованье, тая самая, что всего народа руского, понеже до часу сего од общеруского племени одділены не были. Границы Паньства Руского аж ку Дунаю сягали, як тоє безчисленні историческїи памятники доводят.

За обсажденьем Угорщины через диких Мадяров под воєводом Арпадом забескидски Русины по перве одділились політическо од инных племен русских; так потребовались под начальством русских князів с воїнами с Кієва, с Мадярами до теперішної Угорщины пришедшими, и в потычках² с чужими народами; затым, понеже велика сила руская небезпечна здавалась Паньству Мадярскому, поділено їх между Мадяров: так дуже працёвано на выкорененіє народности сих, и где тоє не здарилось, там азіатицки поганы с Русинов свободных рабов сділати не стыдились.

А в истину Русины Угорски, которых ся число в бігу времени на 700.000 душ стопило³, аж до новших часов все лише рабы (скляви) были Мадярщины. Селян (подданный) не иміл власности, но завісол цілком од волі дворяна (шляхты, немеша), а власно од жидовского арендаря. Селяна вольно было все одогнати, палицовати, в темницю усадити, ба в давнійших часах и забити. Селян рускый должен был принять с покорієм всякую собі или народу рускому учиненную кривду, пак потупу; а однакож селян рускый платил найбільшіи

¹ Обы наблизити сочасному читателю текст «Состояньє Русинов в Угорщині», нам мусай было уніфіковати написаня даяких лексем у бік того написаня, котре ся стрічає майчасто. Тыж транслітеровали сьме тоты лексемы засобами сочасной графічної сістемы русинського языка. Тото самое ся тыче хоснованя буквы «г», написаня великой буквы, додержованя сочасных правил пунктуації и др., што дозволило хоть лем часточно стандардізовати язык текста. Межи тым, сяка поправа не є тотальным засягованям до тексту документа, скорше є намагов полегшити процес читаня матеріала путёв нормованя архаїчного ненормованого языка (азначка вшорителя – В. П.).

² **Потычка** – зражка, дрібна битка (азначка вшорителя – В. П.).

³ **Стопило** – видав, туй проскочила хыба. Мало бы были так: «ступило» (азначка вшорителя – В. П.).

датки, селян направлял всі дороги, пак мосты бесплатно; сам селян платил мита; селян должен был всі потребніи и непотребніи залогы (форшпонты)⁴ часом и бесплатно давати, панови своєму в час нужды что день паньщину одрабляти, с цілого уроджаю польного десятину и девятину, то єсть пятаю часть отдавати; а при том ще не лише священника, но и дяка, пак школьника (професора) сам платити.

Берім тут ще на увагу, что власні Русины были од Мадяров на найподлійшую землю вигиснены; что селян рускый за найменьшую в лісах учиненную шкоду великіи все панови своєму мадярскому платил гроши; что далій селян ніколи не добыл права своего, понеже од паньства власнаго до столиці, де сами земяне (шляхта) судили, а од столици лише до вышших судов, сложенных также с самої вельможи, мог жалобу свою здвигнути; и что на послід всі рекруты до войска Угорскаго по законі лише с селян бралися — то ся явно цілая покажет нужда селяна руского под паньством свободолубивых Мадяров.

Многочисленное в давних часах земяньство (вельможіє) угерско-русское бігом времени альбо выгинуло, либо не могуте знести тиск на народ рускый, через Мадяров наложеный, ба и стыдаючись власного племени, индійским паріям подобно утисненнаго, перейшли к Мадярам; неколько лише важнійших поколінь⁵ терпіти воли с народом руским, неж власное племя свое, віру пак отцов своїх ганебно лишити.

Но и тії переходили поволі, по союзу церкви руской с римским папою, то єсть с церквою латиньскою, до той; и перемінивши обрядок, одступили под одним⁶ и од народа свого, од народности руской так, что теперь Русь Угорская всего Вельможія, ба и маєтнійших дворянов (шляхты, земянов) цілком збавлена.

Службы при столицях, также и при самом правительстві для закону лише земяне (шляхта), и то за великіи только гроши, могли отримати, и так убогіи Русины Угорскіи не иміючи ни земяньских по-

⁴ **Форшпонт** (од *німецьк.* der Vorspann) – феудална повинність (заведена у XVII століттю), подля котрой кріпаки про державні и жупні власті мали застачити свої воли (коні) и возы и так сповняти даякый час даякі повинности, приміром, про войсько, державну пошту, державані службы и др., за што вни доставали платню (*зазначка вишорителя* – В. П.).

⁵ **Поколіня** – туй у значеню: «версть общества», «стан» (*зазначка вишорителя* – В. П.).

⁶ **Под одним** – туй, видав, проскочила хыба; має быти: «по одном» (*зазначка вишорителя* – В. П.).

колінь, ни грошов, од всіх урядов и служб важнійших вытворены⁷ были.

До всёго способных, пак дуже ученых, однакож больше нахаджалось все в Русинах, неж между иноплемениками; но тії при розложенном способі присилуванії были або закопати таланта свої, або змадярщитись, або до чужины переити и там, як Орляй, пак Балудянскій и многи иннії, в Царстві Велико-Руском найвишшії годности степені заняти, або до стану священническаго вступити: и сей стан чинив власні в союзку с селянами рускими народ угерско-рускій.

Стан духовный рускій задержав житє народа угерско-рускаго, но и вплив священничества на народ дуже зменьшался через унію церковную. Духовенство русских, волоских, пак сербских уніатов, хотяй тії пять епархий иміли, подчиненно остало мадярско-латиньскому примасу, который ся для закона лише с шляхты избрати мог. Нахаджались при том много священников, которіи, абы ся представленным собі епископам мадярским вдячили, не встыдались красный и стародавний обрядок славянско-рускій латиньскими обычаями посквернити; и так не лише од помагающих нам все благочестивых Сербов и Волохов одділили народ рускій, но и доходы духовенства ледво что не знищили.

Недолю сію Руси Угорскої бачивши, некоторіи злого духа епископы церкви западной вже о том зачали розмышляти, як бы обрядок славенско-рускій доцїла выкоренити. Зато Владыки руски за намістников лише епископов латиньских были узнаваны: много громад угерско-руских, належащих перед тїм до епархії Перемышльскої, подчиненно епископам мадярским, ба и богато селам чисторуским не даны иннії, лиш латиньскіи священники, так званны місіонарі. Тым способом сталося, что богато Русинов перейшло не для наміренія на римскокатолическую, но на віру лютеранскую, и тії по большой части споилися с Мадярами. Словом, недоля Русинов Угорских была перед годом 1848. так вже великая, что б[ы] ся ніколи никто не был сподївав, что по годі сым свободы ще больше нещастя звалится на убогу Русь Угорскую; а так однако ж сталося.

Цівілізації противнії Мадяры повстали в годі сым под начальством Кошутовым против Цареви, свободу однакую всім народам австрійским убезпечити хотящему, и поступают теперь тым самым способом, яким поступовали в девятом віку, коли Русинов из землі доброї выперли, а паньство своє поганьское в Європі упевнили. Па-

⁷ **Вытворены** – туй, видав, проскочила хыба; має быти: «выдворены» (азначка вишорителя – В. П.).

нам вже мадярским теперь не досить; красна мова руская из всіх вытиснена урядов, да убогий Русин не умієт [похопити], что они при столицях радят, что Русин не имієт заступця ни при столиці, ни при инных судах; неспокойніи с тым, что Русинам всі ліпшіі ґрунта одобраны, что Русины с датками (порціями), пак с лісами и с рекрутацієв аж надто утиснены: ніт, оны теперь через войско паньское, через так званых ґвардистов, или гонведов нищат худобу Русинов убогих, палят села, сквернят церкви рускіі, ба и что день ставляют шибениці, абы людей русских вішати и пак селянов насилієм к паньщині и принятію мовы мадярскої, пак віры кальвіньской притягнути.

Но однако ж народ рускій не одступаєт од права свого и вірный остаєт Цареви аж до смерти.

Так Русин с Глинного (село в Земплиньской столиці), осуженный через Паньство Мадярское за вірность, переуказанную Цареви, на шибень, не боял ся ще при шибені народ напominати, да не случится с Мадярами, но кріпко за Царя повстанет.

Так ся сам [я], втікаючи перед войском паньским, притомный был, як Русины Штельбаскіі (село маленькое в Шариской столиці) патруль войска паньского, состоящій с одного поручника (лейтнанта), двох капралів, пак 23 добре узброєнных катунов (жолнірев, вояков) заняли и до царской коменды одпровадили, хотяй войско сильно стріляло и баґнетом на смерть одного паробка рускаго забито.

Кошут сам добре познаєт тую сталость Русинов, и для того роздавав зброю (федьвер) Мадярам, Німцям, Полякам (Ляхам), Жидам, Циганам; но Русинам — ніколи, понеже Мадяры боялися и боятся все хоробраго народа рускаго, и я кріпко сподіваюсь, что весь народ угорско-рускій под начальством народным готов что день за Царя свого выступати и мадярских ворогов побідити.

Такий єсть славный народ Рускій в Угорщині, утисненный через Мадяров од віков десять; и народ такой заслужил певно ласку Єго Императорскаго Величества.

А однако ж не знаєт конституція о 700.000 Русинах Угорских! Народ сей честный, котрый союзок с братьми своїми в Галичині дуже желает, через конституцію впав опять до ярма азіятицких ворогов своїх, а то больше, неж перед годом 1849; понеже теперь братья Русины, Сербы, сирічь Хорваты, Славоньці и часть Румунов од Угорщини одпали, а так Русины тым больше почуют насиліє мадярское, чим явнійше єсть, что они при нынішней революції угорской за Царя и державу сильно повстати не лишили.

Смутная бы то была будучность для убогих Русинов Угорских, которіи, хотяй 700.000 душ числят, однако ж ни при соймі краёвом, ни при соймі державном не будут заступлены, понеже їх Мадыры между собою до кольканадцять столиць поділили. Притом Русины ни грошей, ни ґрунтов богато, ба и заступців при урядах не иміют; и так в коротком часі житя свое народное зціла утратят, як скоро бы Єго Императорское Величенство жаданый союзок всіх Русинов австрійских под одною губернією ласкавійше повеліти не изволили.

Русины Угорскіи давнійше с галицкими слученны были, в самой Угорщині як народ самобытний узнаны, бо в XIV. столітію и Руским воеводою обдарены; Русь Угорская иміет тогда и права историческія на жаданый союзок, и для того за потребно уважала, о тое так до Головної Рады Рускої в Львові, яко же до Єго Императорского Величенства просьбу подати в тої надії, что правительство, на просьбу ласкаво призволивши, обіцянную всім народам австрійским равноправность и на племя угорскоруское розширити изволит.

ПІДПИСИ ДО ІЛУСТРАЦІЙ

- С. 289. **Памятник А. Духновичу** (1933) у Пряшові, скульптор Олена Мандич (Jolana Mandičova Šinaly; 1902–1975). Фото: В. Падяк.
- С. 290. **Духновичова Тополя:**
— Церква св. Михаїла у селі Тополя, де крестили А. Духновича. Фото: В. Падяк.
— Памятник А. Духновичу (1965) у Тополі; скульптор Франтішек Гібала (1912–1987). Фото: В. Падяк.
- С. 291. **Духновичів Ужгород:**
— Позір на Крестовоздвиженський грекокатолицький кафедральний храм и резиденцію єпископа Мукачевської єпархії в Ужгороді. Фото: В. Падяк.
— Памятник А. Духновичу (1997), скульптор Михайло Белень.
- С. 292. **Духновичів Пряшів:**
— Позір на грекокатолицький кафедральний храм св. Іоана Крестителя у Пряшові. Фото: В. Падяк.
— Кріпта кафедрального храму св. Іоана Крестителя у Пряшові, де похований А. Духнович. Фото: М. Павлич.
- С. 293. Оригінально ілюстрована титулова сторона нотеса А. Духновича **«Horreum lectorum concinnatum ab Alexandro Duchnovics. 1825.»** («Улик прочитаного, оспіваний Александром Духновичем. 1825»). Днесь ся находить у фондах Научной бібліотеки Ужгородського національного університету в Ужгороді (№ 389-Д).
- С. 294-297. Титулова сторона и три сторінки из нотеса А. Духновича **«Privatae Cogitationes praesertim nocturnae Alexandri Duchnovics, Dioecesis Eperjessiensis Presbyteri»** (1832; «Приватні роздумованя, майвеце нічні Александра Духновича»). Днесь ся находить у фондах Закарпатського краєзнавчого музею им. Т. Легоцького в Ужгороді: № 8269 (Арх. № 799).
— с. 295. Автограф стиха А. Духновича «Самотность» («Убігша свобода»).
- с. 296. Автографы двох мадярськоязычних стихів А. Духновича – «Szomorú fogászkodások...» («Молитвами-голосами») и «Minden nyugszik már ágyába...» («Всі лягли о цій годині»).
- с. 297. На с. 47-50 нотеса «Privatae Cogitationes...» А. Духнович записав три стиха из російської любовної лірики кінця XVIII століття. На фото: кінець стиха Ю. Нелединського-

Мелецького (1752–1828) «Если б ты была на свете...» (1796) и зачаток стиха Г. Хованського (1767–1796) «Незабудочки» (1796) (під назвов «Цвѣтокъ»).

- С. 298. Титулова сторона латинськоязичного рукопису А. Духновича из 1846 рока: **«Chronologica Historia almae Dioecesis Eperjessiensis ab origine videlicet, usque obitum primi Episcopi Gregorii Tarkovics deducta per Alexandrum Duchnovics. Cathedralis Ecclesiae Eperjessiensis Magistrum Canonicum. A[nn]o 1846. Pars 1.-ma»** («Хронологічна історія славной єпархії Пряшівської од її зачатка до кончини первого її єпископа Грігорія Тарковича. Составлена Александром Духновичем, магістром-каноніком соборного Пряшівського храма 1846. Часть первая»). Днес ся находит у фондах Пряшівської єпархіальної бібліотеки (сігнатура № 5255). Обстала у рукопису. Доступ до рукопису online: *позирай*: М. Domenová. «Alexander Duchnovič. Chronologica Historia almae Dioecesis Eperjessiensis... 1.» (Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2021, 374 s.). URL: <<https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Domenova14>>
У товмаченю на російський язык історія была опублікована у 1877 році у Росії: «Исторія Пряшевской єпархії. Сочиненіє Александра Васильевича Духновича / Переводъ съ неизданной латинской рукописи Протоіерея К. Кустодіева» (С.-Петербург, 1877). Перевыдання: «О. Духнович. Твори в 4-х томах, т. 2 /Упорядкував М. Ричалка» (Братіслава – Пряшів, 1967, с. 451-528).
- С. 299. Первое видання первого школьного учебника А. Духновича **«Книжиця читальная для начинающихъ»** (1847). Сесь учебник автор написав русинським народным языком.
- С. 300-301. Титулова сторона (справа) и фронтіспіс (изліва) первого літературного алманаха **«Поздравление Русиновъ на годъ 1851. отъ Литературнаго заведенія Пряшовскаго»** (1851).
- С. 302. **Додаток до часописа «Листокъ»** під назвов «Полезныя знанія для угро-русского народа», у котрому редактор Євгеній Фенцик опублікував песу А. Духновича «Добродѣтель превышаетъ богатство» (1892).
- С. 303. **Важні публікації за творчість А. Духновича** за послідні сто років: од Франтішка Тихі (1922), Ніколая Бескида (1934), Олены Руловчак и Василя Микитася (1968) и В. Падыка (2023).
- С. 304. **Премєра комедії А. Духновича «Головный тарабанщикъ»** на сцені Театра Александра Духновича у Пряшові у режії

С. Білого. (2023). Грають: Василь Русиняк, Зузана Ковалчикова, Володимир Рогач, Осиф Ткач, Мартін Оравець. Фото: Браніслав Штефанік.

- С. 48. Рукопис стиха А. Духновича «Надгробное Александра Духновича».
- С. 150. Зачаток повідання А. Духновича «Мілен и Любица» из літературного алманаха «Поздравление Русиновъ на годъ 1851. отъ Литературнаго заведенія Пряшовскаго» (1851).
- С. 186. Титулова сторона драми А. Духновича «Добродѣтель превышаетъ богатство» (1850).
- С. 264. Титулова сторона рукописного збірника А. Духновича «Забавки Александра Духновича Каноника Пряшовскаго. 1848.».

ПОРТРЕТЫ А. ДУХНОВИЧА

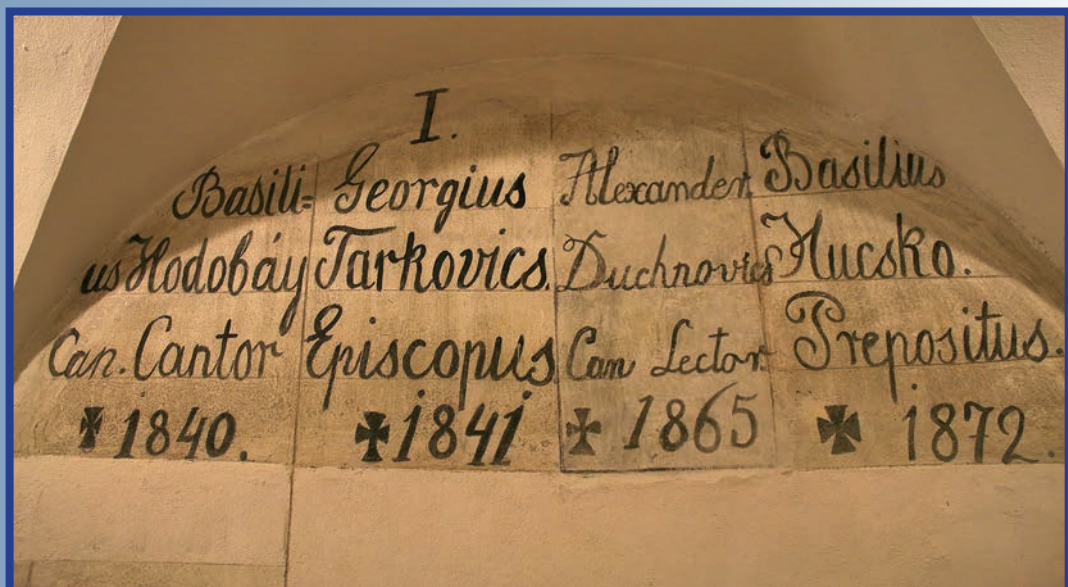
- С. 6. Літографований портрет А. Духновича у форматі великого фоліанта, котрий у 1867 році на завданку Общества Василя Великого в Ужгороді виготовив віденський майстер тіражом 600 фалатків.
- С. 47. А. Духнович. Гравюра невідомого віденського ілюстратора. Сесь портрет у році 1865 був приправлений редакцієв віденського журналу «Золотая грамота: Иллюстрированное письмо для поучения и забавы» (додаток до «Страхопуда») и по первый раз публикованный тісно перед смертю А. Духновича у тому журналі (1865, № 7, с. 55).
- С. 149. А. Духнович. Гравюра Карла Рудолфовича Вейермана (?–1877), сотрудника петербургського журналу «Нива».
- С. 185. Портрет А. Духновича; из фондів Закарпатського краєзнавчого музею ім. Т. Легоцького в Ужгороді: Р-19 (КН-3447). Автор невідомий. Зачаток ХХ ст. Папір, фарба; одбитка из гравюри (?); розмір 51,5 x 64 см. Стан нефайний. У році 2023 портрет часточно реставрований.
- С. 263. Портрет А. Духновича (детал; рисунок черузов). Автор: Дезідерій Миллий (1906–1971).
- С. 305. Александер Духнович (тонований гіпс; робоча модел пам'ятника, 1989). Скульптор: Михайло Белень (род. 1951.)

ІЛУСТРАЦІЇ

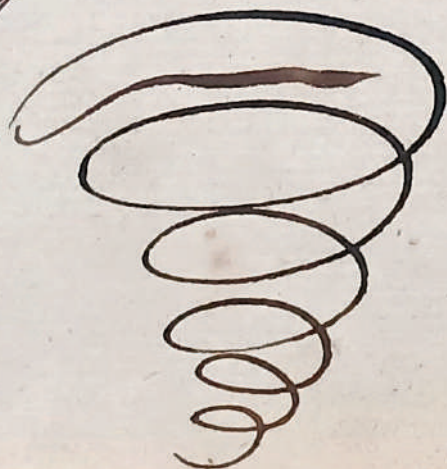

Privatae
Cogitationes
praesertim Nocturnae

Alexandro Duchno,
vices. Dioecesis Eper,
jesuensis Presbyteri.

Главна радость,
Лавца радость
Вспоминать особно.

Самостоятельность.

Дезъ друзья и безъ тисной
Дорожку я по лугамъ,
Дорожку съ душией оныи
Сдвинъ по берегамъ
Уберию таять, воспарю
И изъ вѣтра зриваю,
Но изъ вѣтвины точки
Мѣсто не овлегаю.

Зриваю я въ вѣторокъ
А въ мысли говорю:
Вамъ сплету вѣнокъ
Кого нискогда подарю?

Stomoru jobbirhoival
Stositjäh skivemet,
Hogy az Égi vég hagyárol
Jgy lepnek tegeret,
En miattam a Halúdar
Magkaróddal jó anyásta
Te elhagyad, őt elhagyad,
hogy síród'
itt talald.

Minden nyugvók már ágyába
Csak én magam ülök még,
Könnyet öntök e magányba,
Erdőverő skivem ég.
Oh ha tudnád, ha hallanád
Koraszóimat Edeemé
Még síratnád, s tám meg oránnád
Fjén skivemet hegyeen!
Aé 20^a April 800.

Сердцем, разумомъ, Душею;
Мы властвуемъ мною всемъ;
Знаемъ ты сама не лажно;
Сноваго сердца не круши.
Жизнь наша равна, ~~жизнь~~ ^{то} не мор,
Безъ тебя какъ безъ души.

Чвѣточекъ.

А въ вѣсѣхъ въ лугахъ гуляла,
Зреть хотѣла разогнать;
И чвѣточекъ тамъ искала
Иногда милому послать;
А долго, долго я ходила,
Ногасяя уже аленца свѣтъ,
Все чвѣточки нахожу
Одного какъ нѣтъ, такъ нѣтъ.

Нѣтъ чвѣточка хорогого
А въ долинухъ не наша!
Безъ чвѣточка солѣного
А домой была пошла.

Chronologica Historia
almae
Diocesis Eperjessiensis
ab origine videlicet, usque obitum
primi Episcopi Gregorii Tarkovics.
deducta per
Alexandrum Duchnovics.
Cathedralis Ecclesiae Eperjessiensis
Magistrum Canonicum. A. 1846.

Pars I^{ma}

КНИЖИЦА ЧИТАЛА ДЛЯ НАЧИНАЮЩИХЪ.

А. Д.

ВЪ БѢДИНѢ ГРѢДѢ,
ПИСМѢНЫ Краа: Всевѣлища Пештанскаго.
1847.

— 98 —

А кто молодой кра
Той на шибени пом

9. Жизнь Русина.

Подъ горами, подъ лѣсами
Зимный вѣторъ вѣе,
Тамъ покойный, когобойный
Русинъ вѣднѣ жѣе,
Подобенъ родъ своемъ
Жѣе во карпатахъ,
Незавидитъ онъ никомъ
Въ высокихъ Полатахъ,
Онъ маетности не має
Ни сребра, ни злата,
Вдное сердце благое
Сѣтъ егѣ богатства,

А свѣтъ узрѣть подъ Дескидовъ,
Первый воздухъ русскій ссалъ,
А кормился русскій хлѣбомъ,
Русинъ мене колыхалъ.

ПОЗДРАВЛЕНІЕ

РУСИНОВЪ

НА ГОДЪ

1 8 5 1

О Т Ъ

ЛИТЕРАТУРНАГО ЗАВЕДЕНІЯ

ПРЯШОВСКАГО.

ВЪ ВѢДНИ

ТИПОМЪ ОО. МЕХИТАРИСТОВЪ.

ПОЛЕЗНЫЯ ЗНАНІА ДЛА ОУГРО-РЪССКАГО
НАРОДА.

Добродѣтель превышаетъ богатство.

Игра въ трехъ дѣйствіяхъ

по простонародному изреченію въ пользу Народа Карпато-Русского

отъ Александра Духновича.

О С О Б Ы.

Многомавъ Федоръ, богатый мужикъ.

Олена, его жена.

Федорцо, сихъ любезный сынокъ.

Лестобратъ, сусѣда и побратимъ.

Параска, его жена.

Андрѣй, } сихъ дѣти.

Марька }

Честноживъ, другій сусѣда, колесарь.

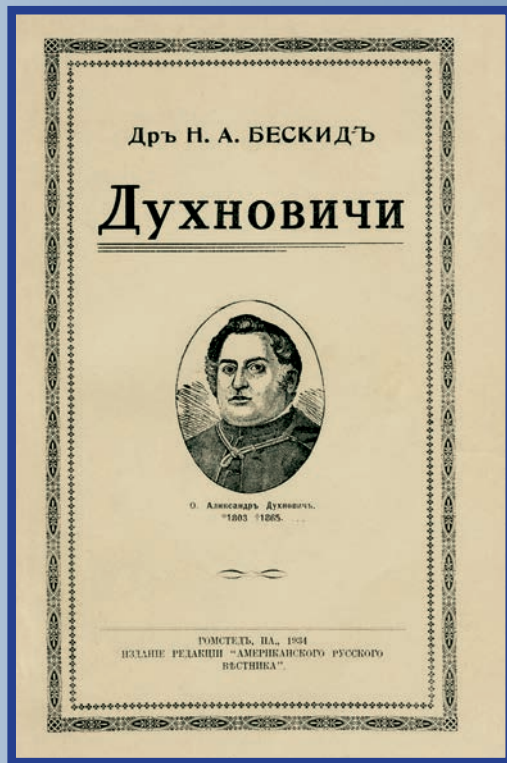
Иванко, } его дѣти.

Настя, }

Мудрославъ, Учитель и Дякъ.

Чмуль, жидъ корчмарь.

Богумила, вдовица.

ДОВКОЛА ДУХНОВИЧА:

10 додатків

(В. Падяк)

**ПОЕЗІЯ А. ДУХНОВИЧА
У ЛІТЕРАТУРНОМУ ТОВМАЧЕНІЮ НА РОСІЙСЬКИЙ ЯЗЫК**
у виданю:

ПОЕЗІЯ СЛАВЯНЬ:
СБОРНИКЪ ЛУЧШИХЪ ПОЭТИЧЕСКИХЪ ПРОИЗВЕДЕНІЙ СЛАВЯН-
СКИХЪ НАРОДОВЪ ВЪ ПЕРЕВОДАХЪ РУССКИХЪ ПИСАТЕЛЕЙ,
изданный подъ редакціею Николая Васильевича Гербеля¹
(Санкт-Петербургъ, 1871, с. 219-220).

А. ДУХНОВИЧ²

Александр Духнович родился 24 апреля 1803 года в селе Тополя в Венгрии. По окончании курса философии в Кошицах и богословия в Ужгороде он был рукоположен в священники в 1827 году; затем, в 1838 году, назначен был членом консистории Мункачевской епархии, а в 1848 году – благочинным в Пряшове. Большая часть его произведений была напечатана в разных повременных изданиях, сборниках и месящесловах. Первым плодом его литературных трудов был «Букварь»; за ним следовали: молитвенник «Хлѣбъ души», «Короткая землепись», «Литургическій катехизисъ», «Поздравленіе русиновъ», альманах, «Добродѣтель превышаетъ богатство», драма, «Народная педагогія» и «Сокращенная грамматика великорусскаго языка»³. Что же касается стихотворений Духновича, то они никогда не были собраны и изданы отдельною книжкой. Тем не менее многие из его дум перешли в народ. Духнович умер в 1867 году⁴. Это был передовой человек Угорской Руси и пользовался полным доверием и любовью своего народа.

ПЕСНЬ ЗЕМЛЕДЕЛЬЦА

Вейся жаворонок звонкий,
Вейся и кружись!
Над моей родимой нивой
Пой и веселись!

Вознесися надо мною
К солнечным лучам,
Чтоб я тоже мог умчаться
Сердцем к небесам.

ПОЭЗІЯ СЛАВЯНЪ

СБОРНИКЪ

ЛУЧШИХЪ ПОЭТИЧЕСКИХЪ ПРОИЗВЕДЕНІЙ

СЛАВЯНСКИХЪ НАРОДОВЪ

ВЪ ПЕРЕВОДАХЪ РУССКИХЪ ПИСАТЕЛЕЙ

ИЗДАННЫЙ ПОДЪ РЕДАКЦІЕЮ

НИК. ВАС. ГЕРБЕЛЯ

САНКТПЕТЕРБУРГЪ

1871

УГРОРУССКІЕ ПОЭТЫ.

А. ДУХОВИЧЪ.

Александръ Духовичъ родился 24 апрѣля 1803 года, въ селѣ Тополя, въ Венгріи. По окончаніи курса философіи въ Компиачъ и богословіи въ Ужгородѣ, онъ былъ рукоположенъ въ священники въ 1827 году; затѣмъ, въ 1838 году, назначенъ былъ членомъ консисторіи Мункачовской епархіи, а въ 1848 году — благочиннымъ въ Пряшове. Большая часть его произведеній была напечатана въ разныхъ повременныхъ изданіяхъ, сборникахъ и мѣсяцесловахъ. Первымъ плодомъ его литературныхъ трудовъ былъ «Букварь»; за нимъ слѣдовали: молитвенникъ «Хлѣбъ души», «Короткая землемоль», «Литургическій катехизисъ», «Поздравленіе русиновъ», альманахъ, «Добродѣтель превъзходитъ богатство», драма, «Народная педагогія» и «Сокращенная грамматика великорусскаго языка». Что же касается стихотвореній Духовича, то они никогда не были собраны и изданы отдѣльною книжкою. Тѣмъ не менѣе многія изъ его думъ перешли въ народъ. Духовичъ умеръ въ 1867 году. Это былъ передовой челоуѣкъ Угорской Руси и пользовался полнымъ довѣріемъ и любовью своего народа.

I.

ПѢСНЬ ЗЕМЛЕДѢЛЬЦА.

Вейся жаворонокъ звонкій,
Вейся и кружись!
Надъ моею родиною нивою
Пой и веселись!

Вознесися надо мною
Къ солнечнымъ лучамъ,
Чтобъ я тоже могъ ужаться
Сердцемъ къ небесамъ.

Пой хвалу, халютка-птичка,
Богу въ вишнѣхъ,
Что даѣтъ жизнь и безмятежность
И тебѣ и мнѣ.

Славь Его за всѣ щедроты,
Что Онъ низпослалъ,
За тотъ дождь, изъ теплои тучи,
Что съ зарей упалъ.

Умоли Его смиренно,
Чтобы благодать
Озаряла ежедневно
Нашу землю-мать.

Пусть хранитъ Онъ нашу ниву
Отъ вѣтрѣвъ и тучъ,
Пусть росу нмзпосылаетъ
И горячій лучъ.

Пой, жемисъ! а я посю
Спѣлю зерно,
Завалю его землѣю —
И взойдетъ оно.

А когда настанетъ жатва,
Жаворонокъ мой,
Я обильнымъ урожаемъ
Подѣлюсь съ тобой.

Пой хвалу, малютка-птичка,
Богу в вышине,
Что дал жизнь и безмятежность
И тебе, и мне.

Славь Его за все щедроты,
Что Он ниспослал,
За тот дождь, из тёплой тучи,
Что с зарёй упал.

Умоляй Его смиренно,
Чтобы благодать
Озаряла ежедневно
Нашу землю-мать.

Пусть хранит Он нашу ниву
От ветров и туч,
Пусть росу ниспосылает
И горячий луч.

Пой, молись! а я посею
Спелое зерно,
Завалю его землёю —
И взойдёт оно.

А когда настанет жатва,
Жаворонок мой,
Я обильным урожаем
Поделюсь с тобой.

Веселись же, пой в пространстве,
Вейся и летай!
Веселись, пока так чудно
Блещет жизни май!

Может быть, и нас зарюют
Скоро, птенчик мой,
Как те зёрна, и покроют
Чёрною землёй!

Но не будет наша доля
Равною тогда:
Я умчусь, чтоб возродиться,
Ты же — без следа...

Н. Гербель.

ПОСЛЕДНЯЯ ПЕСНЬ

Соколята, дайте волю
Молодым своим крылам!
Я уж стар – не в силах боле
Подыматься к облакам.

Я вскормил вас, деток милых...
По горам и по долам,
Я летал, пока был в силах –
Отдохнуть пора костям.

Ах, и я в былые годы
К солнцу взор свой обращал,
Без руля морские воды
В челноке переплывал.

На борьбу с бедой, в начале,
Много сил потратил я.
Стрелы в грудь мою вонзали
И чужие, и друзья!

Всюду гибельные ковы,
Всюду зло: в сетях своих
Наровят окутать совы
Робких птенчиков моих;

А кукушка-лиходейка
Гонит бедных из гнезда,
И яйцо своё, злодейка,
Вместо их, кладёт туда.

С хитрой злобой и страстями
Трудно биться было нам...
И летал я над лесами,
Поднимался к облакам...

Я был прям и твёрд душою,
Не боялся силы зла,
И – лицом к лицу с грозой –
В той борьбе душа росла.

Брань врагов моих терзала
Сердце бедное и слух...
Как судьба меня не гнала,
Жив во мне соколий дух.

В честь отчизны – сокол ясный –
Песни я любил слагать,
Научил вас петь согласно,
По сокольему летать.

Дайте волю, соколята,
Молодым своим крылам!
Крылья сокола помяты –
Не служить им больше вам.

Нет победы без усилий –
Без порывов молодых!
Не берите вражьих крылий –
Подымайтесь на своих...

Совершил я, что был в силах –
И вот ныне песнь мою,
Песнь последнюю, для милых
Я соколиков пою.

Там, меж гор, в родимом крае,
Где родился я и жить
Порывался – там желаю
Вечным сном я опочить.

Вы меня похороните
У скалы, в траве густой,
И, засыпав, помяните
Русской песнью и слезой.

О. Ленко⁵.

ЗАЗНАЧКЫ

¹ **Гербель Ніколай Васильєвич** (1827–1883) – російський писатель, товмач, літературознаватель, редактор-видавець даскелё изборників німецькой, англійської, російської и славянської поезії. Хотяй ся родив у Росії (м. Тверь), доста тісно був повязаний из українськыма землями: скончив гімназію у Києві, дале – Ніжинський ліцей князя Безбородько. Активно популяризовав у Росії творчость європейських поетів и товмачів. Тота сполупраца была доста плоднов – выйшло дакілко изберёк творів Шіллера, Шекспіра, Байрона, Гёте, Гофмана, Шевченка и др. Важный вплив на славянські землі мала ёго антологія «Поэзія славянъ» (1871; тіраж 2000 фалатків), до котрої він переклав поезію многих славянських писателів, изокрема галицьких Я. Головацького, М. Шашкевича, В. Дідицького, И. Наумовича, И. Гушалевича, А. Могильницького, Н. Устіяновича, а из карпаторусинських – А. Духновича и А. Павловича.

² Подля наявєных у зборнику «Поэзія славянъ» інформацій не дає ся вызначити, хто наисто приправив курту творчу біографію А. Духновича. Ясною діло, тоты двадцять пять шориків текста міг написати сам ушоритель того виданя Ніколай Гербель. Межи тым, у свому письмі до редакції Санкт-Петербургського журналу «Отечественные Записки» Н. Гербель у 1878 році межи прочым зазначив, што до зборника «Поэзія славянъ», котрый вийшов тіражом 2000 фалатків, (цітуєме) «составленіє обзоровъ поэзіи всѣхъ славянскихъ народовъ» писали пять російських славістів: «А. С. Будилович, А. Ө. Гильфердинг, К. И. Жинзифов, Н. И. Костомаров и О. Ө. Миллер». (*Позирай*: ГЕРБЕЛЬ, Н. Письмо въ редакцію. *Іп*: Отечественныя Записки, Санкт-Петербургъ, 1878. Томъ 236. – № 1., Отд. 2. – с. 121-124). Кєдь ся додержовати того, за что пише Н. Гербель, автором куртой творчої біографії А. Духновича міг быти А. С. Будилович, котрый доста активно був ангажований у карпаторусинську проблематику як зять А. Добрянського.

На наш позір, не є то так. Позад ушиткого автором біографії міг быти не А. С. Будилович, айбо Яков Головацький (хотяй доста чудно выпозірує, же він ся погрішив у даті смерти А. Духновича). Наше предположення ґрунтує ся на тому, што до зборника Н. Гербеля «Поэзія славянъ» літературный обзор «Червоннорусская литература» (с. 197-204) написав акурат Я. Головацький. Вслід тому обзору єдным блоком вшоритель замістив два додатки – додаток «Червоннорусские поэты» (с. 205-218), пак – «Угрорусские поэты» (с. 219-222), у котрому він подав поезію А. Духновича (с.219-220) и А. Павловича (с.221-222). До того, літературный обзор «Червоннорусская литература» (то значит «галицька література») Я. Головацький заосмотрює інформаціями за літературне двиганя «угрорусских» (то значит карпаторусинів). Хотяй курто, Я. Головацький пише за русинське новинарство и видавательське діло; помежи новинки «Церковная газета» И. Раковського, «Учитель», «Свѣтъ»

и граматику К. Сабова він вказує на Духновичові видання – альманахи «Поздравленіє Русиновъ» на 1851 и 1852 роки и ёго граматику. Вшитко того є важным аргументом на хосен нашої верзії: курту біографію А. Духновича до зборника «Поэзія славянъ» написав Я. Головацький.

Будилович Антон Семенович (1846–1908) – російський філолог, славіста, публіциста славянофілського напрямця. Од рока 1870 був преподавателем Петербургського історично-філологічного інститута. Од рока 1881 – професор и ректор (1890–1892) Варшавського університета. Од рока 1892 – ректор Юрьевського університета (днесь – Тартуський університет, Естонія). Активний член петербургського одділа Славянських комітетів у Росії. Зять Адолфа Добрянського.

Головацький Яков Федорович (1814–1888) – галицький сященик, етнограф, фолклориста, языкознатель, поет, історик, педагог и общественный діятель общеруськой (русофілської) орієнтації. Скончив Львівську гімназію, учив ся на Кошицькій академії и Пештському університеті. Скончив Львівську духовну семінарію (1839) и Львівський університет (1841). У роках 1848–1867 – професор на кафедрі руського языка и словесности Львівського університета. (Ректор того університета у роках 1863–1864). Емігровав до Росії (1867), де у Вілно (днесь Вілнус) з благоволенія російського імператора став у чоло Археографічної комісії. Умер у Вілно. В історії Галичини лишив важний слід як еден из закладателів (ведно из М. Шашкевичем и И. Вагилевичем) національно-патріотичного кружка «Руська трійця», котрый опубліковав алманах поезії «Русалка Днѣстровая» (1837). Алманах запрітила австрійська власть через хоснованія в нѣму (намісто церковнославянських) гражданських букв. Тыж видав чотыритомное изглядованія «Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси» (1878). Довгочасно контактовав из підкарпатських інтелігенцій (М. Лучкай, А. Духнович, А. Кралицький и др.).

³ Фактично, была сесе граматика карпаторусинського (карпаторуського) языка, але доста читаво приближена ид граматичі російського языка. Назва того учебника атсяка: «Сокращенная грамматика письменнаго рускаго языка» (Буда, 1853).

⁴ Автор туй ся допустив хыбы. Фактично, А. Духнович умер у 1865 році.

⁵ **Лепко Ольга Александровна** (у дівоцтві Соколовская; 1837?/1843? – 1905) – російська писателька и товмачка. Родила ся у вароші Измаїл (днесь Україна), абсолвовала Київський інститут благородных дівиць. По одданю ся за Ив. Лепка (1861 р.) родина перейшла жити до Санкт-Петербурга. Туй ся зачала її літературна кар'єра. Потовмачила «Кобзарь» (СПб., 1867) и «Гайдамаки» Тараса Шевченка про російського книговидавця І. Т. Лысенкова. Тыж перекладала из западноевропейських и восточнославянських языків. Изокрема, товмачила творы галицьких поетів И. Головацького, И. Гушалевича и др.

МАДЯРСЬКОЯЗЫЧНІ РАННІ ТВОРИ А. ДУХНОВИЧА¹

у літературному товмаченю на український язык

ЮРІЯ ШКРОБИНЦЯ²

(подаєме подля першої публікації у журналі «Дукля», 1974, № 6, с. 59-62).

ДО ТЕБЕ ЗЛИНУЛИ ЗІТХАННЯ³

До тебе злинули зітхання
З безодні суму і страждання.
Останнім зойком я стулив би очі,
Єство твоє обнявши опівночі.

Бо ж одняли – на люту кару! –
Від серця-жару люблю пару.
Якщо навек її забрали в мене,
Візьміть тоді й життя моє – даремне!

Тебе кохаю я без краю,
Та дві душі не злити, знаю.
Надія наша – царство вічнотьяне.
Знайду і в гробі серце полум'яне.

Прощай-но, душе незрадлива!
Мене не стане – будь щаслива!
О, зглянься на благання, на зітхання!
Здорова будь! Прости, моє кохання!

1825

ЗАМРІЯ⁴

Не таємниця то вже: чарівливість і вустонька знадні
Тої ясної Нарціс є причина замрії моєї...
Вечір полонить мене мовчазливою м'якістю п'їтьми.
Тільки побачу Нарціс, моє серце розтане, і сльози
Ллються з очей, і вогнем запалають посмучені груди.
Серце, ах, серце своє так жадаю їй дати в дарунок.
Потім – і всього себе...

1.

Sohajráson feled repülnek
 E hies molybűk még repülhetnek
 Majd meg eszmé a vég nyögésem árát
 Hta hív telked éfélhájban körül kam.

2.

Többé nem emyöm hár kiért egy
 Elang kébel oh kegyetlen egy
 Töllem ha övög vég képpen vereséssel
 Elvehetitek életm, nekem nem kell.

De bizony bár híven peresek
 Lelkünk in egyi nem lehesz meg
 Majd meg nyugvát egykor egy örököző
 Lángos' jívés a fennát, felváltásom

A.

Isten hozád oh De hív lilek
 Légy boldog ha jkká' nem élek
 Dofad be' kéb sohajráimra hozád
 , th engidgy megfűszel memris Isten
 hozád?

Ах! Ти – прекрасна, Нарціс! Ти – незаймана діва небесна,
Ти – мов найкраща фіалка: душею, поставою, віком;
Губи твої рожевіють, а в серденьку чар Купідона.
В тебе, як мармур, чоло, діамантово очі палають.
Вродою, свіжістю, чистою цнотою, сыйвом зірниць
Переливається зваба шляхетна на личку твоєму.
Певен я: й мармур твердий подолати зумієш ти, пишна!
Стрів я найперше тебе серед пустища голого цього.
Тут заблудилася ти, умиваючи долю сльозами.
Тут підійшов я – і серце моє у довічнім полоні.
Ти уродлива була, наче Сонце, що з ліжка звелося,
Син сонцесходу – Мемнон – не сіяє такою красою.
Досвіток рожевоустий так любо, як ти, не привабить.

Кінець 1832 – початок 1833 рр.

МОЛИТВАМИ-ГОЛОСАМИ⁵

Молитвами-голосами
Серце стисли болі.
Непригріта небесами,
Ти – в господній волі.

Через мене Батьківщину,
Добру матір і дитину
Кинула, лишила ти,
щоб могилу
тут знайти.

20 квітня 1833 р.

ВСІ ЛЯГЛИ О ЦІЙ ГОДИНІ⁶

Всі лягли о цій годині,
Тільки я не сплю в журбі.
Плаче серце в самотині,
Кров'ю плаче по тобі.

О, коли б ти знала, мила,
Як той біль пече мене,
Ти слізьми жалю омила б
Серденько моє журне.

20 квітня 1833 р.

ГЕЙБИ РУЖА, В'ЯНУ Я⁷

Гейби ружа, в'яну я,
Гасне вже свіча моя.
Кожний день кончини жду,
Нині-завтра відійду.
Бо того чекати вік,
Хто на рану має лік.
Десь у грудях біль живе,
Палить, нищить, серце рве.
На життя нема надій,
В саме серце вжалив змій.
Смерть туди спішить скоріш,
Де трутизни в рані більш.

29 квітня 1833 р.

ВСЕ ЗМІНИЛОСЯ НАВКРУГ⁸

Все змінилося навкруг.
Ген межу мережить пруг.
Від надії – тільки прах,
Не стискає груди страх.

Путо долю долу гне;
Те приречення жажне,
Важче тулиться до вій,
Ніж довічний супокій.

Смерте, йди, я пригорну,
Бажану, тебе одну.
Поспішай, пора прийти,
Бо межа остання – ти.

Жду і зву тебе давно,
Та баришся все одно.
Знак подай – примчу мерщій
Стан обняти любий твій.

Світ петлю на шию в'є,
З тебе недружку вдає.
Я ж любов'ю скрізь горю,
Образ твій боготворю.

Хай тебе хто й зневажа,
Все ж мені ти не чужа.
Знаю я: одна єси,
Спокій серцю ти даси.

І ніхто не прокляне,
Не мине судьба й мене:
Підіб'є годинам лік
І мені вкоротить вік.

Між 29 квітня і 21 липня 1833 р.

МИЛА КВІТКО, НЕЗАБУДКО!..⁹

Мила квітко, незабудко,
Не зів'янь у серці хутко,
Квітни, доки донесу
В любчин дім твою красу.

Бо твоїй принаді-вроді
Вже давно квітчати годі
Цей сумний та вбогий кут –
Не твоя оселя тут.

Там, у милої на лоні,
На округлім ніжногроні,
Знайдеш ти притулок свій,
Вірну втіху, супокій.

Забагнеться – сік поллеться;
Буде й жар, як заманеться;
Той – із жемчугів-очей,
Цей – із серця, із грудей.

Зацвітеш на лоні краснім,
Ніби дружка в зорі яснім.
Ти вклонися шані цій,
Незабудко, квіте мій!

21 липня 1833 р.

МАРІ, ВТІШСЯ!..¹⁰

Марі, втішся, знайся з миром.
Біль, терпіння – ця любов.
Я пішов із серцем щирим,
То з таким вернуся знов.

В очі-перли веселкові
Канула б душа моя.
У твоїй жагній любові
Танув би всім серцем я.

Вір, омріяна богине, –
Будеш вічно, як була,
Хоч до мене і прилине
Смерті лютої стріла.

24 серпня 1833 р.

ДУМКА¹¹

ПОЕЗІЯ В ПРОЗІ

Господи! Яку думку навіває моєму розумові, здатному на диявольську спокусу, красень Адоніс, що квітує тут, біля дзюркотливого струмочка у драглистій калюжі!

О принадо квіток, о незрівнянна вродо Незабудки, ти вчиш мене терпіти, ти гоїш серце моє зранене, ти даєш мені розраду в невтішному вигнанні; мила любя, знайома кожному шляхетному поглядові, синьоока травиченько, ось ти тут, у цій бридкій багнюці, у слизькому жабурині, посеред усілякої гидоти, а все ж бадьоро озираєшся довкола і, ніби небесна зірниця, радо тримаєшся за своє безталанне життя!

О найчарівніша з-поміж квіток, о незаймана принадо дівоча! У грязюці, в намулі обсипається краса твоя, а тим часом якусь нікчемну жовту бадилину так запопадливо плекає старанна рука садівника.

Химеро, ти прекрасна, бо я в тебе вчуса зносити своє скрушне вигнання.

1834 р.

АРІЯ¹²

На горбки священні, на листки зелені
Кинув ясен місяць промені червлені,
Сам своє можуть саявом увінчавши.

Там, де саяво те,

Гіацинт росте,

Життєдайно цвіт цвіте;

Де сліди його, всюди – ружі й ружі.

Груди сну медового,

Солов'я чудового

Повняться зітханнями, ніжними шептаннями, –

Їх бере на плечі прудкокрилий вітер

Та й несе стрілою на небесний вівтар,

Там священно,

Радісно-натхненно

Воздає всевишньому,

Б'є та б'є всесильному

Низькопоклони.

31 грудня 1835 р.

ЗАЗНАЧКИ

¹ Ушиткі мадярськоязычні ранні твори (окрем єдного стиха: «Sóhajtásim feléd repülnek...») А. Духнович записав до своєї рукописної изберьки «Privatae Cogitationes» (1832) (повна назва: «Privatae Cogitationes praesertim nocturnae Alexandri Duchnovics, Dioecesis Eperjessiensis Presbyteri» (1832); переклад: «Приватні роздумованя, майвеце нічні Александра Духновича»). Рукописна изберька «Privatae Cogitationes» днесь ся находить у фондах Закарпатського областного краєзнавчого музею ім. Т. Легоцького в Ужгороді: № 8269 (Арх. № 799).

Образчик майранной поезії – стих «Sóhajtásim feléd repülnek...» находиме у рукописній изберьці А. Духновича «Horreum lectorum» (1825.) (повна назва: «Horreum lectorum concinnatum ab Alexandro Duchnovics. 1825.»; переклад: «Улик прочитаного, оспіваний Александром Духновичем»). Рукописна изберька «Horreum lectorum» днесь ся находить у фондах Научной бібліотеки Ужгородського національного університета в Ужгороді (одділ рукописів и рідких книг): № 389-Д. Факсиміле стиха «Sóhajtásim feléd repülnek...» *позирай*: с. 316.

- ² **Шкробинець Юрій** (1928 – 2001) – закарпатський українськомовний поет і прозаїк. Народився у с. Хуст. Навчався у гімназії Будапешта. Абсолував філологічний факультет Ужгородського університету. Як фахівець з української мови працював учителем у школі, редактором в області новини «Закарпатська правда», літературним редактором в Ужгородському драматичному театрі і др. Провідав як добрий прозаїк з мадярської літератури; перекладав на українську мову твори Шандора Петефі, Яноша Араня, Дюлы Йієша, Шандора Надя, Ендре Аді і багатьох інших. Також перекладав мадярськомовні поезії русинського письменника Василя Довговича (1783–1849), фольклорні тексти (русинські казки) мадярського підкарпатського поета і етнографа Мігая Фінціцького (1842–1916), перекладав на українську мову російськомовні твори русинського поета Юлія Ставровського-Попрадова (1850–1899) і др.
- ³ «ДО ТЕБЕ ЗЛИНУЛИ ЗІТХАННЯ». Оригінал у мадярській мові: «Sóhajtságim feléd repülnek...». Збереження у рукописній книзі А. Духновича «Norreum lectorum» (на останній непагінованій сторінці). Факсиміле вірша «Sóhajtságim feléd repülnek...» *позирай*: с. 316.
- ⁴ «ЗАМІРЯ». Оригінал у мадярській мові: «Andalat». Збереження у рукописній книзі А. Духновича «Privatae Cogitationes» (на с. 23).
- ⁵ «МОЛИТВАМИ-ГОЛОСАМИ». Оригінал у мадярській мові: «Szomoru fogáskodások...». Збереження у рукописній книзі А. Духновича «Privatae Cogitationes» (на с. 30). Факсиміле вірша *позирай*: с. 296.
- ⁶ «ВСІ ЛЯГЛИ О ЦЬЙ ГОДИНІ». Оригінал у мадярській мові: «Minden nyugszik már ágyába...». Збереження у рукописній книзі А. Духновича «Privatae Cogitationes» (на с. 30). Факсиміле вірша *позирай*: с. 296.
- ⁷ «ГЕЙБИ РУЖА, В'ЯНУ Я». Оригінал у мадярській мові: «Hervadok mint rózsza szál...». Збереження у рукописній книзі А. Духновича «Privatae Cogitationes» (на с. 31).
- ⁸ «ВСЕ ЗМІНИЛОСЯ НАВКРУГ». Оригінал у мадярській мові: «Megváltozott minden már...». Збереження у рукописній книзі А. Духновича «Privatae Cogitationes» (на с. 31-32).
- ⁹ «МИЛА КВІТКО, НЕЗАБУДКО!..». Оригінал у мадярській мові: «Szép nefelejts, itt szedlek fel...». Збереження у рукописній книзі А. Духновича «Privatae Cogitationes» (на с. 33).
- ¹⁰ «МАРІ, ВТІШСЯ!..». Оригінал у мадярській мові: «Ne sirj Mari, légy békével...». Збереження у рукописній книзі А. Духновича «Privatae Cogitationes» (на с. 34).
- ¹¹ «ДУМКА». Оригінал у мадярській мові: «Gondolat». Збереження у рукописній книзі А. Духновича «Privatae Cogitationes» (на с. 34-35).
- ¹² «АРІЯ». Оригінал у мадярській мові: «Ária». Збереження у рукописній книзі А. Духновича «Privatae Cogitationes» (на с. 51).

ПРЯШІВСЬКИЙ ПОЕТ АНТОНІЙ РУБІЙ

АНТОНІЙ РУБІЙ¹

РУССКІЙ²

Я русскій былъ, есмь и буду,
Я родился русиномъ,
Честный мой родъ не забуду,
Останусь его сыномъ.

Русскій былъ мой Отець, Мати,
Русская вся родина,
Русскія сестры и братья,
И широка дружина.

Великій мой родъ и главный,
Міру есть современный,
Духомъ и силою славный,
Всѣмъ народамъ пріемный.

Его Слава породила,
Власнымъ млеко́мъ питала,
Благочестіемъ кормила,
Храбростію колысала.

Широкій свѣтъ познаваетъ
Его превосходности,
Весь круглый міръ поминаетъ
Величество годности.

Бо гдѣ земля, и русскій тамъ,
А гдѣ море, тамъ есть онъ.
То съ дружиной, то собой самъ,
Владѣетъ и даетъ тонъ.

Ему солнце тутъ выходитъ,
Жаромъ жжетъ, благо росить,
А тѣмъ часомъ тутъ заходитъ,
Ледомъ стужить, морозить.

Русский.

А русский духъ есть и буду,
А подумай русиномъ,
Честный мой родъ забуду,
Останется его сегомъ.

Русский духъ мой отецъ, Мать,
Русская бѣда родина, —
Русский сестра и братъ,
И широка дружина.

Вечный мой родъ и главный,
Ничу есть современникъ,
Духомъ и сего чабный,
Вѣтъ народа не приемлю. —

Его чаба породила,
Вражду не наекончъ тумана,
Враждоуменъ коинука,
Враждоуменъ коинука.

Широкий обитъ познаваемъ
Его преобладаниемъ,
Всѣхъ кучкумъ нѣтъ поминаемъ
Вѣдучемъ вѣдучему.

Всѣхъ зѣнѣтъ и русский мамъ,
А зѣнѣтъ мамъ сего онъ,
Мою зѣнѣтъ, мою сего мамъ,
Враждѣемъ, и сего мамъ.

Пріятный Памят

никъ, или

Дружественная Записка

Александру Духовицу, Собора
Княлошани Пряшовскаго Союзу 1853.
отъ Друзей.

Послано главы бѣды

По широкой всей земли,
Свѣдно богато племя

Оно неискучно тми.

Вмало на землю благоу,

Проглѣдетъ буйно что годъ,

Дастъ Богъ росу небесную.

Принесетъ богатый плодъ.

Антоній Духовицъ

Пріидше 13 февраля 1854

Осень, зима, ярь, жарь лѣта
Разомъ ему бываетъ,
Бо по всѣхъ сторонахъ свѣта
Родъ его пребываетъ.

Ледовое море и Понтъ,
Славный Кавказъ, Дагестанъ,
Ракъ, Казерогъ, и всякій тропъ,
Весь окружный окэанъ.

Югъ, западъ и тихій востокъ,
И сѣверъ – Славянскій край,
Вся земля, какъ медовый токъ,
Вся вселенна ему рай.

Гдѣ твердь, море, гдѣ подвигли
Людей началства главы,
Повсюду ужъ тамъ достигли
Храбрые дѣти Славы.

Посѣяно Славы сѣмя
По широкой всей земли,
Сѣяно богато племя,
Оно неискусно тли.

Впало на землю благую,
Прозябеть буйно что годъ.
Дастъ Богъ росу небесную,
Принесетъ богатый плодъ.

АНТОНІЙ РУБІЙ [?]

ГОЛОСЪ РУССКАГО³

Богъ народовъ, Богъ свободы
Узы рабства сокрушилъ,
Всѣ племена, всѣ народы,
Къ новой жизни воскресилъ!
Люди-братья, къ одной цѣли
Грядимъ, благо будетъ намъ,
Будемъ сосредоточати силы,
Спѣшимъ въ общій любви храмъ.

Исчезаютъ мраки ночи,
Всходитъ намъ солнушко ясно,
Зрятъ весело русски очи
На милое небо, прекрасно.
 Просвѣщенны русскія главы
 Ненавидятъ мрачность ночи;
 Урра! родные дѣти Славы
 Богъ намъ будетъ на помочи!

Пробудился сынъ Бескидовъ,
Русскую жизнь ощущаетъ;
Надъ гробами русскихъ дѣдовъ
Думки священные думаетъ.
 Мы созданны къ свободѣ,
 Свободными должны быть.
 Жіетъ духъ въ нашемъ народѣ,
 Русскій народъ долженъ жити.

Щитомъ правды мы покрыты,
Злобную ложь побѣдимъ:
Вражду ада разорити
Богъ поможетъ, мы вѣримъ.
 Исчезнутъ всѣ враги ваша,
 Ихъ побѣдитъ духъ народный;
 Намъ вѣщаетъ совѣсть наша
 Что мы всѣ будемъ свободны.

Богъ въ помощь! Братья, до дѣла,
Силы сосредоточайте,
Распрострите орлы крыла,
Храмъ просвѣты отвирайте.
 Словени, Чехи, Словаки,
 Всѣмъ намъ Слава мати — мила,
 Урра! до народной працы,
 Орлы славянскіе, на крыла.

ЗАЗНАЧКЫ

А. Рубій

(у пенсійних роках)

вызнаменаний орденами: гавалірським орденом Леополда и орденом желізной короны II. класа. Умер и похований у Будапешті. Старшый брат Ёсифа М. Рубія (1838–1919). Біографію Ё. Рубія *позирай* у нашому выданю: с. 379.

По року 1849 и до року 1862 як житель Пряшова активно підпоровав ініціативы А. Духновича и А. Добрянського у Пряшові, быў членом Літэратурнаго заведэня Пряшовскаго (1850–1853), много ся постарав у ділі заложэня Общества св. Іоана Крестителя и Предтечи (1862). У 1870-х рр. быў депутатом од Пряшівскай епархіі на будапештському Католицькому конгрэсі и підпоровав ідею особой автономіі грекокатолицькой цэрквы у Мадырськім карольстві.

Публиковаў свої творы у выданнях А. Духновича, але ёго творчость мало изглядована. Годно быти, же писав під псевдонімом "Антоній Федорович". Стих "Пісьнь народная" (того псевдоніма) А. Духнович умістив у свому алманаху "Поздравленіе Русиновъ на годъ 1852", а пак А. Гомічков як редактор дав го до свого календаря-рочника "Мѣсяцословъ на годъ ... 1864. для Русиновъ Краины Угорскія" (Унгоградъ, с. 36-37). *Позирай ёго біографію*: Антоній М. Рубій. In: Мѣсяцословъ на 1911. обыкновенный годъ, имѣющій дней 365. / Составивъ отъ имени Акціоннаго общества «Унію» А. Волошинъ. – Унгваръ, 1910, с. 90-93. За діятельство кріптоніма "Антоній Федоровичъ" *позирай*: РУДЛОВЧАК О. Біля джерел сучасности: Розвідки, статті, нарисы. – Братіслава – Пряшів, 1981, с. 83.

² Рукопис стиха «Рускій» ся сохранив у рукописному изборнику «Народ-

ное чтение», котрый вшорив Анатолій Кралицький mezi 1865 и 1867 роками. Рукопис изборника однаишла в архіві грекокатоліцької парохії вароша Шаторальяуйгей (Земплінський комітат, днесь Мадярщина) мадярська славістка Естер Ойтозі и дала го на сохраненя до Грекокатоліцької богословської академії у вароші Ніредьгаза (Мадярщина); мікрофільм того рукописного изборника Естер Ойтозі передала до диспозиції нам.

З даякой причини, за котру мы нич не знаєме, А. Кралицький дав набік уже вшорений изборник «Народное чтение» и веде до ёго виданя уж ся не вертав. Бібліографічний опис обсягу того изборника, котрый числит 177 сторінок и містить 39 літературних творів, главно из русинської и російської літератур, што туй ся подавут доста часто анонімно, без указаня на автора того ци иншакого літературного твору, мы изробили у виданю, котре сумарізує наукове и творче наслідство А. Кралицького (*позирай*: В. ПАДЯК, Л. ІЛЬЧЕНКО. О. Анатолій Кралицький. Бібліографічний покажчик. – Ужгород, 1994, с. 55-59, а тиж с. 14).

Майобширну характерістику обсягу изборника «Народное чтение» дали сьме у дакілко публикаціях; *главно позирай*: ПАДЯК В., ШТЕРНБЕРГ, Я. Невідома рукописна спадщина А. Кралицького в архівах України, Росії та Угорщини. *In*: Carpatica-Карпатика. – Вип. 3 : До 50-річчя Ужгородського державного університету / Ужгородський державний університет, Інститут карпатознавства. – Ужгород, 1995, с. 160-169; ПАДЯК В., ШТЕРНБЕРГ, Я. Невідомі матеріали про творчість О. Духновича. *In*: Дукля, 1988, № 2, с. 38-44.

Изначала мы ся додержували никаня, же стих «Русский» – то третій (ищи неизвідний изглядователям) варіант програмного стиха А. Духновича «Вручаніє» (*позирай*: ПАДЯК В., ШТЕРНБЕРГ, Я. Невідомі матеріали про творчість О. Духновича. *In*: Дукля, 1988, № 2, с. 38-44; ПАДЯК, В. Невідомий Духнович *In*: Новини Закарпаття, 1991, 13 лютого (№ 30), с. 6). Межи тым, из «Вручанієм» стих «Русский» єдинят лем перві три строфы, из тым лем розділом, што слово «Русин» туй автор замінив на «русский». Далші десять строф стиха «Русский» (вцілови стих має 13 строф) – то цалком неизвідний текст.

Аналіз рукописного наслідства А. Духновича навів нас на необчекованой одкрытя. Иде за так называний «Album» «Пріятный Памятникъ, или Дружественная Записка Александру Духновичу, Собора Крылошанъ Пряшовскаго Сочлену 1853. Отъ Друзей», котрый не так давно був опублікований в Ужгороді. (*Позирай*: ДУХНОВИЧ О. Твори. В 4-х тт. Т. 4. / Упорядк. О. Рудловчак. – Ужгород: Гражда, 2019, с. 373-507, 602). Сесь альбум за формов є сшитком малого формата, до котрого гості А. Духновича записовали свої вінчованя будителю, авадь иншаку інформацію. На 13-ій сторонці альбума А. Духновича находиме написаний руков А. Рубія поетичный текст. Суть то дві послідні строфы акурат стиха «Русский» и дата, коли А. Рубій записав до альбума тот текст: «Пряшевъ 1 (13) февраля 1854».

Тото одкрытя дозволяє по новому попозирати на стих «Русскій», автором котрого, як ся выявило, є Антоній Рубій. Перві три строфы Духновичового тексту А. Рубій дав до свого стиха, видав, як своєродне мото, главну ідею котрого він пак розвив у далшых строфах свого стиха. Дата в альбумі білш-менш проясняє час написаня того стиха – кінець 1853 авадь зачаток 1854 року. А самый факт того, што фрагмент стиха автор записав до альбума, є свідільством, што А. Духнович не лем же знав за сесь поетичный текст и попросив автора пар шориків из нёго записати до свого альбума, айбо указує на близькі и теплі односины А. Духновича и А. Рубія – урядника у Пряшові и єдного из активных членів первого літературного общества, котре у Пряшові заложив А. Духнович.

- ³ Рукописный изборник «Народное чтение», котрый вшорив Анатолій Кралицький и за котрый ся говорило вышше, містить ищи єден подобный поетичный твір – стих «Голосъ Русскаго», котрый, фактично, отваряє сесь изборник. Стих не підписаний. Подля лексико-стилевых черт стих «Голосъ Русскаго» пригадує стих «Русскій». Як то было и из стихом «Русскій», изначала мы приставали на то, же автором того стиха є А. Духнович. Нові одкрытя, поязані из стихом «Русскій», позволявут думати, же, годно быти, автором стиха «Голосъ Русскаго» є А. Рубій. Так то ци ні – на днесь читавых доказів не маєме. Але як ілюстрованя нашой гіпотезы, ниже публикуєме текст стиха «Голосъ Русскаго».

ИЗ РУКОПИСЕЙ бл. п. АЛЕКСАНДРА ДУХНОВИЧА¹(Дѣло отъ бездѣлія, Пряшевѣ, 1855. г.)²

НА ДВЕРЯХЪ МОШЕЪ, СТИХЪ ИЗЪ КОРАНА

Долой туфли, прочь мысли-смутницы! Не вносите въ домъ Аллаха грязь улицъ вашихъ, грязь вашихъ помысловъ. Преклоните къ землѣ колѣна, а сердце вознесите къ небу... Считайте по четкамъ не барыши, а грѣхи свои... Нѣтъ божества кромѣ Бога, а Мухамедъ посолъ Бога.³

От Аллаха не запрешь воротъ на запоръ, не увѣришь его, что это дѣлается нехотя... Онъ стережетъ за вами оком солнца въ день, и тысячами тысячъ глазъ-звѣздочекъ ночью. Он знаетъ по имени каждую мысль въ вашей головѣ, слышитъ малѣйшій шепотъ сердець вашихъ...⁴

Кто на землѣ пьетъ вино безумія, того не напою я изъ потока радости, текущаго виномъ въ Дженнетъ...⁵

Коранъ.

КНИГОЧТЕНІЕ

Книги – друзья безкорыстные, друзья неизмѣнные! Вы однѣ утѣшали, укрѣпляли меня на терновомъ пути моей жизни. Одна смѣлая мысль, часто одинъ звучный стихъ, одно счастливое выраженіе занимало, радовало меня цѣлый день. Чужія бѣды давали мнѣ бодрость сносить собственныя. Славные примѣры возбуждали душу быть имъ подобнымъ. Радуюсь, плача, негодуя съ лицами, можетъ быть, никогда не существовавшими, я забывалъ существенное горе. Дивлюсь, право, что на свѣтѣ такое множество людей, которымъ чтеніе – работа Египетская, которымъ лучшій совѣтникъ – бутылка и пріятнѣйшее разсѣяніе – карты... Какъ жаль, что они не чувствуютъ выгодъ книги: то вѣрный другъ, то маякъ въ сомнѣніи, то якорь въ бурѣ страстей!⁶

НОВЫЙ СВѢТЪ.

ЛИТЕРАТУРНАЯ И ОБЩЕСТВЕННАЯ ГАЗЕТА, ИЗДАВАЕМАЯ ОБЩЕСТВОМ
СВЯТАГО ВАСИЛІЯ ВЕЛИКАГО.

Подписки принимаются въ Унгварѣ
у Казначея Общ. Св. Василія Великаго,
въ ред. Виктора А. Гебеля.

Ч. 13.

1871.

Унгваръ, дня 13-го (25-го) мая.

Г. 1.

Выходить еженедѣльно по чет-
вергамъ. — Цѣна за годъ 4, за 1
годъ 2 р. и. п.

Изъ рукописей бл. п. Александра Духовнича.

На дверяхъ мошеѣ, стихъ изъ
Корана.

Долой туги, прочь мысли-смутницы!
— Не вносите въ домъ Аллаха грязи улицъ
вашихъ, грязи вашихъ помысловъ. Прекло-
ните къ землѣ колѣна, а сердце вознесите къ
небу . . . Считайте по четкамъ не баршши,
а грѣхи свои . . . Нѣтъ божества кромѣ Бога,
а Мухамедъ носолъ Бога.

Отъ Аллаха незапрещъ воротъ на за-
поръ, неуѣришь его: что то дѣлается не-
хота. — Онъ стережетъ за вами окомъ сола-
нца въ день, и тысячами тысячъ глазъ въз-
дочекъ ночью. Онъ знаетъ по имени каждую
мысль въ вашей головѣ, слышитъ малѣйшій
шепотъ сердецъ вашихъ.

Кто на землѣ пьетъ вино безумія, того
ненаюзя я изъ потока радости, текущаго ви-
номъ въ Дженнетъ.

Коранъ.

Книгочтеніе.

Книги-друзья безкорыстны, друзья не-
измѣнны! вы одиѣ утѣшали, укрѣпляли меня
на терновомъ пути моей жизни. Одна свѣ-
лая мысль, часто одинъ звучный стихъ, од-
но счастливое выраженіе, занимало, радовало
меня цѣлый день. — Чужія бѣды давали мнѣ
бодрость сносить свои. Славные при-
кѣры возбуждали душу быти имъ подобнымъ.
Радуюсь, плача, негодуя съ янцами, можетъ

Надгробіе.

Отъ праха взятъ, ты снова станешь-прахомъ,
Но вѣчно-ли? но весь-ли? мой взоръ
Невѣдомымъ одолеваетъ страхомъ,
Таинственный читаетъ приговоръ;
Уже-ли духъ и мысли чада свѣта,
Неубѣгнуть таѣтворнаго завѣта?
А. Б.

Коранъ запрещаетъ выставлать имена
и достоинства на гробовой плитѣ, кажетъ:
„Недостойно правовѣрнаго это тщеславіе;
говоритъ Мухамедъ: „Прохожіи въ свѣтъ
Ѳдема, не пиши своего имени на грязныхъ
стѣнахъ караванъ — сарая, для потѣхи лю-
бопытнымъ, къ чему тебѣ имя теперь? Тѣло
твое прахъ, а прахъ безимененъ. Душу кли-
каетъ Аллахъ на судъ не по-званію, а по-
дѣламъ.“

С м е р т ь.

Наполеонъ отвѣчалъ на вопросъ: ка-
кую смерть желалъ бы онъ себѣ? „Самую
скорую, и самую неожиданную.“ Это зна-
читъ — не надѣяться ни на тѣло, ни на душу.
(Что за воинъ, который страшится долго-
го боя?).

Ж е н щ и н ы.

Христіанство вывело женщинъ изъ-за
рѣшетокъ и покрывадъ, и поставило ихъ на
равнѣ съ мужчинами. Рыцарство возмысли-
ло надъ собою, сдѣлало изъ нихъ идоловъ
обожало ихъ, чуть не обожествило ихъ.

Книгопечатіе.

Первый печатный листъ былъ уже про-
кламація побѣды просвѣщенныхъ разсудковъ.

СТИХОТВОРЕНИЕ

Стихотворцы не переставали стрекотати по всѣмъ угламъ, но стиховъ никто не сталъ слушати, когда всѣ стали ихъ писати.⁷

ДРЕВНІЕ УЧЕНЫЕ

Древніе не знали романа, ибо романъ есть разложеніе души, исторія сердца, а имъ нѣкогда было заниматься подобнымъ анализомъ; они такъ были заняты физическою и политическою дѣятельностію, что нравственныя отвлеченности мало имѣли у нихъ мѣста. Жизнь была сама по себѣ, а ученость сама по себѣ...⁸

ВОСТОКЪ И ЗАПАДЪ

Востоку суждено было искони высылати на другіе концы міра съ индиго, съ кошенилью и пряностями свои повѣрья и вѣрованія, свои символы и сказки, но Сѣверу предлежало очистить ихъ отъ грубой коры, переплавити, одухотворити, идеализировати. Востокъ провѣщаль ихъ въ какомъ-то магнетическомъ снѣ, безсвязно, безотчетно; Сѣверъ возрастилъ ихъ въ теплицѣ анализа, ибо Востокъ есть воображеніе, а Сѣверъ — разумъ.

Римъ палъ жертвою мести за насиліе; Греція пала жертвой зависти отъ безсилія. Вся дѣятельность жизни сосредоточилась на Западѣ: тамъ лишь, за развалины власти римской, бились кочевые народы, потоками крови смывали другъ друга съ лица земли или отбрасывали, загоняли куда глаза глядятъ; но въ хаотическомъ мракѣ и бурѣ среднихъ вѣковъ готовился новый порядокъ гражданственности и нравственности.⁹

НАДГРОБІЕ

Отъ праха взять, ты снова станешь прахомъ,
Но вѣчно-ли? но весь-ли? мой взоръ,
Невѣдомымъ одолѣваемъ страхомъ,
Таинственный читаетъ приговоръ.
Уже-ли духъ и мысли — чада свѣта,
Не убѣгнуть тлѣтворнаго завѣта?¹⁰

А. Б.¹¹

Коранъ запрещаетъ выставляти имена и достоинства на гробовой плытѣ, кажетъ: «Недостойно правоверного это тщеславіе»; гово-

рить Мухамедъ: «Прохожій въ свѣтъ Эдема, не пиши своего имени на грязныхъ стѣнахъ караванъ-сарая, для потѣхи любопытнымъ, къ чему тебѣ имя теперь? Тѣло твое прахъ, а прахъ безымененъ. Душу кликаетъ Аллахъ на судъ не по званію, а по дѣламъ».¹²

СМЕРТЬ

Наполеонъ отвѣчалъ на вопросъ: какую смерть желалъ бы онъ себѣ? «Самую скорую, и самую неожиданную». Это значить – не надѣяться ни на тѣло, ни на душу. (Что за воинъ, который страшится долгаго боя!)¹³

ЖЕНЩИНЫ

Христіанство вывело женщинъ изъ-за рѣшетокъ и покрываль и поставило ихъ наравнѣ съ мужчинами. Рыцарство возвысило ихъ надъ собою, сдѣлало изъ нихъ идоловъ, обожало ихъ, чуть не обожествило ихъ».¹⁴

КНИГОПЕЧАТАНІЕ

Первый печатный листъ былъ уже прокламація побѣды просвѣщенныхъ разночинцевъ надъ невѣжами дворянчиками. Латы разпались въ прахъ, ковы и семейныя тайны знатныхъ стали достояніемъ каждаго. Духъ зашевелился вездѣ: онъ рвался на просторъ отъ того, что тѣлу пришло чрезъ чуръ тѣсно. Открыли новый свѣтъ; новый волканъ потрясъ Европу, утомленную рабствомъ¹⁵. Войны протестантовъ на полѣ и кафедрѣ проявили духовность христіанской религіи во всей ея чистотѣ.¹⁶

НОЧЬ

Безмолвіе ночи имѣетъ в себѣ что-то священное. В ея таинственныхъ тѣняхъ душа тѣснѣе сливается съ организмомъ нашего тѣла; чувства согрѣваются какимъ-то внутреннимъ огнемъ; воображеніе какъ звѣздное небо, ярко блеститъ своими искрами; сердцу становится тѣсно и скучно, оно страдаетъ подъ тяжестію чувствъ. Въ тѣ священныя минуты люди наиболѣе бываютъ приготовлены къ откровенности, и къ исповѣди своихъ тайныхъ думъ. Въ тѣ минуты зарождаются первыя искры любви и дружбы.¹⁷

ЗАЗНАЧКЫ

¹ Сесь матеріал, котрый обстав по смерти А. Духновича помежи ёго рукописы, до днесь быв опублікованый лем єден раз, а то у році 1871. *Позирай*: Из рукописей бл.[аженой] п.[амяти] Александра Духновича [Дѣло отъ бездѣлія, Пряшевъ, 1855. г.]. *Ин*: Новый Свѣтъ: Литературная и общественная газета, издаваемая Обществомъ святаго Василия Великаго, 1871, ч. 15, с. 3. Акурат выдты сьме го перебрали до атсёго нашего виданя.

Подля текстового наповнення матеріала суть то курті цитаты из творів умелецькой літературы. А. Духнович не застачив тоты цитаты інформацієв, хто автор того ци иншакого твору и як ся тот твір называє. Як ся нам то подарило вызнати, суть то творы выключно російської літературы, котрі у тот час читав А. Духнович и котрі (думкы, мысли, заувагы) поважовав за натілко важні про себе, же їх вартує записати до свого записника. Главно, як указує на то аналіз літературных текстів, суть то выписы из творів писателя-«декабриста», літературного критика **Александра Бестужева** (про свої творы він хосновав псевдо: **Марлінський**) (1797–1837). Але єден текст під назвов «Ночь», тыж из російської літературы, дотеперь атрібутовати нам ся не подарило. Майконкретні інформації за каждый цитат подаєме у заувагах до того ци иншакого текстового фрагмента.

Не знати хто из русинських літераторів и новинарів понукнув сесь матеріал редакції ужгородської (унгварської) новинкы «Новый Свѣтъ». Міг то быти ученик А. Духновича писатель Анатолій Кралицький (1835–1894), котрый по смерти А. Духновича опубліковав ряд текстів из ёго рукописного літератуного наслідства. Але за сесе не маєме важнійших доказів.

² Редакція новинкы «Новый Свѣтъ» (авадь особа (Кралицький?), котра опубліковала сесь рукопис) додала під тым текстом інформацію за жерело публикації: «Дѣло отъ бездѣлія, Пряшевъ, 1855. г.». Зачим изгладователі творчости А. Духновича знають лем за єден подобный рукопис, а то «Дѣло отъ бездѣлія Александра Духновича. 1859.», порівналный аналіз обох текстів міг бы дати отвіт: ци иде за печатну хыбу у новинці «Новый Свѣтъ», авадь же, окрем рукописа «Дѣло отъ бездѣлія», датованого роком «1859», быв ищи єден рукопис, а то рукопис, датований роком «1855». Візуалне порівняня текстів-сентенцій «Дѣло отъ бездѣлія, Пряшевъ, 1855. г.», напечатаных у новинці «Новый Свѣтъ», из текстом «Дѣло отъ бездѣлія Александра Духновича. 1859.», котрый був двычи (П. Гардый, 1966; О. Рудловчак, В. Микитась, 1968) опублікованый без покуртань (*позирай*: ГАРДЫЙ П.С. «Дѣло отъ бездѣлія» Александра Духновича, 1859 г. *Ин*: Карпаторусский календарь Лемко-Союза. На год 1966 / Сост. Н.А. Цисляк, С.М. Кичура. – Юнкерс, Н. Й., с. 56-89; ДУХНОВИЧ, О. Твори. В 4-х тт. Т. 1 / Упорядк. О. Рудловчак, В. Микитась. – Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі; Відділ україн-

ської літератури в Пряшеві, 1968, с. 543-582) дає можливість прийти до важного заключення. Окрем рукопис «Дѣло отъ бездѣлія Александра Духновича. 1859.», бувши єдиним рукописом, котрий мав назву «Дѣло отъ бездѣлія, Пряшевъ, 1855. г.». То значить: поміж рукописів А. Духновича по його смерті обстали дві рукописні ізберьки цитат і сентенцій під назвою «Дѣло отъ бездѣлія» – кожна з своїм змістом, котрий ся не повторював у другій ізберьці.

Рукопис «Дѣло отъ бездѣлія» (1859) у другій половці ХХ століття ся зберігав у Пряшіві, Державна научна бібліотека (Štátna vedecká knižnica, ч. 4526). Днесь го там не є. Годно бути, же вернула го собі Пряшівська єпархія. Але там го (єпархіальний архів і бібліотека) однайти нам ся не подарило.

За рукопис «Дѣло отъ бездѣлія» (1855) ніякої інформації не є. Меж тим, Олена Рудловчак у 1960-х виділа (іде за Пряшівський музей Словацької республіки рад) рукопис «українських і російських поезій» під аналогічним назвою «Дѣло отъ бездѣлія», датований 1855-им роком. Подля О. Рудловчак, іде за рукопис Єсифа Рубія. Годно бути, же є то рукопис акурат А. Духновича. У будучности плануємо поглядати сесь рукопис, за результат даме знати у єднів з далших публікацій.

- ³ Сесе цитат из повіданя А. Бестужева-Марлінського «Мулла-нур». Нижє подаєме тот цитат у контексті май більшого смыслового одрізка:

«Стих из корана горит над главными дверями. Входите – и вдруг какой-то влажный сумрак объемлет вас, невольное безмолвие уважения покоряет (вылитый Шатобриан!). Долой туфли, прочь мысли-смутницы! Не вносите в дом аллаха грязи улиц ваших, грязи ваших помыслов. Преклоните к земле колени, а сердце вознесите к небу... Считайте по четкам не барыши, а грехи свои. Ля иляге, ильь аллах, ве Мухаммеду ресулю'льлах! (здесь для эффекта вы можете чихнуть). Нет божества, кроме бога, а Мухаммед посол бога! Тихо журчит молитва правоверных; сидя на коленях или припав челом к коври, они погружены в благоговение; и ни слух, ни взор не вызывает их внимания на окружающие предметы».

- ⁴ Сесе цитат из повіданя А. Бестужева-Марлінського «Мулла-нур». Нижє подаєме тот цитат у контексті май більшого смыслового одрізка:

«Охотники выпить тайком жидкий грех, смертный грех – водку, да ведь от аллаха не запрешь ворот на запор, не уверишь его, что это делается нехотя, болезни ради, дерман еринда [Водка позволена правоверным только в случае недуга, требующего спиртных лекарств, и то в крайности.] (вместо лекарства)! Он стережет за вами оком солнца в день и тысячами тысяч глаз-звездочек ночью. Он знает по имени каждую мысль в вашей голове, слышит малейший шепот сердец ваших».

- ⁵ Сесе цитат из повіданя А. Бестужева-Марлінського «Мулла-нур». Нижє подаєме тот цитат у контексті май більшого смыслового одрізка:

«Как же не знать всеведущему ему, когда я не кала-бек [Полицеймейстер в мусульманских городах.], а знаю, что вы не только на водку, да и на вино посягаете своими многогрешными устами! «Кто на земле пьет вино безумия, того не напою я из потока радости, текущего вином в дженнете!» — сказал аллах пророку нашему. Не надейтесь же вы, винопийцы, испить в раю вина блаженства, обещанного пророком, затем что вы сосете проклятие из бутылок, слепленных неверными руками на вашу пагубу! Не надейтесь и дождя на ваши нивы, за то, что вы иссушили до дна терпение божие огнем порочных желаний ваших!»

- ⁶ Сесе цитат из повідання А. Бестужева-Марлінського «Следствие вечера на кавказских водах». Нижче подаємо той цитат у контексті май більшого смислового одрізка:

«— Что случилось бы со мной, — говаривал он, — без чтения? Книги — друзья бескорыстные, друзья неизменные — вы одни утешали, укрепляли меня на терновом пути моей жизни! Одна смелая мысль, часто один звучный стих, одно счастливое выражение занимало, радовало меня целый день. Чужие беды давали мне бодрость сносить собственные. Славные примеры возбуждали душу быть им подобным. Радуюсь, плача, негодуя с лицами, может быть, никогда не существовавшими, я забывал собственное горе. Дивлюсь, право, что на свете такое множество людей, которым чтение — работа египетская, которым лучший советник — бутылка и приятнейшее рассеяние — карты.

Ужель человек не может избежать от времени, не став бессмысленным животным или настоящим ребенком, играя в бирюльки, в бумажные лоскутки и в копеечки? Как жаль, что они не чувствуют выгод книги: это верный друг, это маяк в сомнении, это якорь в буре страстей! Сколько раз, пылая гневом, хватался я за книгу, и елей лился на бушующие волны души моей! Сколько раз, готовясь на дурное дело, садился я читать, чтобы скоротать ожидание, и час порока бил, миновал неслышным, и я вставал из-за книги не с мутным наслаждением удовлетворенного желания, но с чистой радостью собственной силы для победы над собой!»

- ⁷ Сесе цитат из літературної ревії А. Бестужева-Марлінського «Клятва при гробе Господнем. Русская быль XV века. Сочинение Н. Полевого. М., 1832.». (Іншака назва: «О романе Н. Полевого «Клятва при гробе Господнем»»). Нижче подаємо той цитат у контексті май більшого смислового одрізка:

«Знать, в добрый час благословил нас Ф. В. Булгарин своими романами. По дорожке, проторенной его «Самозванцем», кинулись дюжины писателей наперегонку... Москва и Петербург пошли стена на стену. Перекрестный огонь загорелся из всех книжных лавок, и вот роман за романом полетели в голову доброго русского народа, которому, бог ведает с чего, припала смертная охота к гражданской печати, к своему родному, доморощенному. И то сказать: французский суп приелся ему с 1812 года, немецкий бутерброд под туманом пришел вовсе не по

желудку, в английском ростбифе, говорит он, чересчур много крови да перцу, даже ячменный хлеб Вальтера Скотта набил оскомину, – одним словом, переводы со всех возможных языков падоели землякам пуще ненастного лета. Стихотворцы, правда, не переставали стрекотать во всех углах, но стихов никто не стал слушать, когда все стали их писать. Наконец рассеянный ропот слился в общий крик! "Прозы, прозы! Воды, простой воды!"».

- ⁸ Сесе цитат из літературной ревії А. Бестужева-Марлінського «Клятва при гробе Господнем. Русская быль XV века. Сочинение Н. Полевого. М., 1832.». (Іншака назва: «О романе Н. Полевого «Клятва при гробе Господнем»»). Ниже подаєме тот цитат у контексті май більшого смыслового одрізка:

«Наконец за драмою возникает роман и потом идет об руку с драмою – роман, который есть не что иное, как поэма и драма, лиризм и философия и вся поэзия в тысяче граней своих, весь свой век на обе корки. Древние не знали романа, ибо роман есть разложение души, история сердца, а им некогда было заниматься подобным анализом; они так были заняты физическою и политическою деятельностью, что нравственные отвлеченности мало имели у них места; кроме того, где, скажите, они являлись развитые не диссертациями, а приключениями? Жизнь была сама по себе, а ученость сама по себе... Я по крайней мере не знаю ни одного романа, завещанного нам древностию, ни одного, кроме ее историй».

- ⁹ Сесе цитат из літературной ревії А. Бестужева-Марлінського «Клятва при гробе Господнем. Русская быль XV века. Сочинение Н. Полевого. М., 1832.». (Іншака назва: «О романе Н. Полевого «Клятва при гробе Господнем»»). Ниже подаєме тот цитат у контексті май більшого смыслового одрізка:

«Для нас, однако ж, необходим фонарь истории, чтобы во мраке средних веков разглядеть между развалин тропинки, по коим романтизм вторгался в Европу с разных сторон и, наконец, укоренился в ней, овладел ею. Странное дело: Востоку суждено было искони высылать в другие концы мира, с индиго, с кошенилью и пряностями, свои поверья и верования, свои символы и сказки; но Северу предлежало очистить их от грубой коры, переплавить, одухотворить, идеализировать. Восток провещал их в каком-то магнетическом сне, бессвязно, безотчетно; Север возрастил их в теплице анализа, – ибо Восток есть воображение, а Север – разум. Я не приглашаю с собой ни старичков наших в плисовых сапогах от подагры, ни молодежи с одышкою от танцев. Пойдут со мной одни охотники побродить, – но, ради бога, ни костылей, ни помочей! ...Правда, Иоанн Златоуст, святой Августин, Григорий Назианзин, Синезий, в Риме, в Кириее, в Афинах, в Птолемаиде, развивали во всем блеске и чистоте учение духовной жизни, воплощали христианский мистицизм или, лучше сказать, романтизм в нравы, но сила их

пленительного, убедительного красноречия прошла с ними вместе; века и волны варваров протекли между их кликом и отголоском. Рим пал жертвой мести за насилие; Греция пала жертвой зависти от бессилия. Вся деятельность жизни сосредоточилась на Западе: там лишь, за развалины власти римской, бились кочевые народы, потоками крови смывали друг друга с лица земли или отбрасывали, загоняли куда глаза глядят; но в хаотическом мраке и буре средних веков готовился новый порядок гражданственности и нравственности. Народы-завоеватели стали станом посреди побежденных, разделили их вместе с землей промеж себя как добычу, сохранив и в мире на случай похода военное чиновначалие. Вся Европа обросла тогда замками феодальных баронов, между которыми раскошилась власть прежних царей».

- ¹⁰ Сесе стих як мото до повідання А. Бестужева-Марлінського «Он был убит». Ниже подаєме оригінал того стиха:

От праха взят, ты снова станешь прахом!
Но вечно ли? но весь ли я? Мой взор,
Неведомым одолеваем страхом,
Таинственный читает приговор.
Ужели дух и мысли — чада света,
Не убегут тлетворного завета?

А. Б.

- ¹¹ А. Б. — Александр Бестужев.

- ¹² Сесе цитат из повідання А. Бестужева-Марлінського «Мулла-нур». Ниже подаєме тот цитат у контексті май більшого смыслового одрізка:

«...а вы сами знаете, что я скромнее мусульманской могилы, [Коран запрещает выставлять имена и достоинства на гробовой плите. «Недостойно правоверного это тщеславие, — говорит Магомет. — Прохожий в свет эдема, не пиши своего имени на грязных стенах караван-сарая, для потехи любопытным. К чему тебе имя теперь? Тело твое прах, а прах безымянен. Душу кликнет аллах на суд не по званию, а по делам». Какая высокая философия! И точно, вы не встретите мусульманских гробниц с формальным списком. Простые трогательные слова украшают их. «Молитесь за душу раба божия Омара» или «Нур-али»; потом стих из Корана, и более ничего.] — про наши не говорю: они болтают такой вздор эпитафиями, проговариваются так неосторожно, что краснеешь за них».

- ¹³ Сесе цитат из повідання А. Бестужева-Марлінського «Он был убит». Ниже подаєме тот цитат у контексті май більшого смыслового одрізка:

«...Едва ли не Наполеон отвечал на вопрос, какую смерть желал бы он себе: «Самую скорую и самую неожиданную!» Это значит — не надеяться ни на тело, ни на душу. (Что за воин, который страшится долгого боя!»

- ¹⁴ Сесе цитат из літературной ревії А. Бестужева-Марлінського «Клятва при гробе Господнем. Русская быль XV века. Сочинение Н. Полевого. М., 1832.». (Иншака назва: «О романе Н. Полевого «Клятва при гробе Господнем»»). Ниже подаєме тот цитат у контексті май білшого смыслового одрізка:

«Зато странник смело стучался в калитку феодального владельца, садился за нижний конец его стола и платил за гостеприимство рассказом. Бродячий певец был необходимое лицо и на пиру, и на похоронах. Он выпивал чару (эта прелюдия сохранилась очень набожно между певцами) и пел, брэнча на арфе; пел романсы про битвы и подвиги предков, про дивные приключения паладинов, про чародеев-завистников, про похищенных красавиц, про искушения святых угодников, которые выручали несчастных из когтей беса или из-под колеса судьбы. Но больше всего они пели про славу и любовь, ибо все тогда любили славу и славили любовь. Христианство вывело женщин из-за решеток и покрывал и поставило их наравне с мужчинами. Рыцарство возвысило их над собою и природою, сделало из них идолов, обожало их, чуть не обожествило их».

- ¹⁵ В оригіналі російського автора є то иншак: «утомленную папизмом».

- ¹⁶ Сесе цитат из літературной ревії А. Бестужева-Марлінського «Клятва при гробе Господнем. Русская быль XV века. Сочинение Н. Полевого. М., 1832.». (Иншака назва: «О романе Н. Полевого «Клятва при гробе Господнем»»). Ниже подаєме тот цитат у контексті май білшого смыслового одрізка:

«Изобретение пороха и книгопечатания добило старинное дворянство. Первое ядро, прожужжавшее в рядах рыцарей, сказало им: «Опасность равна для вас и для вассалов ваших». Первый печатный лист был уже прокламация победы просвещенных разночинцев над невеждами-дворянчиками. Латы распались в прах. Ковы и семейные тайны знатных стали достоянием каждого. Дух зашевелился везде: он рвался на простор, оттого что телу пришлось чересчур тесно. Открыли Новый Свет; новый вулкан потряс Европу, утомленную папизмом. Войны протестантов на поле и на кафедре проявили духовность христианской религии во всей ее чистоте, а переводами на народные языки книг Священного писания она впервые стала знакома народу».

- ¹⁷ Не знати хто из російських писателів є автором того твору. Годно быти, што (подля лексико-стілістичных ознак) автором є А. Бестужев-Марлінський, авадь може то быти дахто из літературного окружения А. Бестужева-Марлінського.

ЗАБЫТЫЙ ЧЕСЬКИЙ ПОЕТ
ИЗ ОКРУЖЕНИЯ А. ДУХНОВИЧА

BOHDAN NOSEK¹

Když z otčiny mně osud kázal jíti,²
A mezi cizí lid mne postavil,
Tu jsem vše bláho moje oželil –
Nedoufaje zdě útéchy dožítí.

S cizincem něchtěl nikdo obchod mítí,
S ním nikdo city tajné nezdělil! –
Poznaje «WÁS» – tu jsem se narodil
Poznovu, neb jíž přítel se mnou cítí!

At' ode mne se cizinců všech tváře
Odvrátí – vždyť mne Slovan miluje!
«Ta přízeň» hřeje mne co slunce záře!

Rusín vždy Čecha «bratrem» jmenuje,
Neb oba obětují u oltáře
«Pramatky Slávy», jenž jích slučuje.³

V Prešově dne 1^{ho} ledna 1854.

Když z otčiny mně osud káhal jíti,
A mexičtí lid mne postavil;
Tu jsem vše bláha moje sřelil—
A doufaje z de útlých dožil.

Scizincem nikdo nikdy obchodmili,
Nim nikdo city tajně nexdělil!—
Poznaje MŠ— tu jsem se narodil
Prvou, neb já přitel semnou ctil!

Alt' ode mne se cizinců všech tváře
Odvraťti— vždyť mne Slovan miluje!
„Ta přizn' hřeje mne so slunce z aše!“

Rusín vždy Čcha, bratrem jmenuje,
Neb oba obětuji u oltáře
„Prámatky Mávy,“ jenž jich slučuje.—

V Praze dne 1. ledna 1854.

Bohdar Nosek

ЗАЗНАЧКЫ

¹ **Богдан Носек** – єден из многих чехів, котрі прийшли на Підкарпатську Русь в епоху Баха (1852–1860). Вони мали вымінити мадярських урядників, котрых австрійська власть пропустила з роботи нараз по Кошутовім восстаню (1848–1849). Єден из активных участников той doby Александер Гомічков (1830, Турья Пісіка – 1892, Бейкашмедьєр), підкарпатський літератор и новинарь, фінансовый урядник, друг Адолфа и Віктора Добрянських, пригадовав у своїх споминах: «Прямо такъ названная система Баха утвердилася въ 1854-омъ году, когда всю нашу Угорщину «организовали» по нѣмецкому правленію. Прежде уже – 1951–1853. – пришло сюда довольно нѣмцевъ, чеховъ, моравянъ, поляковъ, галичанъ, русскихъ и пр., но весь системъ былъ укрѣпленъ только 1854-го года, и держалъ до 1860-го» (*позирай*: ГОМИЧКОВЪ, А. Изъ моихъ записокъ. Эпизоды изъ исторіи нашей угро-русской народной жизни: VI. Система Баха. *Іп*: Карпаты. – Унгварь, 1885, 8. число, (22-го) 10-го февраля, с. 2). За Б. Носека подарило ся нам однайти доста мало інформацій. Из рукописів А. Духновича дає ся взнати, что русинський будитель у тім періоді мав теплі односины из многыма чехами и словаками, изокрема из Б. Носеком. Ніколай Бескид первый раскрыл круг ёго чеських и другихъ приятелів. За сесе він пише у двохъ своїхъ монографіяхъ за творчость А. Духновича. Зокрема, він уточняє: «Въ эпоху Баха въ русскіе края прибыло немало чеховъ, и Духновичъ принялъ ихъ сердечно, водилъ съ ними дружбу. Особья же симпатіи Духновича приобрѣли: Богданъ Носекъ, Павелъ Томасекъ, Вацлавъ Снѣтина, Іоаннъ Моравчикъ, Богумиль Носакъ, Петръ Келнеръ, І. Седлачекъ и Вацлавъ Вальтеръ» (*позирай*: БЕСКИДЪ, Н. А. А. В. Духновичъ и его поэзія. – Ужгородъ, 1929, с. 48-49; БЕСКИДЪ, Н. А. Духновичи / Изданіе редакціи «Американского русского вѣстника». – Гомстедъ ПА., 1934, с. 111).

Єден из первых (1922) изгядователів творчости А. Духновича чех Франтішек Тіхи (1886–1968) спровбовав розлушити тоту загадку. На ёго позір, Богдан Носек мав ищи єдною имня, зато у чеській історії він обстав як Ёзеф Носек. Ф. Тіхи писав: «Мова йде про Йозефа Носка, приятеля Неруди, забутого письменника, якого нам відкрила його дочка Гелена Маліржова. Друга дочка, народний митець Ружена Носкова, в своїхъ мемуарахъ «*Jak šel život*» надрукувала ряд уривків з батькового щоденника, з якихъ з'ясовується, що офіцер Йозеф Носек в той час виконував гарнізонну службу в колишній Угорщині» (*позирай*: ТІХИЙ, Ф. Из словацько-українськихъ зв'язківъ у 50-хъ і 60-хъ рокахъ минулого століття. *Іп*: З історії чехословацько-українськихъ зв'язківъ. – Братіслава, 1959, с. 589). Молодша дочка Ё. Носека Ружена Носкова (1884–1960; в одданю Růžena Nasková) у своїй книжці споминів «*Jak šel život: paměti a zápisky*» (1941) припоминає на свого вітця (**рожд. 1829**) як новинаря и фельстоністу, сполупрацовника Я. Неруды, котрый лишив новинарство через фінансову тісноту, пак ся він дістав на місто урядника на варошському уряді.

Далші жерела, изокрема за творчость познатого чеського писателя-реаліста Яна Неруды (1834–1891), уточнявут, же у 1860-х роках Ёзеф Носек робив новинарём у чеськів новинці демократичного прямованя «Národní listy» и свої фельстони публиковав під псевдонімом «Ruба». Приміром, у полемічній статі од 5 юлія 1864. року автор написав за майновше чеське літературне двиганя и поставив ся за Я. Неруду: «*Nerudu sobě nedáme ještě vraždit*» (*Позирай*: BUDÍN, S. Jan Neruda a jeho doba. – Praha, 1960, s. 210). (Май широко за сесе *позирай*: ПАДЯК В., ШТЕРНБЕРГ, Я. Невідомі матеріали про творчість О. Духновича. In: Дукля, 1988, № 2, с. 38–44; ПАДЯК В., ШТЕРНБЕРГ, Я. Загадка Б. Н. In: Закарпатська правда, Ужгород, 1986, 23 листоп., с. 3).

Кедь суміровати вшиткі інформації за Б. Носека и пристати на гіпотезу Франтішка Тіхого, вийде, же у 1853-1854 роках Ёзеф (Богдан) Носек мав 23-24 роки, служив у Пряшові и був приятелем А. Духновича.

² Стих (без назвы, по первому шорику: «Když z otčiny mně osud kázal jíti...») чеський автор Богдан Носек властноручно записав до записника А. Духновича. Иде за так называний «album» «Пріятный Памятникъ, или Дружественная Записка Александру Духновичу, Собора Крылошанъ Пряшовскаго Сочлену 1853. отъ Друзей», котрый до послідного часу обставав у рукопису и лем не так давно был опублікований в Ужгороді (*позирай*: ДУХНОВИЧ, О. Твори. В 4-х тт. Т. 4. / Упорядк. О. Рудловчак. – Ужгород: Гражда, 2019, с. 373-507, с. 602). Сесь альбум за формов є сшитком малого формата, до котрого гості А. Духновича записовали свої вінчованя будителю, авадь сам А. Духнович записовав даяку цінну про нёго інформацію, відомости за близьку и далеку родину, за своїх цімборів ци важні особы, за даякі події, котрі він хотів, обывни ся не изгумовали из ёго памняти. (Факсіміле титулковой сторонкы альбума *позирай* у нашому выданю на с. 325).

Стих «Když z otčiny mně osud kázal jíti...» (він уміщений на 7-8 сторонах того альбума, *позирай* ёго факсіміле на с. 342) автор записав до альбума А. Духновича первого януара 1854 года; за того свідчит ёго властноручна зазначка під поетичным текстом: «V Prešově dne 1^{ho} ledna 1854.».

Первый на тот текст Б. Носека убернув увагу Ніколай Бескид, котрый у 1920-х роках мав можность читати рукописы русинського будителя и из альбума «Пріятный Памятникъ...» начеряв доста інформацій за життя и творчость А. Духновича. Пак Н. Бескид опубліковав сесь поетичный текст Б. Носека у своїй монографії (*позирай*: БЕСКИДЪ Н.А. А. В. Духнович и его поэзия. – Ужгородъ, 1929, с. 49).

На додання до текста Б. Носека (а тыж текстів других чеських приятелів А. Духновича) Н. Бескид у своїй книзі передав атмосферу тых стріч, котрі неодмінно перебігали у домі А. Духновича. Він писав: «Духновичъ въ началѣ жилъ въ томъ домѣ, который нынѣ является приходскимъ домомъ. Духновичъ квартировалъ въ верхнемъ этажѣ, а внизу жительствоваала хозяйка, нѣкая вдова Немешаній. Въ одной изъ комнатъ Духновича были помѣщены дѣвушки, сироты священниковъ, которые

посѣщали публичную школу. Такъ какъ по нраву своему Духновичъ былъ очень гостепріименъ, то у него зачастую собирались гости, прежде всего русскіе интеллигенты: Адольфъ и Викторъ Добрянскіе, Рубій, Ковалицкій, Петрикъ и др., а также и другіе славяне, особливо-же прибывшіе на службу въ Пряшевъ чешскіе чиновники. По вечерамъ это общество сходилось къ Духновичу на ужинъ, послѣ котораго неоднократно любители и знатоки музыки въ салонѣ Духновича устраивали концерты. Хозяйка дома жаловалась, что она, вслѣдствіи шума, не можетъ спать и просила Духновича оставить ея квартиру. Поэтому писатель въ 1855 году переселился въ домъ Христіана Петрика и тоже на верхній этажъ, такъ какъ внизу квартиру занимала семья Петрика» (с. 50).

Стих «Když z otčiny mně osud kázal jíti...» присвідчує повагу чеського поета А. Духновичу, котрый туй, у Пряшеві, далеко од чеського дома, нагородив му родину и подаровав тепло отчого дому. Поет за високу честь про себе тримле тот факт, же «Rusín vždy Čecha «bratrem» jmenuje». Глибоко ліричний твір, межи тым, гейбы прошитый ідеєв єдності межи вшиткыма словянськыма народами. И ся ідея, як мож ся дозвідати из контекста, є близьков про обох поетів.

Суть два літературні товмаченя чеського стиха Б. Носека – оба два по українськы. Первый – то переспів, котрый на нашу просьбу вчинив закарпатський український поет Петро Скунець у 1986 році. Такой нараз по тому опубліковали сьме го у нашій статі за Духновича (*позирай*: ПАДЯК В., ШТЕРНБЕРГ, Я. Загадка Б. Н. *In*: Закарпатська правда, Ужгород, 1986, 23 листоп., с. 3; ПАДЯК В., ШТЕРНБЕРГ, Я. Невідомі матеріали про творчість О. Духновича. *In*: Дукля, 1988, № 2, с. 38-44).

Другий переспів находиме у рукописах Олены Рудловчак (1919–2007), котра ладила (од 1994-го року) у печать четвертый, последний, том творів А. Духновича (мав вийти у двох книжках), але котрый не стигнула довести до логічного довершеня. Лем по і смерті, у 2019 році, сесь том увидів світло світа; акурат у нѣму є уміщеное факсиміле албума «Пріятный Памятникъ, или Дружественная Записка Александру Духновичу, Собора Крылошанъ Пряшовскаго Сочлену 1853. отъ Друзей» а тыж коментарі самої першопублікаторкы Олены Рудловчак, товмаченя текстів из многых языків, котрі на і просьбу вчинили товмачі; суть туй тыж розлучені автографи приятелів А. Духновича, єго нотації а т. д. На додаток до стиха Б. Носека «Když z otčiny mně osud kázal jíti...» пряшівська изглядователька вмістила український літературный переклад того стиха, але, на жаль, не вказала имня українського товмача (*позирай*: ДУХНОВИЧ, О. Твори. В 4-х тт. Т. 4. / Упорядк. О. Рудловчак. – Ужгород: Гражда, 2019, с. 376, 408, 602). Интересно, што О. Рудловчак, из котров автор сих шориків мав дружеськы и научны взаимины и котру поинформовав за свої результаты изглядования творчости Б. Носека (до кінця, вни были опубліковані у пряшівському часописі «Дукля»!), из даякой причины не выхосновала літературный переклад П. Скунця, але ся позагала застачити иншакый. Оба два переклады, на наш позір, є образчиками высокой літературной майстерности. Зато принагодно публикуєме туй оба два тексты.

БОГДАН НОСЕК

Коли з вітчизни доля-волоцюга
Мене пригнала під чужий поріг,
Оплакав я літа надій і втіх –
Тепер мені залилась тільки туга.

Когось шукати – це пуста потуга –
Аби чужинцю звіритися міг!
Зустрівши ВАС – я знов серед своїх,
Родився знов, бо відчуваю друга.

Нехай від мене всіх мастей чужинці
Відвернуться – зі мною Слов'янин!
Та приязнь – промінь сонця на крижинці!

За брата чеха має руський син.
І жертвують вони не поодинці
Прапамі Славі на вівтар один.

1.01.1854

Переклав з чеської Петро Скунець

БОГДАН НОСЕК

Як доля вигнала із батьківщини
І між чужинців кинула на сміх,
Тут я позбувся радощів усіх,
Не сподівався втіхи й на хвилину!

Ніхто не кликав прийти до хатини,
І таємниць не довіряв своїх.
Пізнавши «ВАС» – знов народитись встиг,
Відчувши дружбу щирої людини.

Нехай чужинці лиця відвертають,
Коли чуття зі мною Слов'янина!
Вони для мене щедрим сонцем сяють!

Братаються із Чехами Русини,
Пожертви разом на вівтар складають
«Прамати Слави», що обох єднає.

В Пряшеві, дня 1-го січня 1854.

Переклав з чеської невідомий нам поет

³ Новооб'явлені нами (у 1980-х роках) архівні матеріали дозволили по новому попозирати на історію стиха Богдана Носека. Тото поетичне обернення «Když z otčiny mně osud kázal jíti...» стало, як на тото вказувут архівні дані, отвітом чеського поета на стих самого А. Духновича. Властноручный оригінал того стиха Духновича помежи другі його рукописи, на жаль, ся не сохранив. Ани не є ниякой інформації за вто, ци сам А. Духнович, ци, може, дахто из його послідователів, як то, приміром, А. Кралицький, опубліковав го у тогочасных виданнях. Ани у бібліографіях А. Духновича (1995) ци А. Кралицького (1994) за сяку подію не є ниякого пригадованя. Годно быти, же у записнику акурат Б. Носека (кедь такый ся сохранив дагде в архівах!?) сесь автограф А. Духновича доднесь тихо спочиває и чекає на свого первооткрывателя. Авадь чекає в архіві Ёзефа (Богдана?) Носека, акурат в даякому из його записників, естованя єдного з котрых нам прозрадила його дочка Ружена Наскова у своїх споминах «Jak šel život: paměti a zápisky» (1941), у котрых вона опублікувала й дакілко фрагментів из того вітцёвого записника. (За тот записник ниякой інформації не маєме). Але акурат из того записника визнаєме, што Ё. Носек вів и другі записники. Лем же надія однайти їх слабенька. Як він пише, він їх ... спалив: «1854. <...> Jednoho dne, když mně žalem srdce pukalo, hodím veškeré písemnosti, deníky, literární pokusy do pece, zapálím a punč si při tom uvařím. Hořelo to půl třetí hodiny» (цітуєме подля третого виданя «Jak šel život...», Praha, 1942, с. 48).

Єдиный документ, котрый дозволяє нам днесь твердити, же А. Духнович свому чеському приятелю Богдану Носеку віновав стих, є рукопис стиха «Въ записникъ Чеха Б. Н.», котрый нам ся подарило однайти помежи рукописи А. Кралицького (его біографію у нашому виданю *позирай* на с. 364). Рукопис того стиха (без означеня, же иде за стих А. Духновича, то значит – анонімно) сохранив ся у рукописному изборнику «Народное чтение», котрый вшорив А. Кралицький межи 1865 и 1867 роками. Рукопис изборника однайшла в архіві грекокатолицької парохії вароша Шаторальяуйгей (Земплінський комітат, днесь Мадярщина) мадярська славістка Естер Ойтозі и дала го на сохрания до Грекокатолицької богословської академії у вароші Ніредьгаза (Мадярщина); мікрофілм того рукописного изборника Естер Ойтозі передала до діспозиції нам. З даякой причини, за котру мы нич не знаєме, А. Кралицький дав набік сесь, уже вшорений, изборник «Народное чтение» и веде ид нёму ся не вертав – не спровбов го выдати одтілнов книжков, хотйй (ведно из К. Сабовым) у році 1869 выдав в Ужгороді два далші выпускы «Народного чтения». Бібліографичный опис обсягу рукописного изборника, однайденого Естер Ойтозі, котрый числит 177 сторінок и містить 39 куртых літературных творів, главно из русинської и російської літератур, што туй ся подавут доста часто анонімно, без означеня автора того ци иншакого літературного твору, мы зробили у виданю, котре сумарізує наукове и творче наслідство А. Кралицького (*позирай*: В. ПАДЯК, Л. ІЛЬЧЕНКО. О. Анатолій Кралицький. Бібліографічний показчик. – Ужгород, 1994, с. 55-59, а тьж с. 14).

Въ записникъ Чеха, Б. Н.

Уже печались чуждиню,
И не внемая твоихъ нудъ,
Утѣшися гордо Славой,
Славы сынъ въ мѣстъ негудъ; —
Но хотѣ судьба и жестока,
Нашъ грозитъ и предугиѣи грозѣ,
Наша участь все вѣска,
И все мѣрѣ на нѣ поднои до нѣ.
Но гдѣ земля и Славянъ тамъ,
Всю не есть чуждиню,
Всюду отъ братства, нудѣ не самъ,
Во лонѣ любви родины.

Во земли спрече насъ Счастье,
Мы Боевъ *) а зъ Русинъ,
Одна наша родина тамъ,
И зъ, и мы Славянъ сынъ.

*) Боевъ = Бохемскъ: чехъ.

А мы любим, мы нас любим,
Соединя сердца въ союзъ дружбы,
Священнѣ дружбы, плеча и груди,
Да будетъ намъ одинъ духъ.

Народное Ученіе.

составилъ:

Анатолій Кралицкій.

Майобширну характеристику обсягу збірника «Народное чтение» дали саме у декількох публікаціях; *головно позирай*: ПАДЯК В., ШТЕРН-БЕРГ, Я. Невідома рукописна спадщина А. Кралицького в архівах України, Росії та Угорщини. *In*: Carpatica-Carpatika. – Вип. 3 : До 50-річчя Ужгородського державного університету / Ужгородський державний університет, Інститут карпатознавства. – Ужгород, 1995. – С. 160-169; ПАДЯК В., ШТЕРНБЕРГ, Я. Невідомі матеріали про творчість О. Духновича. *In*: Дукля, 1988, № 2, с. 38-44.

Ушиті тексти у рукописному збірнику «Народное чтение» написані єдиним почерком – руков. А. Кралицького. Стих «Въ записникъ Чеха Б. Н.» розміщений на с. 80-81. (Факсиміле стиха і титуловий лист збірника *позирай* на с. 348-349). Хотів би при тексті того стиха, ані де інде у рукописному збірнику не є пригадування за автора, так із контекста того стиха, як і подля лексико-стилістичних знаків легко можуганути, же автор – А. Духнович. Олена Рудловчак, котру саме поінформували за ту нашу находку, у письмі до нас тиж подтвердила, же иде за Духновичову поезію: «Стиль, поетика, ритм вірша – це рука Духновича».

Стих «Въ записникъ Чеха Б. Н.» А. Духновича у середині 1980-х років опублікували саме (із коментарями) у пресі декількох раз. (*Позирай*: ДУХНОВИЧ, О. В записник Чеха Б. Н. *In*: Закарпатська правда, Ужгород, 1986, 23 листоп., с. 3; ДУХНОВИЧ, О. В записник Чеха Б. Н. *In*: Дукля, 1988, № 2, с. 42). У нашому виданні сесь стих тиж подаєме, *позирай*: с. 92.

Межи тым, паралельно прочитання обох текстів, А. Духновича і Б. Носека, поможе заінтересованому читателю учути прекрасний поетичний діалог, котрий вели у далеких 1853–1854 роках два поети і котрий лем днесь ся одгукує у наших серцях:

Д.: «Не печались чужиною».

Н.: «Poznaje «WÁS» – tu jsem se narodil».

Д.: «Я тя люблю, ты мя люби!»

Н.: «Ať ode mne se cizinců všech tváře
Odvrátí – vždyť mne Slovan miluje!»

Д.: «Взаим спягла нас благодать,
Ты Босм, а я Русин,
Одна наша родима мать...»

Н.: «Rusín vždy Čecha «bratrem» jmenuje».

Д.: «И я, и ты – Славы сын».

Н.: «Neb oba obětuji u oltáře
«Pramatky Slávy», jenž jich slučuje».

АЛЕКСАНДЕР ПАВЛОВИЧ¹

БАТЬКОВИ ДУХНОВИЧУ²

Здравствуй³, Батьку солоденький,
Ты, соколе наш сивенький!
Здравствуй! – желают дитята,
Твої русски соколята.

Твоїм чувством виховані,
Твоїм пінєм взлеліяні
Тебі піти помагають,
Род свій облагородняють.

Научившись из «Книжици»,
Русски хлопята, дівици
В церкви «Хліб Души»⁴ читають,
Александра поминають.

От Попрада – аж до Тиси
Под Бескидом гори, ліси
Духновича поминають,
Єму здоров'я желают.

Даст Бог, Батько, будеш жити,
Молодцев руководити,
На дружину назирати,
Єй полетом управляти.

Гді так кріпка духа сила,
Переминет недуг тіла;
Бог не дасть таким умерти,
Что народ спасли от смерти!

Ты будил нас всіх до жизни,
Вскормил любов для отчизны,
Первый был Ты межи нами
Славный умом и ділами.

Вождь народа знаменитый,
Не один вік будеш жити,
Руси нашої Муж великий,
Прожиєш в сердцах єй віки!

ЗАЗНАЧКЫ

- ¹ **Павлович Александер** (1819–1900) – сященик, літератор и будитель карпаторусинського народа. Один из первых и доста важных соратників А. Духновича у карпаторусинській літературі. Член Літературного заведенія Пряшовського (1850–1853), надале дописователь до ушыткых русофілських підкарпатських и многих галицькых періодік.
- ² Стих «Батькови Духновичу» первый раз был опубликованый у львівському літературному зборнику «Галичанинъ» (1862, кн. 1, вып. 1, с. 20). Редакція зборника дала го на додання до стиха самого А. Духновича «Послѣдняя моя пѣснь». Акурат выдти стих А. Павловича перебрали сьме до нашого видання. Стих подаєме у транслітерованій подобі засобами сочасной графічної сістемы русинського языка.
- ³ **Здравствуй** (те) – доста часто хоснованое у лексиконі карпаторусинської русофілської інтелігенції слово, семантичне поле котрого было омного ширше, чим є то днесь у російському языку, выдкы вни го перебрали. Подля сітуації значило: «будь(те) здоров(і)», «прощай (те)» и др.
- ⁴ **«Хліб Души»** (повна назва: «Хлѣбъ души или набожныя молитвы и пѣсни для восточныя церкви православных христіанъ») – иде за доста популярный зборник церковних молитв и пісень, котрый вшорив А. Духнович (Будин, 1851).

VILIAM PAULINY-TÓTH

ALESKANDR VASILIEVIČ DUCHNOVIČ

(Nástin životopisný)¹

Uhorská Rus sťa by k večnej porobe zakliata bola, dlho, dlho len tak živorila, nedajúc ni najmenší znak žitia svojeho. Už tešili sa nepravníci Slovanstva, že zmizne z divadla zemského i tá vetev jeho, už vyhotovili jej aj trúchlospevy, tak, že už iné nič nechybelo, iba pochrániť ju pre pokoj časný i večný. Tu, vskriesil Hospodin mužov, ktorí za príkladom Samuela, Izaiáša, Jeremiáša, Jána a jiných, odstraňujú rod svoj od bohov cudzých, od modloslužieb svetáctva, a odrodilstva hnusného, privádzali ho k poznaniu pravdy a rodofubstvu pravému. Že šľechetné snahy jejich neboli daromné, že najlaskavejší otec národov a zemepánov semä kroz nich siaté, rosou nekonečnej milosti svojej ovlažujú, mnohočetným ovocím požehnať ráčil, to pokazuje nám už i prítomnosť radostná. Bo vidíme, že i zaznaný národ ten pochopil už úlohu a zvanie svoje, že snaží sa rýchlymi krokami stupáť ku predu, domáhajúc sa práv svojich Bohom mu daných, no nepravným osudom dosiaľ zlomyslné odnímaných.

Medzi kriesiteľmi národa toho sťa zornica stkveje sa na oblohe uhorskej Rusi meno Aleksandra Vasilieviča Duchnoviča, ktorý zčiasťky svojimi spisami – zlášte básnickými –, zčiasťky radou a i hmotnými pomôckami, všetky sily svoje na vzdelanie národa vynaložil, ba za blahobyť jeho tak rečeno seba obetoval.

Slavný muž ten, ktorého ako horlivého rodofubca dobre zná už aj naše slovenské obecnstvo z P. B. Vedomostí² (čísiel 85. 93. 89. 101. ročníka 1862), jako sám spieva:

„Ja svet uzrel pod Beskydom,
Pervy vozduch ruský ssal,
Ja karmil sa ruskym chlebom,
Rusin meňa kolísal.“

narodil sa pod Beskydom v Topol'anoch³ (v Stolicí zemňanskej)⁴ dňa 24-ho apríla roku 1803. Otec Duchnovičov, Vasil Dimitrievič, bol všeobecne milovaný, horlivý dušepastýr obce topol'anskej, kde slavný Duchnovič i prvé vychovanie svoje dostal. O predkoch a prededoch výtečníka tohto, kňazoch to čerkasských, ktorí v čas vladárenia Petra „velikého“ do Uher ubehli, rozprávať neideme, pevne veriac, v keď raz bratia Rusi budú mať ako my Slováci svoje časopisy, nájde sa biograf, ktorí zkeslí v nich rodu svojmu

Časopis pre zábavu a poučenie.

Číslo 2.

BUDÍN, 30. jan. 1863.

Ročník II.

Krása hnevu a pokoja, zákon života.

Krásné je mračno na krídlach víchrice,
Keď sídu svojho úžas rozrachoce,
A Tatier hlavy ohňom divých mlatov
V črepy rozráža: zajaká nemota
Dolín Kriváňských, rozručavým jekom
Valí sa potopa v družgotavom skoku.

Krásny je i lev, keď rozječiac hrivu
Zákona svojho hrúzu reve zveri,
A zrakom krvavým svietiac svojmu právu
Nespasné zuby vycerí. Stoj zkaamenelá
Sraka bystrooká; ulož sa v pokore
Zubr silnošíj: Úteku ni vzdoru
Niet proti všemocí sily v krásne hnevu.

No krásny je i mier nadsвета jasnoty
Šialbám zeme nízkym v nenarušnej tíši,
Tam, kde riekou vekov vytáča z ničoty
Múdrosť tajomná v zárodívom zniku,
I strojí z nebytu miriady svetov,
I vedie ich roje cestami večnosti.

A Tvojho pokoja koho pojme duša
Milostnosť božskú, čo tam na oslici
Kráľ Tvojho ľudu šiel si v Jeruzalém?
U prostred lotrov mrel si na Golgate,
Vstal z hrobu tichý, šiel v nebo z Karmelu,
A tam na pravici za nás oroďuješ!
Je hnev velebnosť vôle rozhorlenej,
Je hnev velebnosť sily rozjarenej,
Je hnev zápal svätý za slávu života:
Komu sa nelení, skoč v hneve do boja.

No je pokoj duše večne nozmýlený
Bez žiaľu, bez mrzu, v síle ducha svätej
Výlazstva jistota v necitu útrapov,
Svietiaci spasením nad márnosťou sveta
Slávy nadsvetovej velebou žiarajúc,
Zákon i oslava výlazstva veleby:
To najvyššie došiel ten, kto došiel teba.

Kuzmány.

Aleksandr Vasilievič Duchnovič.

(Nástin životopisný.)

Uhorská Rus sťa by k večnej porobe zakliata bola, dlho, dlho len tak živorila, nedajúc ni najmenší znak žitia svojeho. Už tesili sa nepravdníci Slovanstva, že zmizne z divadla zemskeho i tá vetev jeho; už vyhovovali jej aj trúchlospevy, tak, že už iné nič nechybalo, iba pochrániť ju pre pokoj časný i večný. Tu, vskriesil Hospodin mužov, ktorí za príkladom Samuela, Izaiáša, Jeremiáša, Jána a jiných, odstraňujú rod svoj od bohov cudzých, od modloslužieb svetáctva, a odrodilstva hnusného, privádzali ho k poznaniu pravdy a k rodolúbstvu pravému. Že šlechtné snahy jejich neboli daromné, že najlaskavejší otec národov a zeme pánov semä krosz nich siaté, rosou nekonečnej milosti svojej ovlažujú, mnohočetným ovocím požehnať ráčil, to pokazuje nám už i prítomnosť radostná. Bo vidíme, že i zaznaný národ ten pochopil už úlohu a zvanie svoje, že snaží sa rychlymi krokami stupat ku predu, domáhajúc sa práv svojich Bohom mu daných, no nepravdným osudom dosiaľ zlomyslné odnímaných.

Medzi kriesiteľmi národa toho, sťa zornica stkuje sa na oblohu uhorskej Rusi, meno Aleksandra Vasilieviča Duchnoviča, ktorý zčiasťky svojimi spisami — zláste básnickými —, zčiasťky radou a i hmotnými pomôckami, všetky sily svoje na vzdelanie národa vynaložil, ba za blahobyť jeho tak rečeno seba obetoval.

Slavný muž ten, ktorého ako horlivého rodolúbea dobre zná už aj naše slovenské obecnosť z P. B. Vedomostí (čís. 85. 93. 89. 101. ročníka 1862), jako sám spieva:

„Ja svet uzrel pod Beskydom,
Pervý vozduch ruský ssal,
Ja karmil sa ruskym chlebom,
Rusiu meša kolísal.“

narodil sa pod Beskydom v Topolanoch (v atolici zemňanskej) dňa 24-ho apríla roku 1803. Otec Duchnovičov, VasilDimitrievič, bol všeobecne milovaný, horlivý dušepastýr obce topolanskej, kde slavný Duchnovič i prvý vychovanie svoje dostal. O predkoch a predkoch výtečníka tohto, kňazoch to čerkaských, ktorí v čas vladárenia Petra „velikého“ do Uher ubehli, rozprávať neideme, pevne veriac, v keď raz bratia Rusi budú mať ako my Slováci svoje časopisy, nájde sa biograf, ktorí zkrasí v nich rodu svojmu životopis výtečníka tohto podrobnejší, určitejší, dokonalejší, a predmetu svojho dôstojnejší. Priatelia súc ale života patriarchálneho, v slovanstve z otcov na vnukov a pravnukov prenášaného, priatelia sme i tej šlachty sensu eminenti, šlachty ktorá z ľudu vyrastú, ľud svoj i potom neopúšťa, tak ako ruža — trebas jak krasne kvitne a vôňou čarovnou zápacha — nezanecháva koreň, z nehož vyrastla, nie pôdu, ktorá kvet ten dochovala. Hej, sme priatelia šlachty, ale šlachty nie len krvou, lež i dušou a srdcom šlechtnej, šlachty patriarchálnu úlohu svoju verne zastávajúcej, nie len vlasti, lež i rodu vernej; a preto s pýchou spomíname i my tých tak málo rodu svojmu synovskú vernosť zadržavších šľachticov našich, slavných Orságov, Pongrácov, Jesenskycov, Kardošov, Hánrichov, Turzov, Nozdrovickycov, Daxnerov, Točekov a jiných, priam tak ako aj uhorskí Rusi s pýchou spomínajú svojich Dobrianskych, Duchnovičov, Siládovcov, Lipčejovcov, Gorzovcov a j.

V Topolanoch nádejoplný zdravý chlapček medzi detinskými hrami a zábavami riasťnuť až do siedmeho roku pod svedomitým dozorom rodičov svojich, ktorých dobrotivý Hospodin aj hmotným imaním bol milostive požehnal. Tu teprv nastal trud a kázeň, bo i junáčik náš volky nevolky chytil sa do učenia svojho bukvára, u nás šlabikárom menovaného. Po bukváre prišiel rad na psaltýr, v ktorom aj u ujka svojho Dimitra Gerboryj v Klokočove pokračoval. V deviatom roku rozlúčil sa Aleksandr celkovite s domom rodinným, poslaný súc do škôl Užhorodských, kde vsetku jeho doterajšiu vedomosť a učenosť za daromné marenie času vyhlásili, „bukvár“ zahodili, a zamenili ho obligátnym „šlabikárom“ latinským i maďarským. Chudáčik slovíčka nerozumel z toho čo monokoval, ale on len vyrapotal svoje „ki teremtette a világot?“ „az Isten“ a t. d. a rozličnými argumentami učiteľov svojich hnaný to o nezaveľa tak ďaleko dovedol, že naučil sa nie len dokonale maďarsky, ale že vytuchla v ňom takmer celky iskra lásky k národu svojmu, ktorý dosiaľ neupovedomené síce, ale so synovským vďakocitom miloval. Príčinou zmeny tejto boli učítelia jeho, ktorí napospol nenávideli všetko čo slovenské bolo, posmech robiac z reči i národa, z nehož bystroumny mladík pochádzal; a keď vychvalovali mu na druhej strane zo dňa na den suverénneho národa hrđinskosť, slávu, mohútnosť, dobrotu a statočnosť: nie div tomu, že zaviedli — tam hnusením a špintaním

životopis výtečníka tohto podrobnejší, určitejší, dokonalejší, a predmetu svojho dôstojnejší. Priatelia súc ale života patriarchálneho, v slovanstve z otcov na vnukov a pravnukov prenášaného, priatelia sme i tej šľachty sensu eminenti, šľachty ktorá z ľudu vyrastúc, ľud svoj i potom neopúšťa, tak ako ruža – trebas jak krasne kvitne a vôňou čarovnou zapácha – neza-necháva koreň, z nehož vyriastla, nie pôdu, ktorá kvet ten dochovala. Hej, sme priatelia šľachty, ale šľachty nie len krvou, lež i dušou a srdcom šľachetnej, šľachty patriarchálnu úlohu svoju verne zastávajúcej, nie len vlasti, lež i rodu vernej; a preto s pýchou spomíname i my tých tak málo rodu svojmu synovskú vernosť zadržavších šľachticov našich, slávnych Orságov, Pongrácov, Jesenskocov, Kardošov, Hánrichov, Turzov, Nozdrovickocov, Daxnerov, Točekov a jiných, priam tak ako aj uhorskí Rusi s pýchou spomínajú svojich Dobrianskych, Duchnovičov, Siládovcov, Lipčejovcov, Gorzovcov a j.

V Topoľanoch nádejoplný zdravý chlapec medzi detínskymi ihrami a zábavami riastnul až do siedmeho roku pod svedomitým dozorom rodičov svojich, ktorých dobrotivý Hospodin aj hmotným imaním bol milostive požeňal. Tu teprv nastal trud a kázeň, bo i junáčik náš voľky nevoľky chytil sa do učenia svojho bukvára, u nás šlabikárom menovaného. Po bukváre prišiel rad na psaltýr, v ktorom aj u ujka svojho Dimitra Gerberj v Klokočove pokračoval. V deviatom roku rozlúčil sa Aleksandr celkovite s domom rodinným, poslaný súc do škôl Užhorodských, kde všetku jeho doterajšiu vedomosť a učenosť za daromné marenie času vyhlásili, „bukvár“ zahodili, a zamenili ho obligátnym „šlabikárom“ latinským i maďarským. Chudáčik slovíčka nerozumel z toho, čo mondokoval, ale on len vyrapotal svoje „ki teremtette a villágot?“ „az Isten“ a t. d. a rozličnými argumentami učiteľov svojich hnaný to o nezaveľa tak ďaleko doviedol, že naučil sa nielen dokonale maďarsky, ale že vytuchla v ňom takmer celky iskra lásky k národu svojmu, ktorý dosiaľ neupovedomene síce, ale so synovským vďakocitom miloval. Príčinou zmeny tejto boli učitelia jeho, ktorí napospol nenávideli všetko čo slovanské bolo, posmech robiac z reči i národa, z nehož bystroumný mladík pochádzal; a keď vychvalovali mu na druhej strane zo dňa na den suverénneho národa hrdínskosť, slávu, mohútnosť, dobrotu a statočnosť: nie div tomu, že zaviedli – tam hnusením a špintaním národa toho, tu večným oslavovaním tohto – bystrú myseľ mladíka zápalistého, a on že zpreneveril sa na čas citu, do srdca útleho mu kroz milých rodičov jeho zavčasu vštepeného.

Roku 1816 smutná doba nastala pre Aleksandra. Milovaný totižto otec jeho, odobral sa do večnosti, 6 truchliacich sirôt – 4 dcéry a 2 synov – zanechajúc po sebe. Smrť otcova upomenula Aleksandra na rady a naučenia nebožtíka, a žiaľ nad touto veľkou ztrátou roznýtil v ňom opet iskru rodolubstva bezžistného. Od r. 1822 po 1827 filozofické a bohoslovecké štúdia odbavil, a síce prvé v Košiciach a tieto v Užhorode. Po zakľúčení kursu vied bohosloveckých povolaný bol kroz blahej pamäti biskupa Gregorija

Tarkoviča do biskupského dvora, kde úrad diecesálneho protokollisty zastupoval; no nezadlho, bo na mnohočetne opetované prosby statkára Petrovaya (v užhorodskej župe) prejal u tohto miesto vychovavateľa, za dva roky verne a horlive konajúc povinnosti svoje. Ztadialto zase do biskupského dvora povolaný bol, kde mu ale naskroze žiadne ruže nekvitly. Pre nepravné obstojaťstvá, bo i prenasledovania – od istej stránky zapríčinené – prinútený bol rozžehnať sa s dvorom biskupským, a na vlastnú prosbu preložili ho 1833 do Komlóšu, z kade 1834 do Bieloväži ako farár prešiel. Avšak nebavil sa ani tuná za dlho. Vysokozaslúžilý biskup Vasilij Popovič – ktorý krásne vlohy Aleksandra ešte jako tajomníka, mal príležitosť v Prešove poznať, – preložil ho do mukačovskej eparchie, kde razom i za konzistoriálneho notára vyznačený bol. Tuná otvorilo sa mu široké pole k činnosti duchovnej; veľkolepá biskupská – z viac tisíc vybraných diel sostávajúca – knižnica poskytovala mu príležitosť v zdokonalovaní sa v pokračovaní zlášte v štúdiach jeho dejopisných, a právom tvrdiť môžeme, že tuná položil Aleksandr Vasilievič základ svojej činnosti literárnej, pre národ svoj blahonosnej. Roku 1843 povýšený bol na hodnosť kanonickú pri kapituli Prešovskej, ktorú i do teraz pochvalne zastáva ku blahu cirkve a národa svojho.

Z diel jeho mnohočených, do teraz ku veľkej škode len v rukopisoch prechovávaných, dosiaľ iba nasledujúce svetlo uzreli:

- „Jus ecclesiasticum“ vo dvoch zväzkoch.
- „Pozdravenie Rusínov“ 1. a 2. ročník.
- „Dobroditeľ prevyšajet bogatstvo“ – veselohra.
- „Bukvár“.
- „Paedagogia“.
- „Liturgičeskij katechis“.
- „Miesäcoslov“ dva ročníky.
- „Sokraščenaja ruska gramatika“.

Krom toho vydal i modliace knižky, a mnoho výtečných článkov popísal do rozličných slovanských časopisov, obzlášte ale oplývajú nimi: „cirkevnaja gazetta“, „zoria haličskaja“, „ruskaja besieda“ a jiné. Dodávame ešte, že slávny spisovateľ tento hovorí, nie len viac rečí západných, ale krom toho i všetky nárečia slovanské dokonale. Čo dotýče sa rázu jeho, je to Slovan v úplnom smyslu slova, a jestli o kom, teda istotne o ňom skazať možno: integer vitae atd.

Bôh dobrotivý predĺž na mnogája i blagája leta tohto nie len uhorskej Rusi, ale i nám Slovákom drahého života, lebo veď zveľatok jejej je i zveľatok náš, a sláva jejej je i sláva naša.

ЗАЗНАЧКЫ

- ¹ Сесю біографічну статю під назвов «Aleksandr Vasilievič Duchnovič: Nástin životopisny» словацькый публициста Вільям Пауліні-Товт (1826–1877; иншак: Пауліні-Тот) написав и під криптонімом «V. M.» опубліковав у словацькому журналі «Sokol», котрый сам выдавав и котрый выходив у Будині (днесь – Будапешт). *Позирай*: Sokol: Časopis pre zábavu a poučenie. Budín. Ročník II, 1863, Číslo 2, 30. jan., с. 32-33.
- ² P. B. Vedomosti – Pešťbudínske vedomosti. Словацька політична новинка, выходила у Пешті у роках 1861–1870.
- ³ Туй проскочила фактографічна хыба. Тото село має дашто иншаку назву: «Тополя».
- ⁴ Туй проскочила фактографічна хыба. Тот комітат (жупа) має иншаку назву: Земплинський комітат – Zemplínska župa.

АНАТОЛІЙ КРАЛИЦЬКИЙ, ЇСИФ ЛИВЧАК

**АЛЕКСАНДЕР ДУХНОВИЧ,
крылошанин Пряшевский¹**

Духнович!.. Кому из русских сынов неизвестным [есть]² имя сіе? Вот черты мужа того, который из вікового сна возбудил закарпатскую братію к діланію на родимой ниві рускої словесности. Имя же тоє не епоху ділаєт в літературі угорских Русинов, но – правду сказати – єсть основателем всеї молодой еще словесности русской за Карпатами.

Батько Духнович родился под Бескидом в Угорщині, комитаті³, или столиці Землинской, в селі Тополі 1803-го года дня 24 цвітня от родителей Василия Димитрієвича Духновича, священника в то время приходского Тополянського и Маріи Йоановны Герберовой. По преданію, сохраняемом во всі времена в крузі фамилійном, походит родина Духновичей из Москвы от князей Черкайских. Преданіє тоє весьма замечательное. Хотя оно хранилось до сих пор яко тайна фамилійная, то мы однакож отважаемся ныні при обстоятельстве, что родина Духновичей с нашим Батьком Александром⁴ выгасает, уже для самой исторической цінности оноє здісь обнародовити. Повіріє тоє передаєм тыми же словами, которыми передал его послідный раз дідо внуку. Один день по похороні Отца своего (г. 1816.) призван был 12-літний тогда Александер дідом своїм, чтобы узнал о тайні происхождения своего: «Сын мой, – проговорил торжественно сідый старець, – отець твой помер, а я, 70-літний старець, не знаю – Бог відаєт – увижу ли тебе, когда повернеш из училища; так я должен тебѣ сказати про исход нашей фамиліи, ибо батюшка и дядя мой мні сказал, да и повеліл под анафемою передати своїм наслідникам все, что касается нашего рода; ныні слыши и храни мої слова:

«Предок наш походил из Москвы, и он не назывался Духновичем, но был из великой фамиліи нынішних князей Черкайских. Царствующему імператору Петру Великому настал против нему – в отсутствію – бунт и мятеж, которому предводила его сестра Софія. Стрільцы были первыи бунтовщики, а тых капитаном был предок наш Черкайский. Но несчастно кончилась мятеж. Царь Петр побідил всіх бунтовников и похищенных наказывал смертію; предок, чтоб спасти жизнь, бігством укрылся и с многими, между которыми особенно был Гербер и Брыла и прочіи, через Польшу удался и достиг до Угорщины, поселяясь на Бескиді в селі зовимом Тополі, принявши имя Духновича. Он, чтоб живитися, искал собі средств и принял

Золотая Драмота

Число

ИЛЛЮСТРОВАННОЕ ПИСЬМО ДЛЯ ПОУЧЕНИЯ И ЗАБАВЫ.

(ПРИЛОЖ. ДО Ч. 15. СТРАХ.)

„И въ наше оконце, заблissime колится солнце“.

НОЧЬ ПЕРЕДЪ РОЖДЕСТВОМЪ.

(Продолженіе.)

Тутъ цикавка, которая черезъ цѣлое время дусила Голову въ мѣшку, такъ взмоглась, что онъ почалъ на все горло гикать и кашлати.

„Ахъ, та же ты сидитъ кто-съ!“ закричали всѣ и перелаями кинулись на двѣрь въ дверь.

„Що за бѣсъ! куда летите, якъ опаренны?“ сказывалъ входячи до хаты, Чубъ.

„Ой батьку,“ промовила Оксана; „въ мѣшку кто-съ сидитъ.“

„Въ мѣшку! а гдѣ же вы взяли сей мѣшокъ?“

„Коваль лишилъ его середъ дороги,“ сказали всѣ разомъ.

„Ну, неказалъ и?..“ погадалъ собѣ Чубъ. „Чогожь вы перелаялись? треба посмотри: а, а нужъ человѣче, вылазай изъ мѣшка!“

Голова вылезъ.

„Огъ!“ закричали дѣвчата.

„И Голова туда-жъ залѣзъ!“ говорилъ до себе здивленный Чубъ, мѣрючи его отъ головы до ногъ: „а дини, якій!... тмъ...“ больше не могъ онъ ничего сказать.

Голова самъ не въ маломъ клопотѣ былъ и не зналъ що почати. „Щожь, тамъ студено на дворѣ?“ проговорили наконецъ обернувшись до Чуба.

„Морозецъ добрый,“ отповѣлъ Чубъ: „гмъ... а чимъ ты смаруешь оновъ чоботы, смальцемъ, чи дѣтень?“ Онъ не тое хотѣлъ сказать, онъ хо-

тѣлъ спросити: jakimъ чинномъ, ты Голова, залѣзъ въ той мѣшокъ? но самъ не понималъ, jakimъ то способомъ ему со всемъ что другого на языкъ прійшло.

„Дѣтень лучше,“ сказала Голова. „Ну оставай въ гараздѣ, Чубе!“ и поправивши капелюхъ, вышелъ изъ хаты.

„Дялчого-жъ то я дурень пытался о таку съ-дурю — чимъ бы чоботы смаруе?“ промовилъ Чубъ, позираючи на двѣри, которыми вышелъ Голова. „Ой тожь-то Солоха! такого человѣка ей всидити въ мѣшокъ! Динься, бѣсовская баба! А я дурень... та гдѣ же той проклятый мѣшокъ?“

„Я кинула его въ кутъ, тамъ больше ничего нема,“ сказала Оксана.

„Знаю и тотъ шуки, ничего нема! Подайже-но его сюда: тамъ же одинъ сидитъ! Вытрястиъ добре зъ него... И щоже нема? И тобы таке згадавъ... проклятая баба! А подивити ся на юю — гей саяталъ, гей бы то и скоромного николи до рта не взяла.“

Но лишѣмъ Чуба въ его гнѣвъ, а вернѣмъ до ковала, дѣлтого, що уже и на дворѣ скоро буде часъ дѣвчатый.

Зъ початку страшно стало Вакулѣ, коли онъ занесся отъ земли ажъ такъ высоко, что ничего уже на долнѣ видѣти не могъ, и пролетѣлъ, якъ муха по подѣ самый мѣсяцъ такъ, что слабъ былъ троха не нахилился, то своею шапкою былъ бы о него и зачѣплялъ. Одиакже немного спустни-

шись, онъ ободрился и уже сталъ кинити собѣ зъ чорта. Все свѣтло было въ высотѣ. Воздухъ, въ легкомъ серебряномъ туманѣ, былъ прозраченъ. Все было видно, а даже можъ было замѣтити, якъ съ вѣтрами пролетѣлъ по при нихъ чаровникъ, въ горшку сидчи; якъ звѣзды въ купу зобравшися, грали жмурка; якъ хмарою котился цѣлый рой духовъ; якъ танцующій при мѣсяцѣ чортъ злилъ шапку, побачивши ковала, скачущого верхомъ; якъ летѣла назадъ вертающаяся мѣтла, зъ которой, видно было, що лишъ наядавно злѣзла, куда ей треба было — вѣдьма... и много ще иного нечистого они подыбывали. Все, що лишъ ковала побачивало, задерживалося на хвильку подивитися на него, а потомъ снова летѣло далѣй и продолжало свое. Коваль все летѣлъ, и незабавки заблестѣлъ передъ ними Петербургъ весь въ огни. (Тогда была по кой-сь то причинѣ иллюминація) Чортъ перелетѣлъ черезъ рогачку, прокинувся въ кони, а коваль побачилъ себе на лихѣмъ бѣгунѣ середъ улицъ.

Боже мой! стукъ, громъ, блескъ; по обоихъ сторонахъ стерчать четыре-пядрованъ стѣны; стукъ ковыскихъ конныхъ и колесъ отзывался громомъ и отбивался зъ всѣхъ четырехъ сторонъ; дома росли и гѣйбы вылазили зъ землѣ зъ каждымъ крономъ; мосты трясались; кареты лѣтали; фѣрманы и варты кричали; свѣтъ свѣтлѣлъ подѣ тысячныи зъ всѣхъ сторонъ летящими свѣтами; пѣшеходы тмшувались подѣ домами, низкими лѣтарами, а огромныи нхъ тѣни миготали по стѣ-

АЛЕКСАНДЕРЬ ДУХОВИЧЬ

крьоманинь Пряшевскій.

Духовичъ!.... Кому изъ русскихъ сыновъ неизвѣстнымъ имъ сіе? Вотъ, чертъ мужа того, который изъ вѣкового сна возбудилъ закарпатскую брѣтню къ дѣланію на родимой нивѣ руской словесности! Имъ же тое не эпоху дѣлаетъ въ литературѣ угорскихъ Русиновъ, но — правду сказать — есть осявѣтелемъ всен молодон еще словесности руской за Карпатами.

Батьо Духовичъ родился подъ Вескидомъ въ Угорщинѣ, комитетѣ или столицѣ Землинской въ селѣ Тополяхъ 1803-го года дня 24 Цвѣтня, отъ родителей Василія Димитріевича Духовича, священника въ то время приходского Тополянского — и Маріи Яковны Герберовой. Но преданію сохраниваемомъ по всѣ времена въ кружѣ семейномъ, походить родина Духовичей изъ Москвы отъ князей Черкайскихъ. Преданіе тое весьма замѣчательное. Хотя оно хранилось до сихъ поръ яко тайна семейная, то мы одакоже отгажамся имѣи при обстоятельстве, что родина Духовичей съ нашимъ Батькомъ Александромъ выгасаетъ, уже для самой историческою цѣлности оное здѣсь обнародовати. Пошлѣ тое передасъ тѣмъ же словами которыми передаѣ его послѣдній разъ дѣдо внуку. Одинъ день по похоронѣ Отца своего (г. 1816.) призванъ былъ 12-лѣтній тогда Александръ дѣдомъ своимъ.

чтобы узналъ о тайнѣ происхожденія своего: „Смыъ мой!“ — проговорилъ торжественно сѣдый старецъ — „Отецъ твой номеръ, а я 70-лѣтній старецъ, не знаю — Богъ вѣдаетъ, увнужу ли тебе, когда попериснѣ изъ училища; такъ и должнъ тебѣ сказать происходѣ нашон семейн, ибо Батьюшка и Дѣда мой мнѣ сказали; да и повѣстѣлъ подх являемому передаѣ своимъ наслѣдникамъ все, что касается нашего рода; мнѣ слыши и храни мон слова.“

„Предокъ нашъ походилъ изъ Москвы, и оны незымалася Духовичемъ, но былъ изъ великон семейн имѣвшихъ князей Черкайскихъ. Царствующому императору Петру Великому, пасталъ противъ нему — въ отсутствію-бунтъ и мятежъ, которому

предводила его сестра Софія-Стрѣльцы были первыи бунтовщики, а тыхъ капитаномъ былъ предокъ нашъ Черкайскій. Но нещастно кончилася мятежъ. Царь Петръ побѣдилъ всѣхъ бунтовниковъ, и похищенныхъ, наказывалъ смертію; предокъ, чтобы спасти жизнь, бѣгствомъ укрылся, и съ многими, — между которыми особенно былъ Герберъ и Брыля, и прочіи — черезъ Польшу удался, и достигъ до Угорщины, поселился въ на Вескидѣ въ селѣ зовимомъ Тополяхъ, принявши имя Духовича. Оны, чтобы живитися, искалъ собѣ средствъ, и принялъ при бывшой тамъ деревниной церковцѣ — чинъ дячка, ибо о учителяхъ тогда еще и слова не было слышати. Не по многому времени розошлася слава имени Тополянского дяка: оны стазался съ священниками, — которыми тогда мало

Александръ Духовичъ.

учении были, такъ что всѣ удивлялись его учениости и знанію; на конецъ же всѣ священники съ протопономъ совѣтовали ему, чтобы женившись, далъ сѣ посвятити въ попа. Такъ и сталося; оны женился съ дочерью одного священника, пошолъ до Мукачевы къ Владичѣ, и безъ всяког перепоны посвященъ въ ерея, и сейчасъ назначенъ на пона Тополянского, гдѣ подъ именемъ Духовича поновалъ ревностно, родилъ чадъ, которыми наслѣдовали ему въ поновствѣ даже до послѣднего Василія Духовича, переселившегося въ Стасинъ.“

Такъ сказалъ Димитрій Духовичъ своему внуку Александру, додаючи еще тѣ слова: „Что я тебѣ, смыъ мой, говорилъ, то само передаѣ и ты своимъ потомкамъ, ибо то мнѣ

мой, а ему его Батьюшка повѣстѣлъ, да такъ преданіе оно останется въ нашомъ родѣ во вѣки.“

Дальше прослезился старецъ, благословилъ внука и сказалъ: „Смыъ мой! не забывая на Бога, молися ему и люби родъ свой рускій а хотя небогатый — то шастлиа будещи, ибо будещъ тебе Богъ благословити а люди любити...“

Видно, благословеніе старца пошло на молодомъ внуку и застѣное зерно въ невинномъ сердци вкоренилось глубоко, когда его истребити не удалось всѣмъ пристрастнымъ истребителямъ чувствъ славянскихъ и русскихъ, въ которыхъ то истребителей руки попалъ тогда Духовичъ будучи послаямъ для образованія въ училища руско-мадярскіи. Истинно бо удивляется треба, якъ могла дитина руская, котра яко такая уже при вступленію въ пороги училища за происхожденіе свое поруганю была, и въ началахъ національн философін мадярекон, якъ „Tót nem ember (славянскіи не человекъ);, ezudat Orosz, ezudat Tót“ — или „extra Hungariam non est vita“ и пр. упрежяетсѣ должна была! Кто послѣ такого воспитанія школьного будеще еще Русинномъ, у того въ самомъ дѣлѣ заключати треба на особенныи свойства души и сердца. Слава отже нашему Батьку Духовичу, слава всѣмъ рускимъ патриотамъ закарпатскимъ, честь и слава всей возбужденной брѣтнѣ руской за Карпатами, ибо они заявляютъ свое нравственное превосходство образомъ несомнительнымъ.

Свою науку рснопчалъ Духовичъ на буквари въ 7 омѣ годѣ жизни; изъ училища послѣ по староруской системѣ еще и псалтиру и часословецъ, былъ посланъ на 9-мъ году въ Ужгородъ, где постоянно ажъ до 1822. г. оставалъ. 1822. и 1823. кончилъ философію въ Кошицахъ, а окончивши тотъ курсъ, вступилъ въ семинарію духовную въ Ужгородѣ. Изучивши богословіе 1827. былъ сейчасъ позванъ епископомъ Тарновичомъ въ канцелярію епархіальну, где при боцѣ Василія Поповича (того времени тайника епископа и консисторіальнотарія) трудился. Работаячи днемъ и ночью и неполучаячи жадно жалованія, терпѣлъ оны много отъ чудной натуры епископа, такъ что наконецъ нужно было ему удалитися отъ Архіерея и глѣдати за кусникомъ хлѣба

при бывшей там деревянной церковці чин дячка, ибо о учителях тогда еще и слова не было слышати. Не по многом времени разошлася слава имени Тополянского дяка: он стяжался с священниками, который тогда мало учены были, так что все удивлялись его учености и знанию; наконец же все священники с протопопом советовали ему, чтоб, женившись, дался посвятити в попа. Так и сталося; он женился с дочерью одного священника, пошел до Мукачева к Владиці и без всякой перепоны посвящен в ерея и сей час назначен на попа Тополянского, гдѣ под именем Духновича поповал ревностно, родил чад, который наследовали ему в поповствѣ, даже до послѣднего Василя Духновича, переселившагося в Стасчин⁵».

Так сказал Димитрій Духнович своему внуку Александру, добавляя еще тѣ слова: «Что я тебѣ, сын мой, говорил, то само передай и ты своимъ потомкамъ, ибо то мнѣ мой, а ему его батюшка повелѣл; да так преданіе оно останется в нашемъ родѣ во вѣки».

Дальше прослезился старецъ, поблагословил внука и сказал: «Сын мой! Не забывай на Бога, молися ему и люби род свой рускій; а хотя небогатый, то шастлив будеши, ибо будет тебе Богъ благословити, а люди – любить...».

Видно, благословеніе старця почило на молодомъ внуку и засіяное зерно в невинномъ сердци вкоренилось глубоко, когда его истребити не удалось всімъ пристрастнымъ истребителямъ чувствъ славянскихъ и русскихъ, в которыхъ то истребителей руки попал тогда Духнович, будучи посланымъ для образованья в училища руско-мадярскіи. Истинно бо удивляться треба, як могла дитина руская, котра яко такая уже при вступленію в пороги училища за происхождение свое поруганою была и в началахъ національної філософії мадярскої, як «Tót nem ember» (славянин не человекъ), «czudar Orosz, czudar Tót»⁶ или «Extra Hungariam non est vita»⁷ и пр., упражняться должна была! Кто послѣ такого воспитанія школьного буде еще Русинимъ, у того, в самомъ ділі, заключати треба на особенный свойства души и сердца. Слава отже нашему Батьку Духновичу, слава всімъ рускимъ патріотамъ закарпатскимъ, честь и слава всей возбудившейся братіи русской за Карпатами, ибо они заявляютъ свое нравственное превосходство образомъ несомнительнымъ.

Свою науку распочал Духнович на букварѣ в 7-омъ годѣ жизни; изучивши послѣ по старорусской системѣ еще и псалтиру и часословець, былъ послан на 9-мъ году в Ужгород, где постоянно аж до 1822. г. оставал. 1822. и 1823. кончилъ философію в Кошицахъ, а укончивши тотъ курсъ, вступилъ в семинарію духовную в Ужгородѣ. Изучивши богословіе, 1827. былъ сей часъ позванъ епископомъ Тарковичомъ в канцелярію епархіальную, где при боцѣ Василя Поповича (того времени тайника епископа и консисторіального нотарія) трудился. Работаючи днемъ и ночью и не получаючи жадного жалованія, терпѣлъ онъ много отъ чудной натуры епископа, такъ что, наконецъ, нужно было ему удалитися отъ

архієрея и глядати за кусником хліба для пропитанія, коє и нашол у старосты ужгородской столицы Стефана Петрова якo домовый учитель, где пробывши два годы, вернул на возваніе єпископа назад до катедры владичой. 1833. был выслан на приход Комлошский, а 1834. – на парафію до Біловежи. В ту пору начал Духнович заниматься літературою рускою, собирал пісні, студіюя языкословіє из псалтира, трифолія и других книг церковных.

1838. г., позван єпископом Васи́лієм Поповичем, переселился в Ужгород и поставлен нотарієм консисторіи; 1843. г. же именован был Духнович крылошанином собора Пряшевского, в котором то именно чини он и поныні в Пряшеві с неутомимым трудолюбієм для блага церкви и народа якo світлый референт консисторский и знаменитый літерат трудится. Но, увы, теперь прикован он тяжким недугом к одру, с которого уже полгода як не встает. Мы просим Всемогущого, чтоб нам удержал еще при здоровью того Батька нашего, чтоб сохранил нам тоє чрезвычайно милоє и приятное лице, на котром отбиваєсь одкровенность, кротость, спокойность и щирость благородной души руской.

Сочиненія и другиі плоды діятельности літературной Александра Духновича печатаны, по большой части, в поодиноких сборниках. Другиі же рукописи и собраныі ним пісни народныі (с нотами) еще не печатаны и сохраняются в руках его друзей.

(сост. К. и Л.)

ЗАЗНАЧКЫ

¹ Текст подаєме у транслітерованій подобі засобами сочасной графічної системи русинського языка. Сеся статя («Александръ Духновичъ, крылошанинъ Пряшевскій») вказала ся у часопису «Золотая грамота» (1865, ч. 7, с. 55-56) – ілюстрованім літературнім додатку до віденьського часопису «Страхопудъ», редактором котрого був Ёсиф Ливчак (1839–1914), и была подписана так: «сост. К. и Л.», што ся прочитує атсяк: «составили Кралицкій и Ливчакъ». Кріптонім вказує на соавторство тых двох особ. Фактично, иде за оригінальний текст Кралицького, до котрого Ё. Ливчак додав даякі курті інформації. За пар місяців – уж по смерти А. Духновича – А. Кралицький повторно опубліковав сесь матеріал в ужгородському календарю-рочнику (позирай: КРАЛИЦКІЙ, А. Александръ Васильевъ Духновичъ, крылошанъ Пряшевскій. In: Мѣсяцословъ на годъ 1866. для Русскихъ Угорскія краины / Издали А.Кралицкій и В. Кимак. – Ужгородъ, 1865, с. 47-50). У перевыданю автор на трѣх мѣстах додав інформації за смерть А. Духновича: 1) «Посвятимъ отже памяти его нѣсколько минутъ...», 2) «... 1843. года же именованъ былъ Духновичъ крылошаномъ Собора Пряшевского, въ которомъ то

именно чинѣ онъ съ неутомимымъ трудолюбіемъ въ пользу церкви и народа, яко свѣтлый референтъ консисторскій и литератъ, даже до смерти трудился. Но увы! мы его потеряли... Взмагающійся водный недугъ болѣе полугода держалъ его прикованного къ одру, пока на конецъ, снабженъ предсмертными тайнами из рук самогоже Архіерея Іосифа Ганганца, передалъ духъ свой въ руки Господа дня 18. (30.) Марта 1865 года», 3) «Сочиненія и другіи плоды дятельности литературной пок[ойного] Духновича печатаны...».

За пять років А. Кралицький ищи раз опубліковав сесь (другий) варіант статі. (*Позирай*: Александръ Васильевъ Духновичъ, крылошанъ пряшевскій. In: Временникъ Института Ставропигійскаго съ мѣсяцесловомъ на годъ простой 1871. – Львовъ, [1870], с. 117-121).

Ливчак Ёсиф Миколаѣвич (1839–1914) – галицький общественный діятель панславянської орієнтації, публіциста, видавець, вынаходник. Од рока 1863 у Відню видавав русофілський сатіричний часопис «Страхопудъ» (1863–1868), а тыж був соиздателѣм віденських часописів «Золотая грамота» (1864–1868) и «Славянская заря» (1867–1868). У році 1869 Ё. Ливчак емігровав до Росії. Жив у Вілно (днесь Вілнус), де у Віленському реалному училищі учив математику. Умер у Петрограді.

Кралицький Анатолій (1835–1894) (до рукоположення (1858 р.) – Александер) – монах ЧСВВ, писатель-будитель, публіциста, історик церкви, етнограф, новинарь. Родився у с. Чабины на Лабірщині Земплинського комітата. Послідні тридцять років свого життя перебував у стінах Мукачевського монастиря, де довгі роки (од року 1869 до смерти) сповняв повинність ігумена того монастиря. Межи тым, лишив по собі поверх 400 літературных и научно-популярных творів. Доста активно сполупрацював из редакціями многих новинок и часописів – підкарпатських и галицьких, а тыж віденських, як то «Отечественный сборникъ» (додаток до «Вѣстника ... для Русиновъ Австрійской державы») и «Золотая Грамота» (додаток до «Страхопуда»).

² Видав, у печатні пролишили єдною слово; додаєме го подля контекста.

³ В оригіналі было напечатаной так: «комитетъ». Видав, туй проскочила хыба, котру сьме виправили.

⁴ В оригіналі было напечатаной так: «Александримъ». Видав, туй иде за застарілою написаня того назывника.

⁵ Иде за село Стацин в окрузі Снина.

⁶ «*Czudar Orosz, czudar Tót*» (*мадяр.*) – «Чудный русин, чудный словак». Якостник «czudar» у даякім контексті міг мати иншакой (переносной) значеня – «єгзотичный».

⁷ «*Extra Hungariam non est vita*» – перва часть мадярського латиноязычного присловка «*Extra Hungariam non est vita, aut si est vita – non est ita*» – «За границями Мадярщины життя ніт, але кедь и є, то се не життя».

АНТОН АНТОНОВИЧ КІШ¹

**ДУМКИ,
посвященны
БАТЬКУ АЛЕКСАНДРУ ВАСИЛЬЄВУ ДУХНОВИЧУ**
от имени угро-русских мірян²

Руский небосклон хмары заслонили,
Звізду радости пред нами укрыли,
И стало мрачно, сумно всей дружині
В Угорской Руси, в Галицкой родині.

Тужит за вірным другом голубиця
За Духновичем плачет Русь-вдовиця:
Народ утратил великого сына,
Общого Батька – руская дружина!

Рыдають бідны, сиры руски діти:
Горе, ах, горе! Без батька нам жити!
Под его кровом мы всі дома были,
Батько любил нас, мы его любили.

За ним рыдаем мы на Маковици
Батька питомцы, руски чиновницы,
В батьковском домі руска весна цвіла,
Нынi дом батьков – гроб, грозна могила.

За ним рыдают братья священники,
Угорской Руси всі сыны, дівици:
Батькова душа всіх нас обнимала,
Любов к теплому сердцю притуляла.

Он был любимым у каждого пана,
В домі міщана и в хаті селяна,
Тому за батьком всяк у нас рыдаєт,
Чорну пелену на ся облікаєт.

Вдовою сталась наша руска Мати,
Діти иміють причину рыдати:

Без батька горе сиротонькам жити,
Отче небесный, рач нас потішити!

Братя! Достойно слезы проливаем,
Важность утраты ще не понимаем,
Но когда прийдем в Пряшев – не побачим
Нашего батька – горчайше заплачем.

Батько наш, тебе молят руски діти:
Не престани нас за гробом любити,
В житю сердечно мы тебе любили,
Любити тебе будем и в могилі.

Мы любим руску честну душу твою
Тужим, вздыхаем плачем за тобою;
Памятник тебі хочем поставити,
Ты в сердцах наших вічно будеш жити.

Пращай наш Батько, а в надземном світі
Моли Господа за нас, руски діти,
Чтоб святой Руси вірными остались,
В боротьбі за народ тебе подражали.

В очах тысящей теплы слезы бачу,
С вірной дружиной за тобою плачу,
Люблю тя сердцем, со слезами пою:
'Вічная память' – прийми пісню мою.

ЗАЗНАЧКЫ

¹ Текст подаєме у транслітерованій подобі засобами сочасной графічної системи русинського языка. Сесь стих галицька (львівська) новинка «Слово» опублікувала два тыждні по смерти А. Духновича (Слово, 1865, ч. 26, 31. марта (12. цвѣтня), с. 3). Редактор той новинки Богдан Дідицький у зазначці до стиха уточнив, што нараз пятеро підкарпатських поетів загнали до редакції свої стихи (годно быти, и другі матеріалы) на смерть Духновича. Він писав: «Стихотвореній в память незабвенного А. В. Духновича получили мы сими днями различных аж пять, котрое то число достаточным служит доказом, як дорогой был тот Муж сердцам Закарпатской Братіи. Из сих стихов помещаем тут повысший,

яко отличающийся, если не так формою, то зато искренним выраженьем и теплотою чувства».

- ² Хотяй підкарпатський автор під своїм стихом ся підписав як «Антонъ Антоновичъ Кишъ», изглядателям літературного процесу у підкарпатських Русинів ясно, што иде за псевдонім під котрым ся испрятав еден из містных писателів. Лексико-стильові черти явно указуват на єднотумника и поета из близького окруження А. Духновича. Сяков особностей творчої інтелігенції прясівського регіону міг быти Александер Павлович. Хотяй на днесь не суть явні доказы авторства того писателя, многі знакы указуват акурат на то, што під псевдонімом «Антонъ Антоновичъ Кишъ» крыв ся А. Павлович. На доказ того можеме вказати хоть лем такі аргументы: 1. Як соратник А. Павлович не міг не одреаговати на смерть свого старшого друга; тым білш, што він уж був автором стиха, вінованого (у 1862 р.) А. Духновичу; 2. Автор стиха, як и А. Павлович, поязаний из Маковицѣв («...рыдаем мы на Маковици»); 3. Назва того стиха є доста характернов про творы А. Павловича, ї мож порівнати из подобными назвами стихов: «Думки, посвященны Ант. П. Гвоздовичу», «Думки, посвященны Юрію Ю. Игнаткову, бывшему редактору газеты «Свѣтъ»», «Думки, посвященны любимому молодому другу І. М. Б.», «Думки, посвященны Славянам, посетившим этнографическую выставку» и др. Сесі и другі черты вказуват, же автором стиха «Думки, посвященны батьку Александру Васильеву Духновичу от имени угро-русских мірян», годно быти, є поет А. Павлович. Курту біографію А. Павловича *позирай*: с. 352.

МЕФОДІЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ МАЛЕНЬКИЙ¹

АЛЕКСАНДР ВАСИЛЬЄВ ДУХНОВИЧ,

ЕГО ЖИЗНЬ И ДІЙСТВОВАНІЕ

Тяжело любящому сердцю росставатись с любимым существом, болізенно отзывается в нем посліднее слово «Прощай!», произносимое тім, кто дорог для него и с ким оно никогда не хотіло бы розлучатися. Не смотря на всё то, что мы от двух уж почти літ опасались, что наш любимый незабвенный Батько – узная Его тяжкую болізню – приближается к неминуемой розвязці всего живущего, однакож неожиданно печальная вість о преждевременной Его кончині болізню тронула сердца наши. Мы бо потеряли в Нем єдинственного в своем роді столпа на поприщи церковно-народном и літературном. Кто был Он нам, – тоє чувствует всякий вірный сын Матери Руси. Ибо любил Он нас и народ свой, як может любити одна только душа поэта! Он росстался уже с нами, росстался навіки с тілом, но душею – віруем кріпко! – будет Он нас роспаляти на долгое еще время к ніжным чувствам и доблестным подвигам в пользу народа Русского.

Нашею задачею не єсть составить здісь совершенную біографію нашего прославленного Батька – предоставим то опытіишому перу, – а только очерк біографический, составленный отчасти из рукописі самого преставившегося Батька нашего², отчасти из словацкой часописі Сокол“ с года 1863, ч. 2³, где мы в головніиших чертах обзнакомили собратей Словаков⁴ с нашим Духновичем. Приступаєм теперь к статїи.

Александр Васильев Духнович узріл світ, як сам співає:

Я світ узріл под Бескидом,
Первый воздух русскій ссал,
Я кормился русским хлібом,
Русин мене колысал, –

в деревні Тополяны⁵ жупы Землинской дня 24-го апріля 1803 года. Отець Александров, Василь Димитрієвич, был приходским священником в том же селі. Наш Александр ребяческий свой вік препровождал весело игрушками, изобилуючи всім, чего только душа его желала, ибо родители не щадили ни грошей, ни приласкиваний, чтоб только исполнити волю мальчика многонадежного. Привода в память приютное щастіє ребячества, производимое притязаніями скромніишими,

Выходить по Средамъ и Суботамъ.

Предплатитъ въпередъ:

на целый годъ 8 р., — на полъ року
4 р. 50 кр., — на четверть року 2 р.

25 кр. в. в.

Въ Россіи провозвостанъ можно только
въ родомъ «Богородицѣ гласеть», по
цѣнѣ также опредѣленной.

СЛОВО

За иностранную платится: отъ строки
5 кр., съ доставкой 30 кр. в. в. изъ оплаты
стоимость за выданнымъ посылкою.
Роскошныя, пожеланія, прилагается
на почту безплатно.
Копія Редакціи подъ Ч. 144.
Коллекціи изъ иностранныхъ Странъ
платятся.

АЛЕКСАНДРЪ ВАСИЛЬЕВЪ

ДУХНОВИЧЪ,

его жизнь и дѣйствованіе.

Тяжело любящему сердцу разставаться
съ любимымъ существомъ, болѣзненно отзы-
вается въ немъ послѣднее слово: прощай, про-
износимое тѣмъ, кто дорогъ для него, и съ
кѣмъ оно никогда не хотѣло бы разлучиться.
Не смотря на всё то, что мы отъ двухъ уже
почти лѣтъ опасались, что нашъ любимый
незабвенный Батько — узнавъ Его тяжкую
болѣзнь — приближается къ неминуемой раз-
вязкѣ всего живущего, однакожь не ожи-
данно печальная вѣсть о преждевременной
Его кончинѣ болѣзнію тронула сердца наши.
Мы бо потеряли въ Немъ единственного въ
своемъ родѣ столпа на поприщи церковно-
народномъ и литературномъ. Кто былъ Онъ
намъ, тое чувствуетъ всякій вѣрный сынъ
Матери Руси. Ибо любилъ Онъ насъ и на-
родъ свой, какъ можетъ любить одна только
душа поэта! Онъ разстался уже съ нами,
разстался на вѣки съ тѣломъ, но душою —
вѣруемъ крѣпко — будетъ Онъ насъ роспа-
ляти на долгое еще время въ нѣжныхъ чув-
ствахъ и доблестныхъ подвигахъ въ пользу
народа Русскаго.

золотії дни довольности, поневолі слезами проливаються очі наші. Ах, сон нашої юности, зірка золота! Щастіє Александра не було прочное, понеже в первой уже своєї юности принужден был замінити букварем свої іграшки: «...на азбуці первий пот с молодого чела тек». Послі букварь замінити Апостолом и Псалтырем у дядя свого Димитрія Герберія. Яково же учился Александр? Пять літ на шестом, в первий день Пасхи он читал за літургією Апостол. Радостію невыразимою наполнилось сердце его, когда взоры всіх присутствующих на него обернулись, чувствуя, что он отличается уже от ровесников своїх більшою наукою; и то было могущественным побужденієм прилежнійше отдатися обученію тропарей, гласов и пр.

В девятом от рождества своего году прощался с домом родинным, поступая в Ужгородское училище. Тут, вмісто букваря, так называемая «абецедарка» вынуждала пот из чела молодого мальчика: учитель произгласил все его теперішнее обучение ничтожным, напрасным; соученики же его не знали границь посміяніям, личным оскорбленіям про его родную бесіду.

Убїжденіє учителя, дух, характер сами собою являются в его слові, жесті, взгляді, в складі и образі выражения и также влияют на ученика, як и познание. Слїдовательно, учитель вмішається в нравственность своих слушателей, в їх убїжденія, характер и жизнь, шевелит и развивает однородное бессознательное, їх інстинкты. Убогий мальчик, чтоб избїгати посмішенія, с двойною приліжностію отдался обученію мадярского «самоспасительного языка» – с таким успіхом, что послі своего двомісячного в Ужгороді перебуванія был в состоянію «мондоковать» – по мадярски бесідовати.

Юношескіі годы – весьма важное время в жизни человеческой; направленіє, данное в том возрасті нашим желаніям и склонностям, иміет рішительное вліяніє на всю нашу жизнь. Кто не знает, что ніт ничего легче як совратити юношу, которого чувствительность всегда бывает сильнійша, нежели рассудок? В недолгое время наш мальчик стал был проникнутый направленіями учителей и соучеников, что, бывало, и он стыдался своей родной бесіды.

В груди всякой дітины есть нічто, на что не может росстиляти воспитаніє свої вліянія. То – воображеніє дітины; и от того найпаче зависит путь, по которому она когда-либо будет поступати. Ровно овощи, которую в осени произносит плодовитое дерево, розвязується из тіх цвіточок, который весной на его вітві вонь испускают; таким же образом розвязується такожде и мужественный подвиг из легоньких снов дітины, а кто может тім определити границы?

Наш мальчик, горько испытавши, что слыти Русским или по русски бесідовати в городі, которого жителей більшою частию по роду

и языку к Славянам причислити надобно, поважається непристойным и якбы знаменем безобразованія, розжег горячєє пламя любви к собственному народу, а оттого к столь от своїх чад пренебрегаємому; вмісті и ревность упражнятися в родной бесіді, и болізенное огорченіє к супостатам єй несправедливим змагались что-день больше в нем. Так промысл Божий умягчил сердце юноши росοю своєй благодати и приготовил для принятія сімени, которое в теченії жизни нашего прославленного Батька столь изобильный плод произвело в пользу народа Русского.

Года 1816 потерял наш Александр своєго любимого отца, остал сиротою с єдним братом и чєтырьма сестрами. Не описывая подробно сего печального событія в жизни нашего Александра, мы изложим его лиш в общих чертах настолько, сколько то нужно для нашего предмета. Василь Духнович был священник пламенной преданности к православной Церкви и духа христіанского благочестія. Узнавая глубокий долг свой святости, истину віры христіанской не только устами, а ділом исповідал. Понял бо он весьма хорошо, что «*homines amplius oculis, quam auribus credunt*»⁶ – и в том духу воспитал он дітей своїх. Наставленія отца не были ‘глас, вопіющий в пустынї’ касательно Александра: он помнил їх и в прошлом своєм віку.

По окончанії курса гімназіального в Ужгороді 1822⁷ года Александр отправился в Кошицкую академію, где совершил студія фило-софическїи, послі знов вернувся в Ужгород, чтоб слушати богословіє. Довершивши богословіє 1827 года, пригласил его бл. п. Владыка Григорій Таркович в епископский двор, где Александр занял місто єпархіального протоколиста, но ненадолгое время, ибо на многоопятный прошенія поміщика в Ужгородской жупі Петроція⁸ принял на себе должность воспитателя при сынах помянутого дідича, которую должность за два літа с отличным успіхом исполнял. Отсюда знов возвратился в єпископскую палату, но не наслаждался тут желаємым довольствієм; неприятности и даже явный притісненія наскучили ‘жизнь придворную’, и на сію-то пору относятся стихи его „о придворной жизни“, різко и вмісті вірно характеризующий ю. Вот сообщаем їх⁹:

«В ніжных дворах я долго жил,
Горькую слабость кусил,
Влаstem все подданный служил,
Злоє добро искусил;

Много раз высоко сиділ,
Много раз был потуплен,
Много дурных, мудрых виділ,
И сам был часто плінен.

Не желал я, чтоб на світі
Только достати власти,
Трудился во всем животі
Ради славы и сласти.

О, коль много ночей не спал,
Непремінно трудился,
В искушеніє часто впал,
Но иным не журился;

Токмо милость Владітеля
Получити и любов,
Токмо пышна Властітеля
Прелестити снову-внов.

Я веселым показался,
Хотяй дуже смутный был,
Я покорно снизовался,
Хоть добрый дух мя будил:

Воля Господина того,
Была воля и моя,
Я острожно внимал всего,
Не чувствовал покоя.

Коль Господин мой смутился,
Тогда я ся зармутил,
Коль он плясал, веселился,
Я с ним ся все веселил;

Коль уныло болізнавал,
Я єму страстно сжаліл,
И хотяй боль не чувствовал,
Тучею горько слезил;

Когда он брашно показал,
Я тогда голоден был,
Словом: что он мні показал,
Я на тоє повторил.

Если он малый мрак виділ,
Я „громку бурю“ сказал,
Коли он дождок увиділ,
Я єму громы признал.

Словом: я всегда єму жил,
Єму спал, ставал и їл.
Єму тілом, духом служил
Но я єго не любил!

Бо то єсть став придворного,
Чтобы он и свой не был,
Чтобы єго покорного
Властитель виділ, любил.

Так, як мотыль легкомыслый
По цвіточках літаєт,
Но он для себе промыслый,
Лиш сладкий сок срывает;

Так прелестна пчела в поли
Цвіточкам ся кланяєт,
Но всегда по своей воли
Мед от всіх выисает;

Высавше же сок от него,
Цвіточка оставляет,
Когда же усхнет, на него
Больше и не внимает;

Так я Верхняго почитал,
Не чтоб єму послужил,
Но о том лестно мудровал,
Чтоб собі полезный был.

О, придворный! предан властям,
Оным всегда служитьи
Єсть повинен, горьким сластям
И мамоні жертвити.

Своей он не чует воли,
Зависть и страх со всіх стран,
Он отрекся своей доли,
Лестникам єсть весь предан;

Он в тых містах пребывает,
Где бы и сам не хотіл,
Кратку потіху познаєт
Но сто раз ю претерпіл;

Что в сердци, души чувствует,
То не сміет сказати,
Сліпий, німий, и не чуєт,
Сам ся не може знати:

Любимцям послідовати
Должен, хоть їх не любить,
Себе низко поддавати
Знаєт – сам себе губит.

Много раз и любимому
Мальчику ся кланяти,
Дары приносить ему,
Повинен ся вручати;

Бо то мальчик – любый слуга –
Много может шептати,
Коли лестно господина
Ведет на покой спати.

Часто псика господнёго
Повинен єсть гласкати,
И, як бы представленного,
Должен лестно ласкати;

Неправедность похваляти,
И врага полобзати,
Господен двор похвалити,
Приятеля не мати;

О вірности говорити,
Хоть ю не познаєт,
Чудная діла творити
Должен, хоть нич не знаєт.

И про сію тяжку службу
Яка ему заплата? –
Про всю старость, про всю нужду
Єсть надежда богата!“

Он незадолго прощался вторично с придворною жизнью, будучи
определен приходником – священником в Комлош 1833. года, а 1834. –
в Біловежу.

Єсть в жизни человека неисчерпаемая пустота, вследствие кото-
рой желает он черпать довольность из чужого существа. Єсть в нем

превосходная черта, вследствие которой сіе только называет жизнію, сколько он про других и в других живет. Понеже весьма прискорбно чувствовати, что сила ничім иным, только временем истрачуется, то чтоб сего избігати, многіи ввергаются в глубокое море страстей и дурачеств. Нич не забывает человек так легко, як сіе, что он на образ божий сотворен, дабы подобным быти Богу, ибо то божественно [есть] из ничего, из внішніх стихій воли и самопознанія сотворити мір, в который слагаем внішней жизни слідствія. И понеже то божественно, слідовательно – и тяжкое, человек вокруг себе осязает, заблуждает и желает сердечно возвратитись из праздної своєї вольности в тісний семейственный круг, прежде темницею названный. Точ-в-точ характеризует жизнь свою нам Батько в „Погибшой свободі“¹⁰:

Без друга и без милой
Сам брожу по лугах,
Сердцем, душой унылой
Один по берегах;
Впер очи на поточки,
Слезми ся смачаю,
Но сердечный точки
Тім не облегаю.

Зрываю хоть цвіточок,
Но в мысли говорю:
Кому сплету віночок,
Кого ним подарю?
И тогда в миг познаю,
Что всегда жалію,
Что самотный воздыхаю,
Друга не имію.

О, уж я теперь вижу,
Что без милой утіх
И покой не нахожу –
Все ми мерзость, все – гріх.
Горко стена, рыдаю,
Скорблю на самотность
И сей час проклиная
Убігшу свободу.

Бл.[аженной] п.[амяти] Василь Попович¹¹, будучи еще секретарем в Пряшеві, узнал отличный дарованія молодого Духновича и пригласил его уже яко Владыка Мукачевский в свой двор в Ужгород – заняти

місто консисторіального нотаря. Здісь об'явилось Духновичу широке поле к діяльности и, можно сказати, что тут положил основаніє наш Духнович своїм клясическим и правничным студіям. Великоліпное книгохранилище доставило єму способ упряжнатись и довершити свої свідінія. И он в самом ділі не щадил труда: ноч в день замінив, чтоб удовлетворити и должности, и жаді своєї літературной.

Года 1843 именован был наш Духнович крылошанином при кафедральной церкви Пряшевской. Діяльність Батька к общому благу, особенно же церкви и русского народа, всім извѣстна.

Яко літерат издал он: *Jus Ecclesiasticum* 2 томы; Альманах: Поздравленіє Русинов 1, 2.; Добродітель превышает богатство, комедія; Букварь; Народная Педагогія (вторая часть еще не узрѣла свѣт); Літургический катехис; Сокращенная русская грамматика; в рукописі єсть: *Historia Dioecesis Eperiessinensis*¹² и пр. и пр. – Яко народовець много трудился и даже страдал про свой народ. В г. 1848 угорская Русь ожила возрожденною надеждою на будущее; но бурное время препятствовало в жизнь привести ровность, свободу и братерство; только мадярский язык, мадярский элемент узнан был єдинственно господствующим; нельзя было ничего корыстати из тѣх начал для народа русского яко русского – и то устремляло всю діяльність нашего Батька на борьбу со врагами угорской Руси. И в самом ділі испытал про свою ревную участь в делах народа нашего много укоризн, оскорбленій и даже страданій. Мадяры почитали его приверженцем австрійским, Австрійки же – панславом, москалем; и то єсть обычайное слѣдствіє и вынагорода всякого Словянина, упоминающагося о свої права.

Наш Батько был муж рѣдкого по твердости характера: строгий ревнитель благочестія, неизмѣнный в православіи, неутомимый в діяльности. Но враги его не дремали – они слѣдили за каждым движенієм. Непріятно и весьма тяжело слышати было нашему незабвенному Батьку на себе клеветы, и коль душа была невинна и совѣсть чиста, они жестоко поражали его. Но тяжеліє было єму еще переносити такого рода неприятности и огорчения, которыѣ наносились на него напрасно, без всякой причины. И он испытал жизни своєї правду, что

Wer in trübes Wasser fiel,
Muss mit trüben singen,
Aber klar zu machen es
Wird ihm nicht gelingen¹³.

Благородное, от больше літ в сердцу его питомое желаніє, сирѣч учрежденіє пропиталища для бѣдной учащейся русской молодежи, в дѣйствіє прийшло его найпаче приліжностію и, можем сказати, первое основаніє того благотворительного Общества Пряшевская епархія

Духновича вважає ділом. Як президент помянутого Общества с охотою виконував Он багатозначні трудові при своїй великій чиновній службовості; сверх иных пособій щорічно жертвовав для сего Общества 50 зл. австр.

Ми завжди знаходили Батька нашого однаково спокійним, веселим і люблячим безбідну шутку. Навіть в час останньої смертної хвороби добродушіє і грайливість думки не залишили його. Ніхто з священників в бесіді з ним не відчував себе інакше, як його товаришем.

Коли літо гине, роза втрачає свої квіточки, – хто плаче? Вона процвітала. Коли сонце виходить блискуче на горизонті, – хто проливає сльози, бачить, що зникають по-одинокі зірки? Вони сверкали. Коли птах в осінню пору відлітає в щасливіший клімат, – хто би жалів за ним? Вона влаштувала гніздо, годувала молодих, вона співала. І наш Батько виконав свою мету, коли с. г. 29. березня помер смертним сном, як роза, яка процвітала багато, як зірка, яка ясно блищала на горизонті руської, як той чудний птах, який нас душевним годівлям годив і співав про нещастя руського народу!

Кобылиця 1865 року.¹⁴

ЗАВНІСКИ

¹ Текст подаємо у транслітерованій формі засобами сучасної графічної системи русинського мови. Свою статтю невідомого нам автора галицька (львівська) новинка «Слово» опублікувала (1865, ч. 34, л. (13.) травень, с. 2-3) у ряду інших подібних матеріалів, що їх до редакції загнали підкарпатські, головним чином прашівські літератори нараз по смерті А. Духновича. Хоча підкарпатський автор під своїм статевим підписом як «Меводій Александрович Маленький», іде за псевдонім, під котрим ся виправдав один з місцевих письменників. Издавачам літературного процесу у підкарпатських Русинів до нині не подарило встановити справжнє прізвище автора статті.

² Іде за автобіографію А. Духновича. Хоча по його смерті обставили дві рукописні автобіографії, без сумніву, автор статті черпав матеріал з «куртої» автобіографії, котра має назву «Краткая біографія Александра Духновича, каноника Пряшівського, ім'я самим написана». Ся рукописний документ по смерті Духновича тримав у собі Єсиф Рубій

(1838–1919), од 1862 року – професор на Пряшівській гімназії. Годно быти, што він має прямої одношення до авторства той статі.

Ёсиф М. Рубій (Йосифъ Рубій; 1838–3.1.1919) – педагог, етнограф, публиціста, общественный діятель русофілської орієнтації. Родив ся у родині грекокатолицького священника о. Михаїла, котрый служив у с. Андреєва (днесь окрес Бардієв, Пряшівський край, Словакія). Учив ся в Ужгороді, де скончив гімназію (1858). Далє ся учив три роки у Відню (духовна семінарія «Барбареум» (1858–1861), котру єднак не скончив через конфлікт из ректором Н. Нодєм. Паралельно у Відню навщивляв лекції професорів Відєньського універзїтєта. Четвертый рочник духовной семінарії выходив в Ужгороді, абсолвовав у році 1862. Из властной волі обстав невысячений. По семінарії прийшов жити до Пряшова, де у році 1862 обыйняв місто професора грецькой и латинської філології на Пряшівській гімназії. Ищи до того на Пештськїм універзїтетї він исклав испьты на здобытя дїплама гімназіального професора. Поверх 40 років був професором гімназії у Пряшові. По нєму обстала цінна монографія історії Пряшівської гімназії («Az eperjesi kir. kath. fögymnázium története», 1890).

Моложий сотружник А. Духновича и А. Добрянського. Тыж тісно знав важного російського діятеля у Відні о. М. Ф. Раєвського и дяка тому испознав ся из многыма далшыма російськыма діятелями. Пропаговав помежи русиньску моложаву російськї культурні, церковні и політичні виданя, новинкы «День» и «Санкт-Петербургскіє вѣдомости». У 1862 році став секретарем Общества св. Іоана Крестителя и Предтечи, котре у Пряшові заложив А. Духнович. У році 1866 активно ся постарав як член дочасного правління (од пряшівської інтелігенції) у ділі заложеня в Ужгороді Общества св. Василя Великого. Моложий брат політика и літератора Антонія Рубія. Біографію А. Рубія *позирай* у нашому виданню: с. 328. Умер у Пряшові.

Писав и заганяв свої статі (етнографія, языкознаніє, фолклор и др.) до підкарпатських видань «Свѣтъ», «Мѣсяцословъ» и др., але єго творчость мало изгядована. *Позирай* єго біографію: РУДЛОВЧАК О. Пряшівський педагог Йосиф Михайлович Рубій і його зв'язки з Росією. In: РУДЛОВЧАК О. Біля джерел сучасності: Розвідки, статті, нарисы. – Братіслава – Пряшів, 1981, с. 175-180.

³ Иде за біографичну статю під назвов «Aleksandr Vasilievič Duchnovič: Nástin životopisny», котру написав и під кріптонімом «V. M.» опубліковав у словацькому журналі «Sokol» словацький публиціста Вільям Пауліні-Товт у 1863 році (ч. 2, с. 32-33).

⁴ «... *где мы в головніиших чертах обзнакомили собратей Словаков...*» – автор статі (Ё. Рубій?) натякає, што акурат він дав Вільяму Пауліні-Товту біографичні дані за життя А. Духновича.

⁵ Туй проскочила фактографична хыба. Тото село має дашто иншаку наз-

ву: «Тополя». Первый ся допустил той хыбы словацкый публициста Вільям Пауліні-Товт у статі «Aleksandr Vasilievič Duchnovič: Nástin životopisny»; овін написав: «...narodil sa pod Beskydom v Topoľanoch». Автор статі, як видиме, черяв матеріал из статі В. Пауліні-Товта, тыж роблячи тоту саму хыбу у назві села Тополя.

⁶ **Homines amplius oculis, quam auribus credunt** (латин.) – Люде веце вірят очам, чим ухам.

⁷ Туй проскочила фактографична хыба. Гімназію в Ужгороді А. Духнович скончив у році 1821. Сам А. Духнович у своїй автобіографії тыж захыбом вказав рік – «1822». *Позирай*: Краткая Біографія Александра Духновича, Крылошана Пряшовскаго, им самим написанная. In: ДУХ-НОВИЧ О. Твори. В 4-х тт. Т. 3. / Упорядк. О. Рудловчак. – Словацкє педагогічне видавництво в Братіславі; Відділ української літератури в Пряшеві, 1989, с. 404.

⁸ Туй проскочила фактографична хыба. Прозвище віце-жупана: «Петровай».

⁹ Автор цітує стих А. Духновича «О придворной жизни».

¹⁰ Автор цітує стих А. Духновича «Убігша свобода», але робит хыбу у назві того стиха.

¹¹ **Василь Попович** (1796–1864) – єпископ Мукачевської єпархії од року 1838.

¹² Сесь рукопис А. Духновича має дашто иншаку назву: «Chronologica Historia almae Dioecesis Eperjessiensis...» (1846). *Позирай* у нашому выданю: с. 287, 298.

¹³ *Переклад*:

Хто упав у калну воду,
Мусит за то дати знати,
Айбо визнати причину того
Їму ся не подарит.

¹⁴ Годно быти, же автор той статі у 1865 році писав из села (ци мав даякой одношеня до села) Кобылици (Кобыльници; *словац.* Kobylnice). Днесь є то село в окресі Свидник, Пряшівський край, Словакія.

Заувагы и коментарі до текстів А. Духновича

Тексты А. Духновича подаємо по первый раз у транслітерованій подобі. То значит, же стару сістему графіки и пунктуації, котра была актуална за життя писателя, нагадали сьме новов сістемов, котра в ушыткому одповідає счасній графічній сістемі русинського языка. Иншак повісти, опустили сьме буквы, котрі візуално ищи впознавут люде старшых генерацій, але котрі давно выпали из нашої азбуки. Приміром, «*ять*» (ѣ), «*ерь*» (ѣ), «*ижиця*» (ѵ) «*фіта*» (ѳ); не говорячи уже за буквы «*зело*», «*ксі*», «*псі*», «*юс*», «*отъ*» и др. Коли хочеме ся приспособити до счасных вымог, то не значит, же хочеме (ци мусиме!) текст докус переробити, жебы мав вшиткі знакы счасного письма. Нарубы, маємо дяку присокотити авторський стіл письма, дати читателю можность увидіти и вчути языкову стихію той doby – несистематизованость письма, індивідуальность у наборі лексичных форм и др. Транслітарация нам того позволяє.

Пріципы транслітарации творів русинської літературы XIX століття описали сьме у дакілко научных публикаціях, и то доста розлого, зато туй не будеме їх повторёвати, а лем лишиме про заінтересованого читателя указанія на жерела публикацій¹.

Творы А. Духновича дали сьме до чотырѣх розділів – подля жанрово-видового прінципа: поезія, проза, драматургія, історично-етнографічні статі; у границях каждого вида літературы снажили сьме ся, по возможности, додержувати хронологічного порядка. Конєць книги додали сьме десять «Додатків», вни годні розширити нашу представу за життя и творчость писателя, дати отвѣт на даякі вопросы, котрі у пережі эпохы научникам не дало ся вирішити.

Каждый авторський текст застачили сьме зазначками и коментарями, котрі інформувут читателя за час написаня того ци иншакого текста, місто первопубликації и т. д. Зазначки до текстів А. Духновича вмішені у сѣму розділі, зазначки до «Додатків» вмішені у самых додатках.

Почас работы над текстами дознали сьме ся, што даякі из рукописных записників А. Духновича, котрі у пережі эпохы изглядователі мали можность видіти и анализувати, днесь уж не знати де суть. Приміром, рукописный записник «Дѣло отъ бездѣлія Александра Духновича. 1859.», котрый ся сохранияв (у 1960-х рр.) у Пряшові (Štátna vedecká knižnica, signatura 4526), и котрый, годно быти, же по рокові 1889 вернула собі Пряшівська єпархія, нам ся не подарило однайти – ани там, ани там. Не подарило ся нам тыж однайти слід переже утраченых рукописів, як то: «Записка А. Духновича отъ года 1861» авадь «Записка А. Духновича 1863». Зато інформації за тексты из тых рукописів начеряли сьме из изглядовань главно тых научників, котрі робили из тыма рукописами «*de visu*».

1 ПАДЯК, В. Основы транслітарации творів А. Кралицького. *Ін:* КРАЛИЦЬКИЙ, Анатолій. Творы / Вшорили: В. Падык, М. Павліч. – Пряшів, 2019, с. 418-424; ПАДЯК, В. Прінципы транслітарации творів А. Кралицького. *Ін:* КРАЛИЦЬКИЙ, Анатолій. Князь Лаборець: Выбрані творы / Вшорили: В. Падык, М. Павліч. – Пряшів, 2020, с. 386-392; ПАДЯК, В. Язычіє. Прінципы и проблемы транслітарации творів (не лем) Є. Фенцика. *Ін:* ФЕНЦИК, Євгеній. Творы / Вшорили: В. Падык, М. Павліч. – Пряшів, 2021, с. 385-395.

ПОЕЗІЯ

Поезія 1830–1840-х років

- [49].² **Піснь к любезній.** Автограф первого варіанта стиха (у записнику «Privatae Cogitationes praesertim nocturnae Alexandri Duchnovics, Dioecesis Eperjessiensis Presbyteri») (1832, с. 46) датований 6 юлія 1834 року. Автограф другого варіанта стиха находиму у записнику «Забавки Александра Духновича Каноника Пряшовскаго. 1848.» (с. 23-24). Первый варіант первый раз был опубликованный (під назвов «Піснь») у виданю: «Поздравленіе Русинов. Памяти Духновича. 1803–1923 / Редиговав др. Ф. Тихій» (Ужгород, 1923, с. 18). Другий варіант первый раз был опубликованный у виданю: «О. Духнович. Твори в 4-х томах, т. 1 / Упорядкували О. Рудловчак, В. Микитась» (Братіслава – Пряшів, 1968, с. 182). Подаємо за тым виданням.
- [50]. **Убігша свобода.** Автограф (під назвов «Самотность») находиме у записнику «Privatae Cogitationes praesertim nocturnae Alexandri Duchnovics, Dioecesis Eperjessiensis Presbyteri») (1832, с. 37-38). Припадає ку часу житя А. Духновича у с. Біловежа. Подля О. Рудловчак, стих написаний у 1834 році. Іншаку редакцію стиха (під назвов «Самотность») находиме у записнику «Забавки Александра Духновича Каноника Пряшовскаго. 1848.» (с. 16-17). Третій варіант стиха (під назвов «Убігша свобода») ся появив, коли А. Духнович ладив сесь стих у печать до альманаха «Поздравленіе Русиновъ на годъ 1851 отъ Литературнаго Заведенія Пряшовскаго» (Вѣдень, с. 33-34). Подаємо за тым первовиданням.
- [51]. **На похорон матери.** Стих написаний на смерть матери Духновича, котра умерла 13 юлія 1843 рока. Первый раз опубликованный (уж по смерти Духновича) у новинці «Отечественный сборникъ» (Відень, 1866, ч. 9, с. 35). Правдоподобно, первopубликатором был А. Кралицький. Подаємо за виданням: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 193).
- [52]. **Незабудка.** Автограф стиха находиме у записнику «Забавки Александра Духновича Каноника Пряшовскаго. 1848.» (с. 47-51). Первый раз стих опубликованный у виданю: «Поздравленіе Русиновъ на годъ 1851» (с. 37-39). Подаємо за виданням: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 194-195).
- [53]. **Слава мира.** Сесь стих А. Духнович опубликовав у виданю «Книжиця читальная для начинающихъ» (Будинь, 1847, с. 88-91). Автограф стиха находиме у записнику «Забавки Александра Духновича Каноника Пряшовскаго. 1848.» (с. 85-90). Подля автографа стих опубликовали О. Рудловчак, В. Микитась у виданю: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 230-232). Подаємо за тым виданням.
- [54]. **Младость.** Сесь стих А. Духнович опубликовав у виданю «Книжиця читальная для начинающихъ» (Будинь, 1847, с. 92-93). Подаємо за первовиданням.
- [55]. **Жизнь Русина.** Сесь стих А. Духнович опубликовав у виданю «Книжиця читальная для начинающихъ» – у вшитких трѣх ѣго виданнях. (Будинь, 1847, 1850, 1852). По смерти писателя стих веце раз ся публиковав у виданнях творів А. Духновича. Подаємо за виданням: «Книжиця читальная для начинающихъ» (Будинь, 1850, с. 88-93).
- [56]. **Способы щастія.** Первый раз стих был опубликованный у виданю: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 237-238). Подаємо за тым первовиданням.

² У квадратных скобках подаємо число сторонки, де тот текст поміщений у нашому виданю.

[61]. **Піснь Богу всемогущему.** Автограф стиха находиме у записнику «Забавки Александра Духновича Каноника Пряшовскаго. 1848.» (с. 33-42). А. Духнович опублікував стих у молитовнику «Хлѣбъ души» (Будинъ, 1857, с. 172-178). Подаємо за виданням: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 240-244).

Поезія 1850–1860-х років

[65] **Вручаніє.** Єден из майпопулярных стихів А. Духновича. Автор написав го тісно на початку 1850-х років и первый раз (під назвов «Вручаніє») опублікував у виданю «Поздравленіє Русиновъ на годъ 1851» (с. 69-70). (*Позирай* наше виданя на с. 300-301). Під назвов «Пѣснь народна русска» автор опублікував сесь стих повторно – у виданю: «Мѣсяцословъ въ Поздравленіє Угорскихъ Русиновъ на годъ 1857. / Издатель А. Духновичъ» (Львовъ, 1856, с. 91-92). Тот самый варіант під тов самов назвов («Пѣснь народна русска») находиме у виданю: «Мѣсяцословъ на годъ высокосный, или переступный 1864. имѣющій дней 366 для Русиновъ Краины Угорскія» (Унгоградъ, 1863, с. 3-4). Стих «Пѣснь народна русска», на одміну од «Вручанія», має иншакі дві послідні строфы. Позад того (и за живота автора, и по ёго смерти) оба два варіанти были опублікованы десятки раз. До того, поэты из окруженя А. Духновича хосновали сесь стих як своєродну інспірацію про свою творчость. Приміром, А. Рубій написав стих «Русскій» (*позирай* у нашому виданю с. 323-330). Далшый подобный стих находиме у львівський газеті «Слово» (1865, ч. 26, с. 3) нараз по смерти А. Духновича у кореспонденції даякого анонімного прашівчана:

Я Русинъ былъ, есмь и буду,
Я родился Русиномъ,
Честный мой родъ не забуду,
Останусь его сыномъ.
Горѣ, братья, въ кругъ ставайте
Заспѣвайте руское,
Струны сердець натягайте,
Да гласятъ народное.
Сюда, братья, дайте руки,
Закленимся другъ другу,

Хранимъ союзъ – нерозлуку,
Покрѣпимся вѣрою!
Доля наша въ сердцахъ нашихъ,
А животь во дружествѣ,
Проклятъ взыйдетъ съ родовъ русскихъ,
Кто дѣлаетъ прелести.
Подвигъ есть и во сраженъи,
Подвигъ есть и во борьбѣ,
Высшій подвигъ во терпѣньи
И любви, и мольбѣ.

Сесь стих є варіантом (даякі строфы ся повторюють, а даякі – ніт!) стиха псевдоніма «Антоній Федоровичъ» під назвов «Пѣснь народная», котрый А. Духнович дав до свого алманаха «Поздравленіє Русиновъ на годъ 1852» и котрый пак умістив А. Гомічков у свому календарю-рочнику «Мѣсяцословъ на годъ высокосный, или переступный 1864. имѣющій дней 366 для Русиновъ Краины Угорскія» (Унгоградъ, 1863, с. 36-37). Выходит, што и анонімный автор-прашівчан у «Слові», и Антоній Федорович, и Антоній Рубій (*позирай* у нашому виданю с. 323-330) – то єдна особа.

Стих «Вручаніє» А. Духновича у нашому виданю подаємо за первовиданням.

[66]. **Пѣснь народна русска.** *Позирай* коментарь до стиха ««Вручаніє». Стих «Пѣснь народна русска» подаємо за виданням: «Мѣсяцословъ на годъ высокосный, или переступный 1864. имѣющій дней 366 для Русиновъ Краины Угорскія» (Унгоградъ, 1863, с. 3-4).

[67]. **Орел.** Стих є поетичнов декларацієв австрославізма карпаторусинської інтелігенції doby кінця 1840-х и первой половкы 1850-х років. Автор опубліко-

вав го у своєму виданні «Поздравленіє Русиновъ на годъ 1851» (с. 9-14). Подаєме за тым первовиданням.

- [71]. **Мысль о Бозі.** Поетичний образчик філософського осмислення природи Божественного. Автор опублікував го у альманасі «Поздравленіє Русиновъ на годъ 1851» (с. 15-18). По смерті писателя стих був опублікований у виданні: «Поезії Александра Духновича / Собрал др. Ф. Тихій» (Ужгород, 1922, с. 23-25). Подаєме за первовиданням.
- [73]. **Сирота в заточеніі.** Стих-алегорія проважує ідею-тужбу общеруської общности. Автор опублікував стих у виданні «Поздравленіє Русиновъ на годъ 1851» (с. 19-23). По смерті писателя стих був опублікований у виданні: «Поезії Александра Духновича / Собрал др. Ф. Тихій» (Ужгород, 1922, с. 25-28), одтак ся появив у многих виданнях поезії А. Духновича. Подаєме за первовиданням.
- [77]. **Піснь.** Ліричну співанку перший раз стрічаєме у повіданні «Мілен и Любиця», котре автор опублікував у виданні «Поздравленіє Русиновъ на годъ 1851» (на с. 94-95). Її співає главный герой Мілен, и вна проважує емоції залюбленого паробка. За даякий час автор приправив далшу, дашто перероблену, версію того стиха, котра під назвов «Туга» обстала у рукопису «Записка Александра Духновича 1863» (с. 132-135). По смерті писателя стих «Піснь» був опублікований у виданні, котре ушорив М. Врабель: «Русскій соловей» (Унгвар, 1890, с. 69), одкаль го перебрали собі О. Рудловчак, В. Микитась и опублікували у виданні: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 265-266). У тому виданні вни тыж опублікували варіант під назвов «Туга» (на с. 379-380). У нашому виданні стих «Піснь» подаєме за первовиданням «Поздравленіє Русиновъ на годъ 1851».
- [78]. **Жаба.** Фіглярський стих автор опублікував у виданні «Поздравленіє Русиновъ на годъ 1851» (с. 50-51). По смерті писателя стих був опублікований у виданні: «Поезії Александра Духновича / Собрал др. Ф. Тихій» (Ужгород, 1922, с. 35-36), одтак ся появив у многих виданнях поезії А. Духновича. Подаєме за первовиданням.
- [79]. **Любов милой и отечества.** Ліричний стих патріотичного спрямованя автор опублікував у виданні «Поздравленіє Русиновъ на годъ 1852» (с. 32-33). По смерті писателя стих був опублікований у виданні: «Поезії Александра Духновича / Собрал др. Ф. Тихій» (Ужгород, 1922, с. 52-53), одтак ся появив у многих виданнях поезії А. Духновича. Подаєме за виданням Ф. Тихого.
- [81]. **Тоска на гробі милой.** Стих-елегію мож однести до ліпших образчиків ліричної поезії А. Духновича. Написана у народнів манері, из традиційним про неї уберненням автора до сил природи. Автор опублікував стих у виданні «Поздравленіє Русиновъ на годъ 1852» (с. 34-39). По смерті писателя стих був опублікований у виданні, котре ушорив М. Врабель: «Русскій соловей» (Унгвар, 1890, с. 59-61), а тыж у виданні: «Поезії Александра Духновича / Собрал др. Ф. Тихій» (Ужгород, 1922, с. 54-55), одтак ся появив у многих виданнях поезії А. Духновича. Подаєме за виданням: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 281-284).
- [84]. **Епитафія, или надгробная надпись славнаго пяницы.** Образчик фіглярської поезії. Своєродна сатира на пекучу соціальну проблему русинського общества. Автор опублікував стих у віденській новинці Вѣстникъ... для Русиновъ Австрійской державы» (1852, Ч. 38, с. 131). Автограф стиха находиме у рукописному записнику «Загадки и логогрифы» (1852, с. 34-35), одкаль го пере-

брали О. Рудловчак, В. Микитась до видання: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 289). Подаємо за тым виданням.

- [85]. **Працаніє с мясницями 1852.** Гуморістичный стих автор опублікував у віденській новинці Вѣстникъ... для Русиновъ Австрійской державы» (1852, Ч. 14, с. 56). Повторно опублікував у виданню: «Мѣсяцословъ въ Поздравленіе Угорскихъ Русиновъ на годъ 1857. / Издатель А. Духновичъ» (Львовъ, 1856, с. 87-88). Подаємо за виданням: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 290-291).
- [86]. **Піснь земледільця – весною.** Егістувут два варіанти того стиха. Первый варіант автор опублікував у молитвенику «Хлѣбъ души» (видання 1857 року), другий (читаво перероблений) – у галицькому виданню «Зоря Галицкая яко Альбумъ на годъ 1860.» (с. 59-60). Текст первого варіанта (из малыма поправками) автор пак вмістив до свого рукописного нотеса «Записка Александра Духновича 1858» (с. 116-120) из зазначков: «20 сѣчня 1860.». Другый варіант як майдозрітый по смерті писателя був опублікований у виданню: «Поезії Александра Духновича / Собрав др. Ф. Тихій» (Ужгород, 1922, с. 60-61). У виданню: О. Духнович. Твори, т. 1, 1968 суть опубліковані оба два варіанти (с. 291-292; с. 292-293). Подаємо за публікацієм у «Зоря Галицкая яко Альбумъ на годъ 1860.». Сесь стих у російському товмаченю у нашому виданню *позирай*: с. 307-314.
- [88]. **Волоцюга.** Автор опублікував стих у виданню: «Мѣсяцословъ въ Поздравленіе Угорскихъ Русиновъ на годъ 1857. / Издатель А. Духновичъ» (Львовъ, 1856, с. 90), одкаль го перебрали О. Рудловчак, В. Микитась до видання 1968 рока: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 294). Подаємо за тым виданням.
- [88]. **Казка.** Автор опублікував стих (під назвов «Слѣпый и хромый») у журналі «Отечественный сборникъ» (1853, Ч. 10, с. 40), повторно (тыж під назвов «Слѣпый и хромый») – у календарі: «Мѣсяцословъ въ Поздравленіе Угорскихъ Русиновъ на годъ 1857. / Издатель А. Духновичъ» (Львовъ, 1856, с. 12). Автограф ся сохранив у рукописному нотесі «Загадки и логогрифы» (1852, с. 106-107), одкаль го перебрали О. Рудловчак, В. Микитась до видання: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 294). Подаємо за тым виданням.
- [88]. **Епіграма.** Автор опублікував стих (під назвов «Епіграма на скупого мецената») у журналі «Отечественный сборникъ» (1853, Ч. 19, с. 76), повторно – у календарі: «Мѣсяцословъ въ Поздравленіе Угорскихъ Русиновъ на годъ 1857. / Издатель А. Духновичъ» (Львовъ, 1856, с. 90). Автограф ся сохранив у рукописному нотесі «Загадки и логогрифы» (1852, с. 107-109), одкаль го перебрали О. Рудловчак, В. Микитась до видання: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 294). Подаємо за тым виданням.
- [89]. **Праводушноє привітствованіє Єго Кесарьско-Царьскаго Величества Франца Іосифа, б.[лагодатью] б.[ожию] Кесаря Австрійскаго и Царя Угорскаго, к.[есарьско] ц.[арьскій] с.[вободный] город Пряшов всемилоствиво посітившаго, от Карпато-Рускаго народа. 27 іюлія / 8 августа 1852.** Панегірик на честь прихода до Пряшова у році 1852 цісаря Франца-Єсифа був напечатаний як буклет у Будині (1852). Автограф ся сохраняє у рукописному нотесі «Загадки и логогрифы» (1852, с. 115-124), а тыж у рукописному нотесі «Записка Александра Духновича отъ года 1861» (с. 59-70), одкаль го перебрали О. Рудловчак, В. Микитась до видання: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 295-298). Подаємо за тым виданням.

- [92]. **В записник Чеха Б. Н.** Стих написаний до 1.01.1854 року. Веце як столітя обставав у рукопису. Інформацію за сесе *позирай* у нашому виданю: с. 341-350. Первый раз був опублікований у році 1986, повторно – у році 1988. (Закарпатська правда, 1986, 23 листоп., с. 3; Дукля, 1988, № 2, с. 42).
- [92]. **Спящая дитина.** Автограф ся сохранив у рукописному нотесі «Загадки и логогрифы» (1852, с. 125-126), одкаль го перебрали О. Рудловчак, В. Микитась до видання: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 301-302). Подаєме за тым первовиданням.
- [94]. **Восточная заря.** Автограф ся сохранив у рукописному нотесі «Загадки и логогрифы» (1852, с. 141), одкаль го перебрали О. Рудловчак, В. Микитась до видання: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 302). Подаєме за тым первовиданням.
- [94]. **Іулія.** Оглядом того стиха хочеме высловити властну візію. Сесь стих автор написав у промежці межи 9 и 19 іулія 1854 рока. Годно быти, же назва того місяця («іулій») выкликала у памняти писателя смутні події двадцятьпять-рочной давнины, поязані из особов на имня Іулія. Автор ся одкликує на дату «29-го октября 1829.». Автограф ся сохранив у рукописному нотесі: Album «Пріятный Памятникъ, или Дружественная Записка Александру Духновичу, Собора Крылошанъ Пряшовскаго Сочлену 1853. отъ Друзей» (с. 40), одкаль го перебрали О. Рудловчак, В. Микитась до видання: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 303). Подаєме за тым первовиданням.
- [94]. **«Потекут дни, бѣжат годы...».** Автограф ся сохранив у рукописному нотесі: Album «Пріятный Памятникъ, или Дружественная Записка Александру Духновичу, Собора Крылошанъ Пряшовскаго Сочлену 1853. отъ Друзей» (с. 1), одкаль го перебрали О. Рудловчак, В. Микитась до видання: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 302-303). Подаєме за тым первовиданням.
- [95]. **Помыник.** Автограф гуморістичного стиха ся сохранив у двох варіантах: у рукописному нотесі Album «Пріятный Памятникъ, или Дружественная Записка Александру Духновичу, Собора Крылошанъ Пряшовскаго Сочлену 1853. отъ Друзей» (с. 107-112) и у рукописному нотесі «Загадки и логогрифы» (1852, с. 146-149). Текст датований: «Въ Смержонкѣ, 1. Серпня 1856» (Smeržonka – курорт на сіверо-востоку Словакіи у Бескидах). Н. Бескид опубліковал варіант из албума «Пріятный Памятникъ...»: Бескидъ Н. А. «Духновичи» (Гомстедъ ПА., 1934, с. 54-55). О. Рудловчак и В. Микитась опубліковали варіант из ноте-са «Загадки и логогрифы»: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 306-308). Подаєме за виданням 1968 рока.
- [97]. **Весна.** Стих був опублікований у календарі: «Мѣсяцословѣ въ Поздравленіе Угорскихъ Русиновъ на годѣ 1857. / Издатель А. Духновичъ» (Львовъ, 1856, с. 58-59). Не є прямих доказів за Духновичовой авторство. Стих перебрали О. Рудловчак, В. Микитась до видання: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 309-310). Подаєме за тым виданням.
- [99]. **Надгробное Александра Духновича.** Автограф ся сохранив у рукописному нотесі: Album «Пріятный Памятникъ, или Дружественная Записка Александру Духновичу, Собора Крылошанъ Пряшовскаго Сочлену 1853. отъ Друзей» (с. 188-189). Стих не датований, айбо у нотесі овін стоить межи двома записами, котрі суть датовані, а то межи записами од 25.04.1861 и 30.06.1863. Однозначно, стих мож датувати зачатком 1860-х років. Опублікований по первый раз у виданю І. Свенціцького: «Матеріалы по исторіи возрожденія Карпатской Руси»

(П., Львовъ, 1909, с. 126), а далє – у виданю «Избранныя сочиненія Александра В. Духновича: Стихи и проза» (Унгвар, 1941, с. 24). Подаєме подля автографа.

- [99]. **Отечество.** Автограф ся сохранив у рукописному изборнику «Дѣло отъ бездѣлія Александра Духновича. 1859.» (с. 150-153). Стих опубликовав у львівській новинці (Слово, 1865, ч. 75, с. 2) Анатолій Кралицький, монах Мукачевського монастыря, у котрого (по смерти А. Духновича) обстала часть ёго рукописного наслѣдства. А. Кралицький, котрый кус поправив текст, зазначив, што сесь стих написаный у році 1859. Далє стих был опубликованый у выданю: «Поезіи Александра Духновича / Собрав др. Ф. Тихій» (Ужгород, 1922, с. 57-58), одтак ся появив у далшых выданнях творів А. Духновича. Подаєме за выданням: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 313).
- [101]. **Русин.** Сесь поезія символізує конєць австрославізма як ідейно-політичної концепції, котрої ся додержовав А. Духнович од рока 1849. Автор замасковано розоблачає ліцемірну політику Австрії. Автограф ся сохранив у рукописному изборнику «Дѣло отъ бездѣлія Александра Духновича. 1859.» (с. 265-273). Был опубликованый у новинці «Русин» (1923, ч. 55), а далє – у монографії М. Ричалкы: «Олександр Духнович педагог і освітній діяч» (Пряшів, 1959, с. 343-345) и других выданнях. Подаєме за выданням: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 315-317).
- [103]. **Щастіє жизни.** Автограф ся сохранив у рукописному изборнику «Дѣло отъ бездѣлія Александра Духновича. 1859.» (с. 302-307). Автор опубликовав стих у галицькому выданю «Зоря Галицкая яко Альбумъ на годъ 1860.» (с. 59). Подаєме за выданням: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 317-318).
- [104]. **Самотность.** Автограф ся сохранив у рукописному изборнику «Дѣло отъ бездѣлія Александра Духновича. 1859.» (с. 308-314). Опубликованый по первый раз у выданю М. Ричалкы: «Олександр Духнович педагог і освітній діяч» (Пряшів, 1959, с. 352-353), а далє у выданю: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 320-321). Подаєме за выданням 1968 рока.
- [106]. **Місяць.** Автограф ся сохранив у рукописному нотесі «Записка Александра Духновича 1858» (с. 129-133). Автор опубликовав стих у выданю: «Мѣсяцословъ на г. 1865» (Ужгородъ, 1864, с. 105-106). По смерти писателя стих был опубликованый у выданю: «Поезіи Александра Духновича / Собрав др. Ф. Тихій» (Ужгород, 1922, с. 77-79). Подаєме за выданням: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 327-329).
- [107]. **Фалшивому другу.** Автограф ся сохранив у рукописному изборнику «Дѣло отъ бездѣлія Александра Духновича. 1859.» (с. 316-318). Первопубликація стиха: «Мѣсяцословъ на г. 1866» (1865, с. 44-45). Далє стих был опубликованый у выданю: «Поезіи Александра Духновича / Собрав др. Ф. Тихій» (Ужгород, 1922, с. 80). Подаєме за выданням: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 321-322).
- [108]. **Руческ.** Автограф ся сохранив у рукописному нотесі «Записка Александра Духновича 1858» (с. 134-140). Был занесеный до нотеса у промежіи межи 28. и 29. януара 1860 рока. Стих был опубликованый раз у выданю М. Ричалкы: «Олександр Духнович педагог і освітній діяч» (Пряшів, 1959, с. 362-364), а далє у выданю: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 329-331). Обі дві первопубликації напечатані из хыбами, котрі сьме поправили у выданю: А. Духнович. Моя ліра и кимвал / Вшорив В. Падык. (Будапешт, 2023, с. 94-96). Подаєме за выданням 2023 рока.

- [110]. **Что бывало, есть и нынѣ.** Автограф гумористичного стиха ся сохранив (під назвов «Як было, так и есть») у рукописному нотесі «Записка Александра Духновича 1858» (с. 145-150). Датований 29.01.1860 рока. Варіант того стиха (куртый) автор опубліковав у галицькому виданю «Зоря Галицкая яко Альбумъ на годъ 1860.» (с. 60-61) під назвов «Что бывало, есть и нынѣ». По смерти писателя стих був опублікований у виданю: «Поезії Александра Духновича / Собрав др. Ф. Тихій» (Ужгород, 1922, с. 64-65). Подаєме за первовиданям.
- [112]. **Поздравленіє новому другу.** Автограф ся сохранив у рукописному нотесі «Записка Александра Духновича 1858» (с. 155-157). Датований 1.02.1860 рока. Стих (из даякыма змінами) автор опубліковав у галицькому виданю «Зоря Галицкая яко Альбумъ на годъ 1860.» (Львів, с. 59-60) из зазначков: «Стихъ той составлень въ память прибытія Всеч. О. Владимира Терлецкого изъ заграницы въ Мукачевскій монастырь», хотяй у рукописі А. Духнович пригадує за приход В. Терлецкого до Краснобродського монастыря. Повторно опублікований у виданю: «Поезії Александра Духновича / Собрав др. Ф. Тихій» (Ужгород, 1922, с. 63). Подаєме за первовиданям.
- [113]. **Голос радости в честь новопоставленному Митрополиту Львовско-Галичскому, Его Высоко-Преосвященству Григорію Барону Яхимовичу от Угорских Русинов.** Ода, котру А. Духнович написав на честь нового митрополита Галицького Г. Яхимовича и загнав до галицького виданя «Зоря Галицкая яко Альбумъ на годъ 1860.», де вона была опублікована (Львів, с. XV-XVI). Туй яло бы зазначити, же львівський алманах «Зоря Галицкая яко Альбумъ на годъ 1860.» не був даяким рядным виданям. Быв то первый знак народного избу-ження у галицьких русинів-руських. И се тыж явный знак изближения вшитких русинів – галицьких, підкарпатських, лемківських, – обы совокупити силу и енергію про общой національной двиганя. Як лем 23 марта 1860 р. на мітрополита Галицького був утвержений Григорій Яхимович, нараз из той нагоды редактор Богдан Дідицький у Львові выдав алманах «Зоря Галицкая яко Альбумъ на годъ 1860.». На 560 сторонах алманаха уміщені статі, поезія и проза од многих (52-ох!) авторів из Галичины, Лемковины и Підкарпатської Руси. Суть то творы галицьких авторів, як то Ніколая Устияновича, Богдана Дідицького, Іоана Гушалевича, Івана Наумовича, Іоана Озаркевича (вітця), Іоана Озаркевича (сына), Володимира Шашкевича, Іоана Глібовицького, Емиліана Огоновського, Якова Головацького, Івана Головацького, Павла Леонтовича и др. Суть то тыж творы лемківських авторів, як то Алексія Торонського («Русины-Лемки») и Клавдії Алексович («Пѣсня Ольдины», під псевдо «К. Алексевичевна»), але тыж туй представлена творчость підкарпатських русинів – А. Духновича, А. Павловича, Андрея В. Поповича и А. Кралицького. Автограф того стиха (из датов: 5.02.1860 р.) ся сохранив у рукописному нотесі «Записка Александра Духновича 1858» (с. 158-163). Розділ межи рукописнов и печатнов верзіями є доста великий. Печатна верзія по смерти писателя была опублікована у виданю: «Поезії Александра Духновича / Собрав др. Ф. Тихій» (Ужгород, 1922, с. 59-60). О. Рудловчак и В. Микитась опубліковали обі дві верзії: О. Духнович. Твори, т. 1, 1968, с. 337-338; 701-702. Подаєме за первовиданям.
- [114]. **Комм heer!** Автограф сатірично-гумористичного стиха (из датов: 10.02.1860 р.) ся сохранив у рукописному нотесі «Записка Александра Духновича 1858» (с. 164-167). Подаєме за виданям: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 338-341).

- [118]. **Жизнь человека.** Автограф стиха ся сохранил у рукописному нотесі «Записка Александра Духновича 1858» (с. 187-193), одкаль го перебрали О. Рудловчак, В. Микитась до видання: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 344-345). Подаємо за тым первовиданням.
- [119]. **Клеветникам моим.** Автограф стиха ся сохранил у рукописному нотесі «Записка Александра Духновича 1858» (с. 198-202), одкаль го перебрали О. Рудловчак, В. Микитась до видання: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 345-347). Подаємо за тым первовиданням.
- [121]. **Слава, ставай.** Автограф стиха ся сохранил у рукописному нотесі «Записка Александра Духновича 1858» (с. 235-236). Віроїмнов датов написання стиха є промежка межи 14 и 16 юлія 1860 рока. Подаємо за первовиданням: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 347).
- [122]. **Русский литературный земледельец на Угорщині.** Автограф стиха-алегорії (датований 29 юнія 1861 рока) сохранил ся у рукописному нотесі «Записка Александра Духновича 1858» (с. 323-330). Подля О. Рудловчак, первый раз стих был опубликованный у новинці «Голос народный» (Коломыя, 1865, ч. 2). О. Рудловчак, В. Микитась опубликовали стих подля автографа у виданю: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 347-350). Подаємо за виданням 1968 рока.
- [124]. **Піснь простонародна.** Широкопопулярный у народі гуморістичный стих А. Духновича, котрый тыж став народнов співанков. У нотесах А. Духновича обстали два автографы стиха. Первый находиме у нотесі «Записка Александра Духновича отъ года 1861» (с. 35-44) из датов «5 Декабря [1]861». Другый, переробеный – у нотесі «Записка Александра Духновича 1863» (с. 114-125). Переробеный вариант был опубликованный у календарі-рочнику: «Мѣсяцословъ на г. 1865» (с. 44-47). Повторно – у виданю: «Поезії Александра Духновича / Собрав др. Ф. Тихій» (Ужгород, 1922, с. 70-72). Подаємо за виданням: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 357-359).
- [127]. **Надежда в Бозі.** Поетичный образчик філософського осмысления природы Божественного обстав у рукопису «Записка Александра Духновича 1863» (с. 1-5). Стих датовано: 22.01.1863. У календарю-рочнику : «Мѣсяцословъ на г. 1865» (Ужгородъ, 1864, с. 76-77) стрічаємо дашто иншакый вариант, котрый пак (під назвов «Надежда въ Бога») был опубликованный у виданю: «Поезії Александра Духновича / Собрав др. Ф. Тихій» (Ужгород, 1922, с. 73-74). Подаємо за виданням: О. Духнович. Твори, т. 1, 1968 (с. 363-364), котре наслідует Духновичів автограф.
- [128]. **Мірослав в Будині.** Автограф ся сохранил у рукописному нотесі «Записка Александра Духновича 1863» (с. 6-10). Стих написанный у промежці межи 22 и 25 януара 1863 рока. Первопубликація: газета «Дружно вперед» (Пряшів, 1965, № 3, с. 27). Подаємо за виданням: О. Духнович. Твори, т. 1, 1968 (с. 364-365), котре наслідует Духновичів автограф.
- [130]. **Дума на 60-літнюю память.** А. Духнович, котрый доста скоро мав ославити свій 60-рочный юбілей, одозвав ся прекраснов елегієв, написанов (януар 1863 рока) у народнів манері. Автограф ся сохранил у рукописному нотесі «Записка Александра Духновича 1863» (с. 11-13). У календарю-рочнику : «Мѣсяцословъ на г. 1865» (Ужгородъ, 1864, с. 141) стрічаємо дашто иншакый вариант (під назвов «Дума на 60-лѣтний день»), котрый пак был опубликованный у виданю: «Поезії Александра Духновича / Собрав др. Ф. Тихій» (Ужгород, 1922,

- с. 79). Подаємо за виданням: О. Духнович. Твори, т. 1, 1968 (с. 365-366), котре наслідує Духновичів автограф. [00].
- [130]. **Памятник.** Автограф ся сохранив у рукописному нотесі «Записка Александра Духновича 1863» (с. 57-61). Віроимнов датов написання стиха є осінь 1863 рока. Первopублiкацiя: монографiя М. Ричалкы: «Олександр Духнович педагог і освiтній діяч» (Пряшiв, 1959, с. 351-352). Подаємо за виданням: О. Духнович. Твори, т. 1, 1968 (с. 367-368), котре наслідує Духновичів автограф.
- [131]. **Erithalamion, или новобрачноє г. Еммануилу Рабарю и г. Ольги Добрянської в Ужгороді, 13/25 листопада 1863.** Стих-вітання (епіфаламiон) при нагоді браковiнчання правника, полiтика Еммануїла Грабаря (1830–1910) и Ольги Добрянської (1843–1930) – дiвкы доброго приятеля А. Духновича и визнамной особности у Карпатських Русинiв Адолфа Добрянського. Автограф ся сохранив у рукописному нотесі: Album «Прiятный Памятникъ, или Дружественная Записка Александру Духновичу, Собора Крылошанъ Пряшовскаго Сочлену 1853. отъ Друзей» (с. 191-203). Первopублiкацiя: монографiя М. Ричалкы: «Олександр Духнович педагог і освiтній діяч» (Пряшiв, 1959, с. 346-348). Подаємо за автографом.
- [134]. **Надгробноє вепрю.** Гуморiстичный стих, автограф котрого ся сохранив у рукописному нотесі «Записка Александра Духновича 1863» (с. 74-76). Стих має дату написання: 10.12.1863. Опублiкований у календарю-рочнику : «Мѣсяцословъ на г. 1865» (Ужгородъ, 1864, с. 25-26), одкаль го перебрали до видання: «Поезiи Александра Духновича / Собрав др. Ф. Тихiй» (Ужгород, 1922, с. 69-70). Подаємо за виданням: О. Духнович. Твори, т. 1, 1968 (с. 370-371), котре наслідує Духновичів автограф.
- [135]. **Ожиданіє лучшаго.** Автограф стиха-алегорiї (датований 16 януара 1864 рока) сохранив ся у рукописному нотесі «Записка Александра Духновича 1863» (с. 84-91). Подаємо за первовиданням: «О. Духнович. Твори, т. 1» (1968, с. 372-373).
- [137]. **Лях.** Сатiрично-гуморiстичный стих, автограф котрого ся сохранив у рукописному нотесі «Записка Александра Духновича 1863» (с. 104-105). Написаний на зачатку 1864 рока. Первopублiкацiя: Бескидь «Н. А. Духновичи» (Гомстедъ ПА., 1934, с. 31-32). Подаємо за тым первовиданням.
- [137]. **Муха.** Гуморiстичный стих, автограф котрого ся сохранив у рукописному нотесі «Записка Александра Духновича 1863» (с. 92-100). Дата написання: 19 януара 1864. Опублiкований нараз у двох виданнях: у календарю-рочнику : «Мѣсяцословъ на г. 1865» (Ужгородъ, 1864, с. 23-25) и вiденському часописі «Золотая грамота» (1865, ч. 7, с. 60). Подаємо за виданням: О. Духнович. Твори, т. 1, 1968 (с. 373-375), котре наслідує Духновичів автограф.
- [139]. **Піснь престонародна.** Гуморiстичный стих, автограф котрого ся сохранив у рукописному нотесі «Записка Александра Духновича 1863» (с. 106-113). Дата написання: 3.02.1864 рока. Подаємо за виданням: О. Духнович. Твори, т. 1, 1968 (с. 376-377), котре наслідує Духновичів автограф.
- [141]. **Критик.** Автограф (из датов: 26 фебруара 1864 рока) сохранив ся у рукописному нотесі «Записка Александра Духновича 1863» (с. 140-143). Первый раз був опублiкований у календарю-рочнику «Мѣсяцословъ на г. 1865» (Ужгородъ, 1864, с. 103-105), одкаль го перебрали до видання: «Поезiи Александра Духновича / Собрав др. Ф. Тихiй» (Ужгород, 1922, с. 74-75). Подаємо за

выданиям: О. Духнович. Твори, т. 1, 1968 (с. 381-382), котре наслідуює Духновичів автограф.

[142]. **Радуйтеся, соколята.** Стих написаний на знак одкрыта у Пряшові при Обществі св. Іоана Крестителя інтерната про бідних русинських ошколашів. А. Духнович був першим вихователем такої моложави у Пряшові. Автограф (из назвов «Пѣснь с поводу купленного Питательнаго Дома 27 сѣчня [1]864.») сохранив ся у рукописному нотесі «Записка Александра Духновича 1863». Первый раз был опубликованный у спередслові до російського видання «Исторія Пряшевской епархіи. Сочиненіе Александра Васильевича Духновича / Переводъ съ неизданной латинской рукописи Протоіерея К. Кустодіева» (С.-Петербург, 1877, с. 7-8). Подаємо за виданням: О. Духнович. Твори, т. 1, 1968 (с. 378-379), котре наслідуює Духновичів автограф.

[144]. **Над могилою милой.** Єдна из ліпших елегій автора послідного періода творчости. Автограф ся сохранив у рукописному нотесі «Записка Александра Духновича 1863» (с. 136-139). Первотипування: монографія М. Ричалкы: «Олександр Духнович педагог і освітній діяч» (Пряшів, 1959, с. 348-349). Подаємо за виданням: О. Духнович. Твори, т. 1, 1968 (с. 380-381), котре наслідуює Духновичів автограф.

[145]. **Послѣдняя моя пѣснь.** Се своєрідне заповідання А. Духновича далшым генераціям карпатських Русинів. Автор написав стих почас первого тяжкого перебігу хвороты. Автограф (из датов: 3 марта 1862 рока; під назвов «Послѣдняя пѣснь Духновича») сохранив ся у рукописному нотесі «Записка Александра Духновича отъ года 1861» (с. 103-110). Варіант того стиха (без єдної строфы, из поправками) был опубликованный (під назвов «Послѣдняя моя пѣснь» у львівському літературному зборнику «Галичанинъ» (1862, кн. 1, вып. 1, с. 19-20) ведно из стихом А. Павловича «Батькови Духновичу» (*позирай* наше видання, с. 351-352). Подаємо за львівським первовиданням.

[147]. **Подкарпатскій Русины.** Стих, котрый из часу прикапчання карпатських теріторій до Чехословацької републіки (1919–1939) был національным гімном підкарпатських Русинів. Не є прямих доказів Духновичового авторства. Межи тым, суть непрямі доказы ёго авторства. Приміром, Євменій Сабов (1859–1934) твердив, што русинська націонална моложава у 70-80-х роках ХІХ столітя співала сесю співанку нарівні из другов – народным гімном «Я русин был...» (*позирай*: «Поезії Александра Духновича / Собрав др. Ф. Тихій» (Ужгород, 1922, с. 91). Русинський будитель Феодосій Злоцький (1846–1926) у повіданю-алегорії «Духъ вѣка» (1871) (порівнай: Дух-нович и Дух віка) тыж пише: ««Вся подкарпатская Русь спала глубоким сном...»; «По сем [Духъ вѣка] громко отпѣл русскую народную пѣснь... пѣснь сія през незабвеннаго батька нашего, Александра Духновича ... появилась для одушевления хладнокровной Руси...». Заглавный шорик «*подкарпатские Русины, оставте глубокий сонъ*» из стиха А. Духновича став символом эпохи будительства. Він веце раз ся повторив у творчости других будителів. Приміром: «Кто там клопчат, сыне, / Выникни вон, / Кто ми перерыват / Глубокий сон?»»; «Вас ем прійшла посѣтити, / Русских братій от сна возбудити» (Ніколай Нодь. «Русскій соловѣй», Вѣдень, 1851). Аж наконець, научниця Олена Рудловчак пристає на то, же автором стиха є А. Духнович: «...в поетичному доробку Духновича останнього періоду відчувається певна співзвучність з даною поезією, яка свідчить на користь припущення, що автором її є О. Духнович» («О. Духнович. Твори, т. 1», 1968, с. 708). Первый

раз сесь стих (анонімно) був опублікований у виданю, котре ушорив М. Враль: «Рускій соловей» (Унгвар, 1890, с. 69). Майповный текст (під назвов «Гімнь Подкарпатських Русиновъ» був опублікований у виданю: «Поезії Александра Духновича / Собрав др. Ф. Тихій» (Ужгород, 1922, с. 84). Подаєме за тым виданям.

ПРОЗА

[151]. **Мілен и Любичя.** Сентіментално-романтичне повіданя А. Духнович дав (без підписа) до свого алманаха «Поздравленіе Русиновъ на годъ 1851» (с. 79-149). Подаєме за тым первовиданям.

[180]. **Память Щавника.** Начерк був написаний «1. Червня 1850.» на курорті Щавник близько Пряшова, де А. Духнович дакілко раз одпочивав и поправляв своє здоровля. Сесь твір А. Духнович дав (під кріптонімом «А. Д.») до свого алманаха «Поздравленіе Русиновъ на годъ 1851» (с. 71-78). Подаєме за тым первовиданям.

ДРАМАТУРГІЯ

[187]. **Добродітель превышаєт богатство.** Песов «Добродітель превышаєт богатство» А. Духнович задекларовав закладаня карпаторусинської національной драматургії. Драму на три дії (из підзаголовком: «Игра в трехъ дѣйствіяхъ по простонародному изреченію въ пользу Народа Карпато-Русского отъ Александра Духновича») він опубліковав у Перемышлі (1850). 14 (2) юнія 1851 рока одбыла ся (на дочасній сцені межи селами Тополяны и Страйняны) премера пєсы – драму заграва аматерський школський театр під веденєм Александра Лабанца, намістника Михайловецького (днесь Михаловці, Кошицький край). Повторно песу опубліковав редактор Євгеній Фенцик у дакілко додатках під назвов «Полезныя знанія для угро-русского народа», котрый выходив як прилога до єго часописа «Листокъ» (1892). Пак драма ся перевыдавала дакілко раз в Ужгороді – у 1921 и 1923 роках, у Пряшові – у 1964, 1968, 1976 и 1990 роках. По паді тоталітаризма пєса двычи была опублікована в Ужгороді, айбо у гет покрученому (поукраиненому) варіанті – у 1993 и 2003 роках. У 1994 році у Нью-Йорку пєса вийшла в англоязычнім перекладі Елайн Русинко. В. Падяк став ініціатором двох перевыдань пєсы – у 2013 році в Ужгороді (Выдавательство В. Падяка) вийшло факсиміле перевыданям из 1923 рока, а у 2023 році у Будапешті пєса была напечатана у книжці творів А. Духновича «Моя ліра и кимвал». Пєса має серенчливе сценічне житя. Як за то писав критик Євгеній Недзелський («Угро-рускій театръ», 1941, с. 94), за перві сто років драма выдержала веце як тысячу представень, хотяй иде за представления главно аматерських театрів. Рукопис драмы ся не сохранив. Подаєме за выданям: О. Духнович. Твори, т. 1, 1968 (с. 587-625), котре наслідует первовиданя.

[231]. **Головный тарабанщик.** Тоту єдноактову сатіричну комедію А. Духнович написав у 1852 році и конець 1850-х років подаровав Народному Дому у Львові. Він ся надіяв на сценічне житя пєсы на Галичині (у кореспонденції до Львова знав называти її як «Верховный тарабанщик»), айбо рукопис пролежав веце як сто років не зажаданий ани театрами, ани выдавателями, ани

изглядователями літератури. Первый раз (під назвов «Головний бубнар») вна была опублікована по українськы («мовна обробка») у книжці: «О. Духнович. Вибране /Упоряд. Ю. Бача» (Пряшів, 1963, с. 113-153). У 1968 році песа первый раз была опублікована подля львівського оригінала: О. Духнович. Твори, т. 1, 1968 (с. 627-655). Подаєме за тым виданям.

ІСТОРИЧНО-ЕТНОГРАФИЧНІ СТАТІ

[265]. **О народах Крайнянских, или Карпатороссах Угорских, под Бескидом в Земплинской, Унгской и Шаріской столицы живущих.**

Етнографичне изглядованя «О народах Крайнянских, или Карпатороссах Угорских, под Бескидом в Земплинской, Унгской и Шаріской столицы живущих» по смерти А. Духновича обстало помежи ёго рукописы як друга часть тричастной рукописной изберькы під назвов «Забавкы Александра Духновича Каноника Пряшовскаго. 1848.». Рукопис автор подаровав (ліпше повісти – оддав у добрі руки, обы ся из часом не истратив) до Львівського Народного Дома. (Днесь ся изберька сохрanye тыж у Львові, *позирай*: ЛНБ НАН України, одділ рукописів, ф. 2, № 176). Рукопис опублікувала пряшівська изглядователька Олена Рудловчак. Поперві – у научнім виданю Свидницького музея у Словакії (*позирай*: НЗ МУК, № 9, книга 2, 1979, с.37-52), а далє – у третёму томі творів А. Духновича (*позирай*: ДУХНОВИЧ О. Твори. В 4-х тт. Т. 3. / Упорядк. О. Рудловчак. – Словацкє педагогічне видавництво в Братіславі; Відділ української літератури в Пряшеві, 1989, с. 365-380).

Так подля датованя изберькы «Забавкы Александра Духновича Каноника Пряшовскаго. 1848.», як подля языка текста «О народах Крайнянских, или Карпатороссах Угорских, под Бескидом в Земплинской, Унгской и Шаріской столицы живущих» сесе етнографичне изглядованя мож однести до ранних образчиків творчости А. Духновича. Кедь май широко говорити за язык того текста, мож означити го як текст, написаний архаїчним ненормованым языком. Сесе своєродный «мікс» домінантного туй славено-руського языка (А. Духнович ся выучив по азбуці І. Брадача «Букварь или руководіє хотящымь оучитися писмены руско-славенскими книгъ», 1770) и вливань елементів народной бесіды своєї діалектної теріторії. Выдтак автор доста спонтанно (произвольно) граматизує «язык» свого текста, что вєще раз ся проявляє у варіабільности написаня той авадь иншакой лексемы.

[281]. **Состояньє Русинов в Угорщині.**

Статя (під назвов «Состояньє Русинѡвъ въ Угорщинѣ») вказала ся у львівському часопису «Зоря Галицка» у році 1849 (ч. 31) и была підписана традиційным про А. Духновича кріптонімом «Д».

Сєсю статью предваровала зазначка од редактора той новинкы, котру туй (без даяких змін) подаєме:

«Мило нам, що можемо умѣстити росправу о нашѡй рѡднѡй братіи, Русинах Угорских, котори тепер сильно желают получитья из своими братьями Галицкими Русинами, притиснени дикими Мадярами, ворогами Царя нашего Австрійского и цѣлои Словеньщины. Розправу тую печатаємо дословно так, як ю нам брат Угорскій Русин подав, чтобы очевидячи показалось, що мова их руска є та самая як наша, и народ Угорско-рускій, тотже самый народ, що наш Руській».

ОБСЯГ

Падяк В. Александер Духнович: життя – література – народ 9

ПОЕЗІЯ

ПОЕЗІЯ 1830–1840-х РОКІВ

Піснь к любезній	49
Убігша свобода	50
На похорон матери	51
Незабудка	52
Слава мира	53
Младость	56
Жизнь Русина	57
Способы щастія	59
Піснь Богу Всемогущему	61

ПОЕЗІЯ 1850–1860-х РОКІВ

Вручаніє	65
Піснь народна русска	66
Орел	67
Мысль о Бозі	71
Сирота в заточенії	73
Піснь	77
Жаба	78
Любов милой и отечества	79
Тоска на гробі милой	81
Епитафія, или надгробная надпись славнаго пьяницы	84
Працаніє с мясницями 1852.	85
Піснь земледільця – весною	86
Волоцюга	88

Казка	88
Епіграма	88
Праводушне привітствование Его Кесарьско-Царьскаго Величества Франца Іосифа, б. б. Кесаря Австрійскаго и Царя Угорскаго, к. ц. с. город Пряшов всемилостиво посітившаго, от Карпато-Рускаго народа. 27 іюлія / 8 августа 1852.	89
В записник чеха Б. Н.	92
Спящая дитина	92
Восточная заря	94
Іулія	94
«Протекут дни, біжат годы...»	94
Помяник	95
Весна	97
Надгробное Александра Духновича	99
Отечество	99
Русин	101
Щастіє жизни	102
Самотность	104
Місяць	106
Фалшивому другу	107
Ручеек	108
Что бывало, есть и нынѣ	110
Поздравленіє новому другу	112
Голос радости в честь новопоставленному Митрополиту Львовско-Галичскому, Его Высоко-Преосвященству Григорію Барону Яхимовичу от Угорских Русинов	113
Комм heer!	114
Жизнь человека	118
Клеветникам моім	119
Слава, ставай	121
Русский літературный земледілец на Угорщинѣ	122
Піснь простонародна	124

Надежда в Бозі	127
Мірослав в Будині	128
Дума на 60-літню пам'ять	130
Пам'ятник	130
Ερithalamion, или новобрачне г. Еммануилу Рабарю и г. Ольгі Добрянської	131
Надгробне вепрю	134
Ожиданіє лучшаго	135
Лях	137
Муха	137
Піснь протонародна	139
Критик	141
Радуйтеся, соколята	142
Над могилою милою	144
Послїдня моя піснь	145
Подкарпатскїі Русини	147

ПРОЗА

Мілен и Любиця	151
Пам'ять Щавника	180

ДРАМАТУРГІЯ

Добродітель превышає богатство	187
Головный тарабанщик	231

ІСТОРИЧНО-ЕТНОГРАФИЧНІ СТАТІ

О народах Крайнянских, или Карпатороссах Угорских, под Бескидом в Земплинской, Унгской и Шаріской столицы живущих	265
Состояньє Русинов в Угорщині	281
ПІДПИСИ ДО ІЛУСТРАЦІЙ	286
ІЛУСТРАЦІЇ	289

ДОВКОЛА ДУХНОВИЧА:

10 додатків

(Падяк В.)

Додаток 1.	
Поезія А. Духновича у літературному товмаченю на російський язык	307
Додаток 2.	
Мадярськоязычні ранні твори А. Духновича	315
Додаток 3.	
Пряшівський поет Антоній Рубій	323
Додаток 4.	
Из рукописей бл. п. Александра Духновича	331
Додаток 5.	
Забытый чешский поет из окружения А. Духновича	341
Додаток 6.	
<i>Александр Павлович</i> . Батькови Духновичу	351
Додаток 7.	
<i>Viliam Pauliny-Tóth</i> . Aleskandr Vasilievič Duchnovič	353
Додаток 8.	
<i>А. Кралицький, Ё. Ливчак</i> . Александер Духнович, крылошанин пряшевский	359
Додаток 9.	
<i>Антон Антонович Кіш</i> . Думки, посвященны батьку Александру Васильєву Духновичу	365
Додаток 10.	
<i>Мефодій Александрович Маленький</i> . Александр Васильєв Духнович, єго жизнь и дійствованіє	369
ЗАУВАГЫ И КОМЕНТАРІ ДО ТЕКСТІВ А. ДУХНОВИЧА	381

Портрет А. Духновича на обкладинці книжки
од сучасного маляря, народного умільця України

Василя Скакандія
(1941–2020)

быў намалёваны ў рамках праекта
"Вызначні поставы карпаторусінскага сьвіта"
за падпору русінска-канадскага філантропа
Стівена Чэпы

Portrét A. Duchnoviča na obálke knihy
od súčasného výtvarníka, národného umelca Ukrajiny,

Vasiľa Skakandija
(1941–2020)

bol namaľovaný v rámci projektu
"Významné osobnosti karpatorusínskeho sveta"
za podpory rusínsko-kanadského filantropa
Stevena Chepu

Alexander Duchnovič (1803-1865) - duchovný, pedagóg, poet, dramatik, etnograf, historik, publicista. Preslávil sa ako prvý rusínsky poet-buditel' a významný národný líder, ktorý sformoval nacionálne krédo svojho národa: «Bol som Rusín, som aj budem!». Jeho životné dielo a literárna tvorba výrazne ovplyvnili národné povedomie ďalších generácií karpatorusínskej inteligencie.

Kniha vybraných diel A. Duchnoviča obsahuje spisovateľove najdôležitejšie literárne a historicko-etnografické diela.

Zostavovatelia:

doc. Mgr. **Valerij Pad'ak**, CSc.

Mgr. **Michal Pavlič**, PhD.

Projekt realizovaný pod vedením
doc. Mgr. **Valerija Pad'aka**, CSc.

Predslov, prílohy, textové poznámky
a jazyková úprava (transliterácia)
doc. Mgr. **Valerij Pad'ak**, CSc.

Recenzenti:

prof. Dr. **Paul Robert Magocsi** (Torontská univerzita)

prof. Dr. **Elaine Rusinko** (Marylandská univerzita)

Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu
kultúry národnostných menšín.

ISBN 978-80-555-3241-7

Alexandr Duchnovič

Tvorba

Zostavovatelia:

doc. Mgr. **Valerij Pad'ak**, CSc.

Mgr. **Michal Pavlič**, PhD.

Sadzba:

Vydavateľstvo Pad'ak s.r.o.

(Prešov)

padiak.valeri@gmail.com

Dizajn a obálka:

Milan Pad'ak

Larysa Pad'ak

Vydanie:

1.

Počet strán:

400

Autorské hárky:

21,33

Náklad:

300

Vydal:

Vydavateľstvo Prešovskej univerzity

Александр Духнович (1803–1865) – священник, педагог, поет, драматик, етнограф, історик, публіцист. Має славу першого русинського поета-будителя и визначного національного лідера, котрый сформував національне кредо свого народа: «Я Русин был, єсьмь и буду!». Їго животное діло и літературна творчость читаво овпливнили національне усвідоменя далшых генерацій карпаторусинської інтелігенції.

Книга выбратых творів А. Духновича вміщає в собі майважні літературні и історично-етнографичні твори писателя.

VDYAVATELSTVO
PREŠOVSKJEJ
UNIVERZITY

ISBN 978-80-555-3241-7

9 788055 532417